

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 11

Кам'янець-Подільський
2020

УДК 378.4(477.43)(082)

ББК 74.58я431

3-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 15870-4342 Р від 13.11.2009 року.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 2 від 26 лютого 2020 року.

Рецензенти:

Брицький П.П., доктор історичних наук, професор;
Бріцин В.М., доктор філологічних наук, професор;
Герасименко В.І., доктор фізико-математичних наук, професор;
Клименко В.В., доктор психологічних наук, професор;
Терещук Г.В., доктор педагогічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Копилов С.А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І.М., доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Віннічук О.В., кандидат політичних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н.В., доктор педагогічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу педагогічного факультету;
Білик Р.М., кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу фізико-математичного факультету;
Боднарчук Т.Л., кандидат економічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу економічного факультету;
Гаврилова Н.С., кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології;
Гарбар В.В., кандидат географічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу природничого факультету;
Джурбій Т.О., кандидат філологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету української філології та журналістики;
Комарніцький О.Б., доктор історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу історичного факультету;
Чистякова М.О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету фізичної культури;
Шулик П.Л., кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету іноземної філології.

Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. — Випуск 11. — 106 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів наукових ступенів, виголошені на науковій конференції молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Адресується науковцям, учителям і студентам.

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431

Матеріали збірника подані в авторській редакції.
Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

УДК 339.33(477)

Т. Л. Боднарчук, кандидат економічних наук

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано особливості становлення та розвитку інституту біржової діяльності на теренах України в період ринково-індустріальних перетворень (XIX – початок XX ст.)

Ключові слова: економічна історія України, ринкова інфраструктура, біржова торгівля, товарна біржа, фондова біржа.

Перші біржі з'явилися в Україні у кінці XVIII як результат імплементації західноєвропейського досвіду в Російській імперії. Досить швидко даний інститут став невід'ємним елементом підприємницького середовища: тут здійснювалася гуртова купівля-продаж товарів, страхування суден, проводилися операції з державними та приватними цінними паперами, валютою, дорогоцінними металами тощо. Зокрема, у 1796 р. було відкрито Одеську біржу, яка фактично до середини XIX ст. залишалася єдиним торговельним майданчиком на вітчизняних теренах. У другій половині XIX ст. в Україні було відкрито Київську біржу та ще одну в Одесі (1865 р.), Харківську біржу (1876 р.), Миколаївську біржу (1885 р.) [1, с.4]. На початок XX ст. в Україні нараховувалося близько 14 бірж [2, с.197-198]. У той же час, лише деякі з них за обсягами торговельних оборотів нагадували західноєвропейські. Зокрема, лише Одеська біржа відносилися до числа великих торговельних майданчиків, а решта – мали здебільшого локальне значення та слугували центром укладання торговельних угод місцевих підприємств.

Українські біржі здебільшого були товарними, а їхня діяльність набувала спеціалізованого характеру. Тут здійснювалася гуртова торгівля стратегічними групами товарів, такими як хліб, вовна, яйця, лісоматеріали, сало, худоба, коноплі, олія тощо. Зокрема, спеціалізовані товарні біржі функціонували в Бердянську, Єлисаветграді, Катеринославі, Миколаєві, Одесі, Феодосії (хлібні), Києві (цукрова), Кременчуку, Маріуполі (по торгівлі лісоматеріалами), Харкові, Херсоні (кам'яновугільна та залізородна) [3, с.55]. До кінця XIX ст. найбільші з них набули універсального характеру, тобто поряд із товарною торгівлею тут проводилися й операції купівлі-продажу фінансових активів (здебільшого акцій великих регіональних підприємств).

До таких універсальних бірж можна віднести Одеську та Київську. Незначну роль у торгівлі фінансовими активами відігравала Харківська товарна біржа. Спеціалізованих фондових бірж в Україні не було, і лише внаслідок проведення біржової реформи 1900-1902 рр. на основі досвіду функціонування фондового відділу Санкт-Петербурзької біржі планувалося впровадження даних інновацій і в Україні [4, с.173]. Таким чином, лідерами біржової торгівлі на вітчизняних теренах були саме Одеська, Київська та Харківська біржі, аналіз діяльності яких дозволить виявити загальну специфіку розвитку біржової справи в Україні.

Найбільшою за обсягами торгівлі була Одеська біржа, яка діяла як відповідно до Торговельного статуту Російської імперії, так і власного статуту, перша редакція якого була прийнята у 1848 р. Одеська біржа, створена за ініціативи відповідних купецьких груп, відігравала ключову роль в обслуговуванні експорту вітчизняного хліба. Пізніше об'єктами купівлі-продажу тут стали золото, срібло та іноземні векселі. Вексельні та валютні операції на одеському торговельному майданчику визначалися географією зернового експорту й були пов'язані з багатьма провідними європейськими банками.

До кінця XIX ст. фондова торгівля стала домінуючою на Одеській біржі. На 1914 р. тут котирувалося цінностей на суму близько 6,8 млн. руб. [5, с.450]. Переважали державні позики, заставні листи Дворянського земельного банку, Селянського поземельного банку, акції земельних банків, облигації Одеських і Кишинівських міських товариств, позики м. Одеси, акції провідних підприємств регіону [6]. Зазначені фінансові активи перебували одночасно й в обігу інших бірж, зокрема, в Санкт-Петербурзі, Москві, Варшаві, Києві, Ревелі, Ризі та Харкові.

Одним із лідерів біржової торгівлі на території тогочасної України була й Київська біржа, утворена за активної підтримки російського уряду безпосередньо в особі міністра фінансів М. Бунге. За клопотанням купецького товариства він виділив з казни на влаштування біржі безповоротну субсидію у розмірі 28 тис. руб. [3, с.55]. Київська біржа була здебільшого товарною: тут велася жвава торгівля цукром-піском та рафінадом. У незначних обсягах торгували хлібом та хлібним вином. Створена у 60-х рр. XIX ст. біржа активно розвивалася, про що свідчать відповідні статистичні дані. У перші роки існування торговельного майданчику рух товарів тут оцінювався приблизно в 1 млн. руб., а у 1892 р. уже досягнув 200 млн. руб. [7, с.242]. Основним об'єктом купівлі-продажу до кінця досліджуваного періоду залишався цукор. До прикладу, 1895 р. в Російській імперії було вироблено 35 млн. пудів цукру-піску, з яких того ж року на Київській біржі було реалізовано 22,3 млн. пудів, тобто майже 64% [8, с.46]. Попри значну питому вагу товарної торгівлі згодом тут було відкрито й окреме фондове відділення, через яке реалізовувалися акції провідних цукрових товариств.

Головним ініціатором створення Харківської товарної біржі був відомий український підприємець-

меценат із м. Суми О. Алчевський, який розглядав її як один із центральних елементів місцевої фінансової системи. За власний кошт він у 1879 р. побудував для біржі розкішне приміщення на Миколаївській площі, де мали збиратися члени біржового товариства, яке до того часу нараховувало вже близько півтори сотні осіб [8, с.47-48]. Харківська біржа набувала загально-го характеру: тут торгували зерном, хлібом, худобою, цукром. Обороти біржової торгівлі суттєво зростали під час проведення основних харківських ярмарків. Зокрема в 1904-1910 рр. через біржу продавалося у середньому за рік понад 160 тис. голів великої рогатої худоби, овець і свиней [8, с.47-48]. Суттєвої ваги у фондовій торгівлі Харківська товарна біржа не відіграла, за винятком реалізації акцій окремих цукрових акціонерних товариств.

Таким чином, розвиток біржової діяльності на вітчизняних теренах був пов'язаний із ринковими трансформаціями тогочасної економічної системи. Поява різних форм підприємництва, нарощування промислового та фінансового капіталу, інтенсифікація торговельних зв'язків, розбудова транспортної інфраструктури сприяли тому, що біржі стали не лише важливим ринковим інститутом, але й значимим механізмом регулювання господарських процесів.

Список використаних джерел:

1. Судейкин В. Биржа и биржевые операции. Санкт-Петербург : Тип. Сев. телеграф. агентства, 1892. 112 с.

2. Филипов Ю.Д. Биржа: ее история, соврем. орг. и функции. Санкт-Петербург : Тип. В.Ф. Киришаума (отд-ние), 1912. 202 с.
3. Спасский П.Х. История торговли и промышленности в России : в 3 т. Санкт-Петербург, 1910. Т. 1. 1 272 с.
4. Корніяк О.В. Особливості функціонування інституту бірж на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. *Історія народного господарства та економічної думки України* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 44. С. 171-179.
5. Лазанська Т.І. Одеська товарна біржа. *Енциклопедія історії України* / за заг. ред. В.А. Смолія. Київ : Наукова думка. Т. 7. Мл-О. 723 с.
6. Бородкин Л. Биржи Российской империи: краткий обзор фондового рынка. URL: <http://www.sice.ru/cnts/2178.html> (дата звернення: 11.06.2019)
7. Лазанська Т.І. Київська товарна біржа. *Енциклопедія історії України* / за заг. ред. В.А. Смолія. Київ : Наукова думка. Т. 4. Ка-Ком. 526 с.
8. Донік О.М. Біржі як інституції соціально-економічної інтеграції та відстоювання інтересів підприємців України (остання третина XIX – початок XX ст.). *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* 2018. Вип. 28. С. 37-62.

In the article the main peculiarities of the stock exchange institute's evolution on the territory of Ukraine during the period of market-industrial transformations (XIX – early XX centuries) is analyzed.

Key words: economic history of Ukraine, market infrastructure, exchange trade, commodity exchange, stock exchange.

Отримано: 18.11.2019

УДК 659.127.4

В. Б. Буторіна, кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ МАРКЕТИНГОВИХ І PR-СЕРВІСІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано об'єм ринку маркетингових сервісів за складовими тау динаміці. Визначено завдання ринку PR-послуг, його структуру та основні тенденції.

Ключові слова: PR-сервіс, маркетинговий сервіс, комунікація.

Сучасні умови розвитку економічних процесів вимагають від підприємців своєчасного адаптування до зовнішнього середовища і відповідного коригування стратегії розвитку бізнесу. *Клієнти вже давно не інвестують у «одноденні комунікації», все більше цікавить розробка стратегії як довгострокового фундаменту. Відчутна також активність щодо омолодження брендів, здебільшого орієнтованих на нове покоління Y та Z. Продукти ринку маркетингових і PR-сервісів роблять те, що не можуть дати інші канали комунікацій у створенні незабутніх вражень, тісному об'єднанні бренду зі споживачами, посилення довіри. Тому доцільно досліджувати ринок маркетингових і PR-сервісів.*

Аналіз досліджень з даної теми. Відомі фахівці в галузі PR, як зарубіжні (С. Блек, І.В. Альошина, І.Л. Вікентьєв), так і вітчизняні (Г.Г. Почепцов, В.Г. Королько, В.І. Моїсєєв, Д.О. Богуш, А.І. Біденко, Т.В. Скотникова), аналізують генезу та особливості зв'язків з громадськістю. Н.С. Іванова, Л.С. Поклонська звертають увагу на вивчення впливу ринку маркетингових сервісів на діяльність суб'єктів господарювання.

Мета дослідження. Проаналізувати особливості ринку маркетингових і PR-сервісів України.

Виклад основного матеріалу. Одним з ефективних видів реклами, які використовують у своїй рекламній діяльності промислові підприємства є участь у виставках, витрати на їх організацію та участь враховуються при аналізі ринку маркетингових сервісів, саме тому доцільно розглянути зміни обсягу ринку маркетингових сервісів України. Він включає в себе: consumer marketing; trade marketing (мерчандайзинг, trade promo, програми мотивації и контролю персоналу); event marketing and sponsorship; loyalty marketing (mailing, DB management, contact-center); нестандартні комунікації (life placement, ambient media) [2, 3]. Обсяг ринку маркетингових сервісів України 2013-2018 рр. представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Об'єм ринку маркетингових сервісів

Вид маркетингового сервісу	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Прогноз на 2019 р.	Зміни 2019 до 2018 р.
	млн. грн.							
Об'єм ринку Маркетингових сервісів, всього	2521	1672	1633	1848	4548	5321	6295	18%

Продовження таблиці 1

Trade marketing (Мерчандайзінг, Trade promo, Програми мотивації і контролю персоналу)	819	655	691	795	1700	1955	2248	15%
Loyalty marketing (Mailing, DB management, Contact-Center)	802	561	561	617	850	935	1029	10%
Consumer marketing	384	269	249	286	950	1140	1368	20%
Event Marketing and Sponsorship	222	78	72	86	920	1150	1495	30%
Нестандартні комунікації (life placement, ambient media)	252	75	60	63	128	141	155	10%

Складено за джерелом [1].

Поступове зростання усіх видів маркетингових сервісів протягом 2014-2018 рр. зумовлено наступними причинами: посилюється необхідність безпосереднього спілкування з покупцем (Consumer marketing), вітчизняні та іноземні бренди частіше виступають в ролі співorganizаторів фестивалів та інших громадських заходів (Event Marketing and Sponsorship). Поки недостатньо швидкими темпами зростають нестандартні комунікації, порівняно з іншими країнами. Прогноз на 2019 р. передбачає приріст обсягу маркетингових сервісів на 18%.

У свою чергу перед ринком PR-послуг стоять ширші завдання, ніж перед ринком маркетингових сервісів:

- здійснення управління процесом розв'язання проблем або суперечливих питань;
- допомога керівництву підприємств у вивченні громадської думки і реагуванні на неї;
- визначення і підкреслення відповідальності керівництва у питаннях служіння суспільним інтересам;
- допомога керівництву ефективно змінюватись відповідно до вимог часу;
- уособлення системи збалансованого запобігання за рахунок передбачення тенденцій розвитку;
- використання наукових методів, заснованих на етичних нормах спілкування [5].

Обсяг ринку PR-сервісів за 2018 р. становив 900 млн. грн., на 2019 р. прогнозується його розширення на 10%. Загалом, на українському ринку затребуваними є наступні послуги PR (рис. 1).

В Україні досі має місце тенденція, за якої найбільш сучасні технології зв'язків з громадськістю використовуються не у бізнесі, а у політичній сфері. Хоча за кордоном більшість компаній завдячують своїм успіхом і тривалістю перебування на ринку саме якісно наданим **PR-сервісам**.

Вітчизняним суб'єктам господарювання потрібно пам'ятати, що особливе значення PR-сервіс має в кризових ситуаціях, коли потрібно негайно й ефективно застосувати засоби, адекватні ситуації. Оскільки розвиток економіки України супроводжується нестабільністю та постійними змінами, для вітчизняних підприємств гостро стоїть проблема визначення і подолання криз.

Рис. 1. Структура ринку PR-послуг в Україні

Систематизовано автором за джерелом [4, с.243]

На ринку PR-послуг мають місце базові тренди:

- зв'язки з громадськістю стають активнішими;
- попит на роботу зі ЗМІ витіснено попитом на прихильність лідерів думок і блогерів;
- увага до заходів, присвячених спеціальним подіям на вітчизняних підприємствах (таких як ювілей бренду);
- зріс попит на аналітичні продукти і дослідження, у т.ч. моніторинг та аналіз соціальних мереж;
- зріс попит на кризові комунікації та тренінги;
- набув популярності проектний підхід до реалізації завдань.

Висновки. Вітчизняні підприємства все частіше готові платити за професійні маркетингові послуги. Тому закономірно, що ринок маркетингових сервісів розширюється. На ринку маркетингових сервісів немає стрімкого росту, але є стабільний розвиток, що дозволяє бізнесу відчувати себе впевнено та планувати майбутні кроки для ефективної роботи та зростання. Поки недостатньо швидкими темпами зростають нестандартні комунікації, порівняно з іншими країнами. Трендами ринку PR-сервісів є: активізація зв'язків з громадськістю, зростає попит на прихильність лідерів думок і блогерів, популяризація спеціальних подій на вітчизняних підприємствах, зріс попит на моніторинг та аналіз соціальних мереж, кризові комунікації та тренінги.

Список використаних джерел:

1. Всеукраїнська рекламна коаліція. URL: <http://vrk.org.ua/ad-market/> (Дата звернення 23.10.2019 р.)
2. Іванова Н.С. Аналіз ринків маркетингових сервісів в аспекті антикризового стратегічного управління. *Траекторія науки*. 2016. Т. 2. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/analiz-dinamiki-rinkiv-marketingovih-servisiv-v-aspekti-antikrizovogo-strategichnogo-upravlinnya/> (Дата звернення 23.10.2019 р.)
3. Поклонська Л.С. Дослідження сучасного стану рекламного ринку України. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. №4/5(30). С. 4-13.
4. Скотникова Т.В. Напрями діяльності компаній на українському ринку рекламних та PR-послуг і регламент добирання інформації для аналізу контенту. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 57. Жовтень-грудень. С. 239-246.
5. Harlow Rex F. Building a Public Relations Definition. *Public Relations Review*. 1976. Winter. Vol. 2, № 4. P. 36.

The article analyzes the market volume of marketing services in terms of components and dynamics. The tasks of the PR-services market, its structure and main tendencies are determined.

Key words: PR-service, marketing service, communication.

Отримано: 18.11.2019

УДК 641.56-053.2

К. О. Белінська, кандидат технічних наук

ОЦІНКА КЛІНІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРОДУКТІВ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ НА ОСНОВІ НЕТРАДИЦІЙНИХ ВИДІВ МОЛОКА

У даний час велика кількість новонароджених дітей перебувають на штучному вигодовуванні дитячими молочними сумішами. Проте такі продукти не завжди задовольняють потреби дитячого організму. Суміші для вигодовування дітей раннього віку виготовляють на основі коров'ячого молока. Досить часто у дітей виникає харчова алергія на білок коров'ячого молока. Розроблено нові продукти для вигодовування дітей, де молоко коров'яче замінено на молоко кобиляче та овече. На основі клінічних досліджень встановлено, що нові продукти характеризуються кращою переносимістю дитячим організмом та не викликають алергії. Отримано медичне заключення щодо можливості використання нових продуктів на основі кобилячого та овечого молока для годування дітей раннього віку.

Ключові слова: дитяче харчування, алергія, білок молока, кобиляче молоко, овече молоко.

Основною їжею дітей в перші шість місяців життя є материнське молоко. Цей віковий період характеризується вираженими ознаками фізіолого-біохімічної незрілості організму, зокрема, ферментних систем його травного тракту. Материнське молоко як монопродукт містить всі необхідні компоненти, тому його хімічний склад повинен виражати формулу збалансованого харчування для даного вікового періоду.

При відсутності материнського молока дітей вигодовують дитячими молочними сумішами. Майже весь асортимент дитячого харчування на ринку України виготовлений на основі коров'ячого молока. Проте досить часто коров'яче молоко здатне викликати харчову алергію у немовлят.

З цією метою було проведено ряд досліджень по визначенню хімічного складу та властивостей інших видів молока. Встановлено, що молоко кобиляче та молоко овече має ряд переваг над коров'ячим молоком. Тому було розроблено сухі молочні суміші для харчування дітей різних вікових груп на основі кобилячого та овечого молока. Суміші «Ligans1» та «Ligans2» – це суміші на основі кобилячого молока для дітей віком 0- міс. та 6-12 міс. відповідно. Суміші «Agnus1» та «Agnus2» є сумішами на основі овечого молока для дітей віком 0- міс та 6-12 міс. відповідно.

Для підтвердження можливості вигодовування дітей раннього віку сумішами Ligans та Agnus були проведені клінічні та лабораторні дослідження. Клінічні та лабораторні дослідження з вивчення ефективності молочних сумішей початкової «Ligans1» та «Agnus1» та сумішей для подальшого годування «Ligans2» та «Agnus2» в харчуванні дітей проводили у дитячій клінічній лікарні №8 Шевченківського району м. Києва.

Зокрема, під спостереженням було 47 дітей, серед яких 8 дітей перебували на грудному вигодовуванні і 39 дітей з алергією до білків коров'ячого молока, які перебували на штучному вигодовуванні молочними гіпоалергенними сумішами вітчизняного або зарубіжного виробництва у віці від 1 до 7 місяців. До I групи було включено дітей на грудному вигодовуванні ($n = 8$), до II групи – діти, що перебувають на штучному вигодовуванні гіпоалергенними молочними сумішами вітчизняного або зарубіжного виробництва ($n = 17$), до III групи – діти, що перебувають на штуч-

ному вигодовуванні молочними сумішами «Ligans1» («Agnus1») та «Ligans2» («Agnus2») ($n = 22$). Про наявність алергічної реакції в організмі свідчить рівень загального IgE в крові. Результати проведених досліджень представлено в табл. 1 та табл. 2.

Дослідження тривали 30 днів і передбачало 4 візити до лікаря. Перший (V_1) – перед початком дослідження, інші три (V_2, V_3, V_4) – кожні 10 днів від початку дослідження. При оцінці переносності сумішей «Ligans1», «Ligans2» та «Agnus1», «Agnus2» відзначено, що дітей рідше турбували коліт та метеоризм порівняно з групою порівняння.

Таблиця 1

Дані про переносність апробованих сумішей «Ligans1» та «Ligans2» і динаміка основних показників

Показник	I група				II група				III група			
	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄
Коліт (частота прояву), %	25,0	25,0	12,5	0	82,0	35,0	35,0	29,0	72,0	23,0	4,5	4,5
Метеоризм (частота прояву), %	12,5	12,5	0	0	88,0	76,0	59,9	59,0	91,0	18,0	18,0	4,5
Частота atopічного дерматиту	0	0	0	0	100	82,0	82,0	71,0	100	0	0	0
Рівень загального IgE, МЕ/мл	3,8 ±0,8	-	-	3,2 ±0,6	34,8 ±4,2	-	-	14,8 ±4,2	32,7 ±3,5	-	-	3,4 ±0,3

Таблиця 2

Дані про переносність апробованих сумішей «Agnus1» та «Agnus2» і динаміка основних показників

Показник	I група				II група				III група			
	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄
Коліт (частота прояву), %	25,0	25,0	12,5	0	82,0	35,0	35,0	29,0	88,0	27,0	14,0	0

Продовження таблиці 2

Метеоризм (частота прояву), %	12,5	12,5	0	0	88,0	76,0	59,9	59,0	72,0	27,0	23,0	0
Частота atopічного дерматиту	0	0	0	0	100	82,0	82,0	71,0	100	0	0	0
Рівень загального IgE, МЕ/мл	3,8 ±0,8	–	–	3,2 ±0,6	34,8 ±4,2	–	–	14,8 ±4,2	34,3 ±3,2	–	–	4,1 ±0,4

Перед початком дослідження 72...91% дітей турбували коліт та метеоризм. З прийомом сумішей частота виникнення коліту та метеоризму інтенсивно почала знижуватися.

Зниження загального рівня IgE на 88...90% у крові дітей свідчить про гіпоалергенні властивості сумішей «Ligans1», «Ligans2» та «Agnus1», «Agnus2».

Список використаних джерел:

1. Лукоянова О.Л. Грудное молоко как эталонная модель для создания детских молочных смесей. *Вопросы современной педиатрии*. 2012. Т. 11, №4. С. 111-115.

УДК 331.101

Л. А. Парок, кандидат економічних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Охарактеризовано зарубіжний досвід удосконалення системи мотивації праці на виробничих підприємствах.

Ключові слова: підприємство, персонал, мотивація, стимулювання.

На підприємствах, які працюють неефективно, стан погіршується тим, що працівники, постійно шукаючи додаткові джерела прибутку, не здатні забезпечувати його перспективний розвиток. В такій ситуації потрібні неординарні, новаторські ідеї та фахівці, здатні втілювати їх у розвиток виробництва. Необхідні мотиви, які сприяють появі таких спеціалістів, які б ставали реальною силою перебудови економічного та соціального мислення новообраного нами шляху розвитку.

Фахівці в галузі управління вважають за доцільне виробити 5-6 показників, які найповніше відповідають специфіці роботи підприємства, з яких один – два, базові, визначатимуть рівень корисності фахівця, інші – ефективність його роботи. Цілком ймовірно, що на цій основі можна визначати посадовий оклад. За неякісного виконання робіт або порушення термінів, передбачених планом, доходи виконавців мають знижуватися.

Один з дієвих методів мотивації – створення самоуправних груп. У ролі прикладу можна зіслатися на досвід американської фірми «Digital Equipment», де такі групи сформувалися в управлінні загального обліку, який входить в один з 5-ти центрів управління фінансовою діяльністю. Групи самостійно вирішують питання з планування праці, проведення нарад, координацію з іншими відділеннями. Члени груп почергово беруть участь в нарадах менеджерів компанії.

Характерною особливістю систем стимулювання на Заході – постійне заохочення нововведень. Такі фірми як «Сіменс», «Фіат» формують преміальні фо-

2. Мыркалыков Б.С., Шингисов А.У., Нурсейтова З.Т. Сушка овечьего молока. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. №8. С. 325-328.
3. Thompkinson D.K., Kharb S. Aspects of infant food formulation. *Compr. Rev. FoodSci. Food Saf.* 2007. №6. P. 79-102.
4. Fotskhi I., Shyk A. Immunoreactivity of lactic acid-treated mare's milk after simulated digestion. *Journal of Dairy Research*. 2015. №82. P. 78-85.
5. Carta G., Jungbauer A. Protein chromatography: *Process Development and Scale Up*. Wiley VSH, 2010. 346 p.

Currently, a large number of newborns are artificially breastfed with infant formula. However, such products do not always meet the needs of the child's body. Mixtures for breast feeding infants are made from cow's milk. Quite often, children have a food allergy to cow's milk protein. New baby-feeding products have been developed where cow's milk has been replaced by mare's and mare's milk. Based on clinical studies, it has been established that new products are better tolerated by the baby's body and cause no allergies. A medical opinion was obtained regarding the possibility of using new mare and sheep milk products for infant feeding.

Key words: baby food, allergies, milk protein, mare's milk, sheep's milk.

Отримано: 18.11.2019

нди за створення, освоєння й випуск нової продукції, її питомою вагою в загальному обсязі виробництва.

Особливого розгляду заслуговують заходи і важелі морального стимулювання робітників, не розрахованого на задоволення їх економічних, своєкорисливих інтересів, а такого стимулювання, що впливає на їх цивільні, колективістські, духовні прагнення. Тут маються на увазі зусилля керівництва фірми у напрямку згуртованості її трудового колективу, психологічного пристосування робітників різних рангів один до одного, вихованню в них почуття гордості за свою фірму, усвідомлення причетності до загальної улюбленої справи. Для досягнення цього проводиться, зокрема, так звана «політика відкритих дверей», відповідно до якої будь-який співробітник має можливість підійти і звернутися до будь-якого керівника (у встановлений час, розуміється) з питанням або проханням у розрахунок на розуміння і допомогу. Полегшують відношення в колективі, позбавляють їхнього надмірного формалізму й офіційності загальні збори колективу, поєднані з дружньою вечерею, які проводяться два рази на рік; а також вечори відпочинку, що організуються в клубах. Важливо, що всі робітники фірми безкоштовно забезпечуються уніформою і проходять фахове навчання, у тому числі за кордоном; користуються 50%-ю знижкою при оплаті харчування на роботі. Умови праці і відпочинку (сучасне технологічне устаткування, просторі приміщення, стерильна чистота на робочих місцях, захищені й обладнані кондиціонером, телевізором, магнітофоном і ін.

кімнати відпочинку) відповідають самим високим вимогам комфорту і техніки безпеки.

Ще одним прикладом є система мотивації, що застосовується на всесвітньовідомій фірмі ІБМ. На її прикладі можна наочно переконатися, що саме нетрадиційні підходи до активізації трудової діяльності є провідними за сучасних умов. На сьогодні чітко викристалізувалися 15 найважливіших принципів, на яких будується мотивація в цій корпорації і які, до речі, широко використовуються в інших процвітаючих компаніях світу. Ці принципи в повному обсязі реалізуються практично на всіх рівнях – від корпорації в цілому до рівня відділень (філій) і відділів:

- Міцні переконання, цінності, культура.
- Повага до особистості.
- Довічна зайнятість.
- Наймання працівників високого класу.
- Можливості кар'єри.
- Тривала підготовка.
- Єдиний статус.
- Система атестацій і співбесід.
- Система рівнів заробітної плати.
- Холістичний підхід до працівників.
- Участь персоналу в управлінні.
- Максимальна відповідальність.
- Плановані обмеження до менеджменту.
- Горизонтальні зв'язки.
- Заохочення розбіжностей у поглядах.

Одним із сучасних нетрадиційних підходів до побудови системи матеріального стимулювання, який усе більше поширюється в зарубіжній практиці, є застосування моделей компенсаційної системи оплати праці, розрахованої на тривалу кар'єру праців-

ника. Це пов'язане з намаганням роботодавця виконати одночасно такі завдання: врівноважити економічні важелі посилення контролю за діяльністю працівників; знизити витрати на здійснення контрольних функцій; сприяти формуванню стабільного трудового колективу; зменшити витрати на навчання нових працівників через зниження плинності кадрів; підвищити мотиваційний потенціал оплати праці працівників, що становлять кадрове «ядро» організації.

Досвід зарубіжних фірм свідчить про те, що на будь-якому підприємстві стимулювання перетворюється на мотив лише тоді, коли це стимулювання усвідомлене людиною та прийняте нею. Наприклад, щоб премія (стимул) стала мотивом поведінки й діяльності конкретного працівника, необхідно щоб він усвідомлював її як справедливу винагороду за працю. Тоді намагання заслужити премію сприятиме підвищенню праці.

Список використаних джерел:

1. Стойка А.В. Соціалізація і мотивація економічних суб'єктів. *Економіка та держава*. 2009. №8. С. 56-58.
2. Блинов А. Мотивація персоналу корпоративних структур. *Маркетинг*. 2015. №1. С. 88-101.
3. Фартушина А.І. Матеріальна мотивація персоналу. Харків: Магістр, 2010. С. 137-140.
4. Старобинский Э. Передача полномочий – один из важнейших принципов менеджмента. *Управление персоналом*. 2015. №4. С. 23-27.

The foreign experience of improving the system of motivation of work in industrial enterprises is characterized.

Key words: enterprise, personnel, motivation, stimulation.

Отримано: 18.11.2019

УДК 331.108

О. В. Парок, кандидат економічних наук

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ

Охарактеризовано пріоритетні напрями вдосконалення управління розвитком персоналу підприємств.

Ключові слова: підприємство, персонал, соціальна відповідальність, екологічна політика.

Ефективне виконання роботи працівниками можливе лише за умови, коли вони знають і розуміють стратегію соціальної відповідальності, можуть позиціонувати її у широкому соціальному, бізнесовому та екологічному контексті, стратегічні цілі організації та бажають їх досягнення. Звідси, важливою передумовою успішної реалізації стратегії є навчання та підвищення обізнаності працівників щодо підходу компанії до соціальної відповідальності, її цілей та проектів [1].

Соціально відповідальний розвиток персоналу – це процес набуття знань зі сталого розвитку та втілення її на практиці у компанії і поза її межами з метою вдосконалення її діяльності, отримання економічних та конкурентних вигод.

Для професійного успіху працівника все більшого значення набуває розвиток лідерських якостей. Він за власною ініціативою приймає на себе роль лідера, яка зобов'язує його бути соціально відповідальним. Лідерство за своєю природою передбачає активний розвиток процесу організаційного навчання, воно стає ключовим

фактором успіху компаній в економіці на основі використання інтелектуального капіталу [2].

Під соціальною відповідальністю інноватора можна розуміти чесну, але непрозору через дотримання комерційної таємниці інновації, поведінку учасників інноваційної діяльності, яка з користю впливає на якість життя як сучасників, так і нащадків.

Зміст інновацій позначається на результатах виробничої діяльності персоналу підприємств. Йдеться про розробку й запровадження інноваційної продукції з метою надання їй більшої оригінальності; зняття з виробництва застарілої продукції, залучення до виробничої діяльності нових ресурсів і нових технологій; освоєння нових методів організації виробництва й праці персоналу підприємств тощо. Це в свою чергу, потребує створення високопродуктивних робочих місць й, відповідно, забезпечення їх кваліфікованими працівниками, здатними працювати у постійно технологічно поліпшуваних умовах, демонструючи ключові та професійні компетенції з урахуванням вимог і специфіки інноваційних та виробничих процесів.

Вагомою складовою створення гідних умов праці відповідно до вимог соціальної відповідальності перед працівниками а іншими заінтересованими сторонами є реалізація екологічної політики та впровадження екологічно орієнтованого управління.

Звідси, основними напрямками реалізації екологічної політики підприємств зорієнтуватись на:

- 1) формування екологічної стратегії, цілей та завдань;
- 2) розробка та впровадження у компанії системи екологічного менеджменту, до якого необхідно віднести організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальностей, а також процеси, процедури та ресурси для втілення екологічної політики, стратегії, цілей та завдань;
- 3) визначення системи показників для оцінки екологічних результатів діяльності (аудит);
- 4) впровадження екологічної сертифікації.

Петрушенко М. у своїй праці вказує, що екологічно орієнтоване управління персоналом включає формування функцій, цілей, організаційної структури, горизонтальних та вертикальних функціональних взаємозв'язків департаментів у процесі розроблення, обґрунтування, прийняття та реалізації екологічних управлінських рішень [3].

Отже, екологічно орієнтоване управління розвитком персоналу підприємств мусить переслідувати такі цілі:

- 1) підвищення рівня спеціальних екологічних знань персоналу та його навичок, включаючи роботу в аварійних екстремальних екологічних ситуаціях;
- 2) вироблення компетенції щодо вирішення складних екологічних проблем за допомогою вдосконаленої здатності до комунікацій і міждисциплінарного співробітництва;
- 3) підвищення здатності вирішувати нові проблеми, відкритість до екологічних питань тощо., що формують ключові компетенції.

Виходячи із запропонованих напрямів вдосконалення розвитку персоналу підприємств було виділено такі необхідні заходи до впровадження:

Медичне страхування. Турбота про здоров'я працівників є важливим показником дотримання принципів соціальної відповідальності.

Сортування сміття в офісі. Це перший принцип зеленої компанії або Green office.

Утворення зелених груп. Створити на підприємствах мережі послів КСВ, а саме «зелених команд», тобто неформальних груп працівників, які добровільно передають іншим знання, пов'язані зі сталим розвитком. Такі команди працюють, наприклад, в компаніях e-Bay, Intel або Yahoo.

Організації волонтерських ініціатив від працівників компанії. На тлі подій, що відбуваються у нашій країні, українці об'єднуються та за власною ініціативою намагаються поліпшити довкілля, територію, де живуть, допомагають військовим, вдосконалюють власну країну.

Правильне харчування працівників. Запровадження циклів тренінгів, щодо управління власним здоров'ям, правил здорового харчування тощо.

Баланс між роботою та сім'єю. На сьогодні це нова конкурентна перевага для компанії та працівників. Сюди можна віднести запровадження гнучкого графіку, робота на дому, надання батькові 2-тижневої відпустки після народження дитини тощо.

Зощадження використання паперу. Використання паперу щороку зростає на 35%, при цьому 45% з них викидається у той же самий день, тому сьогодні є дуже поширеним перехід бізнесу на електронний документообіг та зменшення операцій з паперовими документами.

Нові стандарти соціально відповідального управління. На сьогодні діє велика кількість міжнародних стандартів, щодо регулювання соціальної відповідальності підприємств. Одними з таких є стандарти соціальної та етичної звітності серії AA1000, які спрямовані на впорядкування соціальних ініціатив компанії і підвищення їх ефективності.

Корпоративний університет. Підприємства, які мають велику кількість співробітників, яку необхідно постійно навчати та вдосконалювати їх знання, відповідно до постійного оновлення технологій та запровадження інновацій. Корпоративний університет – це місце для навчання та розвитку працівників компанії.

Портал он-лайн навчання. Сьогодні самонавчання через інтернет стає все більш популярним, тому завданням підприємств є створення власної платформи, яка б направляла і давала ті знання для кожного працівника, відповідно до його індивідуального плану розвитку, які йому необхідно здобути, як у межах його професійної діяльності, так і для розвитку інших компетенцій.

Отже, пріоритетними напрямами у вдосконаленні управління розвитком персоналу підприємств було обрано соціально відповідальний та екологічний розвиток. Відповідно до обраних напрямів, було розроблено заходи з їх реалізації, до яких було віднесено: медичне страхування; сортування сміття в офісі; утворення зелених груп; організації волонтерських ініціатив від працівників компанії; баланс між роботою та сім'єю; нові стандарти соціально відповідального управління; зощадження використання паперу, корпоративний університет; портал он-лайн навчання.

Список використаних джерел:

1. Гарбарчук К.В. Розвиток персоналу як основа ефективної реалізації соціальної відповідальності підприємства. *Двадцять п'яти економіко-правові дискусії: матеріали науково-практичної інтернет-конференції*. Львів, 2018. С. 20-21.
2. Горфинкель В.Я., Родионова Н. В. Корпоративная социальная ответственность : учебник и практикум для академического бакалавриата / под общ. ред. В. Я. Горфинкеля. М. : Издательство Юрайт, 2014. 570 с.
3. Петрушенко М.М. Економічне обґрунтування мотиваційного інструментарію екологоорієнтованого управління підприємством: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Суми, 2007. 22 с.

Priority directions of improvement of management of development of the personnel of the enterprises are characterized.

Key words: enterprise, staff, social responsibility, environmental policy.

Отримано: 18.11.2019

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ СИСТЕМУ

Розглянуто особливості трудової міграції, проаналізовано тенденції міжнародної міграції в Україні, відмічено переваги та недоліки даного явища для економіки країни.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, ринок праці.

Таблиця 1

Міждержавний міграційний рух населення у 2014-2017 рр. (осіб)

Міграційні показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення 2017 р. від 2012 р.
кількість прибулих	76361	54100	42698	30659	14311	28360	-48001
кількість вибулих	14517	22187	21599	21409	6465	20234	5717
міграційний приріст, скорочення (-)	61844	31913	21099	9250	7846	8126	-53718

Розроблено за даними [3, с.119]

Постановка проблеми. Складана економіко-політична ситуація яка існує більше 5 років в Україні створила важкі умови праці та життя для населення: девальвація національної валюти, військова агресія на сході країни, зниження соціальних стандартів, невпевненість у «завтрашньому дні» та ряд інших факторів змусило громадян до трудової міграції.

Аналіз дослідження проблеми. Питаннями аналізу та впливу трудової міграції на економіку країни займалися такі українські вчені, як: Н. Бортник, М. Долішній, С. Дорогунцов, А. Доценко, Я. Жупанський, А. Загробська, Ф. Заставний, С. Копчак, Ю. Корчак-Чепурківський, Е. Лібанова, О. Малиновська, В. Онікієнко, Т. Петрова, Ю. Пітюренко, С. Пирожков, О. Піскун, І. Прибиткова, М. Птуха, Ю. Римаренко, У. Садова, В. Стещенко, С. Стеценко, В. Товкун, О. Хомра, О. Шаблій, М. Шаленко, Л. Шепотько та інші.

Метою статті є дослідження трудової міграції, факторів, що її спричиняють та їх впливу на економічне становище країни.

Виклад основного матеріалу. Трудова міграція – складний соціально-економічний процес, що визначається різними об'єктивними і суб'єктивними чинниками, серед яких – природно-кліматичні, демографічні, етнічні, соціальні, економічні. Найбільший вплив на міграційні процеси мають соціальні та економічні чинники. З огляду на це, дослідники вирізняють дві основні функції міграції: соціальну та економічну [1, с.228].

До соціальної функції, перш за все, відносять намагання задовольнити потреби в доходах завдяки змінам місця проживання, професійному зростанню, поліпшенню умов праці та рівня життя. Економічна функція міграції полягає в забезпеченні певного рівня мобільності робочої сили, її територіальному перерозподілі й забезпеченні кількісної та якісної відповідності між попитом і пропозицією робочої сили різного профілю й кваліфікації у різних районах [2, с.41].

У зв'язку із затяжною економічною кризою та погіршенням соціально-економічного становища питання трудової міграції в Україні стало досить гострим. Протягом 2014-2017 рр. спостерігається чітка тенденція до збільшення показника зовнішньої міграції та скорочення показника міграційного приросту (табл. 1).

За даними таблиці 1 можна відмітити різке скорочення кількості прибулих за останні 6 років, а саме, на 48001 осіб (62,9%) та збільшення вибулих на 5717 осіб (39,4%), що у свою чергу призвело до скорочення міграційного приросту на 53718 осіб, тобто на 86,9%.

З квітня 2016 року по вересень 2017 року інформація формувалася на основі наявних адміністративних даних, які надійшли від окремих органів реєстрації (виконавчих органів сільської, селищної або міської ради, сільських голів (у разі якщо відповідно до законодавства виконавчий орган сільської ради не утворено)).

Очевидно, що ці показники є заниженими, перше за рахунок нелегальних мігрантів, по-друге за рахунок легальних трудових мігрантів, які не реєструються в офіційних міграційних органах України. Офіційна статистика розподілу мігрантів за країнами дає можливість встановити головні міграційні коридори. Найбільше в Україну мігрує населення з Молдови, Узбекистану, Білорусі, Азербайджану. Росія, Молдова, Білорусь, Польща є країнами-сусідами України, яка має з ними спільний кордон, тому потужні міграційні потоки з цими країнами є зрозумілими. Молдова є, крім цього, державою де рівень життя офіційно нижчий, ніж в Україні. Ще варто зазначити, що в Україну дуже багато мігрує осіб з самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки. Наявність в переліку головних країн, з яких прибувають в Україну, мігранти з Узбекистану і Азербайджану, пояснюється тим, що ці країни відомі на пострадянському просторі, як країни «постачальники» трудових мігрантів у малопrestiжні сектори економіки.

Серед країн, до яких найбільше мігрують громадяни України, за офіційною статистикою, виділяються: Німеччина, США, Ізраїль, Білорусь, Польща. Тобто, передусім сусіди України (Білорусь, Польща), економічно розвинені країни (США, Німеччина, Ізраїль).

Дана ситуація характеризується незадоволеністю, переважно трудового населення, соціально-економічним становищем у країні. Кожного року з України виїжджають тисячі молодих та амбітних людей, які впевнені, що тільки закордоном зможуть покращити рівень свого життя та досягти самореалізації. Досліджуючи кількість мігрантів за віковими групами, слід відмітити, що переважна більшість, а саме, 43,2% від усієї кількості вибулих мігрантів у 2017 р., були молоді люди віком від 15-29 років [3, с.121].

Проаналізувавши дані досліджень соціологічної групи «Рейтинг», можна визначити, що близько 80% опитаних українських мігрантів шукають сезонну або короткострокову роботу закордоном і планують знаходитися за межами України не більше 6 місяців.

Тільки 15% українців розраховують отримати довгострокове працевлаштування з перспективою назавжди залишитись у тій чи іншій країні.

Висновки. Існуючи тенденція трудової міграції створює серйозні виклики економічній системі України, які вимагають масштабної державної програми по врегулюванню даної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Стрільченко Є.В. Трудова міграція: аналіз законодавства зарубіжних країн у сфері працевлаштування. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки.* 2012. №56. С. 228-233.

2. Костенко А.М., Світайло Н.Д. Аналіз сучасного стану трудових міграційних потоків та напрямів їх державного регулювання. *Економічний часопис – XXI.* 2009. №3-4. С. 40-44.
3. Тімінова М.Б. Демографічний щорічник. Населення України за 2017 рік. Київ : Держава служба статистики України, 2018. С. 137.

The features of labor migration are considered, the tendencies of international migration in Ukraine are analyzed, the advantages and disadvantages of this phenomenon for the country's economy are noted.

Keywords: migration, labor migration, labor market.

Отримано: 18.11.2019

УДК 373.5.016:811.112.2:796

О. О. Добринчук, кандидат філологічних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РУХЛИВИХ ПАУЗ (BEWEGUNGSPAUSEN) НА УРОЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.

У статті розглядаються особливості проведення рухливих пауз на уроках німецької мови, наголошується на окремих організаційних етапах проведення такого виду діяльності та труднощах, також аналізуються різні види рухливих пауз у відповідності до дидактичної мети та вікових особливостей.

Ключові слова: рухлива пауза, розминка, дидактичний потенціал.

Реформування сучасної системи освіти вимагає застосування нових підходів до організації навчально-виховного процесу. Досвід педагогів говорить про те, що в умовах сучасних новітніх технологій вчителю стає все важче втримувати увагу учнів, зацікавлювати своїм предметом та запропонованими у підручниках завданнями. На сучасному етапі розвитку шкільної освіти педагогу дається можливість обирати ті засоби та методи навчання, які він вважає найефективнішими та доцільними, тобто застосовувати творчий підхід до організації процесу навчання. Досить часто на практиці спостерігається наступне: застосування неефективних та непродуктивних форм і методів призводить до того, що учень втрачає інтерес до вивчення предмету, перестає вчити предмет і поступово переходить до категорії «відстаючий учень».

Усі педагоги та психологи одностайні у думці, що після пару цікавих та різноманітних уроків концентрація учнів починає згасати, адже молоде покоління постійно прагне нового та цікавого. Вчителі в свою чергу говорять про те, що неможливо втримувати увагу учнів постійно на одному рівні, адже є й «серйозні завдання», які потребують певної сконцентрованості та розумового навантаження. Не можна забувати й про учнів, які в свою чергу просто втомлюються сидіти шість-сім уроків поспіль. Так, наприклад, учні 5-7 класів можуть вчитися та сидіти не більше 25 хвилин, учні 8-11 класів – 30 хв. [1, S.3].

Отже, для вирішення спільної для вчителів та школярів проблеми ми пропонуємо не новий, але досить ефективний метод організації роботи на уроці, зокрема, рухливі паузи (Bewegungspausen). У даній статті ми спробуємо описати алгоритм роботи над цим видом діяльності та наведемо декілька прикладів. Зауважимо, що рухливі ігри є одним із різновидів дидактичних ігор, які передбачають активний рух учнів.

«Рухливі паузи дають можливість після тривалого теоретичного етапу на уроці відновити сили духу та тіла та повернути концентрацію та мотивацію» [2, S.2]. Рухливі паузи відрізняються від дидактичних ігор своєю тривалістю. Зазвичай вони коротші та не потребують довготривалої підготовки. Рухливі паузи можуть тривати 2-5 хвилин, що є достатнім для подальшої ефективної роботи на уроці. Не потрібно забувати й про те, що

рухливі паузи мають на меті не лише розворушити школярів, адже це не урок фізкультури, але й дидактичну мету: повторити або закріпити граматичні правила чи нові слова, навчитися реагувати швидко на задану мовленнєву ситуацію тощо.

Отже, для продуктивного проведення рухливих пауз для початку потрібно правильно визначити, коли саме проводити рухливу паузу, щоразу це може бути інший етап уроку. У цьому вчителю допоможуть самі учні та їх неусвідомлювана мова тіла: втомившись сидіти, школярі починають розмовляти один з одним, або навпаки, заглиблюються у власні думки, дивляться у вікно, шаркають ногами під партою, лягають на парту або дістають мобільні телефони для гри тощо.

Ю. Клайнер та С. Верштайн стверджують, що рухливі паузи не повинні тривати довше ніж 5 хвилин. За цей час можна провести і дві різних розминки. Також потрібно врахувати й розмір кімнати, де проводиться рухлива пауза [2, S.4].

Ми в свою чергу хочемо додати, що перед розминкою потрібно налаштувати дітей на те, що вони мають дотримуватися дисципліни під час рухливих пауз. Школярі 5-7 класів полюбили дидактичні розминки, які вони сприймають як активну гру, тому їх важче заспокоїти після проведення рухливої паузи та повернути назад до навчального процесу. Саме тому можна запропонувати певний сигнал (хлопок, свисток, кодове слово тощо) для відліку початку та кінця рухливої паузи.

Для дуже активних учнів для початку підійдуть «спокійні» рухливі паузи, на кшталт *Rückendiktat* (учні по черзі пишуть слова по літерах на спині свого сусіда) або *Artikelgymnastik* (вчитель говорить іменник без артикля, учні роблять крок вперед, якщо цей іменник чоловічого роду, назад – жіночого, вправо – середнього). Як бачимо, рухлива пауза може тренувати як орфографічні, так і граматичні навички.

Гра *Körpergrammatik* має на меті повторення та закріплення вивчених лексичних одиниць (вчитель називає слова із певної теми, якщо це іменник – учні присідають, якщо дієслово – обертаються, якщо прикметник – піднімають руки вгору і т.д.). До теми «Зовнішність та характер» також підійде наступна розминка для обличчя *Der Spiegel* (учні повертаються обличчям один до одного, вчитель називає прикметник до

теми, наприклад, böse, freundlich, lustig, müde usw., а учні повинні показати цю емоцію своїм обличчям).

Також хотілося б наголосити на тому, що вчитель є прикладом для учнів, тому запов'язаний на своєму прикладі демонструвати хід розминки, робити усе разом з учнями. Вчитель може виступати як керівником рухливої паузи так і безпосереднім учасником у тих випадках, коли керівником розминки виступає учень.

Також при виборі розминки потрібно враховувати складність дидактичного матеріалу, радимо починати із простих завдань і поступово переходити до більш складних.

Для учнів 8-11 класів підійдуть рухливі паузи, які проводяться у парах та мають на меті також розвиток комунікативних навичок. Наприклад, розминка **Bildhauer** (один з учнів «перетворює» свого партнера на пам'ятник та описує німецькою мовою, яке враження він на нього справляє, потім учні міняють ролями). З метою тренування навичок аудіювання підходять різноманітні **Bewegungsgeschichten**. Учні отримують картки з надписами персонажів оповідання, тобто ролі. Вчитель або інший учень читає повільно історію, а школярі відтворюють цю історію у дії.

Що стосується більш «активних» розминок, то варто зауважити, що для їх проведення потрібен простір. Активні розминки будуть ефективними лише у класах, де є не більше 12 учнів. Безумовно, що пісні або речитативи у супроводі рухів позитивно впливають на загальну атмосферу у класі. Так, наприклад,

пісня **Das ist gerade, das ist schief** допомагає не лише зняти втому, але й вивчити ряд прикметників.

Наприкінці відзначимо, що рухливі паузи є, безсумнівно, ефективною формою організації навчального процесу, вони допомагають як вчителю так й учням не лише зняти напругу та втому, але й зацікавити та урізноманітнити урок. Проте не потрібно забувати, що багаторазове використання однієї і тієї ж розминки без варіацій теж може призвести до зменшення її ефективності.

Список використаних джерел:

1. Bewegungspausen im Unterricht: Ein Handbuch mit praktischen Beispielen für Lehrerinnen und Lehrer am Otto-Hahn-Gymnasium Göttingen. Göttingen, 2005. 34 S.
2. Kleiner, J., Wehrstein S. Bewegungspausen. Landesinstitut für Schulsport, Schulkunst und Schulmusik Baden-Württemberg (LIS), Oktober 2016. 9 S.
3. Unterricht in Bewegung. Köln, 2013. 253 S. URL: <https://lehrermarktplatz.de/material/5983/unterricht-in-bewegung> (дата звернення: 5.11.2019)

The article discusses the peculiarities of movement breaks at German lessons, emphasizes at certain organizational stages of such activities and at difficulties, also analyzes various types of movement breaks in accordance with the didactic purpose and age characteristics.

Key words: movement break, warm-up, didactic potential.

Отримано: 18.11.2019

УДК 37.002.8.81-13

А. В. Дубінська, викладач

CORRECTIVE FEEDBACK APPROACHES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Дана стаття присвячена питанню корективних підходів при вивченні іноземної мови; розглянуто основні види даних підходів та визначено переваги та недоліки кожного, а також надано результати використання даних підходів на практиці.

Ключові слова: корективний підхід, помилка, іноземна мова, відгук, повторне формулювання.

Making an error is an inevitable part of the language acquisition process, especially if it is a foreign language. Error is defined as deviation from the norms of the target language. Teachers' role in the situation of making an error is to correct and to explain it so, that is why corrective feedback is used. Corrective feedback is an indication to a learner that his / her use of the target language is incorrect [1].

The role of corrective feedback is still a dubious question because some scientists say that if the correct form is provided, learners may have the chance to compare their own production with that of another. It means that corrective feedback stimulates hypothesis testing, giving the learner the opportunity to grapple with form-meaning relationships. The others say that corrective feedback that does not provide the correct form can make the learners to utilize their own resources in constructing a reformulation. Schachter states that due to the corrective feedback the learners receive, they abandon their wrong hypotheses and immediately switch to formulating new ones [2, p.90-93].

The corrective feedback strategies are commonly divided into two groups:

1. Giving-Answer Strategies : Types of feedback where the teacher gives directly the target form correspond-

ing to the error in a student's answer, or shows the location of the student's error. These include:

- Repetition. The teacher repeats the error or the portion of the learner's phrase containing the error, using stress or rising intonation to focus the student's attention on the problematic part of the utterance.
 - Recast: Reformulation of all or part of the student's answer, providing the target form.
 - Explicit correction: The teacher provides the correct target form without rephrasing or reformulating the student's answer.
2. Prompting-Answer Strategies. Types of feedback in which the teacher makes students notice a language error in their response and to repair the error for themselves. This group includes three types of strategies:
 - Meta-linguistic cues: The teacher provides information or asks questions regarding the correctness of the student's utterance, without explicitly providing the target form.
 - Clarification requests: Questions intended to indicate to the student that his/her answer has been misunderstood due to a student's error, or that the utterance is ill-formed in some way and that a repetition or a reformulation is required.

- Elicitation: The teacher encourages the student to give the correct form by pausing to allow the student to complete the teacher's utterance, by asking the student to reformulate the utterance, or by asking questions to elicit the correct answer [3, p.51-54].

The effectiveness of corrective feedback depends on numerous factors contingent on the learner and the teachers. Ellis splits foreign language teachers in two broad categories: voluminous correctors who offer numerous corrections to the student, it means providing an actual impression of the improvements that the students need to make. Some scholars believe that voluminous corrections demotivate students especially when students think that the errors they have made mean that they have failed. Sparse corrections imply omission of some errors and allow the student to concentrate on few mistakes. The drawback of the category that the omission of some errors may lead the students to believe that they are proficient in the omitted areas, so further it can lead to the stagnation in the language acquisition of the students [3, p.57-60].

The other important issue in the corrective feedback is the time when to correct the students during the speech or after it. Some methodologists say that the teacher should not interrupt the student during the process of speech when the error occurs, but after the talk teacher should point out all the errors and explain them. Other methodologists state that corrective feedback works better when it occurs in context at the time the learner makes the error [4, p.217-220].

According to the survey held by us among the students of the first and second years, the results show that students mostly like recast (45%), elicitation (30%) and clarification request (25%). The students explained the obtained results this way that some of them are better to hear the right form

and remember it and some of them say that it is much more effective for them to brood over of the error and correct it by themselves because they would remember it better and for a longer period of time. Also, students completely support the idea that all errors must be corrected at the very time that they are made because they can repeat them at once and remember them in the specific context much more efficient for them than in a separate utterance.

Corrective feedback is widely used practice in the second-language acquisition because it helps the students to identify the differences between their language inputs and outputs. Corrective feedback is a key tool for informing and guiding the students on how to avoid grammatical, lexical errors.

References:

1. Doughty C. Cognitive underpinnings of focus on form. *Cognition and second language instruction*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. P. 206-257.
2. Ellis R. Language teaching research and language pedagogy. *Corrective Feedback and Teacher Development*. 2012. №4(13). P. 45-80.
3. Lightbown P.M., Spada N. How Languages are Learned. Oxford : Oxford University Press, 1999.
4. Schachter J. Corrective feedback in historical perspective. *Second Language Research*. 1991. №7. P. 89-102.

This article is devoted to the study of corrective approaches in foreign language learning and teaching; the main types of these approaches are given and the advantages and disadvantages of each are identified, as well as the results of using the given approaches in practice.

Key words: corrective approaches, error, foreign language, feedback, re-formulation.

Отримано: 18.11.2019

УДК 37.002.8.81-13

М. І. Микуляк, викладач

WORTSCHATZARBEIT IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Стаття присвячена розгляду можливостей розвитку лексичних навичок на заняттях німецької мови. Звернено увагу на основні етапи у навчанні лексичного аспекту німецької мови.

Ключові слова: лексика, етапи навчання, завдання, вправа.

Laut des Europäischen Referenzrahmens für Fremdsprachen sind beim Lernen einer Fremdsprache die vier Fertigkeiten Lesen, Sprechen, Schreiben und Hören die Hauptthemen. Um diese vier Fertigkeiten erfolgreich zu erwerben, ist eine gute Wortschatzbasis unbedingt erforderlich.

Lernen eines Wortschatzes heißt, Wörter in ihren vielen Aspekten (z. B. Rechtschreibung, Bedeutung, Lautung) wahrzunehmen, zu verstehen, sich zu merken, anzuwenden. Darüber hinaus wächst in den letzten Jahren das Interesse am Prozess des Wörtererwerbs d.h. wie man sich Wörter am besten aneignen kann.

Wortschatzarbeit im Fremdsprachenunterricht ist also von großer Bedeutung. Dennoch entsteht im Unterricht oft das Problem, dass die Begriffe und Formulierungen im kommunikativen Zusammenhang des Unterrichtes nicht verwendet werden oder die Wörter und Wendungen des Allgemeinwortschatzes nicht verstanden und somit nicht selbstständig angewendet werden können.

Die Entwicklung von Sprachkompetenz erfolgt als «Zusammenspiel von textorientierten, wortschatzorientier-

ten und funktional-grammatischen Zugängen». Die Kenntnis der Bedeutung eines Wortes, garantiert noch nicht den Erwerb der Fähigkeit zur korrekten Anwendung dieses Wortes in Sprechsituation. Folglich sollte die Wortschatzarbeit nicht isoliert, sondern auf Aufgaben zum Lesen und Textverstehen (rezeptive Wortschatzarbeit) oder zum Schreiben (produktive Wortschatzarbeit) bezogen sein.

Wortschatzarbeit sollte in sprachliche Handlungen des Hörens, Sprechens, Lesens und Schreibens eingezogen werden.

Wenn man unbekanntem Wortschatz vermitteln möchte, kann man Vorgehensweise in folgende Phasen einteilen. Hier finden sie eine Übersicht mit einigen Vorschlägen, wie man Wortschatz einführen, überprüfen, lernen, üben und anwenden kann.

1. Wörter und Formulierungen kontextbezogen einführen, so dass das Verstehen der neuen Begriffe ermöglicht wird. (Wortbedeutungen durch Assoziationen zusammentragen, notieren und austauschen, dazu z. B. Brainstorming, Vier-Ecken-Methode, Platzdeckchen-

Methode (Placemat) verwenden, Wortbedeutungen in Texten durch Lesen erschließen, nach der Textrezeption aus verschiedenen Bedeutungen auswählen, Mini-Lexika erstellen, Wörterlisten erstellen, ergänzen oder aus Wörterlisten Wörter zum Einsetzen auswählen, unpassende Wörter herausstreichen, Lernplakat zu Begriffen erstellen, Lernkarten anlegen, sich über Wortbedeutungen im Gespräch verständigen, Wortnetze ergänzen, Fachwörter in einem Text identifizieren).

2. Wörter und Formulierungen üben – Bedeutungen zunehmend genauer erfassen und formulieren. (Bedeutungen markieren / Beziehungen im Text durch Markierungen, z. B. farbliche Markierungen oder Pfeile, herstellen, Texte mit Schlüsselwörtern erschließen, Wörter / Wortgruppen ersetzen, Wörter memorieren (z. B. mit Hilfe von Symbolkarten, Bildern oder anderen Visualisierungen sowie Lernkarten, Fragekarten, Stichwortkarten) Wörter aus Texten in Tabellen oder Mindmaps übertragen, fehlende Anfangsbuchstaben, Silben, Wortteile oder Wörter ergänzen, Zusammenfassungen schreiben, Kreuzworträtsel lösen, Zuordnung von Wörtern zu Bildelementen, Rollenspiel, Erzählwettbewerb (z. B. einen spannenden Schluss für eine Geschichte finden), Verbalisierung von Gesehenem (parallel zu einer Pantomime das Gesehene in Worte fassen), zu einer Filmszene oder Bildstrecke Dialoge und Erzählteile finden, Arbeit mit einem Hörbuch oder audiovisuellen Mitteln, Präsentation von Arbeitsergebnissen in einer Kleingruppe, Partnerinterview, Kugellagerübung.

3. Wörter und Formulierungen nutzen – Lernende zum selbstständigen Gebrauch der neuen Begriffe und Formulierungen führen (Lückentexte ergänzen, Wörterpuzzle (auch auf Phrasen anwendbar), Textpuzzle, Wörter umschreiben (z.B. Sag-es-anders-Spiel/Tabu, Pantomime, Wörterparty, Wortkasten), Ergänzungsübungen (z. B. Präpositionen oder Verben ergänzen, Zeitformen verändern, Präsentationsform verändern) mündliches und schriftliches Formulieren von informativen Texten und Textpassagen (z. B. Bilder und andere Darstellungen beschreiben, Lexikoneinträge formulieren, Lieblingstext nach vorgegebenen Kriterien beschreiben, Textzusammenfassungen formulieren, Wörterlisten erstellen für Vorträge und die Erläuterung visualisieren), Debatten führen, Präsentation von Arbeitsergebnissen in Vorträgen

4. Über Wörter und Formulierungen reflektieren – Aufbau einer Wortschatzanalysekompetenz, die beim Verstehen und Lernen neuer Wörter und Formulierungen hilft (Klassifizierungen vornehmen (z. B. in einer Mindmap, Ober- und Unterbegriffe finden, Cluster bilden, Strukturle-

technik anwenden) Reihenbildung: weitere Wörter mit ähnlicher Bedeutung aus einer Liste auswählen, im Wörterbuch finden, aus einem Wörternetz auswählen und einfügen, selbstständig finden, Wortreihen fortsetzen, Begriffsketten bilden, Bedeutungsumschreibungen auswählen, zuordnen, selbstständig formulieren, aus Texten herausfiltern, Wörterhexagon, Zusammensetzungen und Ableitungen entschlüsseln und selbst bilden, verbundene Wörter finden (Synonyme / Antonyme-Listen erstellen, Sätze bilden), aus einem vorhandenen Angebot die passenden Wörter auswählen und die Auswahl begründen, Wortigel oder andere Formen von Assoziogrammen verwenden, Spiel: Koffer packen, Situationen beschreiben, Geschichten weitererzählen, Bildimpulse verwenden, Regieanweisungen formulieren, Situationen/Texte gestaltend interpretieren.

5. Testen – Ergebnissicherung, Arbeit am Wortschatz verbindlich machen. (Lückendiktat, Auswahl aus einer Liste möglicher Schreibungen treffen, zuordnen, Schreibungen begründen Ergänzung Mindmap, Zuordnung von Begriff und Oberbegriff (oder umgekehrt), fehlende Begriffe ergänzen, Wort und Wortbedeutung einander zuordnen Wörter ergänzen, Anfangsbuchstaben ergänzen, Silben ergänzen, Zwilling- oder Drillingsformeln ergänzen, Synonyme finden eigenständig Texte formulieren (z. B. Bildbeschreibungen, Textuntersuchungen, Definitionstexte, Erläuterungen).

Wir konnten feststellen, dass Wortschatz zu vermitteln und lernen zeitintensiv ist. Der Prozess der Arbeit am Wortschatz kann in fünf Phasen eingeteilt werden. Hier wurden vielfältige Beispiele präsentiert, die zeigen, dass das Wortschatzlernen durch verschiedene Aufgabenformen und Methoden erfolgen kann.

Literatur:

1. Feilke H. Bildungssprachliche Kompetenzen – fördern und entwickeln. *Praxis Deutsch*. 2012. №39. S. 4-13.
2. Lehmann A., Pilz A., Sarich T. Wortschatzarbeit im Deutschunterricht. URL: https://bildungserver.berlin-brandenburg.de/fileadmin/bbb/themen/sprachbildung/Durchgaengige_Sprachbildung/Publikationen_sprachbildung/sprachsensibler_fachunterricht/3_Sprachsensibler_Fachunterricht-Deutsch.pdf (дата звернення: 02.11. 2019).

The article deals with the development of lexical skills in German. Attention is drawn to the main stages in learning the lexical aspect of German.

Key words: vocabulary, stages of learning, tasks, exercise.

Отримано: 18.11.2019

УДК 811.162.1'373

Н. О. Стахнюк, кандидат філологічних наук

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ СЛОВА «ЖІНКА» У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджується лексико-семантичне поле слова «жінка» у польській мові на її сучасному етапі розвитку та в історичній перспективі. Увага присвячується зокрема такі словоформам як *niewiasta*, *białogłowa*, *pani*, *panna*, *panienka*, *dama*, *dziewka*, *baba*, *kobieta* та ін. Описано деякі процеси – звуження, деградація, меліорація, пейоративізація лексичного значення – притаманні вищезгаданим одиницям.

Ключові слова: слово, назва, жінка, значення, походження.

Найдавніше польська назва особи жіночої статі – *żona*. Слово походить від грецького *genos* (походження) та латинського *gyn* (родовід). З цим значенням пов'язані польські слова: *rodzić* (народжувати), *rodzice* (батьки), *rodzina* (сім'я). У XIV столітті слово

żona зазнало звуження свого значення до заміжньої жінки (тобто матері родини).

У XV столітті поляки вживали три назви: *niewiasta*, *białogłowa* та *pani*. *Niewiasta* початково означала дружину сина. Достовірно відомо, що спо-

чатку це було слов'янське слово на позначення невістки (або рідше братової чи заміжньої жінки). В подібній формі і сенсі воно збереглося в російській, білоруській та українській мовах. Однак, походження самого слова не зовсім зрозуміле. Найімовірніше, виводиться воно від дієслова *wiedzieć* (знати), тобто – жінка – невідома особа, про неї нічого не відомо, і такою особою є саме невістка – людина чужа, яка входить в сім'ю, і від якої невідомо чого чекати.

Наразі слово *niewiasta* не використовується, крім перекладів Біблії, молитовних текстів тощо, де воно збереглося як анахронізм. Сильна його асоціація з релігією, ймовірно, призвела до того, що воно швидко вийшло з ужитку в інших сферах і було замінено відповідниками.

Назва *bialogłowa* вже в середньовіччі мало позитивний підтекст. Етимологія слова очевидна – вона походить від виразу біла голова. Йдеться про колір головного убору, який носили одружені жінки з XIV по XVII століття. Тому це слово швидше стосувалося одружених жінок, хоча і не обов'язково.

З розвитком придворної культури слово *pani* увійшло і до польської мови. Так називали дружини управителя, потім також дружин вищих сановників, жінок, що належали до вищих соціальних класів, з часом утвердилося як форма ввічливого звертання. Не важко помітити зв'язок цього слова зі словом пан, хоча неможливо визначити, яке з них з'явилося першим, хоча ймовірно, що первісною формою була саме чоловіча. Це досить благородний вираз, оскільки словами *pan* і *pani* називали Господа, Бога і Марію.

Слово *panna* давно присутнє в польській мові, походить від слова *pan* і спочатку означало дочку пана, тобто молоду жінку шляхетного роду. З часом це почало означати молоду незаміжню жінку. Від нього походить форма *pannica*, яке вже є емоційно-забарвленим (жартівливе означення молодої, але вже на вигляд зрілої жінки). У свою чергу, слово *panienka* – це зменшувальна форма, яка раніше характеризувалась позитивно, виконуючи функцію ввічливого звертання (цим словом служба зазвичай зверталася до дочки господарів). В даний час слово *panienka* набуває жартівливих рис, виявляє покровительське ставлення до адресата, а іноді ним навіть називають жінок, які займаються найдавнішою професією.

У XVII столітті аристократок називали словом *dama*, яке походить від латинського слова *domino*, тобто пані, яке в зміненій формі ввійшло до польської через європейські мови (за посередництвом французької мови). Ним називали жінок, дуже високого походження, які виконували важливу функцію, яких поважали. З часом це значення також розширилося і охопило жінок із свити дами. Потім воно стало популяризоване і набуло негативних конотацій, про що свідчать чітко презирливі похідні форми, як *damulka*, *damusia* тощо.

Ще одна група слів на позначення жінки – *dziewka*, *dziewczyna*, *dziewica*, *dziwka* – етимологічно пов'язані зі словом дитина. Спочатку слово *dziewka* означало молоду жінку, тобто, як ми би сказали сьогодні, дівчину (більше того, це споріднене слово з тим, про яке йде мова), незаміжню жінку. З часом, однак, слово зазнало процесу деградації, почало позначати молодих жінок нижчого статусу, найчастіше селянок (придворних або фермерських служниць), а

також розпусних жінок. Це останнє значення призвело до розвитку слова *dziwka*.

Слово *dziewica* знаходиться на протилежному кінці семантичної шкали – воно завжди мало позитивне значення, на відміну від *dziwka*, хоча його значення було схожим: молода, незаміжня жінка. Нинішнє «гінекологічне» значення цього слова «недоторканої, невинної» подекуди впливає з цього основного значення. Від слова *dziewka* також походить слово *dziewoja*, що є жартівливою назвою молодої, красивої дівчини.

Натомість на позначення заміжньої жінки, скоріше немолодої, у польській мові вживається слово *baba* та похідні від нього *babka*, *babsko*, *babsztyl*. Словом *baba* або *babka* називали корись матір одного з батьків (демінутивом цього слова є *babcia*). Тож у випадку зі словом *babka* це те саме значення, що і сьогодні. Словом *baba*, *babka* чи *babiarka* також називали колись акушерку, повитуху. З часом слово також накопичило багато додаткових значень, наприклад, вид випічки, сніп, тип фігури тощо.

Сьогодні це слово зберегло значення, згадані на початку, крім повитухи. За винятком того, що його вживання не пов'язується зараз з подружнім становищем та віком жінки, а швидше з іншими ознаками, такими як неприємний характер, зовнішність, постава тощо (наприклад, у словосполученнях *wredna baba*, *stara baba*, *przykra baba*, *tlusta baba*). Ще більш негативного значення набувають похідні слова *babsko* і *babsztyl*. Однак трапляється, що слово *baba* в конкретній ситуації має навіть позитивні ноти.

Існує також слово *babina* (або *babinka*), яке використовується для опису літньої жінки і характеризується деяким співчуттям і жалем.

Зовсім по-іншому виглядає ситуація зі словом *babka*, яке все рідше використовується як синонім слова бабуся, а частіше на позначення молодої, привабливої, приємної жінки незалежно від її віку, наприклад, *fajna babka*, *miła babka*, *niezła babka*.

Слово *baba* також може стосуватися... плаксивого чоловіка, наприклад, *straszna baba z niego*. Звичайно, відбулося звуження значення слова до однієї ознаки, тобто плаксивості, пов'язаної з жіночністю.

Слово *kobieta* з'явилося в XVI столітті. Етимологи виводять його від слова *kob*, що означало тоді хлів, корито. Жінка в первинному значенні – це та, яка служить біля корита, займається хлівом. Слово мало пейоративне значення і вважалося образою. У нейтральному значенні слово почали вживати лише наприкінці XVIII століття. Деякі дослідники не погоджуються з таким поясненням походження слова *kobieta* і шукають іншого обґрунтування. Деякі етимологи виводять слово з германської мови: від давньонімецької *kebse* чи *gabette*. Слово *gambetta* використовувалося для опису дружини, супутниці ложа, а слово *kebse* – наложниці. Є й такі, хто вважає, що слово жінка походить від *korpfweiss*, або білоголовий, або ж від *kave*, що у фінській означає «матір», або праслав'янського *kob-veta* – у значенні відьма, ворожка. Етимологічне слово, пов'язане з відьмою, яке з'явилося у польській мові в XVI столітті як інший синонім чарівниці, хоча спочатку, в середньовіччі, воно не мало пейоративної конотації. Відьма – це давнє слово, яке містить праслав'янський корінь * *ved* – знання. Отже, відьма – це «та, яка знає», що у XV столітті стосувалося знахарок, але в XVI столітті вважалося синонімом чарівниці.

Список використаних джерел:

1. Polskie jednostki leksykalne z prasłowiańskim rdzeniem węd. W. : Kwartalnik Językoznawczy, 2011. S. 11-22
2. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Wydawnictwo: Wiedza Powszechna, 1993. 808 s.

The article explores the lexical-semantic field of the word «woman» in Polish at its present stage of develop-

ment and in historical perspective. Attention is given in particular to word forms such as niewiasta, białogłowa, pani, panna, panienka, dama, dziewczka, baba, kobieta and others. Some processes are described – narrowing, degradation, reclamation, pejoralization of lexical meaning – inherent in the above mentioned units.

Key words: word, name, woman, meaning, origin.

Отримано: 18.11.2019

УДК 811.111'38

Д. Ю. Хохель кандидат філологічних наук

ФУНКЦІЇ ЕПІТЕТНОЇ СТРУКТУРИ В ОПОВІДАННІ С. ГРЕЙ «ПРО ПОПІЛ І СТАРІ МРІЇ»

У статті розглядаються функції епітетних структур в оповіданні Сари Грей, яке являє собою переказ казки про Попелюшку, їх роль в увиразненні образу розчарування.

Ключові слова: епітетна структура, образ, оповідання, переказ казки, С. Грей.

Оповідання Сари Грей «Про попіл і старі мрії» є переказом казки про Попелюшку. У сучасній спекулятивній прозі перекази казок є частим явищем. На думку Ванесси Джусен найчастіше у переказі казки «розчаровуються» як у прямому, так і в переносному сенсі, тобто з одного боку «згасання магічного відчуття, але надприродне не зникає повністю», а з іншого «розв'язуються неточності, актуалізується історичний контекст і опис персонажів» [3, с.228]. Сучасні перекази казок також значною мірою зосереджені на переосмисленні соціальної ролі персонажів [4] Розглядаючи низку переказів казок Дональд Хаазе зробив висновок, що «інтертекст казок використовувався – особливо відомої казки про Попелюшку – у якості руйнівної стратегії, щоб поставити під питання ідеалізовану розв'язку казок і їх представлення гендера та ідентичності жінки» [2, с.20]. Ці стратегії у переказі казок реалізуються на усіх рівнях художнього тексту. Метою нашого дослідження є визначення функцій епітетної структури в оповіданні С. Грей «Про попіл і старі мрії».

В оповіданні епітетні структури вживаються в описі персонажів та чарівного вбрання героїні у ніч балу, його стану у різні періоди її подружнього життя та її нового вбрання. Кожен предмет одягу розвінчується послідовно.

Трансформація опису очікувань, які висувуються до головної героїні, визначають її «декоративну» [2] роль. Вона спочатку була «a girl, dreaming while sweeping the ashes away» [1] до одруження, а набувши статус королеви має відповідати стандарту «the paragon of perfection and grace» [1]. Якщо спочатку вона описується у традиційній ролі бідної дівчини, яка очікує, що її «врятують» [2], то у шлюбі її особистісні характеристики не згадуються, очікування до неї формальні та пов'язані з зовнішністю.

Кришталеві черевички в описах втрачають магічний компонент. Вони описуються як незручне, обов'язкове для носіння статусне взуття: «glass slippers, narrow as reeds, that rub her ankles raw» [1], «the stabbing clink of a towering crystal heel against marble, the shattering pain through the bones in her legs» [1]. Описи містять обрах фізичного болю, навіть їх звук трансформується характеристикою «stabbing» у негативну рису. На противагу кришталевим черевичкам взуття, яке вона обирає на заміну – «her bedroom slippers--leather and lambswool, soft as clouds against her blistered toes» [1] – зручне, символізує домашній затишок.

Чарівна сукня описується як пережиток минулого: «the dress... delicate as a snowflake in early spring» [1]. Ця епітетна структура містить порівняння ніжності сукні з останнім снігом, яке увиразнює образ минулості. Сукня описана через 20 років після першого балу, коли вона вже порвалася: «a ragged edge of silk and broken thread» [1], увиразнюючи таким чином образ змарнованих надій. Нова сукня головної героїні описана як буденна «a simple linen shift, red as her cheeks» [1], призначена для приватного домашнього вогнища, якого героїня позбавлена. Коли описується втеча героїні з замку ще через 10 років, вона обирає сукню служниці: «a wide-bodied muslin gown, brown as warm bread» [1]. Кольори суконь можуть бути асоційовані з етапами життя героїні – юністю, розквітом і зрілістю.

Найбільший каскад епітетних структур у тексті вжитий для увиразнення образу спогадів головної героїні про перший бал: «a dreaming girl again, giddy from the buzz of a ballroom and the warm press of a prince's hands, drunk on night air rich with the scent of magic, on dreams on the edge of coming true. The slow rhythm of a perfect evening. The malignant chime of a midnight clock» [1]. Але у контексті оповідання та позиціонуванні уривку наприкінці, коли описувані мрії вже розчаровані, епітетна структура «the malignant chime» стає двозначною і означає не лише кінець вечора першого балу, а й розчарування мрій головної героїні. Під час втечі з замку головна героїня берез собою нагадування про несправджені надії: «a strip of glittering fabric from the hem of a discarded ball gown, one that smells like old magic» [1]. Сукня описана як «полишена», увиразнюючи таким чином образ добровільної відмови від зачарованого життя у замку з принцом. Цей образ посилюється описом майбутнього головної героїні в епітетній структурі «human godmothers» [1], як помічника у реальних намаганнях, а не чарівних рішеннях.

Отже, епітетні структури в оповіданні С. Грей «Про попіл і старі мрії» увиразнюють образи розчарування розв'язкою казки, акцентують надмірну зосередженість традиційного матеріалу, на якому засновано переказ, на зовнішніх, декоративних характеристиках.

Список використаних джерел:

1. Grey S. Of Ash and Old Dreams. *Daily Science Fiction*. 08.07.2013. URL: <https://dailysciencefiction.com/fantasy/fairy-tales/sarah-grey/of-ash-and-old-dreams>.

2. Haase D. *Fairy tales and feminism: new approaches*. Detroit : Wayne State University Press, 2004. 268 p.
3. Joosen V. *Disenchanted the Fairy Tale: Retellings of 'Snow White' between Magic and Realism*. *Marvels & Tales*. 2007. Vol. 21, №2. P. 228-239.
4. Joosen V. *Fairy-tale Retellings between Art and Pedagogy*. *Children's Literature in Education*. 2005. Vol. 36. P. 129-139.

The article focuses on the functions of epithet structures in the short story by Sarah Grey «Of Ash and Old Dreams», which is a retelling of the fairy-tale about Cinderella, their part in expressing the image of disenchantment.

Key words: epithet structure, image, short story, fairy-tale retelling, S. Grey.

Отримано: 18.11.2019

УДК 811.112.2'42

І. М. Яремчук, кандидат філологічних наук

НІМЕЦЬКОМОВНА ПРИТЧА І СПОРІДНЕНІ ЛІТЕРАТУРНІ ФОРМИ

Стаття присвячена розгляду німецькомовної притчі та споріднених літературних форм. Звернено увагу на лінгвістичні особливості малих жанрових форм.

Ключові слова: автологічність байки, притча, стиль, текст, тип.

У сучасній германістиці значна увага посилюється при дослідженні лінгвостилістичних особливостей малих жанрових форм: афоризму, гумористичного вірша, глоси, загадки, народних прикмет, прикладу, реклами, шванку. Актуальними типами тексту повчального характеру є байка, прозова притча, віршована притча, дидактична поема.

Притча є унікальною як різновид тексту і одночасно стикається з великою кількістю інших споріднених жанрів: від байки, дидактичної поеми, казки до жарту. Досліджуючи притчу та інші споріднені форми, відштовхуючись від головних характеристик цього типу тексту, які містяться у визначенні притчі як жанру і типу тексту: «Притча як жанр і тип тексту – це відносно коротка прозова (рідше віршована) розповідь про мовленнєві чи немовленнєві дії (описані так, нібито вони дійсно відбулися в житті людей, рідше – у світі тварин, і які, зазвичай, не виходять за рамки реально можливого), в якій за допомогою прийомів непрямой комунікації, двоплановості, прозорості алегоричності, метафоризації, символізації, афоризації, драматизації та автології, а також шляхом оптимального вибору лексики (загальноживана, абстрактна, корпоративна, тематична) передається думка про сутності, що важко піддаються вербалізації та мають велику семантичну ємність і впливають на свідомість адресата» [3, с.242].

На нашу думку, перевага цього визначення порівняно з іншими полягає у тому, що воно поєднує всі типи притч і водночас відмежовує притчу від інших споріднених жанрів. Дефініція притчі як типу тексту дає нам цілком повне уявлення про сутність притчі та її загальні лінгвостилістичні особливості.

Згідно визначення притчі в основу розмежування малих жанрових форм покладено передусім такі стильові риси: дидактичність, двоплановість, символічність, діалогічність / монологічність, статичність / динамічність, автологічність / експресивність. Звертаємо увагу, що наративність та повчальність – ознаки, за якими притча легко розпізнається адресатом як тип тексту і дискурсу.

Щодо спорідненості й відмінності притчі та байки завжди велись дискусії (Л.С. Піхтовнікова, В. Бретшнайдер, М. Шрадер). Дослідники вбачають в їх розмежуванні найбільш складну проблему тому, що ці два типи мають одну загальну основу – параболічність, іносказання.

Схожість і відмінність притчі та байки можна узагальнити в таких положеннях [1, с.108-109]:

1. В основу і притчі, і байки покладено порівняння, зіставлення (Gleichnis), епічно розгорнуте в розповідь. Це є розгорнута метафора, модель конкретного і разом з тим типового випадку.
2. Байка й притча помітно розбігаються за характеристиками фантастичність (гіперболічність) / реалістичність. Саме випадок, описаний у притчі й у байці, наводить на думку про суттєві відмінності між цими формами. Байка бере цей випадок частіше зі світу тварин, інколи – з життя людей. Притча ж відображає випадок із людського життя.
3. Найважливішим принципом, за яким байка відрізняється від притчі, В. Лібхен вважає принцип одного рівня (das Prinzip der gleichen Ebene), тобто людські проблеми у власне притчі відображаються також людьми [2, с.127-128].
4. На деяких етапах еволюції байка й притча були схожі або відмінні за своїми функціями. Переважна функція притчі – дидактична: представлення моральних істин, які початково мали релігійну забарвленість. Байка минулих століть також мала посилену дидактичну функцію, яка супроводжувалась риторичною функцією. Але поряд з цими функціями в байці з самого початку були закладені, а потім розвивались і в окремі періоди ставали домінуючими естетична, розважальна, соціально-критична, сатирична функції.
5. За формою притча тяжіє до прози, а байка з самого початку існує у двох рівноправних різновидах: прозовій і віршованій.
6. Притча сучасного виду, як і байка, зазнала значних інновацій. Наприклад, такий спільний елемент і притчі, і байки, як сюжет, у притчі завжди носив більш абстрактний, схематичний характер. У сучасній притчі ознака сюжетності ще більш ослаблена, і притча цілком зосереджується на певній етичній або філософській проблемі (Ф. Кафка).

В основу розмежування притчі і байки покладено передусім такі стильові риси байки: алегоричність, сюжетність, фантастичність (гіперболічність), стислість.

Схожість притчі та казки полягає в наявності повчання, розважальності та прагматичного спрямування. Ці споріднені жанри призначені для читання вголос, використовуються як повчальний приклад у певних

життєвих обставинах, для виховання підростаючого покоління. Розбіжність полягає у тому, що у казці дію виконують тварини, а у притчі – живі істоти.

Притча і жарт також знаходяться в зоні спорідненості. Характерною спільною ознакою притчі і жарту є комічність. Часткова комічність була завжди характерною для притчі. Але для дидактичного призначення комічність завжди була на другому плані. Комічність поступалась перед наративністю, повчанням, мораллю, віддаючи їй перше місце. Якщо ж комічність займає перше місце, відтісняючи мораль на задній план, то притча перетворюється на жарт.

Отже, при лінгвостилістичному дослідженні текстів притч слід опиратися на переважаючі тенденції і властивості цього типу тексту, не залишаючи поза увагою й різні перехідні форми та вивчаючи особливості споріднених жанрових форм.

Список використаних джерел:

1. Піхтовнікова Л.С. Тексти малих форм : Лінгвостилістична інтерпретація. Дидактизація. Переклад. Ч. 1. : навчальний посібник (німецька мова) для студентів, аспірантів і викладачів. Маріуполь : ПДТУ, 2011. 160 с.
2. Liebchen W. Die Fabel: das Vergnügen der Erkenntnis; Fabel, Gleichnis, Parabel, Witz; mit einer Abhandlung über die Formkriterien dieser Gattung. Kilianshof : Fabel-Verl. Leibchen, 1990. 203 S.
3. Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils : Die deutsche Versfabel vom 13-21 Jahrhundert. Ukrainische Beiträge zur Germanistik : Band 5. Aachen : Shaker Verlag, 2008. 322 S.

The article is concerned with the German parable and the related literary forms. The consideration is payed to the characteristic linguistics properties of small genre forms.

Keywords: autology, fable, parable, style, text, type.

Отримано: 18.11.2019

УДК 77-051М.Грејм:930:069(4)

*Д. С. Бабюк, аспірант***ФОТОГРАФІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРЕЙМА
В ЄВРОПЕЙСЬКИХ АРХІВНИХ І МУЗЕЙНИХ УСТАНОВАХ**

У статті проаналізовано життєвий шлях фотографа Михайла Грејма та його творчий доробок у пам'яткоохоронній діяльності, зокрема фотографічній справі. Висвітлено його професійну зацікавленість у розвитку останньої, зокрема фіксування видів міста Кам'янця-Подільського та Подільського регіону, створення фотографічних альбомів із зображенням видів та типів Поділля, окремих фотографій міських пейзажів, панорамних знімків, кабінетної фотографії із зображенням місцевих жителів та місця їхнього сучасного зберігання.

Ключові слова: М. Грејм, музей, архів, Польща, Давньосховище, фотофіксація, фотографія, альбом.

За період свого існування фотографія міцно увійшла в наше повсякденне життя. За її допомогою було зроблено багато важливих відкриттів, які збагатили науку в найрізноманітніших галузях людського пізнання. Важливу роль відіграє фотографія у формуванні свідомості людей, поширенні знань, культури. Вона є вагомою складовою нашого життя, частиною різноманітних соціальних ритуалів і оператором зримого, впливає на формування звичок візуального сприйняття, стереотипів, світогляду людини [3].

Окремі аспекти проблем виникнення та розвитку фотографічної справи у Кам'янці-Подільському в другій половині XIX ст. висвітлювались у працях та публікаціях вчених і дослідників, серед яких А. Паравійчук, А. Прусевич, Г. Осетрова, Д. Бабюк, І. Паур, І. Підгурний, Н. Урсу, О. Будзей, Ю. Гаштецький та ін. Однак фотографічна спадщина М. Грејма та її розпороченість по різним науковим і архівним установам не були предметом спеціальних досліджень. Відтак, питання фотографічної спадщини Михайла Грејма в європейських архівних і музейних установах стало темою даного дослідження.

Достеменно невідомо, коли саме фотографія з'явилась на території Поділля. Подільська губернія, завдяки своєму прикордонному розташуванню, найбільше переймала досвід у сусідніх європейських держав, зокрема Польщі. Відтак, першим фотографом у місті Кам'янці-Подільському був митець польського походження Юзеф Кордиш у 1859 р. [17].

Фотограф Юзеф Кордиш був дійсним членом Південно-Західного відділу Імператорського географічного товариства, яке об'єднувало істориків, географів, економістів, метеорологів, картографів, філологів-фольклористів та ін. На замовлення Імператорського географічного товариства Ю. Кордиш долучився у 1870-х рр. до створення «Альбому костюмів Росії», «Етнографічного альбому Малоросії», та згодом у 1875 р. видав «Альбом руських типів» [6].

У 1871 р. Ю. Кордиш продав свою фотографічну студію М. Грејму [16, с.84] та перебрався остаточно до Києва. Він одночасно став вчителем М. Грејма, від якого останній перейняв техніку та стиль фотографування.

Михайло Грејм ще за життя здобув собі гучної слави не тільки на теренах України, але й далеко за її межами. Він був дійсний член Імператорського географічного товариства (з 1875 р.), Антропологічної комісії Краківської Академії наук, Варшавського товариства заохочення мистецтва (з 1876 р.), Імператорського товариства природознавства, антропології та етнографії при Московському державному університеті (з 1884 р.) [14, с.411], Подільського губернського статистичного комітету (з 1886 р.) [5, с.9], Подільського Єпархіального Історико-статистичного Комітету (з 1890 р.), Нумізматичного товариства в Кракові (з 1889 р.), Губернського податного Присутствія (1895 р.) [1], Товариства захисту польського мистецтва та культури в Кракові і Варшаві (з 1902 р.), член-кореспондент Польського товариства краєзнавців у Варшаві (з 1906 р.) [14, с.412]. Також з 1876 р. – директор Губернського піклувального Комітету по в'язницям [5, с.7] та піклувальник арештантського будинку, за що у 1895 р. був нагороджений золотою медаллю. З 1878 по 1888 рр. був депутатом міської думи. Також він був членом багатьох благодійних закладів у Кам'янці [14; с. 412].

Народився М. Грејм 15 вересня 1828 р. в м. Желехів Привіслянського краю в сім'ї робітника. Спочатку працював в одній з типографій Варшави і у 1848 р. він здав екзамен та отримав диплом друкарського набірника, після чого працював у друкарні в м. Люблін. У 1852 р., на запрошення подільського віце-губернатора Пфелера, М. Грејм переїжджає до Кам'янця-Подільського, отримує посаду старшого набірника губернської друкарні та у 1856 р. очолює її. У 1862 р. М. Грејм був обраний членом Подільського товариства лікарів, де певний час обіймав посаду бібліотекаря.

М. Грејм активно займався фотографією, виконував знімки видів міста та його жителів, вигадуючи для останніх цікаві сюжети і власноручно підписував їх. Сучасний український дослідник І.С. Пігурний виокремив з його світлин наступні групи: окремі пам'ятки архітектури, пейзажі, панорами міст і містечок, сюжетно-тематичні композиції, портретні зображення, етнографічні типи представників різних етносів Поділля у національному вбранні, соціальні групи населення, фотофіксація живописних і графічних творів, колажі.

Серед масиву документальних фотографій із видами міста Кам'янця-Подільського особливий інтерес мають загальні та панорамні види Старого міста, що відображали забудову кінця XIX – початку XX ст. Вони відтворювали панорамні композиції міста з усіх чотирьох сторін світу. М. Грейм зробив найбільш вагомий внесок у відтворення панорамних композицій міста, більшість яких зберігаються в архівах Польської академії мистецтв у Кракові (117 фотографій) [12, с.94], Польської академії Наук (83 фотографії) [18] та університету в Лодзі (163 фотографії) [19].

Як член Подільського єпархіального історико-статистичного комітету М. Грейм активно співпрацював з Кам'янець-Подільським Давньосховищем (сьогодні Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник), поповнюючи його експонатами, значну частину яких складала фотографії архітектурних споруд та старожитностей Поділля. Так, 1890 р. він передав Давньосховищу 12 фотопортретів єпископів та 88 фотографій пам'яток Поділля. Серед них були зображення Троїцької, Іоанно-Предтеченської, Петропавлівської і Миколаївської церков Кам'янця-Подільського, фото герба Кантакузенів з надгробку Іоанна Кантакузена, фото горельєфу з надгробку вірменського патріарха Мелхіседека, ікони Божої Матері з кам'янецького вірменського костелу, старожитностей Бакоти, Сутковецької церкви та фото надгробку Івана Сутковецького, фото церков у м.Зінькові, Жванецької, Панівецької, Меджибізької фортець та ін. [13]. У 1891 р. М. Грейм передав Давньосховищу фотографії монастирища в Бакоті, розкопок Бакотського монастиря, 3 фото бакотських фресок, фотографію зібрання благочинних Подільської єпархії 2 травня 1891 р., 14 фотографій процедури закладки Олександрівського собору в Кам'янці-Подільському 3 травня 1891 р., фото іконостасів Казанського собору, фото ікони Божої Матері з Домініканського костелу [7]. У 1892 р. передав до Давньосховища 4 фотографії з книг «Theatrum orbis terrarum Galei Ortelii», «Antverpiae» 1592 р., 2 фото лікарні Імператорського людинолюбного товариства в Кам'янці-Подільському в день її відкриття 29 вересня 1891 р., фотопортрет Л.І. Маргиновського [8]. Наступного року Михайло Йосипович поповнив Давньосховище фотографією золотого хреста з Архієрейського будинку [4], портретом голови Кам'янецької комісії людинолюбного товариства, світиною шолому з Давньосховища, портретом Кармалюка, 2 фото Хотина. 2 фотознімками церкви с. Боршківці [9]. У 1901 р. ним було передано Давньосховищу 54 скляних фотонегативи різних церков, іконостасів, предметів старовини і портретів єпископів [10]. Загалом Михайлом Греймом було передано до Давньосховища більше 350 фотографічних експонатів.

Починаючи з 1872 р. він неодноразово проводив зйомки видів Кам'янця-Подільського з п'яти сторін півострова Старого міста, утвореного каньйоном річки Смотрича. Вони склали п'ять груп фотографій: одна – з п'яти знімків, інші чотири – по три знімки. М. Грейм подарував їх Польській академії мистецтв (Краків), членом антропологічної комісії якої він був. Центральна фотографія кожної з цих груп містила автограф: «До збірки антропологічної комісії Польської академії мистецтв в Кракові від члена М. Грейма». Перша група мала назву «Панорама Кам'янця-Подільського зі сходу в 5 образах»; друга – «Панорама Кам'янця-Подільсь-

кого із заходу в 3 образах»; третя – «Панорама Кам'янця-Подільського з півдня в 3 образах»; четверта – «Панорама Кам'янця-Подільського з півночі в 2 образах»; п'ята – «Панорама Кам'янця-Подільського з північного сходу в 3 образах» [12, с.94].

Фотороботи М.Й. Грейма вирізняються високим художнім виконанням та майстерністю. Його фотографії склали основу поштових листівок, що видавалися в кінці XIX – на початку XX ст. у друкарнях Кам'янця-Подільського, а саме видавцями Вінярським, Кнопінгом, Шпізманом, компанією Шерер і Набгольц у Москві, Германом Поєм у Дрездені та власне самим Греймом [4].

Окремий розділ заслуговують образи подолян кінця XIX ст. Загальна кількість його фотографій етнографічних типів дорівнює 123, серед яких: подільські типи – 66 фотографій, польська шляхта – 7, типи Бессарабії – 23, єврейські типи – 27. Особливої уваги заслуговує альбом, який він подарував Імператорському географічному товариству у 1883 році, про що є дарчий напис на звороті кришки альбому (зараз у приватній колекції). Це був важкий футляр зі шкіри у вигляді книжкового блоку, на кришці – металева пластина із зображенням міста Кам'янця-Подільського. Всередині було 68 картонів, на яких було вміщено 96 знімків. Альбом названо «Типы Подолии и Бессарабии». Персонажі цих знімків розділені по групах: «Типи селян Подільської губернії», «Типи інтелігенції і шляхти польської», «Типи євреїв», «Типи бессарабських молдаван», «Прибульці на Поділлі» [2].

Етнографічні типи М. Грейма були творчим пошуком національного у загальному подільському культурному просторі. Серед населення Кам'янця-Подільського та Поділля наприкінці XIX ст. були представлені понад десять етнічних груп.

Фотознімки М. Грейма зафіксували найбільш типових етнічних представників у складі населення міста: євреїв, поляків, українців, росіян, вірмен, а також різних верств населення: міщан, селян, волостян, жebraків. Для фіксації типів подолян М. Грейм зображував їх сухо, лаконічно, намагаючись задокументувати характерні особливості кожного етнографічного типу. Із представників народностей, які мешкали на Поділлі, він обирав не лише характерні для даного типу обличчя, фігури, навколишній антураж, але й одягнених у притаманний для них одяг, святковий, повсякденний і робочий, навіть манеру носити деякі елементи національного вбрання. Найчастіше фотохудожник фіксував типових представників чотирьох національних груп, що мешкали в місті та околиці: поляків, українців, росіян та євреїв [11, с.152].

Кожна окремо взята фотографія М. Грейма є незамінним джерелом інформації. Його світліни у повній мірі відображають життя та архітектуру різних куточків Поділля кінця XIX, початку XX століть. Так, у ПІАЗ «Кам'янець» зберігається фотокопія альбому з 24 фотографічних видів Кам'янця-Подільського 1901 р., що сьогодні є бібліографічною рідкістю [11, с.34].

Помер Михайло Йосипович Грейм 2 січня 1911 року в місті над Смотричем [15, с.184].

Отже, вивчення художнього доробку М. Грейма дає можливість заповнити білі плями в історії зображень пам'яток вітчизняної культурно-мистецької спадщини. Перед глядачами та фахівцями постають

образи давнини, що демонструють різні стилі й напрями архітектури на теренах Поділля. Фотохудожник цілеспрямовано систематизував візуальний матеріал, враховуючи функціональне призначення, соціальний статус тієї чи іншої споруди або людини.

Роботи фотографа є цінним іконографічним джерелом для збереження та реставрації історичного середовища, оскільки фіксують архітектурно-просторову структуру забудови в умовах конкретного ландшафту, особливо цікавими в цьому плані фотографії панорам. Вони представляють науковий інтерес з огляду на достовірність фіксації усього компендіуму забудови, включаючи дрібні деталі і зображення людей на передньому чи далекому планах. Світліни такого характеру безцінні, оскільки уможливають детальний науковий аналіз, який може претендувати на максимальну достовірність.

Список використаних джерел:

1. Адрес-календарь Подольской губернии. Каменец-Подольский : Типография Подольского Губернского Правления, 1895. С. 12.
2. Бабюк Дмитро. Подільські типи у альбомі М. Грейма 1883 р. (ч. 2). URL: <https://dmytro-babyuk.livejournal.com/6406.html>.
3. Грушицька І.Б. Розвиток фотографії в Україні. URL: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/41/53.pdf.
4. Дробна І.В. Документальна листівка з видами Кам'янець-Подільського XIX – початку XX ст. як експонат Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. *Збірник матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2010. С. 90.
5. Крылов А. Адрес-календарь Подольской губернии. Каменец-Подольский : Типография Подольского Губернского Правления, 1904. С. 7-9.
6. Музей Российской Фотографии. URL: http://museumart.ru/photo/collection/19/f_6dhhqr/f_6dwuwa/.
7. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковно-исторического Древнехранилища за 1891 год. Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1892. С. 265-266.
8. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковно-исторического Древнехранилища за 1892 год. Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1893. С. 246.
9. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им Древнехранилища и Епархиальной библиотеки за 1893 год. Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1894. С. 9.
10. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета за 1901 год. Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1902. С. 214.
11. Паур І.В. Поштова листівка як джерело дослідження соціокультурного середовища та історичної топографії Кам'янець-Подільського (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 34-152.
12. Підгурний І.С., Урсу Н.О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. 232 с.
13. Сецинский Е.И. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковного Древнехранилища за 1890 год. Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1891. С. 8-9.
14. Сецинский Е. Труды Подольского церковно-историко-археологического Общества / под ред. Е. Сецинского, Н. Яворовского. Каменец-Подольск, 1911. Вып. 11. С. 411-415.
15. Старенький І. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Йосиповича Грейма. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2011. Т. 18. С. 180-187.
16. Garzdecki J. Mistrz zapomniany. O Michale Greimie z Kamiencia. Krakow : Wydawnictwo Literackie, 1972. 407 с.
17. Polacy na Wschodzie. URL: <http://www.polacynewschodzie.pl/index.php?page=osoby&id=2188&lang=rus#>.
18. Polska akademia umiejętności. URL: http://pauart.pl/app/artwork?id=BZS_RKPS_12219_k_3.
19. Widoki okolic Podola / The Library of the University of Lodz. URL: http://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/docmetadata?id=25981&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=.

The article analyzes the life path of photographer Michael Graham and his creative work in the field of conservation, including the photographic business. His professional interest in the development of the latter is highlighted, including the fixation of views of the city of Kamianets-Podilskyi and the Podilskyi region, creation of photo albums depicting the types and types of Podillya, individual photographs of city landscapes, panoramic photos, cabinet photography depicting locals and their modern day storage.

Key words: M. Graeme, museum, archive, Poland, old storage, photo fixation, photography, album.

Отримано: 20.11.2019

УДК 94(477).061.2«1846/1847»КостомаровМ.

В. В. Верстюк, старший викладач

М. КОСТОМАРОВ – ІДЕОЛОГ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

У статті зроблено спробу з'ясувати витoki ідеології Кирило-Мефодіївського товариства, простежити взаємовпливи М. Костомарова та Т. Шевченка в середині 1840-х рр.

Ключові слова: М. Костомаров, Т. Шевченко, Кирило-Мефодіївське товариство (братство), федерація, слов'янські народи, християнство.

В історії кожного народу умовно можна визначити дві групи діячів. Одні зосереджують свою енергію тільки на певній царині творчості, інші намагаються обійняти духовним зором усю багатоманітність життя свого народу, прилучитися до розвитку його творчого духу. Саме до таких діячів належить і Микола Костомаров – визначний історик, громадський діяч, письменник, літературознавець, фольклорист і педагог, який, за словами М. Грушевського, «розбивав ідеологічні підстави старожитньої царської Росії, що привалила була своїм тя-

гарем народне життя і загородила шляхи поступу та розвитку» [3, с.151].

Однією з найяскравіших сторінок життя дослідника був київський період, який тривав з осені 1845 р. по березень 1847 р. Саме в цей час він долучився до громадської діяльності, активно контактував з П. Кулішем, М. Гулаком, В. Білозерським та О. Марковичем [13, с.227]. Упродовж 1845-1846 рр. І. Срезневський, П. Куліш, А. Метлинський та М. Костомаров виношували ідею видання українського науково-

популярного альманаху «Записки про Південну Русь» [11, с.45], але через від'їзд П. Куліша до Санкт-Петербурга та постійну зайнятість М. Костомарова цей задум реалізувати не вдалося [11, с.92].

Микола Іванович зосередився на написанні монографії «Богдан Хмельницький», студії «Слов'янська міфологія», готував до друку літопис С. Величка [12, с.16]. Чималий інтерес має його стаття «Думки про історію Малоросії», видана в журналі «Бібліотека для читання» [9]. У ній він обгрунтував власний погляд на тяглість історії України, витоки українського козацтва та визначив його роль в українській історії. По суті, ця наукова розвідка засвідчила еволюцію історичних поглядів ученого й була чорновим варіантом «Книги буття українського народу» – одного із програмових документів Кирило-Мефодіївського братства. Співорганізаторами останнього, крім М. Костомарова, були П. Куліш, М. Гулак, В. Білозерський, а членами – Г. Андрузький, О. Навроцький, О. Петров, Д. Пильчиков, І. Посяда, О. Савич, О. Тулуб, Т. Шевченко та ін. [15, с.297].

Ми не будемо аналізувати усі програмові документи братства, напрями його діяльності. Зупинимось більш детально на М. Костомарові та Т. Шевченкові, які інтелектуально та духовно збагачували один одного в цей час [14, с.114]. Вони обоє захоплювалися працею А. Міцкевича «Книга народу польського та пілігримства Польського», читали твори Й. Гердера, перебували під впливом слов'янофільських ідей [4, с.23]. Сучасний польський дослідник С. Козак висловив думку, що «духовним батьком М. Костомарова поряд з А. Міцкевичем та Й. Гердером був французький релігійний філософ Р. Ламенне», якого вважають родоначальником християнського соціалізму [6, с.383; 16, с.86].

М. Костомаров підготував програмовий документ Кирило-Мефодіївського товариства – «Книгу буття українського народу» («Закон Божий»), в якому негативно оцінив антиклерикалізм Просвітництва: «І вимислили відступники нового бога – сильнішого від усіх дрібних боженят, а той бог назвався по-французькому егоїзм, або інтерес. І філософи почали кричати, що то дурниця – вірування в Сина Божого, що немає ні пекла, ні раю, і щоб усі поклонялися егоїзмові, або інтересові» [8, с.6]. Лише слов'яни, на думку автора «Книги буття...», залишилися вірними божим заповідям, у них не було ні царів, ні панів, і поклонялися вони одному Богу. Але у них було два лиха: «Одно – незгода між собою, а друге те, що вони, як менші брати, усе приймали від старших, чи до діла, чи не до діла, не бачучи того, що у них своє було краще, ніж братське» [8, с.6]. Від німців слов'яни запозичили чимало непотрібного, що погубило їх: «І поприймали слов'яни від німців королів, і князів, і бояр, і панів...» [8, с.6]. Однак, як стверджував М. Костомаров, слов'яни створили свої держави – Польщу, Литву, які з часом об'єдналися, й Московщину, гріхом якої було те, що вона зі свого царя зробила ідола [8, с.6-7].

Україна з часом «поєдналася з Польщею» [8, с.7], але зберегла свою самобутність й не любила «ні царя, ні пана, а скомпонувала собі козацтво, тобто справжнє братство, куди кожний, пристаючи, був братом інших» [8, с.7]. М. Костомаров усіляко ідеалізував козаків, яких вважав істинними християнами, хранителями божих заповідей.

До числа ворогів українського народу дослідник зарахував «польських панів», «кровопийць езуїтів», «жидів-орендарів», «петербурзького імператора Петра І», «німкеню царицю Катерину» [8, с.7-8]. Наприкінці книги автор використав образ могили, в якій лежала Україна, але вона мала встати з неї і розбудити інші слов'янські народи. Предвісниками пробудження були повстання поляків 1830-1831 рр., їхня Конституція 3 травня й повстання декабристів: «І встане Україна з своєї могили, знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не залишиться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорватів, ні у сербів, ні у болгар» [8, с.8].

Ідеї з «Книги буття українського народу», а подекуди й окремі уривки знаходимо у багатьох творах Т. Шевченка: «Єритику», «Неофітах», поемі «Сон», циклі віршів «Давидові псалми» [10, с.25-26], що дає підстави стверджувати про вплив Кобзаря на становлення світогляду та національної самоідентифікації Миколи Івановича. П. Куліш у листі до М. Костомарова, що відноситься до середини 1840-х рр., писав: «Для чого ви кажете, що ви не українець? Що тільки з гуманістичної ідеї крутитеся між нами? Ми даємо вам право громадянства, до того ж матуся ваша – українка. Я не можу вас так любити, як люблю, коли вважаю українцем. Чи можна заперечувати настільки дорогоцінне для нас ім'я» [11, с.89; 2, с.118]. Зрештою, М. Костомаров повною мірою виправдав сподівання П. Куліша: став справжнім «українцем» й написав перший політичний маніфест прогресивної української інтелігенції, декларацію соціальних і національних прав слов'янських народів, серед яких українцям відводилася головна роль [7, с.90-91].

Наприкінці березня 1847 р. Кирило-Мефодіївське братство було викрите, а його учасники арештовані. Після річного ув'язнення в Петропавлівській фортеці М. Костомаров був засланий під нагляд поліції до Саратова і йому було заборонено працювати у закладах освіти. Тут він перебував упродовж 1849-1858 рр., працюючи секретарем статистичного комітету й перекладачем при губернському управлінні, був редактором неофіційної частини «Саратовських губернських відомостей», брав участь у роботі губернського комітету із селянських питань [5, с.37]. Водночас він продовжував працювати над монографіями «Богдан Хмельницький», «Бунт Степана Разіна», «Нариси домашнього життя та звичаїв великоруського народу в XVI та XVII століттях» [1, с.29-30; 2, с.124-125].

Отже, Кирило-Мефодіївське товариство стало першою політичною організацією української інтелігенції, яка мала свою програму національного відродження з визначеними формами і методами досягнення визначеної мети, автором якої був М. Костомаров. Учасники братства зробили значний внесок у розвиток української національної ідеї. Крім того, у програмних документах братства вперше була зроблена спроба поєднати українську національну ідею із загальнонародними християнськими цінностями та ідеєю слов'янської єдності.

Список використаних джерел:

1. Беспалова С.В. Неопубликованные письма Н.И. Костомарова периода его саратовской ссылки. *Николай Иванович Костомаров и его творческое наследие* : сборник тезисов

- и докладов научной конференции, посвященной 175-летию со дня рождения Н.И. Костомарова (21-22 мая 1992 года, Воронеж-Острогожск). Воронеж, 1992. С. 29-30.
2. Гончар О. Микола Костомаров: постать історика на тлі епохи. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 274 с.
 3. Грушевський М. Костомаров і новітня історія України. В сорокові роковини. *Український історик*. 1984. №1-4 (81-84). Рік XXI. С. 148-170.
 4. Дзядевич Т.М. Идеологема месіанства в «Книзі польського народу і польського палігримства» Адама Міцкевича, «Книгах буття українського народу» Миколи Костомарова і циклі «Три літа» Тараса Шевченка. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2001. Т. 19. Ч. 1. С. 20-23.
 5. Замлинский В.А. Жизнь и творчество Н.И. Костомарова. *Вопросы истории*. 1991. №1. С. 34-41.
 6. Історія української літератури : в 12 т. / авт.: І. Дзюба ; наук. ред.: М. Жулинський. Київ : Наук. думка, 2014. Т. 4: Тарас Шевченко. 784 с.
 7. Казьмирчук Г. Ідеї державотворення в працях членів Кирило-Мефодіївського товариства. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. 2003. №65. С. 89-92.
 8. Костомаров М.І. Книга битія українського народу. Київ, 1991. №10. С. 3-8.
 9. Костомаров Н.И. Мысли об истории Малороссии (сообщено из Киева). *Библиотека для чтения*. 1846. Т. 78. С. 21-42.
 10. Кралюк П. «Книга битія українського народу» М. Костомарова і творчість Т. Шевченка. *Микола Костомаров у вимірах сучасності (до 190-річчя від дня народження М.І. Костомарова)* : зб. наук. пр. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Рівне : Волинські береги, 2007. С. 17-26.
 11. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи : у 2 т. Київ : Критика, 2005. Т. 1. 1841-1850. 648 с.
 12. Пінчук Ю. Идеолог Кирило-Мефодіївського братства. *Київська старовина*. 1992. №5. С. 15-18.
 13. Пінчук Ю.А. Костомаров Микола Іванович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. К : Наукова думка, 2008. Т. 5: Кон-Кю. С. 226-228.
 14. Пінчук Ю.А. Про авторство та значення твору «Книга буття українського народу». *Вибрані студії з костомарознавства*. Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2012. С. 113-114.
 15. Симоненко Р.Г. Кирило-Мефодіївське товариство. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2007. Т. 4. С. 297-298.
 16. Ясь О.В. Багатоликий Микола Костомаров / заг. ред. і вс. слово акад. В. Смолія. Київ : Либідь, 2018. 304 с.: іл.

The article makes an attempt to find out the sources of Kyrylo-Mefodiivske partnership (community), to trace mutual influence of M. Kostomarov and T. Shevchenko in the middle of the 1840s.

Key words: M. Kostomarov, T. Shevchenko, Kyrylo-Mefodiivske partnership, federation, slavic nations, Christianity.

Отримано: 20.11.2019

УДК 327.29(477)«19...»

О. В. Віннічук, кандидат політичних наук, доцент

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ЯК ПРОВOKАТОР ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано провокуючі фактори політичного ризику, зокрема особлива увага приділяється національній ідентичності, релігійній та етнічній складовим. Окреслено ризики релігійної сфери життя суспільства, так її наслідки для національної безпеки Української держави загалом. Узагальнено причини міжправославного конфлікту в Україні та яким чином цей факт позначається на політичній ситуації.

Ключові слова: політичний ризик, морально-політичний ризик, міжправославна боротьба, міжправославний конфлікт, УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ.

Трансформаційні процеси, що відбуваються у зв'язку з переходом постсоціалістичних країн від авторитарних до демократичних режимів, запровадження вільного ринку в умовах глобалізації і світової економічної кризи значно підвищують вірогідність непередбачуваних подій, політичної і соціальної нестабільності, а отже, посилюють інтерес науковців до проблеми політичних ризиків, невід'ємною складовою яких є і релігійний фактор.

В Україні ступінь теоретичного дослідження політичних ризиків та можливості його практичної реалізації перебуває на початковій стадії. Вивчення окремих питань політичних ризиків займаються українські дослідники В. Кривошеїн, М. Михальченко, В. Андрійчук, О. Кіндратець, М. Гудзь тощо. Розглядаючи політичний ризик як невід'ємний атрибут трансформаційного процесу сучасного суспільства, українські науковці А. Андреева, В. Перевезій, Е. Афонін, О. Радченко особливу увагу приділяють національній ідентичності, релігійно-му та етнічному факторам ризику.

Можливість політичного ризику визначається на основі: фактору примусу у здійсненні влади; впливу на суспільство зі сторони провладних структур; масштабу антиконституційних дій; делегітимації політичного режиму, кризи системи державного управ-

ління, сепаратизму, ступеня етнічних, расових, соціальних відмінностей, високому рівню корупції та злочинності, які провокують соціальну напруженість у суспільстві тощо [3]. Ми сьогодні можемо стверджувати, що майже всі перераховані чинники ризику в Україні існували та існують досі.

Політичний ризик стосується насамперед потенціалу держави. Він є функцією владно-силових ресурсів у розпорядженні того, хто ризикує. Слабкий не ризикує, оскільки, по-перше, йому немає що втрачати, а по-друге, через брак ресурсів він просто не спроможний здійснити ризикований крок.

Метою роботи є аналіз релігійної складової як провокатора політичних ризиків в умовах демократичної трансформації українського суспільства.

Внаслідок процесів демократизації українського суспільства, формування нових світоглядних цінностей та часткового виходу духовного життя на політичну арену Україна, як і більшість держав колишнього Радянського Союзу, переживає своєрідний релігійний бум. Однак всі ці процеси ведуть за собою певні ризики і небезпеки для духовного розвитку нації.

Сьогодні одним із провокуючих факторів, який поглиблює морально-політичний ризик у державі є релігійна сфера, де ідеологічні вподобання, загост-

рюючись, виражаються в прихильності чи зневірі до влади, у визначенні певних геополітичних векторів.

Релігія має можливість об'єднувати великі маси людей, «охоплювати організаційні можливості й здатність забезпечувати безконфліктний зв'язок, певну злагоду, солідарність, згуртованість суспільства, релігійних громад» [4, с.124]. Об'єднуючи на підставі спільного віровчення великі групи людей, релігія протиставляє їх іншим групам, які не поділяють їхніх переконань. А коли до віросповідних протиріч вступає конфлікт політичних чи фінансово-економічних інтересів, тоді релігійне протистояння набуває особливо гострих форм.

Оскільки наша країна не монорелігійною державою (в ст. 35 Конституції України зазначено, що: «кожен має ... свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність») [1], то проблема політично-релігійного впливу ускладнюється тим, що кожна релігійна сила має свої інтереси та цілі, свій ореол впливу, а релігійна роздробленість не дозволяє державі та Церкві втілювати ідею єдності.

У сучасних умовах релігійний фактор виявився в центрі суспільної політичної уваги. В суспільстві широко використовуються релігійні символи й сюжети для здобуття привабливого іміджу, у тому числі політичного. Релігія все частіше розглядається як фундамент справжньої моралі, як незамінний засіб морально-духовного відродження нації.

Український народ як єдине джерело влади і носій суверенітету змушений шукати ідеологічні засади сучасного буття, і цими засадами для багатьох стає релігія. За різними соціологічними даними, близько 80% мешканців України вважають себе віруючими, а серед суспільних інститутів українські громадяни найбільше довіряють церкві [6, с.54].

В умовах ідеологічного вакууму саме релігія стає домінуючою ціннісною орієнтацією суспільства, яка визначає співвідношення: добра й зла; те що можна і що не можна; хто є другом, а хто – ворогом. Релігійні світоглядні орієнтири вже вийшли із площини суто побутових взаємовідносин і певним чином впливають на перебіг подій політичного, культурного і навіть економічного життя в нашій країні [7, с.299].

Релігія має можливість об'єднувати великі маси людей, проте вона може виконувати і дезінтегративну функцію. Яскравим прикладом цього твердження є ситуація, що склалася в Україні. Найбільш непримирним релігійним конфліктом, який загрожує основам національної безпеки країни, є конфлікт не між християнством і буддизмом, не між християнством та ісламом, і навіть не внутрішньо-християнський конфлікт між православними, католиками та протестантами, а внутрішньо-православне протистояння, позбавлене будь-якого віросповідного підґрунтя, проте замішане на конфлікті політичних та фінансових інтересів [4, с.123].

Головними дійовими особами в міжправославній боротьбі сьогодення виступають УПЦ КП та УПЦ МП, конфлікт між якими продовжує тліти на ґрунті контролю за найбільшими святинями держави. УПЦ підвладні майже всі великі релігійні установи в найбільших містах нашої держави, які забезпечують надходження чималих фінансів до церковної скарбниці.

УПЦ МП не визнає існування української православної церкви Київського патріархату та УАПЦ, відкидаючи при цьому пропозиції патріарха Філарета щодо об'єднання православних церков у єдину. Це небажання порозумітись продукує ворожнечу між церквами, які самі мають виступати посередниками в розв'язанні конфліктів у суспільстві. Головними дійовими особами в цьому протиріччі стають прихожани, які змушені доводити одні іншим правильність свого віросповідання.

Що стосується позицій керівництва Української православної церкви Київського патріархату, то воно займає в міжправославному конфлікті найбільш активну позицію. Ця позиція будується на тому, що в незалежній країні має бути незалежна церква.

Також однією з основних причин міжправославного протистояння в Україні є різне баченням церквами себе у сучасному світі. Виходячи зі своєї історичної традиції, вони по-різному уявляють своє місце у Вселенському православ'ї, намагаються впливати на зовнішню політику держави, від якої залежить та роль, яку відіграватиме у світі українська спільнота. Українське православ'я за своїм геополітичним спрямуванням розділене навпіл. Одна його частина, що репрезентована УПЦ, поділяє ідею месіанської ролі східного (російського) православ'я для сучасного світу, інша, представлена УПЦ КП і УАПЦ, вважає за необхідне поновити втрачений зв'язок зі світовою православною та християнською спільнотою, наголошуючи, що запорукою повноцінного зростання української церкви як складової Вселенського православ'я має стати її автокефальний статус.

При цьому інтереси православних церков зумовлюють їхні симпатії до тих політичних сил, які стоять на схожих позиціях. На думку українського дослідника В.О. Перевезія дивною та позбавленою будь-якої логіки видавалася співпраця УПЦ з українськими комуністами, однак вона була зумовлена спільною стратегічною метою – поновленням союзу з «братнім російським народом» [4, с.124]. Із тих самих причин УПЦ знаходить спільну мову також з іншими політичними силами, які виступають за тісну інтеграцію України з Росією. Міжправославний конфлікт в Україні ускладнюється тим фактором, що Україна стала полем боротьби між двома головними центрами світового православ'я: Московою та Константинополем [4, с.124].

Відмінність від російської ситуації полягає у тому, що державна та церковна зовнішня політика там консолідує націю, в той час як в Україні вона стає дедалі більшим бар'єром для національної єдності. Така ситуація породжує в Україні моральний ризик. І це означає, що Україні у жодному разі не підходить російська модель державно-церковних відносин, прагнення політичних сил, що сьогодні перебувають при владі, втілити її у будь-якій формі нараються на гостре неприйняття суспільством, а в кінцевому результаті – до їхньої неминучої поразки. А поки що заяви представників влади про необхідність створення єдиної помісної православної церкви викликають напругу більшості релігійних організацій, які вбачають у цих діях намір створення «державної» церкви за російським сценарієм [5, с.79].

В Україні церковна «політика» стає віддзеркаленням міждержавної геополітичної гри, в якій Росія

прагне будь-якою ціною втримати в межах свого політичного впливу колишні радянські республіки. Помилковим є вважати, що у цій грі Російська православна церква є лише одним з інструментів зовнішньої політики російської держави. Церква відстоює у першу чергу власні інтереси, будучи потужним суб'єктом міжнародної політики.

Загалом же слід зазначити, що сьогодні Українська православна церква Московського патріархату не готова вести рівноправний діалог зі своїми «релігійними братами» навіть в умовах війни в нашій країні. Всі ці та низка інших причин залишають існування суттєвих ризиків як у релігійній сфері, так і для національної безпеки Української держави загалом.

Врегулювання відносин у сфері релігійних взаємин могло б вирішити адекватне сучасному моменту законодавство. Однак регулярні спроби ухвалити новий закон про «Свободу слова та релігійні організації» протягом багатьох років постійно наштовхуються на відсутність узгодженої політичної позиції в середовищі законодавців, що лобюють інтереси різних релігійних організацій.

Отже, зв'язок політики з релігією в умовах сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій в Україні, з одного боку, веде до посилення політичного й міжцерковного протистояння, чим посилює ризики морально-політичного характеру та зводить нанівець інтеграційні можливості релігії в суспільстві. З іншого боку, політизація релігії дає можливість віруючим та духівництву різних конфесій залучатися до розбудови Української держави, відродження духовності та моральності. В умовах існування та розвитку цілого ряду конфесій релігія намагається відігравати об'єднуючу роль, тобто єднання зусиль усіх

конфесій в Україні для досягнення певних суспільних і політичних цілей.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 30.09.2016 р. ст. 35
2. Кривошеїн В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти : монографія. Д. : Інновація, 2009. 316 с.
3. Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні: виклики й відповіді URL: <http://www.politik.org.ua/vid-magcontent.php3>.
4. Перевезій В.О. Міжправославний конфлікт як фактор політичного ризику в сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. К., 2008. Вип. 42. С. 123-129.
5. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
6. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: Експертна доповідь. К. : НІСД, 2007. 264 с.
7. Худоба Н. Духовно-релігійна складова державотворення України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2009. №2. С. 298-306.

It was analyzed the provocative factors of a political risk, in particular special attention was paid to the national identity, religious, and ethnic components. The risks of the RELIGIOUS sphere of social life and its consequences for the national safety of Ukrainian state in general are outlined. The reasons for the inter-Orthodox conflict in Ukraine are summarized, and how this fact affects the political situation.

Key words: political risk, moral and political risk, inter-Orthodox struggle, inter-Orthodox conflict, UOC-MP, UOC-KP, UAOC.

Отримано: 20.11.2019

УДК 930.1(438)«18»:94(477.43/44)

Я. С. Галецька, аспірантка

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ У ВИСВІТЛЕННІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСЛІДНИКА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. МІХАЛА БАЛІНСЬКОГО

Стаття присвячена внеску відомого польського історика першої половини ХІХ ст. у вивчення історії України. На основі аналізу літературних джерел розглянуто внесок польського вченого Міхала Балінського у закладення підвалин сучасного краєзнавства, у розвиток історичних та археографічних досліджень. Проаналізовано біографічні дані і творчий доробок польського дослідника. Увагу приділено діяльності Т. Чацького, спільному дослідженню М. Балінського і Т. Ліпінського «*Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*». Дослідження історії України проводилися в рамках романтичної історіографії, яка була панівною у європейській історичній науці першої половини ХІХ ст., та на обмеженій джерельній базі.

Ключові слова: Міхал Балінський, польський вчений, праця, історичні дослідження, Україна.

Внесок польських дослідників закладає наукові підвалини краєзнавства першої половини ХІХ. Вивчення наукової спадщини польських вчених дає можливість з'ясувати їхню роль і місце в історії України. Незважаючи на наявні публікації, творчий внесок, ще не знайшов належного наукового осмислення. Значну цінність для вивчення історії України має діяльність польського вченого Міхала Балінського (1794-1863) (рис. 1). Недосліджені сюжети у працях польського автора становить науковий інтерес для сучасних дослідників історії України і є актуальними для подальшого вивчення.

Цінний внесок у розробку досліджуваної проблеми зробили польські і українські дослідники. Біографічний нарис про нього опублікував польський дослідник

Т. Turkowski [12]. З українських науковців на творчий доробок М. Балінського звернув увагу Л. Баженов [1; 2] Ярмошик [4-6] та ін. Однак проблема не знайшла широкого і всебічного висвітлення в науковій літературі.

Мета дослідження полягає в аналізі поглядів на історичне минуле історії України першої половини ХІХ ст. відомого польського історика.

Міхал Балінський (пол. *Michał Baliński*) – польський історик, археограф, публіцист, громадський діяч. Народився 14 серпня 1794 р. у с. Тересполь біля Полоцька. Закінчив 1815 р. гімназію і 1820 р. Віленський (Вільнюський) університет [2, с.120-121]. Здобув ступінь магістра філософії на факультеті математики та природознавства, він продовжував вивчати давню лі-

тературу, англійську, італійську, історію під керівництвом Йоахима Лелевеля [10, s.116].

Рис. 1. Міхал Балінський

Його широка освіта дала змогу розвивати багатосторонню суспільну та літературну діяльність у майбутньому. Він почав брати участь у житті численних вільноусушських установ та організацій. З 1816 р. редагував газету «Дзєннік Віленські», у 1818-1822 рр. був секретарем Віленського товариства друкарів [1, с.184]. Був членом Литовської судової освітньої комісії (1820-1833 рр.) і комісії з розслідування зловживань у міському господарстві. І. Ярмошик зазначає: «деякий час М. Балінський був учасником патріотичного таємного «Товариства шубравців», навіть у редактованому ним «Tygodniku Wileńskim» запровадив рубрику «Шубравська література»» [4, с.151]. М. Балінський був віце-головою Археологічної Комісії при музеї старожитностей у Вільно та редактором її «Pamiętnika». Проживаючи у Варшаві став співзасновником періодичного наукового щомісячного видання «Biblioteka Warszawska», який видавався впродовж 1841-1914 рр. і на сторінках якого опубліковано багато літературних, публіцистичних та історичних творів. Він також був членом Мінералогічного товариства у Дрездені [12, с.241].

Брав участь у підготовці повстання в 1831 році і був поміщений у в'язницю. У 1836 р. переїхав до Варшави для кращого виховання синів і провів там 11 років, обіймаючи посаду комісара у Департаменті просвітиництва як керівник книготоргівлі, член Статистичного комітету та член Екзаменаційної комісії. Повернувшись до Литви (1847 р.), він залишився в маєтку Яшуни (25 км на південь від Вільнюса), займаючись землеробством та науковою роботою. Двічі обирався куратором молодшої середньої школи та шляхетного інституту у Вільнюсі, після створення Музею старожитностей він став віце-президентом археологічної комісії та редактором її «Pamiętnika» (1856 р.). Він також був членом Наукового товариства у Кракові та Географічного товариства у Санкт-Петербурзі [5, с.197].

Обливе значення для сучасних українських читачів та дослідників має велика трьохтомна у чотирьох книгах праця «Starozytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym I statystycznym opisana» написана у співавторстві з Тимотеушем Ліпінським, опублікована упродовж 1843-1849 рр. У ній зосереджено сотні документів (актів, люстрацій, указів і послань польських королів, судових рішень тощо), що стосуються Подільського і Волинського воєводств XV-XVI ст., а також характеризувалися їх

географічні особливості, економічне і суспільно-політичне життя населення [3, с.83].

Вивчаючи нові джерела, користуватися багатьма новими монографічними дослідженнями, архівними матеріалами, автори намагалися дати новий історико-статистичний образ давньої Польщі. Історико-статистичні описи українських земель по воєводствах (Київське, Волинське, Подільське, Руське) містяться у другому томі. Автором переважної більшості статей про населені пункти українських земель (у тому числі Поділля) був Тимотеуш Ліпінський.

На нашу думку, матеріали про населені пункти України не є завершеними історико-статистичними нарисами про минуле відповідних населених пунктів. Скоріше це зібрання фрагментів із історичних джерел, які відображають певні моменти із їх минулого, без висновків та узагальнень. Вони можуть послужитись, поруч з іншими джерелами, для підготовки більш ґрунтовних дослідницьких творів про місцевості регіонів України. У цьому і вбачається на сьогодні найбільше значення праці «Стародавня Польща з погляду історичного, географічного і статистичного описана» польських дослідників М. Балінського і Т. Ліпінського.

І. Ярмошик зазначає: «на початку нарису автори роблять зауваження: київський повіт позбавлений своєї столиці й мешканці змушені вирішувати свої справи в Житомирі. Нарис про Київ у книзі теж відсутній» [4, с.156]. Подільське воєводство складалося з трьох повітів: Кам'янецький, Летичівський і Червоноградський [9, с.934]. Повіт Кам'янецький розташований між річками: Збручем (на заході), Дністром (на півдні), Калусів (на сході) [9, с.937].

У праці автори дотримуються думки Я. Длугоша щодо походження терміна Волинь і виводять її назву від замку Волинь на березі річки Буг. Польські вчені коротко розповідають про розселення слов'янських племен напередодні утворення Старокиївської держави. Особливо акцентують на рішеннях Люблінського сейму 1569 р., згідно з якими Волинь було прилучено до Корони. Дослідники звернули увагу на помилку у твердженні про внесення змін до герба Волинської землі, зокрема долучення до нього зображення польського орла, що, на їхню думку, сталося у 1569 році, а не у 1589, як то помилково вказано у праці К. Несецького [6, с.227].

Важливе значення мають дослідження Міхала Балінського «Jan Śniadecki i Tadeusz Czacki». Вона була археографічного характеру. Польський історик видав листування Я. Снядецького і Т. Чацького і коротко прокоментував відносини між ними [11]. Він для себе поставив завдання, з'ясувати взаємини цих двох діячів польської освіти. Йому вдалося проаналізувати їхню працю на ниві розвитку освіти, через те, що він мав у розпорядженні листи Т. Чацького та Я. Снядецького [6, с.228]. У листах є дуже багато інформації, порад Я. Снядецького Т. Чацькому щодо керування Волинської (Кременецької) гімназії. Наприклад, в одному листі Т. Чацький радився стосовно того чи потрібно запрошувати до Кременця відомих краківських науковців Ю. Чеха, Схейдта (у листі від 24 серпня 1803 р.). У цьому ж листі Я. Снядецький висловив свої міркування стосовно запрошення викладачів-чужоземців, наголосивши, що вони, навіть будучи геніальними вченими, не зможуть добре навчати місцеву молодь через не-

знання мови, тому освіта не матиме користі від таких учителів [7, s.15]. Т. Чацький прислухався до свого друга, і при доборі викладацьких кадрів Кременецької гімназії основним критерієм для нього було володіння претендента польською мовою.

Помер польський історик 3 січня 1864 р. в Яшунах Віленської губернії. Ім'я Балінського носить гімназія на вулиці Балінського в Яшунах Шальчінінського району і вулиця у Вільнюсі (в Новій Вільні) [13].

Таким чином, Міхал Балінський зробив значний внесок у розвиток історії і археографії. Залишив по собі низку наукових студій, в яких на основі докладного вивчення можна дати характеристику українським землям. Показати географічні особливості, економічне і суспільно-політичне життя населення. Сьогодні, по праву праці М. Балінського є джерелом до вивчення історії та археографії України і заслуговують на всебічне використання при створенні об'єктивної історії краю.

Список використаних джерел:

1. Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Бібліографія. Хмельницький : Доля, 1995. 256 с.
2. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. : Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993. 480 с.
3. Галецька Я.С. Історія Поділля в працях польських вчених і краєзнавців I пол. XIX ст. *Інтермарум: історія, політика, культура*. Житомир, 2017. №4. С. 79-89.
4. Ярмошик І.І. Історія міста Житомира, селищ Чуднова, Слободища у висвітленні польських дослідників першої половини XIX ст. Міхала Балінського й Тимотеуша Ліпінського. *Волинські історичні записки*. Житомир : Полісся, 2009. Т. 2. С. 151-156.
5. Ярмошик І.І. Польська історіографія 1800-1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині. Житомир : Володимир, 2010. 512 с.

6. Ярмошик І.І. Проблеми Волинської історії у дослідженнях польського історика Міхала Балінського (1794-1864 рр.). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Київ, 2009. Вип. 15. С. 225-231.
7. Baliński M. Jan Śniadecki i Tadeusz Czacki. *Studia historyczne*. Wilno, 1856. S. 1-86.
8. Baliński M. *Studia historyczne*. Wilno, 1856. VII. 367 s.
9. Baliński M. Lipiński T. Starożytna Polska pód względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana: w 3 t. Warszawa, 1845. T.2. Cz.2., S. 547-1431.
10. Łoskoczyński J. Michał Baliński. *Tygodnik Ilustrowany*. 1894, T.10. Nr. 34. S. 116
11. Pisma historyczne Michała Balińskiego. Warszawa, 1845. T. 1-4.
12. Turkowski T. Baliński Michał (1794-1864). *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1935. T. 1. S. 240-242.
13. Michał Baliński. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Michał_Baliński (дата звернення: 03.12.2019).

Article dedicated to the contribution of the famous Polish historian of the first half of the 19th century. To study the history of Ukraine. The paper investigates the contribution of the Polish scientist Michal Balinski to laying the foundations of modern regional studies is considered, into the development of folklore-ethnographic and archaeological research. The biographical data and scientific achievements of the Polish researcher have been analyzed. The attention is paid T. Chatski's activity and M. Balinski and T. Lipinski's common research «Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana». These studies of the history of Ukraine were conducted in the framework of romantic historiography, which was dominant in European historical science in the I half of 19th century, and on a limited source base.

Keywords: Michal Balinski, a Polish scientist, praca, historical research, Ukraine.

Отримано: 20.11.2019

УДК 930.1(438)

М. П. Ганик, аспірант

ЕТАПИ РОЗВИТКУ РУХУ «ХАМАС» В ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

У статті аналізується розвиток і становлення однієї з провідних палестинських політичних сил – руху ХАМАС – Руху ісламського опору. Автор зазначає, що ХАМАС діяв як структура, націлена в максимально можливому ступені набути національного характеру. Його ісламська риторика в першу чергу пояснювалася гострою політичною конкуренцією з ОВП, але в цілому надання національній ідеї трансформованого релігійного виміру є однією з поширених форм національно-державного будівництва в мусульманському соціумі.

Ключові слова: «ХАМАС», радикальні ісламістські організації, історичні етапи, палестино-ізраїльський конфлікт.

Палестино-ізраїльський конфлікт є найтривалішим з усіх нерегульованих конфліктів у світі, а процес його мирного врегулювання залишається найбільш актуальним для усієї світової спільноти вже не одне десятиліття. Для того, щоб ослабити напружену ситуацію в регіоні, найбільш впливові держави, а також великі міжнародні організації намагаються усіма силами врегулювати конфлікт мирним шляхом.

Попри всі зусилля миротворчих дій, які в підсумку не привели до міцних і тривалих результатів, конфліктогенність регіону тільки набула яскраво виражену тенденцію до зросту [1].

Початок близькосхідного конфлікту слід віднести до 40-х років XX ст., що пов'язано зі створенням в Па-

лестині єврейської та арабської держави. Це рішення було прийняте 29 листопада 1947 року, коли Генеральна Асамблея ООН проголосувала за створення – єврейської та арабської держав на Західному березі річки Йордан, а також надало Єрусалиму статус міжнародної зони (Резолюція №181). За розділ Палестини проголосували 33 держави (у тому числі Франція, США і Радянський Союз), проти – 13, утрималося – 10 [2].

Але з цим рішенням не погодилися сусідні арабські країни й тим більше арабське населення самої Палестини. Араби одноголосно не хотіли визнавати ідею повернення євреїв в Палестину, вважаючи цю територію своєю. З цієї миті почалися відкриті зіткнення між єврейськими й арабськими озброєними

формуваннями, які в результаті й послужили створенню ісламських організацій.

Створена в 1973 р. шейхом Ахмадом Ясином, відомим релігійним діячем сектора Газа, Мусульманська асоціація стала першою палестинською ісламською організацією. Її становлення визначалося підсумками закінчення арабо-ізраїльської війни в червні 1967 р., та все більш послідовним крахом ідеології арабського націоналізму.

Упродовж 1970-х рр. асоціація активно розвивала свою благодійну та освітню мережу, яка згодом стала одним з найважливіших каналів поширення її впливу. Розвиток широкої благодійної діяльності опирався на фінансову підтримку з боку країн Перської затоки та єгипетських «Братів-мусульман» (релігійно-політична асоціація, в більшості країн Близького Сходу визнана терористичною).

Каталізатором поширення Ісламу в Палестині стала іранська «Ісламська революція» 1979 р. Саме тоді на чолі з Ахмадом Ясином Мусульманська асоціація відкрито вступила у сферу політики. Своєю новою метою вона проголосила ведення «внутрішнього джихаду», який мав на увазі відновлення в правах тих хто «піддався гонінню» в Палестині.

Для ведення «внутрішнього джихаду» Асоціація активно використала свою благодійну мережу. В якості першого кроку на шляху до звільнення батьківщини, її члени закликали палестинців повернутися до ісламу [3].

Усе це підштовхнуло до організаційної трансформації Мусульманської асоціації та створенню концептуальних основ її діяльності. У грудні 1987 р. виник рух ХАМАС (Ісламський рух опору), а в 1988 р. була опублікована його Хартія, яка відкрито протиставила свій рух Організації Визволення Палестини (Терористична організація створена у 1964 р.), створивши платформу релігійного націоналізму [4].

Мета ХАМАС визначалася в його Хартії як діяльність, спрямована на те, щоб «прапор ісламу розвивався над кожною п'яддю палестинської землі». Це можливо тільки у тому випадку, якщо «батьківщина повернеться до її законних власників, а заклик до молитви з мечетей сповістить про встановлення там ісламської держави». Тим самим буде «відновлена справедливість та безпека для всіх», коли «під покровом ісламу послідовники інших релігій зможуть жити у безпеці й зберігати недоторканість свого майна й своїх прав» [5].

Публікуючи свою Хартію, рух ХАМАС кидав виклик ОВП, яке до того моменту було головним гравцем в політичних вирішеннях палестинської проблеми. Це підкреслювалося й тим, що завдяки ХАМАС на палестинську політичну арену виходили представники нового покоління палестинських лідерів. На сьогодні Хамас є легітимною владою в Секторі Газа, ставши такою після перемоги у виборах 2006 року.

Як заявляє Державний Департамент США, «Щорічно Іран виплачує по 100 мільйонів доларів терористичним угрупованням, включаючи ХАМАС які винні в терористичних актах у секторі Газа й на Західному березі в Сирії і Лівані, також включаючи теракти проти цивільного населення Ізраїлю, сил безпеки Єгипту на Синайському півострові» [6].

У 2011 р. після початку сирійського конфлікту, ІДІЛ (Ісламська держава Іраку та Леванту, терористична організація) і ряд інших ісламістських угруповань завдали серйозного удару ХАМАС та палестинським таборам біженців в зв'язку з тим, що вони підтримувалися офіційним урядом Сирії. Лідери ХАМАС перевели штаб-квартиру руху з Дамаску в Доху (Катар) із-за побоювань, що ісламістські бойовики почнуть їх переслідувати за співпрацю з представниками правлячого алавітського клану аль-Асад.

Важливо зазначити, що з часом в Газі з'явилося декілька екстремістських ісламістських груп, які стали звинувачувати ХАМАС у відсутності твердості в озброєній боротьбі з Ізраїлем та не дотриманні в належній мірі заповіді джихаду. Серед них виділяється організація «Джунд Ансар Алла» («Воїнство слуг Аллаха»), яка є філією «Аль-каїди» в Газі [7].

1 травня 2017 р. в ході прес-конференції в столиці Катару Дохі лідер ХАМАС Халед Машаль представив «Документ про генеральні принципи й політику». Це новий (але який зберіг загальні положення) варіант національної дії, який в порівнянні з Хартією в значно меншій кількості обрамлений релігійною риторикою.

Тим самим ХАМАС попросився зі своїм минулим – в Документі більше не має вказівок на генетичний зв'язок з рухом «Братів-мусульман». Іслам проголошується «релігією миру й толерантності», спрямованою до «помірності», а не екстремізму, що свідчить про прагнення ХАМАС відмежуватися від звинувачень в джихадистському салафізмі та зв'язках з ІДІЛ [8].

На початку травня 2017 р. Машаль покинув пост глави Політбюро Руху, а його місце зайняв Ісмаїл Ханийя. З часом риторика ХАМАС змінилася, ставши в більшій мірі національною та менш релігійною.

На думку професора Мерілендського Університету Анвера Коена, Ісламістська терористична організація «Хамас» була створена за сприяння ізраїльських спецслужб в 1987 році з метою протиставити радикальних ісламістів (які раніше не мали значної популярності серед палестинців) куди серйознішому супротивникові – «ОВП».

Коли на чолі Хамаса встав Шейх Ясин, який отримував різну підтримку ізраїльських спецслужб, він зібрав навколо себе однодумців і незабаром створив цілком боездатну організацію. Він вважає, що намір ізраїльського уряду був: зіштовхнути лобами дві палестинські фракції. На сьогодні ізраїльська влада шкодує, що підтримала тоді Ісламістський рух в надії, що в майбутньому вона зможе його контролювати. Як показав час це обернулося для неї великими жертвами як з їхньої так і з палестинської сторони [9].

Вже на момент свого становлення ХАМАС не міг розглядатися в якості ісламської політичної організації, оскільки діяв як структура, націлена в максимально можливому ступені набути національного характеру. Його ісламська риторика в першу чергу пояснювалася гострою політичною конкуренцією з ОВП, але в цілому надання національній ідеї трансформованого релігійного виміру є однією з поширених форм національно-державного будівництва в мусульманському соціумі.

Список використаних джерел:

1. Рыжов И.В., Бородин М.Ю. Арабо-Израильский конфликт: Историческая ретроспектива, современное состояние и тенденции. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2013. №6 (1). С. 332.
2. United Nations General Assembly / Resolution 181 (II). Future government of Palestine. URL: <https://unispal.un.org/DPA/-DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C33006253>.

3. Быстров Г.П. Движение ХАМАС: этап становления. *Вестник РГГУ. Серия «Востоковедение. Африканистика»*. Москва, 2009. №13/09. С. 132.
4. Косач Г.Г. Движение ХАМАС и его сторонники. *Космополис*. 2008. №3 (22). С. 126.
5. Maqdsi M. Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine. *Journal of Palestine Studies*. 1993. Vol. 22. No. 4 Summer. P. 124-125
6. Государственный департамент США «Преступный режим: хроника деструктивной деятельности Ирана». URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/05/Russian.pdf>
7. Крылов А.В. Ислам в Палестине. *Ислам в государственных и общественно-политических системах стран Востока* : учеб. пособие / под ред. Л.М. Ефимовой, М.А. Сапроновой. Москва, 2018. С. 27.
8. Косач Г.Г. Национальное измерение исламского проекта: Движение ХАМАС. *Политическая наука*. Москва, 2018. №4. С. 193.
9. Higgins A. How Israel Helped to Spawn Hamas. *The Wall Street Journal* 24.01.2009. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB123275572295011847>.

The article analyzes the development and formation of one of the leading Palestinian political forces – the Hamas movement – the Islamic Resistance Movement. The author points out that Hamas has acted as a structure aimed at obtaining the most national character. His Islamic rhetoric was primarily due to fierce political competition with the ORP, but in general giving the national idea a transformed religious dimension is one of the common forms of nation-building in the Muslim society.

Key words: Hamas, radical Islamist organizations, historical stages, the Palestinian-Israeli conflict.

Отримано: 20.11.2019

УДК 94:327(410+497+560)«1915/16»

А. Я. Грачов, аспірант

ВПЛИВ ПОРАЗКИ ДАРДАНЕЛЛЬСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ НА БРИТАНСЬКУ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ

У статті розглянуто вплив поразки Дарданелльської операції на британську зовнішню політику, а саме втрату позицій на Балканах та ріст значення близькосхідного напрямку в діяльності Foreign Office. Вплив операції на зовнішньої політики розглянуто у порівнянні з іншими важливими факторами даного періоду, такими, як перебіг бойових дій на Східному, Кавказькому та Месопотамському фронтах.

Ключові слова: Велика Британія, зовнішня політика, Дарданелльська операція, Дарданелли, Османська імперія, Арабське повстання (1916-1918), Месопотамський фронт, Синайсько-Палестинський фронт, Кавказький фронт.

Дарданелльська операція стартувала із амбітної ідеї переламати хід Великої війни ударом по Константинополю. Можливість розгрому Османської імперії та географічне розташування Проток [11, с.267] зробило операцію важливим фактором зовнішньої політики.

Значення операції для британської зовнішньої політики визначалось і тим, що Османська імперія, як складова блоку Центральних держав, становила загрозу британським колоніям у Північній Африці та на Сході. Крім цього, результати кампанії стали б вирішальними для долі Константинополя, за який Лондон змагався із Російською імперією.

На 1915 р. не виправдалися плани ворогуючих сторін щодо блискавичного завершення війни [2, с.252]. Особливо гостро постала проблема залучення нових союзників. Успіхи та невдачі Антанти та Троїстого союзу були важливими в справі торгів із нейтральними Болгарією, Грецією, Італією та Румунією. Поразка Османської імперії сприяла б виступу цих держав на боці Антанти, обидві ці події разом прищвидшили б перемогу Сердечної згоди у війні.

Завдяки територіальним суперечкам Італії з Австро-Угорщиною, першу вдалося залучити на бік Антанти вже в травні 1915 р. Справи на Балканах мали значно складніший характер. Серед Сербії, Греції та Болгарії безпосередню участь у війні на початок 1915 р. брала тільки перша. Між цими трьома державами мали місце гострі територіальні конфлікти (наприклад, Македонія – наріжний камінь сербо-болгарського конфлікту), свіжою залишалася пам'ять про Балканські війни. Як в Болгарії, так і в Греції відбувалася боротьба між прихильниками Антанти та Центральних держав. Дані держави зазіхали на володіння Османської імперії: території в Малій Азії та Фракію відповідно.

Сербія важкою ціною перемогла австро-угорське військо на кінець 1914 р. Внаслідок великих втрат, за-

вданих бойовими діями та епідеміями, ослаблена держава могла не пережити нової кампанії, особливо в разі, якщо проти неї виступила б Болгарія. Ці обставини робили дипломатичну ситуацію на Балканах надзвичайно хиткою та непередбачуваною. Очевидно, що результати Дарданелльської операції не могли не бути для неї серйозним фактором. Крім того, успіхи Антанти в Дарданеллах та падіння Константинополя визначили б новий етап у відносинах Британської імперії з Росією та арабським населенням Османської імперії.

Хоча експедиційний корпус Антанти був евакуйований із Дарданелл лише в січні 1916 р., після поразки серпневого наступу в провалі цілої кампанії майже не залишилося сумнівів як для самої Антанти, так і для її супротивників.

На початку 1915 р. впливовий болгарський опозиціонер, лідер Народно-ліберальної партії Н. Генадієв став на позиції союзу з Антантою та війни проти Османської імперії з метою заволодіти Фракією та Македонією (забравши ці території силою в Порти та виторгувавши у Греції та Сербії) [5, с.297-298], а початок Дарданелльської операції справив велике враження на болгарське суспільство та владу, яка перед цим вперто дотримувалася нейтрального курсу [9, с.199]. Однак подальші невдачі Антанти в Протоках тільки посприяли зближенню Софії із Центральними державами. Адольфус Вільям Уорд, автор «Кембриджської історії Британської зовнішньої політики», назвав провал Дарданелльської операції, поруч із поразками російської армії в Польщі та Галичині, причиною краху дипломатії Антанти в Болгарії [20, с.511]. В свою чергу, як пише професор Я.В. Вішняков, із невдачею в Дарданеллах значення останньої для Лондона тільки посилювалось [1, с.290]. Але вже у вересні Болгарія приєдналася до Центральних держав [6, с.56; 10, с.381].

Поразка в Дарданеллах, поряд з іншими невдачами 1915 р., сприяла активізації британської зовнішньої політики на близькосхідному напрямку. На час Першої світової війни в Британській імперії проживало близько 70 млн. мусульман [13, с.85]. Цей фактор неможливо було ігнорувати, особливо після того, як Османська імперія проголосила джихад державам Антанти. Від початку війни, проте, британцям та росіянам у Африці, на Близькому Сході та в Середній Азії вдалося успішно протидіяти цьому заклику [17, с.319]. Повстання проти Британської імперії не відбулося, хоча на це, як пише Юджин Роган, сподівалася німецька верхівка [15, с.18]. Все ж, наприклад, бійців з Пенджабу, що належали до експедиційних сил на Галліполі, незадовго після висадки переправили на Західний фронт з побоювань, що їх лояльність похитнеться у боях за Константинополь, де перебував халіф – султан [15, с.10].

Наслідки відступу з Дарданелл для мусульманського світу не були сюрпризом для британської верхівки. 18 серпня 1915 р. з'явився меморандум генерала Ернеста Свінтонна, в якому йдеться, що відступ матиме негативний для Антанти ефект в Південній Європі, Росії та на Близькому Сході [18, с.8]. Джон Максвелл, командуючий британськими військами у Єгипті, попереджав британського військового міністра лорда Горація Кітченера, що поразка на Галліполі обернеться катастрофою для Британії на Близькому Сході [14, с.102]. Історик Дональд МакКейл пише, що поразка на Галліполі «посилила їх [британців] параною щодо панісламізму та його німецького союзника» [14, с.96].

Поразки в Дарданеллах змусили Foreign Office 29 вересня 1915 р. повідомити італійському уряду, що, з огляду на загрозливе для британців становище на Близькому Сході, вони не ризикнуть відкрито виступити проти повстанців Сенуссі (мусульманського руху в Лівії, з яким вела війну Італія, та який навіть нападав на британські війська на єгипетському кордоні) [14, с.150]. Сенуссі ж, більше того, користувалися підтримкою Німеччини та Османської імперії [17, с.319]. Британське керівництво було занепокоєне загрозою повстання в Єгипті, що могло б розгорітися завдяки Сенуссі [15, с. 13].

Поразка на Галліполі також вплинула на відмову британської сторони від десанту в Александретті (нині місто Іскандерун на півдні Туреччини). Таку ідею запропонувала британській стороні російська Ставка щоб перерізати сполучення Багдадською залізницею [3, с.29-30].

Катастрофа Дарданелльської операції прискорила катастрофу британських військ в Месопотамії. Поразка на Галліполі призвела до того, що британське військове командування зосередило сили на захопленні Багдаду. Красномовними виглядають слова лорда Керзона в жовтні 1915 р., що перемога в Кут-ель-Амара (або Ель-Кут) знівелює поразку в Дарданеллах. Однак, це обернулося ганебною капітуляцією британських частин, оточених військом Османської імперії [15, с.13; 19, с.6].

Таким чином, до провалу військової кампанії на Галліполі додалася принизлива поразка в Кут-ель-Амара. Антанта також зазнала значних втрат на Західному фронті [16; 17, с.318-319] й, знову ж таки, на Галичині.

Невдачі на фронтах активізували увагу британської верхівки до арабського населення Османської

імперії. Курс було визначено за рекомендаціями знавця Сходу Марка Сайкса, що саме повернувся з тривалої поїздки Балканами, Єгиптом, Перською затокою, Месопотамією та Індією – «не особливо термінової місії після турецької перемоги на Галліполі», як писав про це історик Девід Фромкін [12, с.168]. М.С. Шаповалов пише, що поряд з невдачею в Дарданеллах порозуміння з арабами Лондон шукав з остраху за Суецький канал [8, с.33]. Інший дослідник, Джонатан Шнер, в свою чергу, зазначав: «Хто свого часу підтримав Дарданелльську операцію, підтримали також і переговори з шаріфом Мекки Хусейном [що згодом вилізло у Арабського повстання – А.Г.]» [16]. Це засвідчує інтерес частини британської верхівки до другорядних театрів бойових дій.

Варто погодитися з думкою М. С. Шаповалова, на думку якого серед факторів, що сприяли активізації Лондона на Близькому Сході, належить і перемога російських військ, які заволоділи Ерзерумом. Військові невдачі та успіхи союзника (і водночас геополітичного конкурента) Британії на Близькому Сході посприяли укладенню угоди Сайкса-Піко в травні 1916 р. [7, с.122], тобто пошуку не силового, а дипломатичного вирішення проблем на Близькому Сході.

Слід відзначити й військовий фактор в посиленні ролі Близького Сходу та арабського населення. До Єгипту було евакуйовано британські війська з Дарданелл, і з ростом їх чисельності була утворена Єгипетська експедиційна армія, очолена Арчібальдом Мюрреєм [4, с.158].

Отже, провал Дарданелльської операції став вагомим чинником в розвитку британської зовнішньої політики. Він сприяв краху дипломатії Foreign Office в Болгарії, а це, в свою чергу, означало і втрату Лондоном (та Антантою) позицій на Балканах. Це зумовило посилення інтересу британського закордонного відомства до Близького Сходу. Активізацію на близькосхідному напрямі зумовили й такі фактори, як капітуляція в Кут-ель-Амара, поразки російської армії на Галичині, втрати сил Антанти на Західному фронті, захоплення Ерзеруму російським військом, значна чисельність мусульманського населення Британської імперії. Серія військових поразок та, знову ж таки, чимала кількість британських підданих, що сповідували іслам, зумовили характер діяльності британців у регіоні, а саме пріоритет застосуванню дипломатії, а не сили.

Список використаних джерел:

1. Вишняков Я. В. Обреченная победа. Сербские реалии 1914-1915 гг. в оценках русского военного агента В.А. Артамонова. *Славяне и Россия*. 2017. №1. С. 277-298.
2. Зайончковский А.М. Мировая война 1914-1918 гг. Т. 1. Кампания 1914-1915 гг. М. : Воениздат, 1938. 382 с.
3. Зайончковский А.М. Мировая война 1914-1918 гг. Т. 2. Кампания 1916-1918 гг. М. : Воениздат, 1938. 288 с.
4. Крюкова А.А. Боевые действия в зоне Суэцкого канала в 1914-1916 гг. *Известия ВГПУ*. 2017. №5 (118). С. 155-160.
5. Миколенко Д.В. Політична спадщина Стефана Стамболлова у болгарському державотворенні : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Харків, 2018. 452 с.
6. Петровская О.В. Современная болгарская историография о союзниках Болгарии в Первой мировой войне. *Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы* : очерки истории / отв. ред. Е.П. Серапионова. М. : Институт славяноведения РАН, 2015. С. 52-68.

7. Шаповалов М.С. Марк Сайкс, Британія и ближневосточный фронт в 1916 году. *Вестн. Перм. ун-та. Сер. История*. 2017. №3 (38). С. 120-126.
8. Шаповалов М.С. Согласование позиции стран Антанты по вопросу турецкого наследства в 1914-1916 гг. *ОНВ*. 2010. №1 (85). С. 32-36.
9. Churchill W.S. *The World Crisis – 1915*. London : Thornton Butterworth Ltd, 1927. 574 p.
10. Davis W.S. *A Short History of the Near East. From the Founding of Constantinople (330 A.D. to 1922)*. New York : The Macmillan Company, 1923. 441 p.
11. Demirci S. The Dardanelles Campaign and the Contending Strategies for War. *International Relations and Diplomacy*. 2017. Vol. 5, №5. P. 258-269.
12. Fromkin D. *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York : Henry Holt and company, 1989. 635 p.
13. Headlam-Morley J. *Studies in Diplomatic History*. New York : Alfred H. King, 1930. 326 p.
14. McKale D.M. *War by Revolution: Germany and Great Britain in the Middle East in the Era of World War I*. Kent ; Longon : The Kent State University Press, 1998. 332 p.
15. Rogan E. Rival jihads: Islam and the Great War in the Middle East, 1914-1918. *Journal of the British Academy*. №4. P. 1-20.
16. Schneer J. *The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israeli Conflict*. Publisher Random House, 2010. URL: <https://erenow.net/ww/the-balfour-declaration-the-origins-of-the-arab-israeli-conflict/> (дата звернення: 19.07.2019).
17. Shaw S.J., Shaw E.K. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press. 1977. 548 p.
18. The National Archives. CAB 42/3/15. 8 p.
19. TNA. CAB 42/4/9. 10 p.
20. Ward A.W. *The Cambridge history of British foreign policy, 1783-1919*. New York : Macmillan, 1923. Vol. 3. 700 p.

The author of the article analyzed the influence of the defeat of the Dardanelles Operation on British foreign policy, lossing of positions in the Balkans and the growing importance of the Middle East in Foreign Office activities. The author characterized the influence of the operation on foreign policy in comparison with other important factors of the period, such as the course of hostilities on the Eastern, Caucasus and Mesopotamian fronts.

Key words: Great Britain, foreign policy, Dardanelles operation, Dardanelles, Ottoman Empire, Arab-an uprising (1916-1918), Mesopotamian Front, Sinai-Palestinian Front, Caucasian Front.

Отримано: 20.11.2019

УДК 725.945:355.425.4(=161.2)(450)

Ю. А. Клімчук, аспірант

УКРАЇНЦІ В ІТАЛІЙСЬКОМУ РУСІ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ НАУКОВОГО ВІДРЯДЖЕННЯ ПО МІСЦЯХ ПАМ'ЯТІ ІТАЛІЇ В ЖОВТНІ 2019 РОКУ

В статті вперше у вітчизняній історичній літературі на зібраних під час наукового відрядження до Італії документах і матеріалах доведено, що пам'ятні місця є важливим історичним джерелом і засобом наукового пошуку безпосередніх учасників Руху Опору Італії з України. Обґрунтовано, що вивчення конкретних пам'ятних місць в Італії не тільки є основою утвердження історичної правди про бойову співдружність українців із представниками інших європейських країн, які опинилися не зі своєї волі на італійській землі, у боротьбі з гітлерівськими окупантами в рамках Руху Опору, а також слугує ефективним засобом налагодження та поглиблення взаєморозуміння між народами й об'єднання зусиль у збереженні миру і безпеки на сучасному етапі.

Ключові слова: Пам'ятні місця, українці, Україна, Рух Опору, Італія, в'язні, партизани, меморіальні комплекси.

Зі здобуттям незалежності України у 1990-х рр. професійні історики розпочали новий етап наукової реконструкції реальної історії внеску України в Другій світовій війні (спираючись на історичні джерела), проте згодом стало зрозуміло, що наукові висліди вступили у протиріччя з модельованою пам'яттю суспільства, яка досить повільно здавала «свої позиції», час від часу «переходячи в контрнаступ», звинувачуючи вчених у намаганнях переписати історію, спалювати вітчизняне минуле, спростувати героїзм наших дідів тощо [2, с.25]. Проте нині, коли в Україні (із запізненням на два десятиліття) почав руйнуватися стереотип радянських міфів, вслід за відомим французьким істориком С. Куртуа можемо сказати, що в проблемі діяльності українців в європейському Русі Опору спостерігається «смерть пам'яті і народження історії» [3, с.38]. До того ж, проблема участі українських патріотів у європейському Русі Опору загалом, та італійському зокрема, досі залишається недостатньо висвітленою в науковій літературі, оскільки заборона на її вивчення професійними істориками була знята лише на зорі державної незалежності України.

Джерельну базу дослідження склали опрацьовані останнім часом документи і матеріали фондів Інституту історії Руху Опору м. Біеллезе, Пемонтського

Інституту історії Спротиву в м. Турин, Інституту історії Руху Опору в Лігурії у м. Імперія, Інституту історії Руху Опору в долині Аоста та особисті фонди італійців – учасників Спротиву нацифашизму.

Важливим на сучасному етапі осмислення внеску України в здобуття Перемоги над нацифашизмом є пошук та осмислення «пам'ятних місць» про участь вихідців з України в європейському Спротиві, зокрема й італійському. З цього приводу автор погоджується з думкою французького дослідника П. Нора який під «пам'ятними місцями» розуміє «будь-яке значуще явище, уречевлене чи нематеріальне за своєю природою, яке за людською волею чи під впливом часу набуло значення символу у меморіальній спадщині того чи іншого співтовариства» [12, р.188].

За сприяння туринської дослідниці Анни Роберті, мера містечка Турин Болленго Луїджі Серджо Ріккі та керівника секції А.Н.Р.І. в Сала Біеллезе Роландо Магліоли цього року вдалось встановити справжнє ім'я Богдана (Деодато) Гайдуківського 27.08.1924 р.н. з с. Колбаєвичі, Самбірського району Львівської області, який у чотирнадцятирічному віці в 1938 р. разом із родичем Левом Гайдуківським виїхав до Ватикану на навчання. Із початком війни з гітлерівськими окупантами припинив навчання і приєднався до Руху Опору в Італії.

Про обставини і причини загибелі Богдана Гайдуківського засвідчили матеріали Музею Руху Опору м. Сала Біеллезе, з якими автор цієї розвідки особисто познайомився під час перебування в Італії у жовтні 2019 р. Зокрема, з'ясував, що Б. Гайдуківський приятелював із Джованні Косавеллою, який був родом з Болленго, де і перебував Богдан. Дж. Косавелла з початком війни в Італії вирішив вступити до лав Руху Опору проти нацифашистів. Італійські дослідники стверджують, що саме Джованні справив великий вплив на світогляд і суспільні погляди українця. Очевидно, італієць відіграв не останню роль у тому, що Богдан практично відразу вирішив вступити до партизан. Б. Гайдуківський влився в підрозділ «Караллі» («Caralli») 2-ї партизанської бригади Гарібальді «Біелла», що входила до 7 дивізії Гарібальді «Філлак» [5]. Виконував функції зв'язкового [4]. Операція облави зі знешкодження італійських месників під назвою «Hamburg» відбулася з неділі 28 травня по суботу 3 червня 1944 р., спочатку в верхній частині долини Валле Ельво, а потім у горах «моренічної» території «Серра». Згідно з німецько-фашистськими документами, Богдана Гайдуківського заарештували в с. Сордеволо (провінція Біелла) 31 травня 1944 р. Після зізнання у приналежності до партизан, які діяли в околицях Сордеволо, Богдана відправили до німецької поліції [7, р.85]. Далі Богдана Гайдуківського та інших 13 молодих людей (місцевих партизан, які ухилялися від призову на військову службу і дезертирів), взятих у полон на Валле Ельво, перемістили в розташовану на пагорбі в'язницю Бьелла Пьяцца (історичний центр Біелла). Вранці 4 червня 1944 р. їх разом із 8-ма іншими партизанами, взятими в полон 3 червня на території «Серра», під конвоєм вивели на площу Квінтіно Селла (Quintino Sella) і там розстріляли. Розправу проводив фашистський підрозділ «Монтібелло» 115-го фашистського батальйону під командуванням майора Алессандро Манфреді (Alessandro Manfredi). Богдану Гайдуківському на момент загибелі навіть не було 20 років.

За наказом фашистів тіла загиблих залишалися протягом доби на місці їх розстрілу для залякування місцевих жителів, щоб ті не допомагали партизанам. І лише після того поховали всіх разом у братській могилі навпроти кладовища м. Біелла. Після закінчення війни тіла були ексгумовані і поховані на різних кладовищах. Врешті, місцем вічного спочинку Богдана Гайдуківського та Джованні Косавелла стало міське кладовище м. Болленго [13, р.15]. На честь загиблих гарібальдійців назвали площу Мучеників за Свободу (Martiri della Libertà), в центрі якої споруджено пам'ятник із викарбуваними їхніми іменами. Інша меморіальна дошка розташована в сквері при Муніципалітеті м. Болленго.

Також спільними зусиллями, вдалось встановити імена та визначити їх бойовий шлях ще 8-ми українців, похованих на меморіальному кладовищі м. Турин. Щоправда, зовсім не можна виключити помилковості при ідентифікації певних імен, оскільки багато інформації різняться між собою або є дуже обмеженою.

Показовою в цьому плані є історія Сергія Никифоровича Кузьміна з Дніпропетровської обл., якого на Меморіалі помилково вказано як югославського партизана (Ksizminov Sergi – jugoslavo partigiano), ймовірно через те, що загинув із 4-ма югославськими партизана-

ми [5; 6]. Він воював у 212-ій бригаді ім. Джузеппе Маруффі 14-ї гарібальдійської дивізії П'ємонт ім. Луджі Капріоло. 26 квітня 1945 р. рота нацистської дивізії «Бранденбург» під час відступу з території «Ланге» (південна частина П'ємонту) в с. Нарцолі (Narzole) вбила 66 осіб, серед яких Сергія і 4-х югославів. Прах С. Кузьміна розміщений у кубі №36, чаша №6 Меморіалу Спротиву в Турині [14, р.89-90].

Трагічною виявилась доля Степана Марковича Руденка (Rudienko Stefano) з Донецької обл. 18 травня 1943 р. його схопили в німецький полон і вивезли до Італії в район Брешиї на примусові роботи. 5 грудня 1943 р. йому вдалося здійснити втечу та приєднатися до партизанської бригади «Тіто Спері» дивізії «Фьямме Верді» («Зелене полум'я»). 6 січня 1944 р. добре озброєні бійці підійшли в район Новалі (Novali) (муніципалітет Бьено), щоб з'єднатися з бригадою під командуванням генерала Р. Раньолі. Проте, через невдалі переговори, лише у вересні 1944 р. їм це вдалося. Вони були розділені між трьома загонами бригади Ферруччо Лоренціні. Діючи в 75 кілометрах від швейцарського кордону, під натиском наступаючих нацифашистських сил, радянським, польським та деякі італійські формування в період з 22 жовтня по 7 листопада 1944 р. вирушили до Швейцарії. Проте, невелика частина партизан потрапила у полон до фашистів, що дислокувалися в районі Форно Алліоне (Forno Allione) [14, р.96-97]. Степану Руденку і ще двом побратимам вдається здійснити вдалу втечу. Але йому не пощастило. Переходячи через гори, він потрапив в епіцентр снігового буревію у долині Брандет, поблизу місцевості Мальга-Казацца, муніципалітет Кортено-Гольджі. Втративши орієнтацію на місцевості, двадцятилітній співвітчизник загинув від обмороження. 17 листопада 1944 р. його тіло знайшли під сніговим покривом бійці бригади «Антоніо Шиварді» дивізії «Фьямме Верді» й поховали на міському кладовищі Корнето-Гольджі, провінція Брешия. Проте, в 1958 р. останки С. Руденка помилково перенесли на німецьке кладовище в Костермано, провінція Верона, блок 10, могила 953. Ця обставина, щонайменше дивна, адже С. Руденко, безумовно, був партизаном і аж ніяк не посібником нацистів чи в'язнем. Зрештою, справедливості була досягнута: його прах перенесли на Меморіал Спротиву в Турині, куб №2, чаша № 20 [11, р.67]. Ідентифікувати ім'я бійця з України нам допомогли щоденник партизана, який склав список партизанської бригади «Тіто Спері» дивізії «Фьямме Верді», та матеріали з історичного архіву Руху Опору в м. Брешия (Archivio storico della Resistenza Bresciana).

Разом із Степаном Руденком 5 грудня 1943 р. втечу з табору військовополонених у районі Брешиї здійснив і Павло Іванович Акеєв (Akeev Paolo) з Харкова, що числився як зниклий безвісти 18 серпня 1941 р. Він також воював у партизанській дивізії «Фьямме Верді». 17 грудня 1944 р. двадцятирічний Павло Акеєв загинув під час атаки на штаб фашистів у Селлеро [9, р.121]. Його тіло поховали на місцевому кладовищі. В 1986 р. з ініціативи Міністерства Оборони Італії прах П. Акеєва було ексгумовано з кладовища Селлеро до Туринського Меморіалу (куб №2, чаша №1) [14, р.98].

На Туринському кладовищі є могила з викарбуваним ім'ям – «Chagherunzeao Zora» (куб №32, чаша №13). На думку Анни Роберті, це Кохановський Сола

Іванович з Одеської обл. В низці тогочасних документів він зазначений по-різному: як «Kakeniska Sola», «Žorž Gageruncov» чи «Zora Šagerunze». Сола Кохановський був розстріляний нацистами 18 липня 1944 р. на розвилці дороги Нус-Феніс, провінція Аоста, після того як був схоплений ворогом та утримувався у в'язниці «Ле Нуове» [14, р.83-86]. Тоді було розстріляно 11 партизан, серед яких 6 було зазначено як «слов'яни» (slavi). Нацисти перевозили їх потягом із Туріна до Аости у відкритому вагоні під охороною солдат фашистської дивізії RSI San Marco. Цей розстріл був здійснений як помста нацистам партизанам та для залякування місцевого населення, адже імена розстріляних були занесені до плакату та розклеєні по всій місцевості [8].

На розвилці дороги Нус-Феніс також розстріляли уродженця Кіровоградської області Юрія Дем'яновича Дудника, який на Меморіалі значиться як «Dundonic Iuri» (куб №32, чаша №10). У німецьких документах він записаний як «Furi Dutuih», проте у них різниться його дата народження. В публікації Академії наук СРСР говориться, що Ю. Дудник, перебуваючи в Ланцо Торінезе, був виданий фашистам зрадником. Під час бою він жбурнув гранату в натовп фашистів, котрі намагалися його оточити. Однак отримав осколочне поранення в ногу, після чого був пійманий і розстріляний на місці [1, с.354]. Проте, виявилось, що це не зовсім об'єктивна інформація. Аналіз низки документів дозволив встановити, що пораненого месника перевели до в'язниці «Ле Нуове», а потім розстріляли на вказаному місці [14, р.86].

Під ім'ям «Kalashnikov Nicolaj» значиться на Меморіалі Микола Калашніков з Харкова (куб №36, чаша №17). Ці дані підтверджують документи Червоного Хреста та РАЦСу муніципалітету Ніцца-Монферрато, провінція Асті, на міському кладовищі якого і було спочатку поховано незламного українця. За цими даними, М. Калашніков помер о 10 год. ранку 28 березня 1944 р. у міському шпиталі на вул. Гарібальді, 6е. Про його участь у Русі Опору відомостей небагато. Деякі джерела засвідчують, що він загинув у бою [10, р.145]. Проте такі відомості вимагають перевірки. Припускаємо, що як і інші військовополонені з СРСР, він міг входити до бойових партизанських підрозділів, котрі базувались у провінції Асті, можливо, до 8-ї дивізії Гарібальді «Асті» або до 9-ї дивізії Гарібальді «Аларіко Імеріто» [14, р.91-92].

Таким чином, ще багато залишається загадок далекої війни і розгадувати їх, напевно, доведеться дослідникам не одного покоління. Але усьому свій час. І ті, хто донині веде пошук місць спочинку своїх рідних, не повинні втрачати надії, адже звістка може з'явитися у будь-який момент. Головне – не втрачати надію і пам'ять...

Список використаних джерел:

1. Куликов И.Н. Об участии советских граждан в итальянском Сопротивлении (1943-1945 гг.). *Объединение*

Италии: 100 лет борьбы за независимость и демократию. М. : АН СССР, 1963. С. 350-377.

2. Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2010. 590 с.
3. Патриляк І.К. Радянські партизани в Україні: міфи навколо реальності. *Партизанські колекції Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»*. Особові фонди. Путівник / редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. Київ : Аеростат, 2014. С. 33-39.
4. Archivio Cesare Valerio, di proprietà della Fondazione Cassa di Risparmio di Biella.
5. Archivio Istituto Piemontese per la storia della Resistenza e della società contemporanea, Busta C, fascicolo 68.
6. Banca dati del Partigianato piemontese. Kuzminov Sergei. URL: <http://intranet.istoreto.it/partigianato/dettaglio.asp?d=48517> (Дата звернення: 25.10.2019).
7. I notiziari della Gnr della provincia di Vercelli all'attenzione del Duce: 2a edizione, in formato elettronico: Istituto per la storia della Resistenza e della società contemporanea nel Biellese, nel Vercellese e in Valsesia / Introduzione e cura di Piero Ambrosio. Varallo, 2012. 213 p.
8. Istituto storico della Resistenza in Valle d'Aosta; Archivio Istoretto. Busta C. ANFMC 7, fascicolo 31.
9. Franzinelli M. Il museo della Resistenza in Valsaviore. Bams Photo, 2013. 170 p.
10. Galleni M. I partigiani sovietici nella Resistenza italiana. Roma: Editori Riuniti, 1967. 254 p.
11. Morelli D. Diario di un partigiano russo: Val Trompia-Val Sabbia, 18-2-1944 /16-4-1944. *La Resistenza bresciana*, 1974. №5. P. 65-84.
12. Nora P. La loi de la mémoire. *Le Débat*, 1994. №78. P. 187-191.
13. Ricca L. Bollengo, sul filo della memoria. Comune di Bollengo: tipografia Gianotti, 2013. 47 p.
14. Roberti A. Dal recupero dei corpi al recupero della memoria. Nicola Grosa e i partigiani sovietici nel Sacratio della Resistenza di Torino. Torino : Impremix Edizioni Visual Grafika, 2014. 168 p.

For the first time in the national historical literature, the documents and materials collected during a business trip to Italy prove that the sites are an important historical source and a means of scientific search for the direct participants of the Italian Resistance Movement from Ukraine. It is substantiated that the study of specific sites in Italy is not only the basis for the affirmation of the historical truth about the fighting commonwealth of Ukrainians with representatives of other European countries who were not on their own free will on Italian soil, in the fight against Hitler occupiers within the Movement of the Resistance and serves as an effective means of establishing and deepening mutual understanding between peoples and uniting efforts in maintaining peace and security in the modern world.

Key words: Memorials, Ukrainians, Ukraine, Resistance movement, Italy, prisoners, partisans, memorial complexes.

Отримано: 20.11.2019

А. П. Ковальчук, аспірант

ДІЯЛЬНІСТЬ БУНДУ В УМОВАХ РЕАКЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (за матеріалами газети «Правда»)

Стаття присвячена висвітленню діяльності Загального єврейського робітничого союзу в Литві, Польщі та Росії (далі – Бунду. – Авт.) в умовах реакції в українських губерніях Російської імперії на основі матеріалів газети «Правда» у 1908-1912 рр. Проаналізовано публікації видання, визначено стан організації Бунду на території України в зазначений період. Зазначено ставлення бундівців до внутрішньопартійної боротьби та бачення перспектив партійної роботи в умовах внутрішньопартійного конфлікту.

Ключові слова: більшовики, Бунд, газета «Правда», смуга осілости, РСДРП, соціал-демократія, страйк, партія, Російська імперія, урядова реакція.

Функціонування політичних партій є важливою складовою утвердження демократії в будь-якій державі. Проте, в історії бувають моменти, коли діяльність партій призводила до встановлення диктатури. Важливо вивчити такий досвід та удосконалити систему державної влади, яка б виключила можливість такого перебігу подій.

Діяльність більшовиків на території України призвела до встановлення диктатури та спричинила політику терору протягом короткого двадцятого століття (1917-1991 рр.) Проте в історії діяльності цієї партії були періоди протистояння фракцій, які вбачали різний шлях розвитку соціалізму. Однією з таких фракцій був Бунд, який об'єднував значну частину єврейського населення України. Важливо дослідити, яким чином національні партії, що входили до складу РСДРП брали участь у внутрішньопартійній боротьбі на початку ХХ ст.

Мета статті – висвітлити діяльність Бунду в українських губерніях Російської імперії в умовах реакції.

Період консервативної стабілізації, пов'язаної з ім'ям П. Столипіна, виявився дуже важким для всіх революційних і опозиційних сил. Тимчасове охолодження до ідеї революції значних верств робітників і особливо інтелігенції призвело до скорочення масштабів партійної роботи і відлив з лав РСДРП десятків тисяч її членів. Репресії уряду проти всіх незаконослухняних елементів, широке розповсюдження провокаторства, які тривали до кінця 1909 р. і які гальмували страйковий рух, затяжна економічна депресія, різке погіршення стану всього суспільства і, нарешті, певна криза марксизму як доктрини боляче вдарили по РСДРП [6, с.21-22].

Видання газети «Правда» у Відні в 1908-1912 рр., мало на меті відновлення організації розрізаних і зруйнованих партійних осередків під час реакції. Із перших номерів редакційна колегія заявила про мету своєї діяльності в партії як консолідуючу силу всіх розрізаних партійних угруповань РСДРП. У «Правді» писали: «буржуазна революція знищила прокляття національної ненависті та національної заздрості; єдність пролетарських завдань і способів боротьби. У вогні революції Російська Соціал-демократична Робітничая Партія включила в свої рамки Польську та Литовську Соціал-демократію, Український Союз «Спілку» та Всезагальний Єврейський Робітничий Союз («Бунд») [7, с.1].

Бунд ввійшов до складу соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) на 1-му, так званому установчому, з'їзді РСДРП в Мінську в 1898 р., троє з дев'яти делегатів були членами єврейської соціал-демократичної організації. Його представники неодноразово полемізували з керівництвом РСДРП з питання про єврейсь-

ку культурно-національну автономію. Бунд вимагав, щоб російські марксистки визнали його єдиним представником єврейського пролетаріату за національною, а не територіальною ознакою, оскільки, на відміну від інших народів Російської імперії, євреї не були сконцентровані в ареалі, де вони були б національною більшістю. Організації РСДРП були побудовані за територіальною ознакою і об'єднували всіх членів партії, які проживали в межах певної території, незважаючи на національну приналежність. Бунд же боровся за створення окремих місцевих організацій для членів партії – євреїв. На початку ХХ ст. ці розбіжності настільки загострилися, що Бунд вийшов зі складу РСДРП в 1903 р., але повернувся до її складу на IV з'їзді російських соціал-демократів у 1906 р. [10].

У першому номері за 1908 р., редакційна колегія газети «Правда» зазначала: «у наших лавах було багато суперечок щодо найбільш оптимальних форм об'єднання національних організацій, – і ці суперечки, напевно, ще виникнуть не один раз... проте над всіма організаційними формами стоїть необхідність єдності класової організації. Цю єдність пролетаріату без розрізнення раси, нації, віросповідання та мови ми протиставляємо національному цькуванню та погромній проповіді партійної реакції, в цій єдності – запорука нашої перемоги». Соціал-демократична газета націлювала робітників на внутрішньопартійне об'єднання, долаючи не лише національні протиріччя, які розпалювались в Російській імперії, але і фракційні, які були на порядку денному в багатьох організаціях, що діяли на території імперії» [7, с.1]. Можемо допустити, що така позиція редакції щодо расової, національної, релігійної дискримінації, знайшла прихильників серед діячів Бунду, які погодились співпрацювати із редакцією газети.

Діяльність єврейських соціал-демократів обмежувалась територією смуги єврейської осілости, включаючи українські губернії. Надсилаючи кореспонденцію до «Правди» бундівці повідомляли, що значна частина легальних професійних спілок у межах смуги осілости були розгромлені, а ті які залишились – ледь «животіли». Страйків вони вести не могли, а при першій же спробі організації страйку – спілка закривалася» [3, с.12]. Таким чином, репресивні заходи влади не давали можливості розгорнути активну пропагандистку роботу серед робітників. Посилення інтересу до партії знаходило вираження в тому, що із місцевих організацій в касу ЦК Бунду починали притікати деякі грошові засоби, подекуди відновлювалось видавництво прокламацій [3, с.12].

Характеризуючи наслідки переслідувань нелегальних партійних організацій, єврейські соціал-де-

мократи на шпальтах газети підсумували: «жахи все-російської реакції, звичайно, не минули Бунд. Було зруйновано легальну пресу. Масові арешти та висилки розгромили низку наших організацій. Політичний індивідуалізм поглинув народні маси і пролетаріат також» [3, с.12].

Щодо діяльності окремих осередків партії в Україні, зі сторінок газети дізнаємось, що ще літом 1908 р. в окремих містах стали збиратись групи робітників, щоб відновити організацію руху, але особливо посилився цей рух наприкінці зими початку весни 1909 р. У низці міст, серед яких українські Одеса, Катеринослав, Рівне, робітники, майже всюди без допомоги з боку інтелігенції, влаштували збори для обговорення питання про постановку роботи, відновлення організацій, утворення професійних комісій для керівництва «економічною боротьбою» [3, с.12].

Бундівці констатували, що надзвичайні заходи уряду в боротьбі із робітничими організаціями, втечі від роботи соціал-демократичної інтелігенції та найбільш свідомих робітників, безробіття значною мірою послабили організації Бунду [2, с.12]. Проте незважаючи на всі ці умови, організації не склали рук. В організаціях єврейських соціал-демократів на місцях у 1908-1909 рр. спостерігалось певне пожвавлення. Не маючи можливість влаштувати зібрання – Одеський комітет випускав «Летючий листок», в якому він інформував членів організації про місцеві і загальнопартійні питання [2, с.12]. В Рівному, Києві, Луцьку члени ЦК єврейської марксистської організації здійснювали збори робітників, де доповідали про постановку роботи, організували наради представників бундівських професійних спілок, повідомляли про рішення видавати центральний нелегальний орган. У Рівному вони влаштували низку зборів та гуртків. Відбулись збори інтелігенції. У Києві організували 4 гуртки (по 15 осіб). Існували бундівські секції в Політехнікумі та на вищих комерційних курсах. У Луцьку здійснювалась робота із зборів на користь органу [4, с.12].

Вже у випусках газети «Правда» за 1910 р. Бунд звітував, що у нього найкраще поставлена робота в нелегальних гуртках, які керуються партійною організацією. Доволі широко розповсюджувалась партійна література, як легальна, так і нелегальна («Летючий листок» Варшавського комітету єврейських соціал-демократів). Влаштувались політичні збори. Зазначалось: «життя організації оживає» [1, с.3]. Центральний Комітет Бунду підтримував безпосередні відносини із 14 місцевими організаціями. Було активно проведено пропагандистські кампанії: «страхову», петиційну, про соціал-демократичну фракцію 2-ї Думи, про смугу осілості [5, с.5].

Бунд включився в роботу по консолідації партії; ця ідея пропагувалась на сторінках газети «Правда». На 8 з'їзді партії було констатовано: «наявність безсумнівного оживлення робочого руху в області економічної боротьби та посилення мас до задоволення власних культурних потреб», конференція рекомендувала «об'єднувати сили пролетаріату на ґрунті задоволення всіх його нагальних потреб, будити інтерес до широких політичних завдань» і все це висвітлювати ідеєю єдності класової боротьби пролетаріату [8, с.5]. Тобто ідеї консолідації, пропаговані «Правдою», позитивно впливали на поширення соціал-

демократичного руху., Відтак бундівці підтримували такі ідеї, відчуваючи вплив пропагованих доктрин на збільшення кількості своїх організацій та учасників на місцях, зміцнюючи фундамент діяльності вже існуючих організацій.

Протягом існування газети «Правда», вона позиціонувала себе як друкований орган, головна мета якого об'єднати партію. Такі ідеї редакційної колегії породили конфлікт із більшовиками, які хотіли повністю здобути контроль над РСДРП. Намагання провести більшовиками в 1912 р. власну конференцію під знаменом загальнопартійної, отримало різку критику із боку Бунду. В останньому номері газети було опубліковано звіт наради організації, яка вважала конференцію більшовиків, проголошену як загальнопартійну, явним намаганням узурпації партійного знамена з боку групи осіб, які свідомо вели партію до розколу і виразили свій глибокий жаль, що деякі партійні організації та декілька товаришів дали себе ввести в оману і тим зіграли на руку розкольницьким і узурпаторським намаганням лєнінського гуртка [9, с.5]. Єврейські марксистські, публікуючи на сторінках такого впливового видання як «Правда» засуджуючі резолюції щодо дій більшовиків у справі боротьби за контроль партії, висловив свою чітку позицію щодо її подальшої долі.

Таким чином, аналізуючи статті газети «Правда», які описують стан організацій Бунду на території України, можемо підсумувати, що стан організацій в умовах урядової реакції 1907-1910 рр. був доволі складним; більшість організацій було розгромлено або ослаблено органами поліції. Жорсткі умови переслідувань неофіційних партійних організацій сприяли відтоку кваліфікованих партійних революціонерів та інтелігентів, а їхня діяльність покладалась виключно на робітників, недосвідченість яких не давала можливість налагодити сталу роботу бундівських осередків. Проте організації поступово адаптувались до нових умов діяльності, що дало можливість частково відновити видавничу та пропагандистську роботу. Представники Бунду на сторінках газети «Правда» брали активну участь у полеміці за партійне об'єднання та мету діяльності партії. Водночас конфлікт редакції газети з більшовиками спричинив закриття газети.

Список використаних джерел:

1. Изъ деятельности Бунда. *Правда*. 1910. №13. С. 3.
2. Изъ партіи. Изъ деятельности Бунда. *Правда*. 1908. №1. С. 12.
3. Изъ партіи. Изъ деятельности Бунда. *Правда*. 1909. №4. С. 12.
4. Изъ партіи. Изъ жизни организаций Бунда. *Правда*. 1908. №2. С. 12.
5. Къ общепартійной конференціи. Краткое извлечение изъ протоколовъ Совѣщанія С.-Д. Лат. Кр., Бунда и Кавк. Обл. Комитета. *Правда*. 1912. №24. С. 5.
6. Меньшевики. Документы и материалы. 1903 – февраль 1917 гг. М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. 408 с.
7. Національная борьба и единство пролетаріата. *Правда*. 1909. №8. С. 1.
8. О партійной работѣ. По поводу 8-й конференціи Бунда. *Правда*. 1911. №18-19. С. 5.
9. Резолюція совѣщанія представите лей Заграничного Комитета Бунда, меншовиковъ-партійцевъ, группы «Впередь», большевиковъ-партійцевъ, «Голоса Соціал-демократа» и «Правды» по поводу извѣщенія о состо-

явшеюся Всеросійської конференції Р. С.-Д. Р. П. *Правда*. 1912. №25. С. 5.

10. Электронная еврейская энциклопедия. Бунд. URL: <https://eleven.co.il/jews-of-russia/movements-parties/10791> (дата звернення: 22.10.2019).

The research paper is devoted to the coverage of the Bund activity in the conditions of reaction in the Ukrainian provinces of the Russian Empire on the basis of the newspaper *Pravda* in 1908-1912. I analyzing the publications of the publication, the Bund's separate or-

ganization on Ukraine in the period of the government reaction of 1907-1910. I pointed out the attitude of the Bund to the internal party struggle and the vision of the prospects of party work in the conditions of the internal party conflict.

Keywords: Bolsheviks, Bund, *Pravda* newspaper, Settlement Line, RSDLP, Social Democracy, Strike, Party, Russian Empire, Government Reaction.

Отримано: 20.11.2019

УДК 355.27(477)(094.5)«1919»

Р. С. Лякович, аспірант

ЗАКОН 24 ЛЮТОГО 1919 р. ПРО ВІЙСКОВУ МОБІЛІЗАЦІЮ В УНР: НЕВІДОМІ І МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ

Розглядається питання про маловідому історикам мобілізацію освічених юнаків-новобранців до Армії УНР, проведеної за законом 24 лютого 1919 р. Проаналізовано сам юридичний документ, за яким встановлювалися норми призову чоловіків, частково з'ясовано результативність та невирішені проблеми цієї кампанії.

Ключові слова: Армія УНР, закон, мобілізаційна кампанія, новобранці, Волинь, Поділля.

Зима 1919 року стала чималим випробуванням для новоствореного війська УНР, яке щоразу намагалося реформувати поспіхом набраний людський контингент у ході антигетьманського повстання. Чисельне зменшення на початку січня 1919 р. військових частин, які вирішили самостійно існувати незалежно від українського командування, штовхало військове керівництво на пошук нових варіантів зі збільшення особового складу армії, адже ворог щоразу атакував, зменшувалися підконтрольні українській владі території. Тому було вирішено взяти курс на швидкі мобілізації особового складу. І вже у січні провели два призови, які проте поширили не на всі вікові групи чоловіків. До того ж, для новостворених частин не вистачало командного складу. Через це, упродовж лютого відбулося ще 4 військові мобілізації як старшинського, так і рядового складу. Найменш відома з них датована 24 лютим 1919 р. Про неї і піде мова у нашій розвідці, до якої залучено маловідомий архівний матеріал.

Через погіршення військово-стратегічної ситуації УНР змушена була наприкінці січня – на початку лютого евакуювати з Києва до Вінниці центральні органи державної влади і управління. Але і на новому місці українська влада почувалася не надійно захищеною, оскільки більшовицькі війська продовжували наступ. Після відставки соціалістичного уряду В. Чехівського 13 лютого було сформовано новий склад Ради народних міністрів на чолі з С. Остапенко. 22 лютого, заслухавши доклад міністра військових справ О. Шаповала про стан збройних сил і їх бойові дії, він ухвалив закон «про достроковий призив до виконання військової повинності народжених в 1900 році, що мають освіту» [5, арк.97; 13, арк.3]. З 24 лютого він набрав чинності [6, арк.1]. До служби закликали 19-річних хлопців, які закінчили не менше 2-х класів сільської школи чи два класи гімназії [2]. Мобілізація поширювалася на всю територію Наддніпрянщини, за винятком територій, зайнятих більшовиками [8, арк. 42зв.], і мала проводитися неповних два тижні – з 5 по 15 березня [14, арк. 36].

За законом, до війська закликали всіх осіб, відомих лікарською комісією здатними до виконання

військових обов'язків. У випадку важкого сімейного становища (пільга 1-го розряду, згідно закону 26 січня 1919 р.) новобранця звільняли від служби, а його прізвище вносили у призивні списки для запасних військовозобов'язаних, вказавши при цьому причину його не зарахування до збройних сил [11, арк.43]. Надаючи відстрочки від виконання військового обов'язку, користувались «Статутом військової повинності» (1915 р.), який набрав чинності в Українській державі 8 листопада 1918 р. Відповідно до нього, від мобілізації звільнялись окремі категорії чоловіків. По-перше це були вихідці з родин тих військовиків, які пропали без вісти під час Першої світової війни чи були у полоні. По-друге, усі учні народних і вищих шкіл, яким надавалися відстрочки до закінчення навчання [11, арк.2]. Уряд С. Остапенка намагався позбавити цей контингент відповідних пілг (мова йшла про народжених 1900 р.), утім на засіданні, яке відбулося 14 лютого, скасувати цю норму не вдалося, і законопроект відхилили [5, арк. 77].

Для фінансування мобілізаційних заходів, Головне військово командування наказало скористатися залишками державних коштів (їх обсяг не зазначався), виділених ще 25 жовтня 1918 р. на потреби збройних сил (ними частково послуговувалися при проведенні мобілізації 26 січня 1919 р.) [7, арк.97]. За браком джерел, не можливо встановити, яку частку військового фонду спрямували на оплату праці усіх, хто був причетний до проведення нового призову до Дієвої Армії УНР, транспортування і першорядного продовольчого забезпечення новобранців Цей аспект досить важливий, оскільки від достатньо виділених коштів у великій мірі залежала якість роботи усіх мобілізаційних компонентів, остаточний результат кампанії. Варто врахувати, що якісне виконання своїх обов'язків забезпечувало у значній мірі результативність кампанії. Траплялося, що членам місцевих управ, відповідальних за проведення мобілізації у повіті, добова платня зовсім не виплачувалася, що практично відбивало бажання виконувати додатково накладені обов'язки. Переважно це відбувалося тоді, коли набір особового складу проводився на сталому

збірному пункті, без виїзду у сільські населені пункти [11, арк.47].

Закон містив строгу норму щодо осіб, які ухилялися від виконання військового обов'язку або порушували встановлені терміни. За несвоєчасну явку на призовний пункт, належало нести дисциплінарну відповідальність. А тим, хто ігнорував мобілізацію, або приховував дані про свою освіту, загрожувала кримінальна відповідальність із позбавленням волі на 4-6 років [13, арк.3]. Щодо останнього, то ймовірність того, що до новобранців застосовуватимуть покарання, була низькою. Річ в тому, що з наступом ворога адміністративні установи вимушено переїжджали, часто втрачаючи поточну документацію. Крім того, значний відсоток української території, який контролювала УНР, став ареною бойових дій або прифронтовою смугою, що нерідко призводило до руйнації адміністративного апарату і унеможливило роботу як правоохоронних, так і мобілізаційних органів [1, с.120].

Через цю проблему чимало новобранців змушені були курсувати по різних місцях для проходження медичної комісії. Наприклад, коли військові шпиталі, де призначалася перевірка юнаків, опинялися на непідконтрольній українцям території, медогляд проводили в місцевих земських лікарнях. Користуючись такою ситуацією, чимало призовників уникали даної процедури, а то й взагалі зникали з поля зору мобілізаційних комісій [11, арк.43 зв.].

Складною проблемою для мобілізованих було забезпечення зимовим одягом. §7 закону вимагав, щоб вирішення цього питання відбувалося відповідно до наказу Головної Управи військ УНР від 4 лютого 1919 р [12, арк.59]. Іншими словами, всі новобранці повинні були самостійно забезпечити себе теплим одягом, за що військова влада зобов'язувалася повернути їм повну грошову компенсацію [3].

У середині лютого 1919 р. командувач армії УНР отаман О. Греков провів реорганізацію війська, метою якої було зменшення кількості штабів і створення бойових частин, які б відповідали умовам ведення війни. Армія мала складатися з кошів двохзагінного складу, які приходили на зміну корпусній структурі. У свою чергу, загін складався з 5 окремих піших куренів [4, с.89]. Військова реформа торкнулася і призовників. Тому 25 лютого військовий міністр О. Шаповал наказав на основі кадрових корпусів, до яких прийняли мобілізованих новобранців 1900 року народження, утворити 1-у Запасну бригаду. Окрім цього, інші корпуси передавали свій людський контингент в доукомплектування бригад командуючому Східного і Північного фронтів. Були також встановлені райони для набору чоловічого ресурсу. Для 1-ї бригади відводилися: Київська та Херсонська губернії, Брацлавський, Гайсинський, Ольгопільський, Могилівський і Балтський повіти Подільської губернії. 2-а бригада поповнювалася чоловіками Волинської губернії та Проскурівського, Летичівського, Литинського, Вінницького, Кам'янецького та Ушицького повітів Подільської губернії [14, арк.40].

Варто відзначити, що військовики поповнювали здебільшого Корпус охорони кордонів. При цьому використовували не тільки 19-літніх хлопців, а і на рік старших, що передбачалося прийнятим 26 січня законом про мобілізацію. Так, з Київщини до Моги-

лева планувалось відправити 6969 новобранців, а з території Поділля до Кам'янця-Подільського – 4722. З освічених новобранців 1899-1900 р. н. формували 1-й і 2-й навчальні курені. У разі перевиконання надходження мобілізаційного контингенту, частину козаків відправляли додому з відпускними листами, термін дії яких закінчувався наступною військовою мобілізацією [13, арк.7, 9-11].

Досить складно встановити результати досліджуваної кампанії. Проблема з підрахунками полягає в тому, що на початку березня закінчувався призов за законом від 26 січня. Але у прифронтовій зоні він проводився ще у першій декаді березня, власне тоді до війська набирали хлопців з певною освітою. А 25 лютого з'явився ще один закон, який вимагав упродовж 6-10 березня мобілізувати чоловіків 1885-1887 років народження [15, арк.16]. Статистика щодо наповнення військ особовим складом за кожним із цих законів не велася. У віднайдених телеграфних повідомленнях, зазвичай, не акцентувалось на вікових характеристиках призовників (за ними можна було зробити відповідний розподіл мобілізованих). Зазначалася лише кількість осіб, на яку поповнилося військо УНР. До прикладу, в зоні Північного фронту мобілізація проходила загалом успішно. Із 1 по 18 березня до м. Олександрія Рівненського повіту з'явилося 148 новобранців [10, арк.36]. Із м. Гайсина Подільської губернії 5 березня повідомляли, що «до призову стали всі новобранці» [9, арк.246]. Взагалі ж на початку березня 1919 р. в українській армії нараховувалося приблизно 30,5 тис. козаків і старшин, 750 кавалеристів [4, с.91].

Отже, військова мобілізація за законом від 24 лютого 1919 р., яка проводилася у низці повітів Волині та Поділля, спрямувала до запасних частин Армії УНР і кордонної охорони чимало освічених юнаків. Попри невстановлену чисельність цього поповнення, вона стала ще одним кроком у розбудові українського війська, компенсувала понесені фізичні втрати, збільшила чисельності захисників Батьківщини, частково сформувала їх резерв. Надалі необхідно продовжити пошук джерел для більш повного розуміння ефективності мобілізаційної кампанії за цим законом.

Список використаних джерел:

1. Заремба О. Військове будівництво в УНР взимку-навесні 1919 року. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки*. Кам'янець Подільський : Оіюм, 2005. Т. 15. С.114-122.
2. Оголошення. *Волинське життя*. Житомир, 1919. №39. 6 березн. С. 1.
3. Оголошення. *Життя Поділля*. Кам'янець-Подільський, 1919. 19 лют. №51. С. 2.
4. Пінак Є., Чмир В. Військо Української революції 1917-1921 років. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 432 с.
5. ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 14. 191 арк.
6. ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 1. Спр.279. 1 арк.
7. ЦДАВО України. Ф. 1065. Оп. 4. Спр. 4. 160 арк.
8. ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 53. 145 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 48. 484 арк.
10. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 94. 63 арк.
11. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 30. 71 арк.
12. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 34. 180 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 1092. Оп. 2. Спр. 9. 13 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 2302. Оп. 2. Спр. 2. 74 арк.
15. ЦДАВО України. Ф. 2537. Оп. 2. Спр. 9. 80 арк.

The question of the little-known historians is the mobilization of educated young recruits to the UNR Army, conducted by law on February 24, 1919.

Key words: UNR Army, law, mobilization campaign, recruits, Volyn, Podillya.

Отримано: 20.11.2019

УДК 321:364:316.614.5-057.36(477)«1919»

Т. В. Лякович, аспірантка

УКРАЇНЬСЬКА ВЛАДА І СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УНР У 1919 РОЦІ

У статті на основі архівних джерел та матеріалів періодики висвітлюються заходи української влади із соціального захисту родин військовиків Дієвої армії у 1919 р. Проаналізовано відповідні державно-правові акти, які регулювали досліджуваний аспект.

Ключові слова: українська влада, матеріальна допомога, громадяни, сім'я, Армія УНР.

Ключовим елементом кожної армії є особовий склад на який покладається оборона країни та захист її суверенітету. У великій мірі успішне здійснення військових операцій напряму залежить від матеріального становища вояка та його рідні. Тому одним із основних завдань владних структур при розбудові міцного війська є соціальне забезпечення військовослужбовців та їх родин, яке відіграє важливу роль у наповненні збройних сил людським ресурсом, мотивує його належну підготовку і бойову діяльність. Усю важливість цієї справи розуміли високопосадовці Української Народної Республіки, які у важких умовах та нестачі матеріальних засобів намагалися налагодити систему соціального захисту сімей тих, хто, ризикуючи своїм життям, захищав незалежність новоутвореної держави.

2 січня 1919 р. перший уряд Директорії, на чолі з В. Чехівським, дав доручення міністрам внутрішніх справ О. Мицюку і продовольства – Б. Мартосу розробити законопроект про забезпечення сімей козаків, які знаходились на військовій службі, продовольчим пайком [3, с.145-146]. Через погіршення стратегічного становища УНР цей документ виробити не встигли. Проте можна вважати, що конкретні вказівки про надання такої допомоги були вироблені Міністерством військових справ УНР, адже вже 1 лютого в одному із корпусів з'явився наказ, за яким сім'ї старшин діставали право за стабільними цінами отримувати продовольчий пайок на кожного члена своєї родини. Щоб його одержати, сім'я мала пред'явити документ від тієї частини, де проходив службу її годувальник. Порядок видачі продуктів був таким: сімейство, яке мешкало окремо від козака, отримувало її від військового начальника того району, де воно проживало. Якщо ж воно знаходилося поруч із вояком, то їх вимоги мала задовольняти військова частина [13, арк.19].

Новий уряд, сформований С. Остапенко, з самого початку намагався покращити добробут родин захисників української держави. 18 лютого на засіданні Директорії УНР було внесено пропозицію про надання пенсії та допомоги батькам загиблих козаків, при умові що вони раніше утримувалися ними або користувалися їхньою підтримкою [3, с.45]. 22 лютого Рада Народних Міністрів (далі – РНМ) доручила виробити законопроект про видачу грошової допомоги батькові та матері тих козаків, які загинули під час антигетьманського повстання у листопаді – грудні 1918 р. [3, с.277; 6, с.317].

За стрімкої інфляції та цілковитого дефіциту товарів на ринку, а також після погромів, вчинених бі-

льшовиками навесні 1919 р., існування родин, годувальники яких стояли на обороні позицій держави, було жахливим. Тому влада приймала заходи, щоб якось поліпшити їх становище, хоча під час безперервних оборонних боїв, відступу війська у західному напрямку і втрати більшої частини підконтрольної УНР території зробити це було вкрай важко.

Лише після повернення української влади з Галичини в Наддніпрянщину активізували зазначену роботу. 19 липня міністр внутрішніх справ І. Мазепа вніс на засідання уряду законопроект про матеріальне забезпечення родин вояків, призваних на службу до Дієвої армії УНР [3, с.421-422]. А наприкінці місяця РНМ вже ухвалила закон «Про забезпечення родин осіб, що знаходяться на дійсній військовій службі» [10, арк.12]. Відповідно до нього, право на пільги отримували родини козаків, старшин та військових урядовців, які, поперше, пішли на військову службу по мобілізації; по-друге, вступили до армії добровільно; по-третє, були прийняті на основі військового набору. Державне забезпечення надавалося дружині, дітям до 16 років (або старшим, якщо вони визнавались непрацездатними), причому і шлюбним, і позашлюбним, а також батькам, братам і сестрам якщо вони втратили працездатність і утримувались військовиком. У законі чітко визначався розмір грошової допомоги: дружині та батькам виплачувалося по 100 гривень на місяць, дітям, братам та сестрам – по 15 грн. Виконання закону покладалося на органи Міністерства внутрішніх справ, які мали брати кошти з військового фонду [1, арк.44-44 зв.].

Окрім зазначеної державної допомоги, запроваджувалася компенсація приватного характеру. Зокрема, у п. 5 того ж юридичного акту зазначалося, що відшкодування отримують родичі працівників фабрик, заводів, майстерень, службовців державних, земських та міських установ, які були закликані по мобілізації для виконання громадського обов'язку. Підприємства та установи, де до останнього часу працював мобілізований, повинні були видати частину його заробітку або утримання [5, с.8]. Обсяг допомоги залежав від кількості членів сім'ї: 1) якщо родина складалася лише з дружини, виплачувалася третина місячного заробітку, який робітник востаннє отримував від роботодавця перед призовом на військову службу; 2) за наявності дружини та дітей або лише дітей – половина заробітної плати; 3) непрацездатним батькам та сестрам / братам до 16-річного віку – одна третина зарплатні у випадку, коли сім'я нараховувала одного чоловіка, половина – коли склад сімейства був більший [9, с.262].

Позбавлялися права на допомогу 16-річні діти. Компенсація виплачувалася не окремим членам, а усій родині загалом в терміні видачі зарплати працівникам відповідної юридичної особи [14, арк.49].

У разі відсутності рідні, колишні робітники та службовці отримували одноразову допомогу в розмірі тримісячної платні. Цей пункт поширювався як на закликаних до Дієвої армії по мобілізації, так і добровольців [7, с.230]. Закон встановлював правила припинення отримання матеріального забезпечення. Так, державна і «приватна» допомога ліквідовувалася у трьох випадках: одразу при поверненні козака з військової служби, із встановленням факту дезертирства або добровільної здачі в полон. На обов'язки місцевих органів влади покладалося завдання стежити за своєчасним припиненням виплати допомоги з державних коштів [12, арк.34-34 зв.].

До прикладу, одноразову грошову допомогу в розмірі 16 800 грн. уряд надав вдові отамана Д. Соколовського – Н. Соколовській та призначив річну пенсію у такій самій сумі. Також матеріальну компенсацію отримала вдова командира 53-го Новоград-Волинського полку К. Возного – З. Возна – 14 400 грн. [3, с.537-538]. Але це були поодинокі виплати, які проводилися на рівні військової еліти. Щодо рядового складу, то їх забезпечення було нерегулярним. Козаки, щоб не залишати свої сім'ї без шматка хліба, були змушені покидати бойові позиції та найматися на польові роботи. Таке явище було неприпустимим для армії, бо відсутність людського ресурсу на фронті унеможливлювала виконання поставлених військовим групам завдань [8, с.1].

Для кращого налагодження системи соціального забезпечення військових, 2 серпня 1919 р. МВС видало інструкцію «Про порядок виборів опіки і виконання покладених на них обов'язків по догляді родин вояків, покинутих до військової служби в Дієву Українську Армію» [4, с.2]. Задля її реалізації губерніяльна народна управа розпорядилася утворити при міських та волосних адміністративних структурах комітети піклування. Вони мали функціонувати за сприяння повітових народних управ. Для організації роботи комітетів скликалися народні ради, які у свою чергу обирали членів опіки. До таких об'єднань входило не менше 5 осіб на громадських засадах, які користувалися виборчими правами. До їх обов'язків входило: 1) з'ясовувати склад родин вояків, які служать в армії, із зазначенням осіб, наділених правом на державну допомогу; 2) постійний моніторинг за складом сімей, які користуються пільгами; 3) особливий догляд за родинами вояків-вдівців, у котрих залишилися малі та непрацездатні діти. Цей пункт також стосувався сімей, у яких жінки були хворі або покалічені та не могли турбуватися про своїх дітей; 4) збір і видача «приватних пожертвувань». При чому, останнє не бралось до уваги при виплаті допомоги з державної скарбниці.

В документі вказувалося, що сім'ї військовиків користуються правом на допомогу за місцем свого проживання, після обстеження їх становища. Наприклад, про мешканців міст піклувались міські установи, у волостях – волосні. Якщо сім'я військовика змінювала місце проживання, то у такому разі видача допомоги припинялась до отримання органами піклування інформації про використання наданих їй

пільг за попередньою адресою та по якій час. Ця вимога дозволяла уникнути подвійної видачі грошового забезпечення одному і тому ж сімейству [10, арк.1].

У тому разі, коли козак був змушений продовжувати службу у лавах армії у зв'язку зі зміною військової обстановки, його рідня отримувала допомогу лише за умови, що до призову вона жила на його кошт. Діти вояків-вдівців, а також тих, у кого були непрацездатні жінки, малі брати або сестри, що проживали за рахунок праці вояка, за відсутності опікунів передавалися на утримання родичів чи притулків, яким видавалася належна для цього допомога. Для вчасного отримання матеріальної допомоги, відомості про склад родини та її становище мали надсилатися до повітової народної управи не пізніше, як за 3 дні до встановленого терміну відпуску передбачених коштів [10, арк.1 зв.].

На Поділлі до виконання зазначеної інструкції приступили 8 серпня, коли губерніяльний комісар М. Кондрашенко наказав місцевим органам самоврядування негайно організувати мережу опікунств родинами вояків, закликаних до Армії УНР. Зокрема, 13 серпня відповідні прохання були надіслані волосним управам Кам'янецького повіту [2, арк.41-41 зв.].

23 серпня 1919 року був прийнятий закон «Про забезпечення дітей вояків, які потерпіли на війні». За ним діти козаків, які померли від кулі ворога чи хвороб або втратили з цих причин не менше 75% працездатності, отримували право на виховання й навчання за державні та громадські кошти до 18-річного віку. Цей документ поширювався на круглих сиріт та позашлюбних дітей, якщо вони утримувалися на кошти вояка. На одержання компенсації після 18 років могли розраховувати діти, визнані не працездатними. Їх вихованням та утриманням мали займатися спеціальні будинки-інтернати, а також ті заклади, що були в розпорядженні органів місцевого самоврядування, різні державні, громадські і приватні інституції. Догляд за притулками належав до компетенції Міністерства здоров'я й опікування УНР, де була створена відповідна управлінська структура [1, арк.5 зв.]. Для дітей зазначеної категорії, котрі відвідували початкові і середні школи, призначалися державні стипендії. Їх виплата проводилася до закінчення учнями навчального закладу. Щоправда, за законом, усім, хто виховувався за державні кошти або отримував відповідну стипендію, право на пенсію скасовувалось [3, с. 457].

З метою покращення матеріального становища сімей козаків, військове командування 24 жовтня 1919 р. видало наказ за підписом С. Петлюри, яким встановлювалася обов'язкова виплата пенсій родинам козаків, що загинули під час бойових дій. Виконання цього завдання покладалося на органи місцевого самоврядування та командирів військових частин [11, арк.62-62 зв.]. На превеликий жаль, існуючі джерела не дають змоги простежити дотримання цього та раніш прийнятих нормативно-правових актів щодо соціальної допомоги сім'ям військових. Також невідомо, яка середня місячна сума була потрібна для проведення цих виплат.

Отже, з метою соціальної допомоги родинам військовослужбовців у 1919 р. українська влада проводила низку юридичних і організаційних заходів, зокрема, щодо одноразових грошових виплат, пенсій і стипендій. Проте, в умовах військово-стратегічної

нестабільності, економічної розрухи і відсутності річного бюджету республіки дотриматися усіх взятих правових зобов'язань було вкрай важко, що позначалося не кращим чином на матеріальній підтримці близьких родичів захисників УНР.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Вінницької обл. Ф. Р.-1196. Оп. 1. Спр. 27. 74. арк.
2. Державний архів Хмельницької обл. Ф. Р.-261. Оп. 1. Спр. 12. 41 арк.
3. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918-1920: Док. і матеріали у 2 томах, 3 частинах / [упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.]. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т. 1. 688 с.
4. Забезпечення вояків. *Козак*. Нова Ушиця. 1919, 8 серп. №15. С. 2.
5. Забезпечення родини козаків Української Народної Армії. *Селянська громада*. Кам'янець-Подільський, 1919, 24 серп. Ч. 10. С. 8.
6. Завальнюк О. Соціальний захист у політиці українських урядів за Директорії УНР (грудень 1918-листопад 1919 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського націона-*

льного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. Т. 22. С. 314-327.

7. Закон про забезпечення родин осіб, що знаходяться на дійсній військовій службі. *Вістник Державних Законів для всіх земель УНР*. 1919, 15 серп. Вип. 31. С. 230.
8. Наказ Військам Дієвої армії У.Н.Р. *Український козак*. Радзивилів. 1919, 16 серп. Ч. 32. С. 1.
9. Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи. Київ : ПП Сергійчук М.І., 2006. Т. IV. 704 с.
10. ЦДАВО України. Ф. 538. Оп. 1. Спр. 134. 22 арк.
11. ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 6. 67 арк.
12. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр. 30. 71 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 2248. Оп. 1. Спр. 7. 185 арк.
14. ЦДАВО України. Ф. 2537. Оп. 2. Спр. 9. 80 арк.

The article, based on archival sources and periodicals, highlights the measures taken by the Ukrainian authorities to socially protect the families of servicemen in the 1919 Army. The relevant state legal acts governing the investigated aspect are analyzed.

Key words: Ukrainian authorities, material assistance, citizens, family, UNR Army.

Отримано: 20.11.2019

УДК 271.2:2-737](477.43/.44)«190/191»

Г. В. Лях, аспірантка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОДІЛЬСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ (кінець XVIII – початок XX століття)

У статті на основі нормативно-правових актів висвітлюється історія утворення та становлення Подільської духовної консисторії як державно-церковного органу, а також регламентація її діяльності у період функціонування (кінець XVIII – початок XX століття).

Ключові слова: консисторія, статут, укази, Синод.

З 1744 р. консисторіями називалися місцеві органи церковної влади, що перебували у розпорядженні єпархіального архієрея (єпископа, архієпископа або митрополита). До перевероту 1917 року функції Духовних консисторій у Російській імперії, до складу якої входила значна частина українських земель, у тому числі і Подільської губернії, були досить широкі. Ці установи майже два століття були органом управління православної церкви. Виникаючи одночасно з утворенням єпархій, вони очолювали всю церковну структуру духовного відомства і служили одночасно секретаріатом, архівом, і органом нагляду, контролюючим професійну діяльність духовенства і причтів, забезпечуючи тим самим виконання як єдиних уніфікованих нормативно-правових вимог загально-церковних законодавчих актів, так і розпоряджень місцевих правлячих архієреїв.

Необхідно зазначити, що окремі аспекти державно-церковних відносин, а також загальні тенденції генези церковно-релігійної системи XIX ст. – початку XX ст. представлена в працях дослідників імперської церковної історіографії П.В. Знам'янського, І.М. Скворцова, К.Я. Здравомислова, О. Доброклонського, С. Рункевича, І. Смолича, М. Григоровича, М.С. Суворова та ін.

Разом з тим, матеріал означеної тематики містять новітні праці українських релігієзнавців О.П. Крижанівського, О.А. Калініна, В.І. Лубського, В. Климова, Г.В. Степаненко, а також роботи регіональних дослідників Л.В. Баженова, Ю.І. Блажевича, П.Я. Слободянюка, Б.О. Опрі, А.Г. Філінока та С.А. Сидорука і ін.

У друківаних джерелах відомості зазначеної тематики вміщені у збірники документів, які стосувалися місця і значення православної церкви в державній системі (Повне зібрання законів Російської імперії, статuti духовних консисторій, пам'ятні книги та інших збірники).

У досліджуваній період кінець XVIII – початок XX століття – час існування Подільської духовної консисторії, установи цієї ланки церковної ієрархії остаточно сформувалися у 1841 р., коли їм був даний «Статут».

За статутом через Духовні консисторії, під безпосереднім керівництвом єпархіальних архієреїв, які володіли адміністративною, судовою та господарською владою на ввіреній їм території, здійснювалося управління і суд в єпархії. Вищестоячою установою Духовних консисторій був Св. Синод [1].

До заснування Подільської духовної консисторії її функції виконувала Брацлавсько-Житомирська православна духовна консисторія, яка утворилася 11 вересня 1792 р. в Богуславі згідно ухвал Пінської генеральної конгрегації 1791 р. і стала органом адміністративного управління для православних церков Брацлавської та Житомирської дієцезій. Припинила свою діяльність в середині 1793 р., а підпорядковані їй парафії увійшли до новоствореної Мінської архієпископії [2].

В результаті другого поділу Польщі, Поділля та Волинь увійшли до складу Російської імперії. Відповідно до Указу Сенату від 23 квітня 1793 р. на приєднаних до Російської імперії території були утворені Мінське, Ізяславське та Брацлавське намісництва (губернії) і Кам'янецька область [3, с.417].

1 травня 1795 р. утворилися Брацлавська, Волинська і Подільська губернії [4, с.691], а дещо пізніше – Брацлавське, Волинське і Подільське намісництва [5, арк.3-4].

Брацлавську православну духовну консисторію створено в грудні 1795 р. як орган духовного управління і суду Брацлавсько-Подільської єпархії. Місцем її перебування було призначено м. Шаргород.

Згідно з указом Катерини II від 12 квітня 1795 р. на Поділлі засновується самостійна єпархія з назвою «Брацлавська та Подільська» [6, с.423-426], першим єпископом якої призначається архімандрит ставропігійського Донського монастиря Іоанікій. У такому статусі вона проіснувала лише рік. В 1796 році за указом Павла I від 12 грудня створюються дві губернії – Волинська і Подільська з «польської України», а новостворена єпархія стала називатися Подільською і Брацлавською.

Указом Павла I від 12 грудня 1796 р. Брацлавська губернія була ліквідована [7, с.229]. Її територія, за винятком приєднаних до Київської губернії Липовецького, Махнівського, П'ятигірського і Сквирського повітів, відійшла до Подільської губернії [8, с.706]. До Подільської губернії були також віднесені Ольгопільський і частини Богопільського, Єленського і Тираспільського повітів Вознесенської губернії. Базалійський, Дубенський, Кременецький, Старокостянтинівський і Ямпільський повіти Подільської губернії увійшли до складу Волинської губернії [9, с.706].

Паралельно зі зміною назви єпархія змінювалася і територіально. Свої ж усталені межі утвердилися у штаті 1804 року, коли межі єпархії стали співпадати з межами Подільської губернії [10, с. 140]. В 1797-1803 рр. відбулося укрупнення повітів Подільської губернії. В 1804 р. губернія складалася з 12 повітів: Балтського, Брацлавського, Вінницького, Гайсинського, Кам'янецького, Летичівського, Літинського, Могилівського, Ольгопільського, Проскурівського, Ушицького і Ямпільського [11, с.455].

Після ліквідації Брацлавського намісництва консисторію було переведено до Кам'янця-Подільського. 1799 року вона стала називатися Подільською духовною консисторією – головним керівним органом єпархіального управління та суду в губернії, яка будучи адміністративною установою, займала рівне місце із губернськими органами влади, була підконтрольна Св. Синоду та перебувала під керівництвом єпархіального архієрея [12, с.222]. Існував і консисторський суд, який діяв через підвідомчі установи та осіб: духовні правління, благочинних, настоятелів та настоятельниць монастирів і церков. Консисторія складалася з присутствія і канцелярії. Присутствіє залежно від кількості населення в єпархії мало включати від 5 до 7 осіб [13, с.822]. У разі необхідності дозволялось створювати рішенням Синоду тимчасове присутствіє, і в цьому випадку до постійних додавалось ще 3-4 присутніх. За посадою членом консисторії мав бути ректор місцевої семінарії, який, втім, не був зобов'язаний брати участь у всіх засіданнях і справах. Інші члени присутствія мали затверджуватись Синодом за поданням єпархіального архієрея. Останній міг пропонувати кандидатів з архімандритів, ігуменів, ієромонахів, протоієреїв та ієреїв. Цим положенням враховувався закріплений іменним імператорським указом від 18 грудня 1797 р. принцип, за яким принаймні поло-

вина присутніх консисторії мала бути представлена білим духовенством [14, с.822].

До прикладу, станом на 1859 рік присутствіє Подільської духовної консисторії нараховувало 10 членів: настоятеля Кам'янецького Свято-Троїцького монастиря, ректора Подільської духовної семінарії, професора Богословських наук, магістра архімандрита Алексія, протоієрея кафедрального Іоано-Предтеченського собора, кандидата і кавалера Михайла Новицького, ключника кафедрального собора, законничителя Подільських губернських гімназій, протоієрея магістра Павла Троїцького, протоієрея кам'янецької міської Петро-Павлівської церкви, міського благочинного і кавалера Юліана Лотоцького, протоієрея при кафедральному соборі, кандидата Василя Виноградова, протоієрея кам'янецької міської Свято-Миколаївської церкви Віктора Лабейковського, благочинного 2-го кам'янецького округу с. Гуменецького протоієрея і кавалера Василя Лотоцького, священника кам'янецького кафедрального собору магістра Євгена Струменського, подільського єпархіального архієктора, титулярного радника Миколи Кулаковського та секретаря консисторії надвірного радника Федора Горошко [15, с.45-46]. 1872 року членами консисторії були 13 осіб, з них 4 осіб – члени консисторії, 4 – столоначальники, а також казначей, архіваріус, реєстратор, секретар єпархіального архієрея та єпархіальний архітектор [16, с.1-2].

«Статутом духовних консисторій» передбачалось, що звільнення присутніх мало відбуватись у тому ж порядку, що і призначення, тобто за поданням архієрея і з затвердженням Синодом. Архієрей, крім того, мав право тимчасово усунути особу від виконання обов'язків присутнього, якщо в консисторії розглядалась справа стосовно нього [17, с.221-263].

Для забезпечення справочинства при консисторіях в Російській імперії з 1776 р. працював штат канцеляристів, підканцеляристів, копіїстів, очолюваних консисторським секретарем. Останній мав призначатись та звільнятись Синодом за поданням синодального обер-прокурора. Стосовно секретаря консисторії додатково обумовлювалось, що він повинен перебувати під керівництвом архієрея, але в той же час і в безпосередньому віданні обер-прокурора як наглядача за виконанням постанов стосовно духовного відомства. Секретар завідував всіма столами консисторії і фактично користувався більшим впливом, ніж кожен її член окремо [18, с.162].

Всі справи консисторії затверджувалися єпархіальним архієреєм і розподілялись у залежності від напрямку за відділеннями, а далі розглядалися у столах, причому кожен стіл мав доручатись одному з членів консисторії [19, с.255].

До 1869 року структура консисторії була стабільною і складалася з п'яти столів – I-розпорядчого з секретною частиною, II-шлюбозвідного, III-господарчого, IV-стола, V-ого та двох відділень – реєстраційного та архівного. Відповідно до Указу св. Синоду від 14 квітня 1869 року про нові штати консисторій, єпархіальним управлінням були внесені деякі зміни у функції структурних частин Подільської духовної консисторії. Був ліквідований IV-стіл, а його функції перейшли у інші структурні підрозділи [20, с.265]. Так, в 1892 році 1-й стіл консисторії очолював коле-

зький реєстратор Іван Маркович Лисецький, 2-й – Олександр Борисович Григор'єв, 3-й – Євген Іамвлихович Дороловський, 4-й – колезький асесор Наркиз Іонич Сциборський, а також реєстраційне відділення очолював Моїсей Філімонович Доронович, архівне – Петро Осипович Слівіч [21, с.33-34].

Рішення приймалися присутством консисторії колегіально, після чого подавалися на затвердження архієрею. Останній, втім, зберігав право приймати остаточну ухвалу, що могло не відповідати пропозиції присутствія [22, с.221-263].

Стосовно функцій консисторії та особливостей діловодства можна зазначити наступне. Діяльність Подільської духовної консисторії, як і подібних установ в інших єпархіях, регламентувалася вищезгаданим типовим статутом, який складався з 4 розділів (1. Загальні положення, 2. Єпархіальне управління, 3. Єпархіальний суд, 4. Створення консисторії), а кожний розділ у свою чергу з глав, статей та приміток. Всього Статут налічував 368 статей, у яких були розписані права і обов'язки священно- і церковнослужителів, порядок приймання до монастирів та відкриття парафій, будівництва і освячення парафіяльних та домових церков, каплиць і т.д. [23, с.221-263]. Відповідно до вимог Статуту, консисторія займалася питаннями прийому осіб в духовне звання, чернецтво, службовими переміщеннями духовенства та подавала матеріали з цих питань на затвердження до єпархіального управління; здійснювала нагляд за господарством архієрейського будинку і єпархіального управління, а також церков та монастирів; сприяла розповсюдженню та утвердженню православної віри на Поділлі; контролювала правильність ведення сповідальних розписів та метричних книг, займалася збором клірових відомостей церков та монастирів тощо [24, с.221-263].

Консисторському суду підлягали особи духовного та світського звання (миряни). Перші судилися за вчинки та злочини пов'язані з посадовими обов'язками, пияцтвом, розпущеною, бійками, крадіжками, чварами, через спірні питання, пов'язані з церковним майном (землею, будівлями, прибутками), скарги духовенства та мирян на осіб духовного звання про рукоприкладство, стягнення боргів та інше. Світські особи судилися консисторським судом зі справ про скасування шлюбів, які були порушенням релігійних правил та обрядів, а також їх розірвання та припинення через довготривалу відсутність одного з членів подружжя. Духовна консисторія контролювала виконання рішень духовного суду [25, с.221-263].

Канцелярське діловодство відповідало загальним законам. Згідно ст. 300-345 «Статуту Духовних Консисторій» кожний документ мав пройти наступний шлях у 9 етапів: надходив до «Присутствія», де реєструвався, як вхідний документ в обліковій книзі, опрацьовувався, черговий чиновник розписувався в його отриманні. Далі передавався черговому секретарю, а відтак за рішенням колегії до «Столу». Черговий реєстратор столу вносив його до реєстру вхідних документів і передавав «столовому» чиновнику, який записував його до алфавітного реєстру «Столу». Далі канцелярією, тобто «Відділом» або «Столом» готувався пакет документів з питання, довідки та додаткові папери і документ повертається до Присутствія. Секретар або столоначальник виголошував доповідь за

порушеним питанням з пропозицією можливих варіантів рішення. Наступним було голосування з питання і винесення резолюцій. Рішення підписувалося не менш ніж 3 членами. Якщо була розбіжність, то воно приймалося більшістю голосів. Голос голови мав перевагу. Зокрема, він мав право опротестувати рішення, коли воно було протизаконним. Кожен член присутності мав право письмово висловити протест ухваленим рішенням. Ці розбіжності вписувалися до протоколу засідання. Потім резолюція фіксувалася або в реєстрі «Стола», або в журналі засідання присутності. У мирській установі на цьому б вирішення питання завершилося, але в церковній консисторії всі документи передавалися єпархіальному архієреєві, який переглядав рішення, заперечення та пропозиції. Нарешті, він приймав або відкидав це рішення. Писав резолюцію: «виконати» або «виконати думку меншості», або «повернути на доопрацювання в Присутствіє». Архієрей міг утвердити і своє рішення, але тоді все одно папери поверталися на доопрацювання в Присутствіє. Архієрей затверджував всі справи (документи), як дріб'язкові так і важливі. Вже з резолюцією документ повертався до Присутності для виконання або доопрацювання. Присутствіє могло б відмовити архієреєві у прийнятті його рішення, але, зазвичай таких випадків не було. По закінченні справи, архіваріус здавав її до архіву [26, с.221-263].

Таким чином, наприкінці XVIII ст. склалися політичні й соціальні передумови створення і розвитку Подільської єпархії та її головного адміністративного органу єпархіального управління та суду – Подільської духовної консисторії. Відбувається ускладнення і вдосконалення структури управління єпархією. Світським законодавством і інструкціями духовної влади визначаються функції консисторії, духовних правління, благочинних і столоначальників. Складається стійкий склад службовців і членів присутності Подільської духовної консисторії. Визначається порядок ведення діловодної документації установи.

У своїй діяльності Подільська духовна консисторія керувалася указами імператора і постановами Синоду і являлася потужним контролюючим і регламентним органом служби і життя місцевого духовенства, хоча самостійних рішень не приймала. Консисторія була підзвітна єпархіальному архієрею, який затверджував всі прийняті нею постанови і рішення з справ. При виникненні розбіжностей між консисторією і єпископом Статут визначав пріоритет архієрея.

Нормативним актом, що регулював діяльність консисторії, був Статут (1841), розроблений Синодом і затверджений цивільною владою Російської імперії, згідно з яким до її компетенції входили піклування про захист і поширення православ'я; нагляд за дотриманням правил богослужіння; опікування будівництвом і облаштуванням церков; призначення на церковні посади, постриг у ченці; нагляд за правильністю ведення парафіяльним духовенством необхідної документації; піклування про господарчі справи, які стосувалися єпархіального відомства; єпархіальне судочинство.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона Р) 2002 IDDK (С) 2002 Мультимедиа-издательство «Адепт».
2. Дложевский С. Попытка преобразовать управление в бывшей Польше, пред воссоединением юго-западных

- областей ее с Россией в 1793 году и учреждением здесь православных епархий. Пинская конгрегация 1791 г. и учреждение Брацлавско-Житомирской консистории в Богуславе. *Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета* : в 10 т. / под ред. Н.И. Яворовского и священника Е. Сецинского. Каменец-Подольский, 1887. Т. 8. С. 230.
3. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г. Т. 23. 1789 – 31 октября 1796 (№16739-17529). 969 с.
 4. Там само.
 5. Державний архів Хмельницької області. Ф. 196. Оп. 12. Спр. 1. 6 арк.
 6. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г. Т. 23. 1789 – 31 октября 1796 (№16739-17529). 969 с.
 7. Там само. Т. 24. 6 ноября 1796-1797 (№17530-18301). 869 с.
 8. Там само.
 9. Там само.
 10. Там само. Т. 28. 1804-1805 (№21112-21982). 1326 с.
 11. Там само.
 12. Там само. Т. 16. Ч. 1. 1841 (№14141-14986). 924 с.
 13. Там само. Т. 24. 6 ноября 1796-1797 (№17530-18301). 869 с.
 14. Там само.
 15. Памятная книжка Подольской губернии на 1859 год: С двумя фотографич. видами г. Каменца. Каменец-Подольск : Тип. губ. правл., 1859. VIII, С. 45-46.
 16. Список чинам, состоящим на службе в Подольской губернии: Сост. по 1-е июня 1872 г. Каменец-Подольск : Тип. губ. упр., 1872. С. 1-2.
 17. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г. Т. 16. Ч. 1. 1841 (№14141-14986). 924 с.
 18. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1773-1784 гг. Петроград : Синодальная типография, 1915. 548 с.
 19. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г. Т. 16. Ч. 1. 1841 (№14141-14986). 924 с.
 20. Там само. Т. 44. Ч. 1. 1869 (№46610-47357). 962 с.
 21. Адресы должностных лиц, правительственных учреждений и частных фирм, находящихся в г. Каменец-Подольске, и должностных лиц учреждений Министерства внутренних дел в уездах Подольской губернии: [Сост. в 1892 г.]. Каменец-Подольск : Тип. Подол. губ. правл., 1892 [ценз. 27 апр.], 81 с.
 22. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. С 1649 по 12 дек. 1825 г. Т. 16. Ч. 1. 1841 (№14141-14986). 924 с.
 23. Там само.
 24. Там само.
 25. Там само.
 26. Там само.

In the article on the basis of normative legal acts the history of the formation and formation of Podilsky spiritual consistory as a state-church body, as well as the regulation of its activity during the period of functioning (end of XVIII – beginning of XX century) are covered.

Key words: consistory, statute, decrees, synod.

Отримано: 20.11.2019

УДК 354.32-057.343(477) «1919» Огієнко

О. І. Марчук, аспірант

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ЧЛЕН УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (січень-квітень 1919 р.)

У статті досліджується діяльність міністра освіти Івана Огієнка в трьох урядах Української Народної Республіки, її інтенсивність у різних містах, зокрема представлення ним на засіданнях вищого органу державного управління підготовлених у Міністерстві освіти важливих законопроектів щодо радикального реформування та розвитку різних складових національної освітньої галузі. Звернено увагу на якість підготовлених міністерською командою документів та їх прийняття / неприйняття членами уряду, зроблено спробу пояснити тимчасову відмову у наданні окремим з них юридичної сили, а також оцінити ефективність роботи самого міністра освіти.

Ключові слова: Іван Огієнко, Рада Народних Міністрів УНР, законопроект, національна освітня сфера.

В період Української революції 1917-1921 рр., попри проблеми з формуванням ефективного політичного класу, гучно заявила про себе і самовіддано працювала на задоволення широкого спектру національних інтересів плеяда відомих державних діячів, досвід яких є актуальним для сучасних державотворців України. Одним із представників цієї групи був Іван Іванович Огієнко, якому судилося працювати на високих державних постах – ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ), керівника двох міністерств, головноуповноваженого уряду УНР, неофіційного заступника Голови Ради Народних Міністрів (РНМ) УНР.

Вагомий державницький слід він залишив на посаді міністра освіти, забезпечуючи швидкий темп реформи із становлення національної освітньої галузі. Ці нововведення яскраво відображаються у засіданнях РНМ, членом якої він був на час керівництва освітнім відомством.

Цей аспект політичної біографії І. Огієнка, на жаль, ще не знайшов належне висвітлення в українсь-

кій історіографії, хоча на нього звертали увагу такі авторитетні дослідники, як І. Тюрменко [23], О. Завальнюк [4-6], Я. Козачок [10], В. Яковенко [26] та інші.

Метою нашої статті є висвітлення діяльності міністра освіти І. Огієнка в урядах УНР, очолюваних В. Чехівським, С. Остапенком і Б. Мартосом, в контексті реформування освітньої сфери, офіційної підтримки усіх важливих питань державного будівництва в період з січня по квітень 1919 р.

Як засвідчував сам І. Огієнко, «наказом Директорії я призначений Міністром Народної Освіти. Змушений тимчасово залишити дорогий мені Кам'янецький Університет...» [9; 22]. Міністерська біографія розпочалася 5 січня і тривала до 26 квітня 1919 р. Упродовж цього часу він входив до складу трьох українських урядів: 1) на чолі з В. Чехівським (Київ, Вінниця, 5 січня-13 лютого), 2) С. Остапенком (Вінниця, 13 лютого-9 квітня), 3) Б. Мартосом (Рівне, 9 квітня-26 квітня) [25, с.140-148; 17; 16; 4, с.13-14].

5 січня І. Огієнко вперше взяв участь у засіданні Ради Народних Міністрів (РНМ) як міністр освіти УНР.

На ухвалу цього органу ним було внесено 4 освітніх проекти над якими, вочевидь, міністерство працювало раніше. Зокрема, більша частина з них стосувалася фінансових питань – про асигнування 259 тис. 225 крб. на ремонт будинку Педагогічного музею, 5 тис. 509 крб. 12 коп. на погашення боргу Новозибківській технічній школі за 1917 р., 50 тис. крб. одноразової допомоги Українському товариству економістів на утримання економічно-адміністративного інституту 1918-1919 рр., 47 тис. 400 крб. на утримання школи-майстерні при фізико-математичному факультеті Харківського державного університету [3, с.156-157].

Після відповідних ухвал уряду, прийнятих на основі зроблених міністром освіти подань, було надано фінансову підтримку різним організаціям, установам, школам, вчителям тощо. Зокрема, в січні прийняли рішення виділити кошти «Просвіті», періодичному журналу Міністерства народної освіти (МНО), службовцям міністерства, спілці вчителів-українців м. Києва, Подільському церковному історико-археологічному товариству, Товариству природознавців та українському національному хору у Кам'янці-Подільському, благодійному Товариству видання загальнокорисних та дешевих книжок, Державному народному театру, а також на улаштування низки українських гімназій, придбання необхідних речей для гімназій, будівництво приміщень столичного українського університету, утримання губернських наукових архівних комісій, виплату пенсій окремим особам тощо [3, с.190, 194, 195, 200, 201, 203, 207, 213, 214, 219, 224].

З ініціативи І. Огієнка уряд одностайно підтримав внесені на його розгляд питання, що стосувалися матеріально-технічної бази національної вищої школи. Зокрема, ухвалив кошторис, погодив заснування зразкового городу К-ПДУУ, надав кошти на облаштування наукових кабінетів Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів необхідним приладдя. Крім того, було прийнято рішення про необхідність поліпшення матеріального становища такої недостатньо забезпеченої групи науково-педагогічних працівників, як приват-доценти та позаштатні професори, на чому наполягав міністр освіти [3, с.201, 206-207, 218].

Упродовж січня уряд на пропозицію І. Огієнка прийняв закони, що стосувалися утворення різних освітніх структур, зокрема, Головної книжкової палати та Української республіканської капели [1, с. 192, 205]. Крім того, МНО внесло на розгляд Ради народних міністрів питання про дальший розвиток загальноосвітньої школи. Йшлося про зарахування до стажу вчителів державних шкіл їхньої попередньої роботи у приватній педагогічній сфері, відкриття учительських інститутів, виділення коштів для утримання 40 дворічних курсів з підготовки учителів для нижчих початкових шкіл. Уряд також підтримав подання міністра освіти щодо видання підручників та книжок для шкільних та інших книгозбірень, таблиць, мап, інших наочних посібників (асигнували 30 млн. крб., замість 50 млн. крб., які пропонував І. Огієнко; в першу чергу видали 10 млн. крб.) [3, с.195, 214, 218, 222; 26, с.110].

І. Огієнко вносив на розгляд уряду й інші важливі питання, які не стосувалися його повноважень, як міністра освіти. Так, для підкреслення соборницького характеру УНР він запропонував щороку від-

значати 22 січня як великий святковий день у житті об'єднаних східної і західної українських народних республік, з чим міністри погодилися одностайно. А за день до цієї історичної події усі вони затвердили текст Акту злуки УНР і ЗУНР [3, с.192]. Міністру освіти, за дорученням вищого виконавчого органу державного управління, випала велична місія – виробити сценарій свята соборності України, яке відбулося на Софіївському майдані у столиці. За його реалізацію відповідав І. Огієнко як голова відповідної, ним же створеної, за дорученням РНМ, організаційної комісії [19, с.113, 114; 6, с.117-118].

На засіданнях РНМ УНР міністр освіти демонстрував свою обізнаність не лише у питаннях, віднесених до його відомства. Він не раз дискутував й з інших проблем, вносив доцільні пропозиції щодо їх вирішення, зокрема, щодо вдосконалення окремих норм закону про ліси (тоді прийняли пропозицію доручити міністру юстиції врахувати зауваження до наступного обговорення цього законопроекту). А 31 січня, на засіданні уряду у Вінниці, І. Огієнко висловив свій рішучий протест з приводу ревізії шкільних приміщень (це були повноваження міністра внутрішніх справ) без погодження з місцевими комісарами освіти у Вінниці, куди направлялися державні структури [3, с.171, 227].

Деякі запропоновані міністром І. Огієнком у січні проекти ухвал до порядку денного засідання уряду не знайшли з різних причин підтримки колег. Вони стосувалися: 1) оплати українських культурно-просвітніх вистав (відхилили до отримання відповідної інформації); 2) прирівнювання шкільних підручників і літератури взагалі, що перевозилися залізницею, до вантажів, що перевозилися у першу чергу першої необхідності (доручили міністру освіти порозумітися з міністром шляхів); 3) асигнування 300 тис. крб. на фонд улаштування трудової колонії імені Тараса Шевченка для дітей робітників і трудової інтелігенції (запропонували внести це питання ще раз, коли буде готовий статут колонії); 4) відкриття державного музею (відклали до висновку міністра фінансів) [3, с. 196, 218, 224].

У січні І. Огієнко був на 17 засіданнях РНМ з 19, загалом вніс на її розгляд 67 освітніх законопроектів, пропозицій, докладів, з яких лише 5 відхилили або відклали, а 10 – прийняли з певними правками [3, с.154-230], що свідчить загалом про високу активність МНО на чолі з І. Огієнком щодо реалізації плану реформування галузі і загалом якісний рівень підготовки документів освітнього характеру для упровадження їх у практику державної політики.

Під час роботи у лютому І. Огієнко намагався не знижувати своєї державотворчої діяльності, пропонуючи уряду нові законопроекти, що стосувалися вдосконалення різних складових освітньої системи. Так, за його внесенням РНМ прийняла рішення про виділення коштів на улаштування друкарні К-ПДУУ, улаштування українських бібліотек при учительських інститутах та семінаріях [3, с.239, 249]. Подальший українізації закладів вищої освіти мав сприяти підготовлений у МНО з ініціативи очільника і прийнятий урядом закон про заснування у них лектури з української мови [5, с.313; 11], а на збільшення кількості підготовлених учителів для вищих початкових шкіл був спрямована урядова постанова про організацію відповідних курсів та про асигнування на їх утримання державних коштів [3, с.278; 10, с.318].

Важливою подією для шкільного життя України було завершення вироблення об'ємного законопроекту «Про управління освітою в УНР», який уряд розглянув 8 лютого [3, с.244]. Змістовну доповідь щодо цього документа зробив І. Огієнко. Дискусія була тривалою і досить продуктивною, урядовці внесли до його тіла майбутнього закону низку цінних доповнень та змін, які міністрові освіти належало виконати [3, с.244-246]. У Міністерстві народної освіти активно взялися за вдосконалення проекту, і вже 22 лютого він був ухвалений спільно з штатами губерніяльних та повітових шкільних управ [3, с.277; 8]. Як відзначає І. Тюрменко, цей документ мав особливе значення в концепції нової української освіти [23, с.43-44].

У зв'язку з об'єднанням УНР та ЗУНР в одну соборну державу виникла необхідність зрівняти у правах випускників вищих шкіл Австро-Угорської імперії з аналогічними у Росії. Команда І. Огієнка справилася з цим завданням, і вже 10 лютого міністр освіти доповідав уряду про усі пункти підготовленого законопроекту. Тоді ж РНМ УНР прийняла ще один закон, яким надала учителям з Наддніпрянщини тих самих юридичних прав, що мали їх колеги з Наддніпрянщини [3, с.251].

Працюючи в уряді, І. Огієнку доводилося відстоювати свої позиції щодо прийняття різних актів із реформування освітньої системи, але не завжди вдавалося переконати своїх колег у невідкладності тих чи інших заходів. Зокрема, на одному із засідань міністри не прийняли законопроект, за яким передбачалося прийняти на державне утримання 29 громадських українських середніх шкіл, мотивуючи це тим, що до нього має бути доданий висновок державного контролера [3, с.279]. І. Огієнку було неприємно, адже у низці регіонів чекали цього рішення української влади, яке мало зміцнити позиції національної середньої школи. Скоріш за все, при розгляді цього питання далось взяти складне фінансове становище республіки.

За дві декади лютого І. Огієнко взяв участь у 7 засіданнях РНМ з 20, на 4-х із них Міністерства освіти представляли П. Холодний або ж Ю. Щириця. За цей період було розглянуто 9 освітніх питань.

Через надзвичайно складну ситуацію на фронті, після проведеного 27 лютого засідання діяльність уряду, як найвищого колегіального розпорядчого органу УНР, упродовж найближчого місяця припинилася. Урядовці вимушено покинули Вінницю, направившись спочатку до Жмеринки, а звідти до Проскурова, Ярмолинців, Гусятина, Кам'янця-Подільського, Станіславова. Разом з ними переїжджали і міністерства, інші органи державного управління. Як згадував товариш міністра продовольчих справ С. Тимофій, за таких умов «реальної роботи не проводилось майже ніякої. Всі жили чутками й плітками, котрі невпинно і невтомно переносились з вагона у вагон і утворювали нестерпну атмосферу взаємного недовір'я і дрібного інтриганства...» [25, с.147].

На початку квітня міністерства УНР знаходилися у м. Рівному, куди переїхали з Кам'янця-Подільського. 3 квітня І. Огієнко, який мав статус не міністра, а керуючого Міністерством освіти, разом з підлеглими йому працівниками приступили до праці [12, с.6], а вже наступного дня взяв участь у засіданні уряду [3, с. 290]. У новому тимчасовому державному центрі Рада народних міністрів прийняла кілька важливих освітніх законів.

Щоправда, 8 квітня вона відклала розгляд законопроекту «Про обов'язкове та безплатне навчання в початкових школах України» до наступного засідання, не зазначивши причини. Проте вже наступного дня, після аргументованого виступу І. Огієнка, зазначений юридичний акт прийняли зі зміною його назви (замість терміну «початкової школи» внесли інший – «усіх дітей шкільного віку») [3, с.295, 297; 23, с.42-43]. Керуючий освітнім відомством був поінформований, що у новому складі уряду, який формував Б. Мартос, йому місця не буде. Попри те, він намагався виконувати покладені на нього обов'язки добросовісно, професійно, турбуючись про розвиток молоді національної освіти. За дні, що були йому відведені на посаді, він продовжував вносити на розгляд уряду корисні для галузі та окремих навчальних закладів законопроекти. Вони стосувалися різних ланок освітньої системи, зокрема середньої. Так, було дозволено випускникам вищих початкових шкіл вступати до гімназій без вступних іспитів; виділено кошти на ремонт Кам'янець-Подільської хлопчачої гімназії та переїзд в інше будинок Кам'янець-Подільської середньої технічної школи [3, с.300, 301].

Нові імпульси для розвитку отримала національна вища школа. Цьому сприяли ухвалені з подачі І. Огієнка закони про відкриття з 1 квітня 1919 р. сільськогосподарського та правничого факультетів К-ПДУУ, а також заснування в м-ку Жванці Кам'янецького повіту Дністровської біологічної станції для потреб зазначеного вишу [5, с.292, 296, 297]. Останній закон виконати не вдалося, утім два перших були реалізовані і в результаті значно збільшилася кількість молоді, яка здобувала вищу освіту за спеціальностями агроном і правник [7, с.209].

12 квітня І. Огієнко головував (разом з А. Лівіцьким) на засіданні уряду у Рівному, а через три дні він востаннє взяв участь у його засіданні [3, с.305, 310]. З 16 по 25 квітня освітнє відомство на урядових зібраннях представляли інші урядовці. А 26 квітня І. Огієнко видав свій останній наказ як керівник освітнього відомства [27, арк.101].

Загалом же, під час роботи РНМ УНР у новому державному центрі І. Огієнко взяв участь у 9 засіданнях уряду із 18. Було винесено на її розгляд 15 освітніх питань, 14 з яких отримали позитивні рішення.

Діяльність урядів УНР добре відображена у тодішній українській пресі, яка оперативним інформувала суспільство про здобутки, зокрема, щодо реформування освіти [1; 2; 4; 13-15; 18; 20; 21].

Отже, як член трьох урядів УНР, Івана Огієнко упродовж січня-лютого і квітня 1919 р. взяв участь сумарно у 33 засіданнях, де у більшості випадків доповідав по суті внесених ним важливих понад 90 законопроектів, які стосувалися розвитку усіх складових національної освітньої сфери – від нижчої початкової школи до університетської, що свідчить про високу ефективність роботи міністра та його команди. Найбільшою заслугою урядової діяльності міністра слід вважати підготовку і прийняття фундаментальних актів – законів про управління освітою та загальне безкоштовне обов'язкове навчання в УНР. Наступні керівники Міністерства народної освіти не спромоглися досягти таких вражаючих результатів, що якнайкраще характеризує яскраву і надзвичайно ефективну постать міністра І. Огієнка, його потуж-

ний, неперевершений внесок у національно-культурне відродження українців.

На нашу думку, піднята тема має певну перспективу дослідження, оскільки ще не уведені у науковий обіг усі джерела, особливо з приватних зарубіжних архівів, про роботу урядів УНР та їх членів, зокрема й І Огієнка, у зазначений період. У підсумку це дасть більш повне і рельєфне розуміння внеску найвищого державного виконавчого органу у намагання створити демократичну, успішну Україну.

Список використаних джерел:

1. Ассігновки Міністерства Освіти на наукові та культурні просвітні т-ва м. Кам'яця. *Життя Поділля*. 1919. 1 лютого. №37. С. 2.
2. В Міністерстві Нар. Освіти. *Вільна Україна*. 1919. 18 квітня. Ч. 20. С. 3.
3. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: документи і матеріали / упорядник В. Верстюк. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2006. Т. 1. 746 с.
4. Завальнюк О. Іван Огієнко – Міністр народної освіти УНР. *Іван Огієнко й утвердження гуманітарної освіти та науки в Україні* : матеріали доп. і повід. на Всеукраїнській наук.-практ. конф., (4-5 березня 1997 року). Житомир : Журфонд, 1997. С. 13-14.
5. Завальнюк О. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта* : наук. зб. Серія іст. та філол. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. Вип. V. С. 297-321.
6. Завальнюк О. Іван Огієнко і керівники української держави у 1917-1920 рр.: співпраця на ниві національного відродження. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2015. Вип. 12. С. 114-124.
7. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 644 с.
8. Закон про шкільні управління. *Життя Поділля*. 1919. 18 лютого. №50. С. 3.
9. Засідання Директорії. *Трудова республіка*. 1919. 7 січня. №12. С. 3.
10. Козачок Я. Вклад Івана Огієнка в розбудову системи національної освіти. *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження* : наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1997 року). До 115-річчя від дня народження. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 1997. С. 316-320.
11. Лектура української мови по вищих школах України. *Життя Поділля*. 1919. 20 лютого. №52. С. 3.
12. Мартос Б. Оскілко й Болбочан: спогади. Мюнхен : Белей, 1958. 63 с.
13. Надання прав вчителям Галичанам. *Українська ставка*. 1919. 13 лютого. Ч. 40. С. 2.
14. Надання прав скінчивши вищі школи в Галичині. *Українська ставка*. 1919. 13 лютого. Ч. 40. С. 2.
15. Напередодні безоплатного і обов'язкового навчання. *Вільна Україна*. 1919. 19 квітня. Ч. 21. С. 3.
16. Новий кабінет Міністрів *Вільна Україна*. 1919. 12 квітня. Ч. 15. С. 3.
17. Новий склад Ради Народних Міністрів У.Н.Р. сформувався в такому складі. *Українська ставка*. 1919. 19 лютого. Ч. 45. С. 3.
18. Нові постанови Ради Міністрів. *Волинське життя*. Житомир, 1919. 4 лют. №18. С. 1.
19. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рятуння України / упоряд., автор перед. і коментарів М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2005. 464 с., іл. вкл.
20. Порівнення прав учителів та учительок Австро-Угорської України. *Українська ставка*. 1919. 14 лютого. Ч. 41. С. 2.
21. Постанови Ради Міністрів. *Волинське життя*. Житомир, 1919. 26 січ. №10. С. 2.
22. Телеграма проф. Огієнка. *Життя Поділля*. 1919. 11 січня. №21. С. 4.
23. Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) : монографія. Київ : Київський університет імені Тараса Шевченка, 1998. 282 с.
24. Удержавлення шкіл. *Українська ставка*. 1919. 20 лютого. Ч. 46. С. 3.
25. Уряди України у ХХ ст.: Науково-документальне видання / Н.П. Барановська, В.Ф. Верстюк, С.В. Кульчицький та ін. Київ : Наук. думка, 2001. 607 с.
26. Яковенко В.І. Огієнко – видатний організатор національної освіти за часів Директорії Української Народної Республіки. *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) виховання національно свідомої особистості (до 115-річчя ювілею видатного вченого)* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (16-17 січня 1997 року). Київ, 1997. С. 108-111.
27. ЦДАВО України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 2. 243 арк.

The article examines the activity of the minister of education Ivan Ohienko in three governments of the Ukrainian People's Republic, its intensity in different cities, including the presentation of important draft laws in the ministry of education on radical reform and development of various components of the national educational sector. Attention was paid to the quality of the documents prepared by the ministerial team and their adoption / non-adoption by the members of the government, an attempt was made to explain the temporary refusal to grant some of them legal force, as well as to evaluate the efficiency of the minister of education himself.

Key words: Ivan Ohienko, Council of People's Ministers of the UNR, draft law, national educational sphere.

Отримано: 20.11.2019

УДК 2-722+32(477.43)(092)Гриневиц

О. О. Починок, аспірант

ОТЕЦЬ АНТОН ГРИНЕВИЧ – КОЛІЗІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються діяльність подільського священника о. А. Гриневица як депутата від Подільської губернії у II Державній Думі Російської імперії, а також учасника та співзасновника УДГ. Зокрема конкретизується увага на його суспільно-політичних переконаннях та методах політичних дій. Зосереджується увага на його особистих оцінках подій та обставин, в яких брав участь.

Ключові слова: священник, депутат, Трудова група, Державна Дума, еліта, Подільська губернія.

До дослідження питань участі у роботі Державних Дум Російської імперії подолян та депутатів-священників з терен Поділля звертались такі науков-

ці як: А. Опря [9], А. Глушковецький [1-3], О. Тригуб [14], В. Милько [7], С. Щур [16], М. Циганюк [15], та інші.

Соціальні реалії у період другої половини XIX – початку XX ст. для Українських земель й для Поділля зокрема, поділяли суспільство на різні групи. На це впливали різні фактори, які були взаємопов'язаними. Для Подільської губернії це: селянство, яке складало переважаючу більшість населення, міщани, та дворяни-поміщики. Проте важливо зазначити, що існував прошарок у суспільстві, який, так би мовити, виконував серед народу об'єднавчу функцію, і ним було духівництво. Завдання священника – бути опорою та підтримкою для своїх людей. Основа священницького життя, відносно своєї парафії, та й загалом, базується на засадах служіння. Він має бути зразком для наслідування, будучи такою ж самою людиною як і всі інші. В українському суспільстві християнські традиції мають міцне коріння. У громаді завжди цінувалася думка духівника, він брав участь у важливих суспільних заходах – словом був поважною особою в народі. Хоча траплялися випадки конфліктів між священником та парафією, чи її окремими членами. Та все ж духівництво мало визнання серед людей та вважалось представниками еліти суспільства. Тобто тими, хто не тільки словом, але й вчинками чинить добро на спільне благо.

Важка економічна ситуація породжувала серед народу прагнення якісних змін. Впровадження ідей покращення життя в умовах системи імперського правління є доволі складним завданням, позаяк, консервативна царська система управління, найменше бажала різних змін за ініціативи мас населення. Революційні події 1905-1907 рр. стали каталізатором перемін у цьому аспекті суспільного життя. Щоб запобігти розгортання та продовження селянських та робітничих виступів у серпні 1905 царським маніфестом було оголошено про скликання Державної Думи. Цей державний орган мав законодорадчий статус, де мали б проводитись попередні розробки та обговорення майбутніх законопроектів та указів. І хоча I і II її скликання не попрацювали достатньо довго на відміну від III і IV, все ж відбулася якісна зміна у соціально-політичному житті населення.

Перед людьми постало питання кому надати право говорити від їх імені та відстоювати їхні права. Подільська депутація I скликання складалась із 12 селян та одного юриста-адвоката, який також проживав у селі та займався сільським господарством (І. Заболотний) [4, с.59-61]. У Другій Думі серед поділян було обрано 11 селян, 1 лікар та 1 священник – А. Гриневич. Найголовнішим питанням для вирішення якого депутати нашого краю йшли у Державну Думу було – земельне. Тому не дивно, що із I скликання – 9 осіб, а з II – 12 стали членами «Трудової групи», в тому числі й о. А. Гриневич [1, с.146].

Представництво духовної особи серед обраних депутатів, свідчить про його визнання серед населення губернії. Хоча священники завжди були значущими особами у громаді, все ж люди часто відокремлювали своє світське життя та духовні практики. Тому обрання пресвітера у державний представницький орган є доказом того, що народ бачать у ньому особу, яка буде намагатись робити конкретні вчинки, що принесуть користь загалу. Також у священнику бачили особу, яка може стати на їх захист у суперечках із поміщиками, які часто виникали саме із земельних питань, та влад-

ними адміністративними структурами. Про що й свідчать листи о. А. Гриневичу з проханнями різного характеру. Зокрема з Балтського повіту про «оборону від утисків справника». Також за проханням він домагався звільнення вчителя з Поділля П. Великотного, затриманого за зберігання нелегальної літератури [1, с.150]. Надходили листи з побажаннями та словами підтримки. Відомо, що у травні 1907 р. він був обраний українською фракцією у склад комісії із написання проекту про потреби української народної школи [6, с.3].

Цікавим аспектом для аналізу є поєднання у його житті двох аспектів: суспільно-політичної діяльності та його належності до духовного сану. Це мало своє відображення на конкретних фактах з життя депутата о. А. Гриневича. У газеті «Подолія» була розміщена стаття анонімного автора, в якій він навів слова депутатів А. Семенова та П. Мороза про духівництво. Вони зазначали, що священники «землю взяли і говорять: моліться Богу, Бог вам дасть усе [...] а самі шуби за 300 р. носять» та, якщо «...не принесеш священнику хліба, то дитину хрестити не буде». Далі зазначив, що йому прикро з такої ситуації, адже в Думі є представник Подільського священства о. А. Гриневич, який «ні слова не скаже на захист духівництва». Тим самим висловлюючи мовчазну згоду на висловлені звинувачення [11, с.3].

Ця стаття не залишилася поза увагою о. А. Гриневича. У надрукованій відповіді він наголошує на тому, що йому зовсім не байдуже і його також ображали слова вищеназваних депутатів. Конкретизував, що він особисто звертався перед тим до А. Семенова і П. Мороза і «просив не виступати з подібними заявами» та вони не послухали його через «особисті відчуття до деяких священників». Проте щось висловити зі свого боку не мав можливості, адже «запис на виступи із земельного питання давно завершена». Також додав, що він міг би зробити заяву стосовно сказаного, але лише в тому випадку, якби було назване його ім'я, тому за регламентом немає права [5, с.3].

Цей факт може свідчити про особисті якості о. А. Гриневича. Не будучи винним у тому, що сталося, знаючи власну правоту, він міг проігнорувати слова обвинувача. Проте з повагою та покорою у спокійній формі пояснює ситуацію, яка мала місце.

Діяльність Трудової групи привернула увагу царського режиму через свої ліві настрої своїх членів. Тому Священний Синод видає розпорядження митрополита Антонія про наказ вийти усім священникам із фракції [1, с.151-152]. І 25.05.1907 р. члени Думи «ліві» священники, які не вийшли зі своїх партійних груп були піддані забороні виконувати служіння. Та це не мало стосунку до Подільського пастиря. Оскільки він подав особисту підписку митрополиту Антонію, що 16.04.1907 р. вийшов із Трудової групи, тому за рішенням Синоду за 7.05.1907 р. покаранню о. А. Гриневич не підлягає [12, с.4].

З цього приводу цікавою для розгляду є його газетна стаття в червні 1907 р., де він пояснив причини свого виходу із Трудової групи. Насамперед він зазначив, що на початку сесії примкнув саме до трудовиків з переконанням того, що її політичні цілі були такими, що «відповідали вимогам християнської совісті» та співпадали з його сприйняттям тодішньої «політичної ситуації з її злиднями та потребами». При чому, зауважив, що не

мав «жодного неповажного ставлення до інших груп». Та все ж 16.04.1907 р. був змушений покинути членство у партії. За його словами, він був не готовий «підкорятися партійній дисципліні» і голосувати за рішення партії проти особистих переконань. Зрозумів, що «яка б не була партія, вона вимагатиме від своєї меншості підпорядкування волі більшості товаришів». Тому за словами депутата він вирішив «вийти із трудової групи й іншої політичної партії не шукати...». Хоча далі все ж зазначив, що при цьому не розчарований її роботою, та не вбачає «за нею антирелігійних і антидержавних зазіхань» [10, с.3].

Та взагалі безпартійним о. А. Гриневич не залишився, адже разом із ним Трудову групу полишили ще 20 українських депутатів [1, с.18]. Оскільки, попередньо, з ініціативи 4 послів від українських губерній, а саме: Довгополова (Нижній Новгород), свящ. Гриневича (Поділля), Хвоста та Рубіуса (Чернігівщина) – відбулось підготовче зібрання з питання організації окремої національної партійної групи. Із усіх присутніх на зібранні була обрана комісія з підготовки звіту про принципи об'єднання українських депутатів в Українську Трудову Громаду [13, с.99-100]. У комісію також ввійшов о. А. Гриневич. І 11.03.1907 р. на зібранні українських послів була зачитана декларація, що повторювала текст аналогічної парламентської фракції трудовиків, проте мали місце інтереси України. Зокрема було зазначено на рівноправності української мови, націоналізації шкіл та політичній автономії України. Та невдовзі, а саме 3.06.1907 р. II Державна Дума за наказом імператора Миколи II була розпущена.

Отже, на прикладі діяльності подільського священника А. Гриневича можемо констатувати, що тоді коли трапилася можливість відстоювати права народу і домагатись покращення соціально-економічного та культурного життя в Подільській губернії та й в Україні загалом, на наших теренах були представники еліти народу, які брали на себе відповідальність та намагались приносити користь суспільству.

Список використаних джерел:

1. Глушковецький А.Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. 400 с.
2. Глушковецький А.Л. Організація виборів до I Державної Думи у Подільській губернії: загальноімперські те-

нденції та регіональна специфіка. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*, 2011. Вип. 2.

3. Глушковецький А., Чернов В. Інформаційний ресурс про виборщиків та депутатів Державної Думи Російської імперії від Подільської губернії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки. 2015. Т. 25. С. 124-136.
4. Государственная Дума первого созыва. Портреты, кратки биографии и характеристики депутатов. Москва : Изд-во «Возрождение», 1906. 112 с.
5. Гриневич А. Ответ. *Подолля*. 1907. 28 апреля. №96. С. 3.
6. Местная хроника. *Подолля*. 1907. 16 мая. №109. С. 3.
7. Милько В.І. Аграрне питання у діяльності депутатів від українських губерній та міст I-II Державних Дум Російської імперії (1906-1907 рр.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Політичні студії. Вип. XIX. С. 37-58.
8. Определение Св. Синода о членах Госуд. Думы священниках: Бриллиантове, Архипове, Колоколникове, Тихвинском и Гриневиче. *Подолля*. 1907. 25 мая. №117. С. 4.
9. Опря А. Антоній Гриневич – священник-патріот. *Тези доповідей п'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції*. 14 травня 1996 р. Вінниця, 1996. С. 59-60.
10. «Партийность» депутата-священника А. Гриневича. *Подолля*. 1907. 31 мая. №121. С. 3.
11. По поводу речей членов Думы г. Семенова и г. Мороза. *Подолля*. 1907. 21 апреля. №92. С. 3.
12. *Подолля*. 1907. 25 мая. №117. С. 4.
13. Симон Пеллора. Статті, листи, документи. Нью-Йорк, 1956. 481 с.
14. Тригуб О. Єпископ УАПЦ Антон Гриневич (1875-1937 рр.). *ЕМНАК*, 2016. №3 (15). Т. 1. С. 44-51.
15. Циганюк М.А. Позадумська діяльність депутатів I Державної Думи від українських губерній та відгуки про їхню роботу в краї. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія історична*, 2017. Вип. XIII. С. 61-168.
16. Щур С.А. Українські депутати I Державної Думи і політичний радикалізм Російській імперії. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки, 2015. Вип. 8. С. 262-269.

The article analyzes the activity of Podil priest Fr. A. Grinevich as a deputy from the Podilskiy province in the Second State Duma of the Russian Empire, as well as a participant and co-founder of the UDG. In particular, attention is drawn to his socio-political beliefs and methods of political action. It focuses on his personal assessment of the events and circumstances in which he participated.

Key words: priest, deputy, Labor group, State Duma, elite, Podilskiy province.

Отримано: 20.11.2019

УДК 929:378.011.3-057.175:34(477.43-21)

Д. Р. Яблонська, аспірантка

БОРИС ДУДОЛЬКЕВИЧ – ЕКОНОМІСТ, ЮРИСТ ТА ПРОФЕСОР КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИХ ВИШІВ: МАЛОДОСЛІДЖЕНА БІОГРАФІЯ

У статті охарактеризовано постать економіста та юриста за фахом, статиста і професора двох кам'янець-подільських вишів Бориса Костянтиновича Дудолькевича. Аналізуються основні складові його життєвого шляху та педагогічної діяльності на теренах Поділля у першій третині XX ст. наголошується на потребі продовження вивчення його біографії.

Ключові слова: Дудолькевич Борис Костянтинович, професор, економіст, статист, громадський діяч, Кам'янець-Подільський інститут народної освіти, Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут.

Серед учасників освітнього процесу на Поділлі у першій третині XX ст. виокремлюється постать економіста, математика та юриста Бориса Костянти-

новича Дудолькевича. Певний внесок у вивчення його життя та діяльності належить вітчизняному історичному О.М. Завальнюку [11]. Однак педагогічну та

викладацьку роботу Б.К. Дудолькевича, пов'язану з Кам'янець-Подільським інститутом народної освіти (далі – ІНО), у повній мірі ще не з'ясовано, що зумовлює продовження дослідницької роботи.

Б.К. Дудолькевич народився 1886 р. у м. Кам'янці-Подільському, в сім'ї мирового судді У 1897 р. вступив до Кам'янець-Подільської класичної гімназії, яку закінчив із золотою медаллю, а в 1904 р. став студентом юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету [16, арк.6]. Однак, бажання стати економістом змусило юнака наступного року перевестися на економічний відділ Санкт-Петербурзького політехнічного інституту [2, арк.2; 14, арк.6]. Восени 1905 р. студент політеху продовжив студії на філософському факультеті Леїрідського університету в Німеччині. Паралельно відвідував лекції та семінари з економіки професора Карла Бюхера, а також лекції професорів Ейленбурга, Плейга [14, арк.6], Бірмана [2, арк.2зв.] та ін. Утім через сімейні обставини і важке матеріальне становище навчання за кордоном довелося згорнути.

Повернувшись до Росії, відновився на економічному відділі Санкт-Петербурзького політехнічного інституту. В 1911 р. здобув диплом про повну економічну вищу освіту. Згодом захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. З часом відчув потребу юридичних знань. Тому знову вступив на колись покинутий юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету, що було мрією батька-юриста Навчався самовіддано, мав високі академічні результати і у підсумку отримав диплом I ступеня [16, арк.6].

Маючи дві вищі освіти та прослухані за кордоном кілька університетських курсів з економіки, довелося визначитися з професійною діяльністю. Його прийняли на роботу у відомстві Державного банку Російської імперії. До більшовицької революції 1917 р. працював у відділі кредитних білетів на посаді помічника касира 2-го розряду, що гарантувало розміщення його прізвища на грошових знаках, поряд з І.М. Шиповим, управляючого Державного банку Росії в 1914-1917 рр. Ця норма була прописана в указі від 29 серпня 1897 р. «Про основи емісії кредитних білетів» і мала на меті забезпечити випуск державних кредитних білетів в контексті політики монометалізму [8, с.13, 32].

З приходом до влади в Росії більшовиків, у житті Б.К. Дудолькевича посилювалися матеріальна скрута, різні негаразди. Як представнику строгого режиму, довелося покинути роботу в банку, шукати постійного заробітку. Рятуючись від «червоного терору», покинув Росію і переїхав на батьківщину, у рідний Кам'янець-Подільський. Тут перебивався непостійними заробітками.

На Бориса Костянтиновича звернуло увагу керівництво місцевого державного українського університету, де наприкінці останнього року існування гостро відчувалася кадрова проблема. Наразі точно невідомо, коли Б.К. Дудолькевича прийняли у штат цього вишу. Як свідчить підписаний ректором І.І. Огієнком не пізніше 11 листопада 1920 р. (напередодні залишення українською владою міста) «Спис служачи Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. По академічній частині», серед науково-педагогічних працівників його не значилося [13, с.274-277]. За автобіографією Б. К. Дудолькевича, він приступив до ви-

кладацької роботи в університеті з 1 січня 1921 р., тобто тоді, коли влада належала більшовикам, а в місті йшли активні пошуки і арешти ворогів пролетарської революції [12, с.386]. На жаль, про особисте життя викладача джерела майже нічого не повідомляють. Відомо лише, що у Кам'янці-Подільському він разом з непрацевдатним рідним братом поселився на Новому плані, по вул. Михайличенка, 5 (сьогодні вул. Драй-Хмари) [16, арк.1].

На той час в УСРР було ліквідовано (реорганізовано) усі університети, крім Кам'янець-Подільського. Та й цьому вишу залишилося існувати недовго. Ще з серпня 1920 р. проводилися заходи з перетворення його в академію (інститути) теоретичних наук, утім цього перешкодило повернення в середині вересня української влади. Утім у січні 1921 р. цей процес набув прискорення. Тож колишній університет трансформувалася на короткий час в інститут теоретичних наук, а потім на його базі оформилися два автономні інститути – народної освіти (ІНО) та сільськогосподарський (СП) [16, арк.5]. Як асистент Кам'янець-Подільського ІНО, Б.К. Дудолькевич був затверджений рішенням №1089 Укрголовпрофосу НКО УСРР від 7 липня 1921 р. разом з іншими викладачами цього вишу: Ю.Й. Сіцінським, С.Ф. Русовою, Є.Д. Сташевським, М.О. Драй-Хмарою, П.В. Клименком, І.А. Любарським, М.О. Хитьковим, М.О. Грінченком, К.А. Подем та ін. [1, арк.4-8]. В ІНО він викладав кілька дисциплін, а саме: теорію політекономіки, статистику, історію міжнародних відносин та організацію вибору [16, арк.6].

Кам'янець-Подільський ІНО, який мав педагогічний профіль, складався з двох факультетів: професійної освіти і соціального виховання [14, с.45]. Обидва були сформовані наказом політкомісара С.В. Чалого. Факультет профосвіти утворили 18 травня 1921 р. на базі двох факультетів – фізико-математичного та соціально-історичного (соціально-гуманітарного) [3, арк.21зв.]. Саме на останньому Б.К. Дудолькевич розпочав свою асистентську діяльність (факультет соціального виховання відкриється лише через півроку – 1 листопада 1921 р.) [15, с.34; 14, с.49].

Як економіст, він працював на кафедрі історії народного господарства. У 1922-1923 н.р., після офіційного закріплення за ним такої навчальної дисципліни як статистика (вона викладалася і в українському університеті), для молодого викладача відкрився простір для посадового зростання. Факультетська комісія на чолі з деканом П.М. Бучинським 25 серпня 1922 р. дала згоду призначити його на посаду звідувачого кабінетом статистики. Його помічником став професорський стипендіат Е.А. Бржосньовський [2, арк.5]. Про зрушення в роботі зазначеного кабінету в інститутських звітах згадок немає.

Б.К. Дудолькевичу довелося працювати на основі сумісництва і в сільськогосподарському інституті, де також відчувалася потреба у науково-педагогічних кадрах. Тому молодий, перспективний та освічений викладач вже наступного навчального року отримав години і посаду в.о. професора у цьому виші [16, арк.5]. Після закриття факультету професійної освіти в ІНО (1923 р.) зменшилася і обсяг годин на точні науки [16, арк.5]. Тому професор Б. Дудолькевич більшість академічного навантаження мав

у сусідньому виші, сільськогосподарському інституті. Там йому доручили такі предмети, як сільськогосподарська статистика, сільськогосподарська кооперація, економічна політика, сільськогосподарське законодавство та господарське право.

З 1925 р. чисельність професорсько-викладацького складу сільгоспінституту збільшилася, а тому Борису Костянтиновичу скоротили академічне навантаження, залишивши за ним такі навчальні дисципліни, як загальна та сільськогосподарська статистика, а на робітничому факультеті – загальну та економічну географію [16, арк.6]. Робота в ІНО та СГІ стала найважливішою справою освітньої діяльності Б.К. Дудолькевича. Викладаючи економічні, математичні та правові дисципліни майбутнім педагогам робітничо-селянського походження і слухачам робітфаку, він повністю реалізовував свій талант, озброїти молодь знаннями і уміннями на достатньому і задовільному рівнях, багато працював як науковець, методист, консультант, проводив додаткові консультації, семінари, що забирало практично увесь вільний час.

Скоріш за все, що з часом професор сконцентрувався на роботі в аграрному виші. На це вказують опубліковані дані зокрема про персональний склад 10 кафедр Кам'янець-Подільського інституту соціального виховання, який прийшов на зміну ІНО, за 1932 р. У списку його ім'я відсутнє [14, с.65].

Брав активну участь в громадській роботі. Зокрема, з 1920 р. вступив до профспілкової секції «Робос» в ІНО, членський квиток № 66354 [16, арк.4]. Був членом різних професійних організацій, очолював окружну тарифно-розцінювальну комісію ІНО та місцеві комітети (місцкоми) в обох вишах [16, арк.6].

Крім навчальної, методичної, громадської роботи, займався й науковими дослідженнями. Серед різних проблем, якими захоплювався учений, були пов'язані із статистикою, фінансами, міжнародним правом, сільським господарством тощо. Зокрема, ним були підготовлені такі праці: «Статистический очерк Подольской губернии», «Статистика і її методологія у співвідношенні до сільського господарства», «Нариси фінансової науки», «Позитивна натура і санкція норм міжнародного права», «Виробничий досвід селянського населення в системі дослідження сільського господарства», «Нариси сільськогосподарського життя на Поділлі» [16, арк.бзв.]. Розробив конспекти лекцій із статистики, історії міжнародних відносин та сільськогосподарської кооперації [16, арк.бзв.]. З появою періодичного наукового органу «Записки сільськогосподарського інституту» Б.К. Дудолькевич, починаючи з 3-го випуску (1926 р.), став одним із його авторів. Йому належать такі статті: «До сучасного демографічного вигляду Поділля» [8], «Екскурс до демографічних властивостей селянського населення Кам'яниччини» [9], «Статистична характеристика сучасного птахівництва України й Поділля» [11; 7]. Окрім того, добре володіючи англійською, французькою та німецькою мовами, переклав українською кілька закордонних книг з права та статистики, які використовувалися у навчальному процесі вишів Кам'янця-Подільського.

На базі ІНО діяли науково-дослідна кафедра історії та економіки Поділля та Наукове при УАН товариство, але участі у них Борис Костянтинович з невідомих причин не брав. Як і у предметній комісії педагогічного

та виробничого циклів (можливо, через невеликий науково-педагогічний стаж). Працюючи рядовим професором, він усі свої здібності прикладав до підготовки високоякісних педагогічних кадрів, підвищення авторитету свого вишу в регіоні і республіці.

Коли розпочались переслідування професури на Поділлі, то знайти уразливі місця в біографії Б.К. Дудолькевича було не просто (крім старорежимної діяльності батька і самого вченого в імперську добу). Звинуватити його в національному відродженні 1917-1920 рр., а отже придумати міфічний зв'язок з організованими антирадянськими силами, які діяли за чиєюсь зовнішньою вказівкою і прагнули повалити владу робітників і трудового селянства, не виходило. Попри те, працюючи в колективі, він контактував з колегами, які на початку 1930-х рр. були заарештовані і обвинувачувалися у низці антидержавних діянь (у підсумку їх засудили до 5 років перевиховання у сталінських таборах). Тому, використовуючи дослідження М.І. Алещенка і В.А. Нестеренка, можна стверджувати, що сам професор у 1930-х рр. не був репресований [4, арк.26].

У 1932 р. Бориса Костянтиновича було переведено до одного із навчальних закладів Полтави, назву якого встановити не вдалося. Також невідомо як протікало його життя у адміністративному центрі Полтавщини. Щоправда, вдалося встановити, що значно пізніше, 12 листопада 1957 р., Б.К. Дудолькевич перебував у Кам'янці-Подільському на допиті в слідчому відділі КДБ Хмельницької обл. Допит тривав 15 годин та проводився з метою реабілітації засуджених викладачів 1930-х рр., а саме: В.П. Храневича, М.В. Курневича, Г.Д. Бутка, А.В. Розенкранца, М.П. Геращенко та С.А. Плюйка Вченого допитували про його зв'язок із зазначеними науково-педагогічними працівниками, УВО та антирадянську діяльність засуджених колег [4, арк.259-265]. Окрім Б.К. Дудолькевича, на допит було викликано викладача Кам'янця-Подільського сільськогосподарського інституту, випускника ІНО 1927 р. М.М. Крукевича. Відповіді обох були дуже схожими, коли мова заходила про знайомство з окремими викладачами. Утім про участь засуджених в антирадянських організаціях їм нічого не було відомо [4, арк.266-270]. В результаті ці свідчення дали можливість переглянути справи незаконно ув'язнених викладачів в період сталінського тоталітарного режиму. За 1957-1958 рр. управлінням КДБ при Раді Міністрів УРСР у Хмельницькій області та прокуратурою УРСР було винесено рішення про реабілітацію представників професорсько-викладацького складу Кам'янець-Подільських вишів.

З 1957 р. Борис Дудолькевич продовжував проживати у Кам'янці-Подільському, але вже за іншою адресою (вул. Бусигіна, 10 на Польських фільварках), ніж це мало місце у 1920-1930-х рр. [5, с.1]. Через своє так зване нетрудове походження і виховання (народився у сім'ї буржуазного інтелігента), він не став членом комуністичної партії, не отримував різні матеріальні привілеї та не мав прерогативи у просуванні на керівні посади у вишах і громадських організаціях, як це було зазвичай у партійців. Помер Борис Костянтинович у рідному місті 10 травня 1964 р., похований на Руськофільварецькому цвинтарі [5,

с.1]. Однак, залишається досі нез'ясованим питання про долю професора у 1940-1950-х рр. та причини і час повернення до Кам'янця-Подільського.

Отже, представник української радянської науково-педагогічної інтелігенції Б.К. Дудолькевич, як професор двох Кам'янець-Подільських вишів, але найбільше – інституту народної освіти, у 1920-х – на початку 1930-х рр. залишив помітний слід в історії регіональної вищої освіти та науки, виявляючи високу професійну підготовку, педагогічну майстерність, науковий хист, дбаючи про високоякісну підготовку учительських і агрономічних кадрів, власну громадську активність, підпорядковану інтересам трудових колективів. Надалі актуальним завданням для дослідників залишається пошук історичних джерел з метою з'ясування усіх найбільш важливих, ще не з'ясованих складових біографії вченого.

Список використаних джерел:

- Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 4-8.
- Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 2. Спр. 136. Арк. 2-5.
- Державний архів Хмельницької області. Ф.Р. 302. Оп. 3. Спр. 5. Арк. 21зв.
- Державний архів Хмельницької області. Ф. 6193. Оп. 12. П. 5966. Арк. 26.
- Інформація про дату та місце смерті Дудолькевича Б.К. / Кам'янець-Подільський міський відділ державної реєстрації актів цивільного стану головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області, 14 лютого 2020 р. 1 с.
- Алещенко М.І., Нестеренко В.А. Репресовані викладачі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. Т. 2. С. 205-210.
- Бучковська В.І. Стан галузі птахівництва України у 20-30-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. Львів, 2010. Т. 12. №2 (44). Ч. 5. С. 154-156.
- Государственные кредитные билеты Российской Империи образца 1898-1912 годов: номиналы, управляющие, кассиры. Санкт-Петербург, 2015. 82 с.
- Дудолькевич Б.К. До сучасного демографічного вигляду Поділля. *Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі*. Кам'янець на Поділлі, 1926. Т. 3. С. 1-8.
- Дудолькевич Б.К. Екскурс до демографічних властивостей селянського населення Кам'янецьчини. *Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі*. Кам'янець на Поділлі, 1927. Т. 4. С. 106-110.
- Дудолькевич Б.К. Статистична характеристика сучасного птахівництва України й Поділля. *Записки Сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі*. Кам'янець на Поділлі, 1928. Т. 5. С. 226-239.
- Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. 632 с.
- Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / уклад. й автори статті С.А. Копилов, О.М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. 848 с.
- Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. 408 с.
- Мельник Е.М., Філінюк А.Г. Кам'янець-Подільський інститут народної освіти: розвиток, досягнення та втрати (1921-1930 рр.). *Освіта, наука та культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1998. Т. 1. С. 28-40.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 2351. Арк. 1-6.

The article describes the figure of an economist and a lawyer by profession, a statistician and professor of two Kamyanets-Podilskiy universities, Boris Dudolkevich. The basic components of his life path and pedagogical activity in the territory of Podillya in the first third of the twentieth century are analyzed. stresses the need to continue studying his biography.

Key words: Boris Dudolkevych, professor, economist, statistician, public figure, Kamianets-Podilskiy Institute of Public Education, Kamianets-Podilskiy Agricultural Institute.

Отримано: 20.11.2019

УДК 378.016:81'23

Ю. Ю. Бугера, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛІНГВІСТИКА» СТУДЕНТАМИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 016 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

У статті розглядаються актуальні проблеми вивчення дисципліни «Психолінгвістика» студентами спеціальності 016 Спеціальна освіта. Пропонується структуру навчальної дисципліни, система завдань, результати навчання, основні проблеми курсу.

Ключові слова: психолінгвістика, професійна підготовка, логопедія, розвиток мовлення.

Постановка проблеми. Психолінгвістика, використовуючи методологію теоретичного і експериментального аналізу, досліджує інтелектуальну психічну діяльність людини, а саме ті її аспекти, що є об'єктом спеціально-педагогічного впливу. Але, проблема активного впровадження психолінгвістичних знань в теорію і методику логопедичної роботи ще не вирішена в повній мірі.

Аналіз останніх досліджень. В останнє десятиліття у вітчизняній логопедії та корекційній педагогіці був розроблений цілий ряд методичних систем корекційно-логопедичної роботи з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку, побудованих з урахуванням даних психолінгвістики (Т. Візель, С. Горбунова, Е. Данілавічуте, Ю. Коломієць, Р. Лалаєва, І.Марченко, О. Орлова, Є. Собонович, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Туманова, Т. Філічева, С. Шаховська та ін.). В основу цих методичних систем і програм навчання покладено психолінгвістичний підхід до аналізу особливостей порушень процесу формування мовлення при тих чи інших формах мовленнєвої патології; в них використовуються деякі психолінгвістичні експериментальні методики, а сама система роботи будується з урахуванням психолінгвістичних закономірностей формування мовлення в онтогенезі.

На необхідність активного впровадження психолінгвістичних знань в теорію і методику логопедичної роботи, важливість засвоєння цих знань студентами-логопедами неодноразово вказували в своїх працях Т. Філічева, Г. Чиркін, Л. Волкова, Р. Лалаєва, С. Шаховська та ін. В. Воробйова, В. Глухов вважають, що психолінгвістика являється методологією логопедії та корекційно-педагогічної роботи в цілому [1; 3].

Метою статті є аналіз актуальності та змісту вивчення дисципліни «Психолінгвістика» студентами спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Виклад матеріалу. Предметом вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є процеси породження, сприймання та формування різних видів мовленнєвої діяльності і знаків мови, як основного засобу її здійснення.

Основними завданнями курсу є: формування у майбутніх логопедів системи знань з психолінгвістики,

зокрема, що стосуються психофізіологічної структури та механізмів мовленнєвої діяльності, особливостей розвитку мовлення у процесі нормального та порушеного онтогенезу; теоретична підготовка студентів щодо розуміння психологічних механізмів мовленнєвої діяльності, для ефективної організації розвитку та корекції мовленнєвих процесів у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; ознайомлення із психофізіологічними процесами, що забезпечують різні види мовленнєвої діяльності та рівнями організації мовленнєвої функціональної системи; набуття студентами вміння використовувати теоретичні знання на практиці, диференціювати рівні організації мовленнєвої системи.

У процесі вивчення дисципліни студенти мають опанувати основні поняття, терміни, концепції психолінгвістики; знати психофізіологічну структуру, механізми мовленнєвої діяльності та особливості розвитку мовлення під час нормального та порушеного онтогенезу; вміти проводити диференційну діагностику формування мовленнєвої діяльності у дітей з типовим розвитком та при порушеннях, а також вміти здійснювати дослідження експресивного, імпресивного мовлення процесів читання і письма у дітей; визначати психологічні особливості розвитку функцій мовлення в дітей різного віку; застосовувати індивідуальний підхід щодо розвитку мовлення дітей з різними порушеннями; визначати ефективні шляхи мовленнєвого розвитку дитини та шляхи корекції порушень їх мовленнєвого розвитку; застосовувати різні психолінгвістичні методи у роботі з дітьми, що мають порушення мовлення.

Програма курсу охоплює два змістові модулі. Змістовий модуль I «Загальні основи психолінгвістики» передбачає три теми:

Тема 1. «Психолінгвістика як наука» акцентує увагу студентів на актуальності психолінгвістики, уточнює її предмет та об'єкт вивчення, основні завдання та місце у системі психологічних дисциплін. А також вказує на історичні аспекти становлення психолінгвістики.

Тема 2. «Породження та сприймання мовлення». У цій темі розглядаються питання: теорія безпосередніх складників і трансформаційна граматики (Н. Хомський)

як пояснювальний принцип породження мовлення; комунікативно орієнтовані моделі; когнітивні моделі породження; сучасні теорії породження мовлення; рівневі та циклічні різновиди моделей породження мовлення Т. Ахутіної, І. Зимньої та інших.

Тема 3. «Становлення мовної особистості в онтогенезі». Протягом вивчення цієї теми приділяється увага теорії наочності в системі підходів до розвитку мовленнєвої здатності; віковій динаміці розвитку мовлення і мислення; становленню фонетики, граматики, лексики дитячого мовлення; психології оволодіння іноземною мовою та білінгвізму;

Змістовий модуль II. «Основні аспекти дослідження процесу мовленнєвої комунікації» передбачає вивчення двох основних тем.

Тема 4. «Розуміння та породження усного та писемного мовлення» передбачає вивчення студентами психологічної структури мовленнєвого висловлення; етапів породження та розуміння усного мовленнєвого висловлення; мозкових механізмів, що забезпечують процеси породження і розуміння мовленнєвого висловлення; психофізіологічної структура процесу письма та етапів оволодіння процесами читання та письма.

Тема 5. «Психолінгвістичний підхід до вивчення порушення мовлення» акцентована на вивченні психолінгвістичних аспектів механізму загального недорозвинення мовлення; фонетико-фонематичних порушень, заїкання тощо; визначенні стану сформованості компонентів мовленнєвої діяльності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку; визначенні порушених механізмів мовленнєвої діяльності.

Для організації практичних занять із курсу студентам пропонується перелік проблем для обговорення, практичні задачі, дискусійні запитання та перелік самостійних завдань, а саме: заповнення таблиць, розробка схем, підготовка рефератів та презентацій, анотації наукових психолінгвістичних статей, конспектування наукових джерел з курсу.

Отже, можна зробити висновок, що в професійній підготовці корекційних педагогів, зокрема логопедів, важливу роль відіграє вивчення навчального курсу «Психолінгвістика», що представляє собою теоретичні, методологічні основи професійної підготовки. Адже, знання психолінгвістичних закономірностей здійснення мовленнєвої діяльності, її формування в ході онтогенезу складають, на нашу думку, основу «базової» теоретичної підготовки логопеда. Перспективами подальших розвідок може бути розширення кола аналізу теоретичних і практичних проблем психолінгвістики, вдосконалення тематики та змісту курсу.

Список використаних джерел:

1. Глухов В.П. Основы психолінгвістики : учеб. пособие для студентов педвузов. М. : АСТ: Астрель, 2005. 351 с.
2. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. Киев : ИЗМН, 1997. 44 с.
3. Бондаренко Н.А. Психолінгвістичний підхід до вивчення механізму загального недорозвинення мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. Вип. 28. С. 23-26.
4. Тищенко В.В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. Вип. 27. С. 203-207.

The article deals with the actual problems of studying the discipline «Psycholinguistics» for students of specialty 016 Special education. The structure of the discipline, the system of tasks, the results of training, the main problems of the course are offered.

Key words: psycholinguistics, vocational training, speech therapy, speech development.

Отримано: 20.11.2019

УДК 37.018.1-056.2/.3

М. Г. Буйняк, асистент

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті висвітлено проблеми сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Наголошено на ролі психолого-педагогічного супроводу таких сімей фахівцями закладів спеціальної та інклюзивної освіти.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, діти з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічний супровід сім'ї.

Сім'я – це найперше соціальне оточення, в якій відбувається розвиток дитини, формування її особистості та пристосування до умов навколишнього середовища. Однією з найважливіших функцій сімейного виховання є досягнення дитиною максимально можливого рівня розвитку. Саме тому на сім'ї, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, покладається значно більша відповідальність.

Проблеми сімейного виховання дітей з особливими освітніми потребами розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, Л. Акатова, О. Вержиховської, О. Мастоюкової, С. Миронової, А. Московкіної, В. Ткачової, С. Трикоз, Л. Шипіциної та ін. Вчені (Л. Акатов, С. Завражин, В. Ткачова та ін.) наголошують, що сім'я, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, виконує,

крім загальноприйнятих функцій (економічна, репродуктивна, виховна, господарсько-побутова) ще й специфічні (реабілітаційно-відновлювальну, корекційно-освітню, професійно-трудова, соціалізуючу, функції емоційного прийняття, пристосування та адаптації тощо) [1; 4, с.153]. Таке «додаткове навантаження» призводить до виникнення цілої низки проблем, пов'язаних як з емоційним станом самих батьків, так і з питаннями навчання, виховання та розвитку дитини. О. Мастоюкова та А. Московкіна надають такий їх перелік [3, с.58-72]:

1. Матеріальні проблеми. У зв'язку зі складністю ситуації на сім'ю лягає основний тягар по догляду, навчанню та вихованню дітей з особливими освітніми потребами, що неминує супроводжується більшими (у порівнянні з іншими) матеріальними витратами. За результатами досліджень 34,6% сімей, які

виховують дітей з особливими освітніми потребами оцінили своє матеріальне становище як погане; 11,7% – як вкрай погане; загалом близько 21% дітей з ООП виховуються у неповних сім'ях.

2. Значне психоемоційне навантаження негативного характеру. Народження дитини з порушеннями у розвитку діє на різних батьків неоднаково, але в більшості випадків проявляється як сильний психологічний стрес. Крім цього її поява вносить суттєві корективи в звичний побут сім'ї. Члени сім'ї витрачають чимало сил, щоб пристосуватися до нових умов. Непоодинокими є випадки, коли батьки, очікуючи насмішок і співчуття, соромляться виходити на прогулянку з малюком і роблять це «крадькома», «таємно», в темний час доби, далеко від людей.

3. Проблеми, пов'язані з організацією життя і виховання дитини з особливими освітніми потребами у сім'ї. Усвідомлюючи свою відповідальність перед малюком, батьки повинні створити у сім'ї необхідні умови для організації повноцінного розвитку і виховання дитини. Перш за все їм слід потурбуватися про проведення своєчасної діагностики стану здоров'я та розвитку дитини. Ті діти, у яких порушення у розвитку помітне відразу і не викликає сумніву, потрапляють в поле зору спеціалістів відразу після народження. Однак деякі порушення помітні не відразу, вони можуть мати різні форми й ступінь виразності, з'являтися після народження, що передбачає необхідність постійного моніторингу стану здоров'я та розвитку дитини.

Діагностика порушень у розвитку дитини повинна бути комплексною і здійснюватися за участі різних фахівців (медиків, психолога, олігофренопедагога, логопеда). Не менш вагомим значенням має допомога фахівців в організації догляду за дитиною, її навчання і виховання. У разі необхідності батьки можуть звернутися за допомогою до інклюзивно-ресурсних центрів, де працюють фахівці різних профілів і надається допомога дітям починаючи з дворічного віку.

4. Проблеми, пов'язані з навчанням дітей з особливими освітніми потребами та вибором майбутньої професії. Обираючи заклад освіти для дітей, батьки повинні керуватися, в першу чергу, освітніми потребами та можливостями самої дитини. На часі у нашій країні існує розгалужена система освітньо-корекційних послуг для дітей з різними освітніми потребами, що створює можливості для забезпечення належних умов навчання і виховання різних категорій дітей.

5. Проблеми, пов'язані з реалізацією потреби дитини в спілкуванні з однолітками. Батьки повинні всіляко сприяти формуванню у дітей необхідних навичок взаємодії з іншими людьми, оскільки відособленість від однолітків в подальшому може мати негативні наслідки, що призведе до соціальної дезадаптації дитини. Найефективніше контакти з іншими дітьми налагоджуються в ранньому віці. Дитина з особливими освітніми потребами, перебуваючи серед однолітків, може відчувати, що вона не така, як інші, проте її переживання, в зв'язку з віковими особливостями, ще недостатньо глибокі, тому адаптація відбувається швидше і менш

болісно. Найбільш прийнятною для встановлення контакту з іншими дітьми є ігрова діяльність.

Більшість з вищевказаних проблем можуть бути вирішені за умови кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. На часі співпраця з батьками визначається як один із пріоритетних напрямів діяльності закладів освіти. Обов'язковою умовою ефективності цієї співпраці є участь батьків в команді психолого-педагогічного супроводу, який необхідний, в першу чергу, тим батькам, у яких є сумніви щодо правильності вибору ними закладу для навчання своєї дитини. Проте реалізація цього завдання можлива лише за активної участі самих батьків. Як свідчать результати досліджень, близько 30% батьків негативно ставляться до тісної співпраці з закладом освіти; решта висловлюють такі пропозиції щодо підвищення ефективності цієї співпраці: «залучення батьків до навчального процесу», «залучення до заходів, які проводяться у школі», «щоб вчитель давав поради, як працювати з дитиною вдома», «більше працювати психологу з дітьми та батьками», «допомога батькам спеціалістів-дефектологів, які працюють з дітьми», «повідомлення батькам про трудові та досягнення їхніх дітей», «вчитель має проводити роботу з батьками здорових дітей, щоб вони не налаштували їх проти інших» тощо [2].

Отже, вирішення проблем сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами залежить не тільки від самих батьків, але й від фахівців закладів освіти. Розробку організаційного та психолого-педагогічного забезпечення співпраці батьків та закладів освіти вважаємо перспективним напрямком дослідження проблеми.

Список використаних джерел:

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2003. 368 с.
2. Буйняк М.Г. Особливості співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 34. С. 59-68.
3. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2003. 408 с.
4. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.

The article describes the problems of families raising children with special educational needs. The role of psychological and pedagogical support of such families is emphasized by specialists of institutions of special and inclusive education.

Key words: family, family education, children with special educational needs, psychological and pedagogical support of the family.

Отримано: 20.11.2019

М. М. Браницька, аспірант

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ НА РОЗУМІННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЬМИ

Порушення інтелектуального розвитку негативно впливають на розуміння та становлення власного мовлення. У дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП) повільно розвивається процес сприймання, що проявляється у зниженні пізнавального інтересу. Низький інтерес до навколишнього середовища відображається на подальшому формуванні мовлення та його розумінні.

Ключові слова: інтелектуальні порушення, розуміння мовлення, дошкільний вік, діти.

Незмінним джерелом засвоєння інформації про навколишній світ є усне мовлення. Формування потрібних навичок, життєвого досвіду, знайомство із навколишнім відбувається за допомогою правильного сприймання та аналізу словесного потоку. Діти з ІП мають виразні порушення пізнавальної діяльності, що є основою для подальшого формування мовленнєвої діяльності (інтерес до навколишнього, предметно-практична діяльність). Результатом чого є порушення усіх сторін мовлення.

З огляду на це, метою нашого дослідження є теоретичний аналіз впливу інтелектуальних порушень на розуміння мовлення дітьми дошкільного віку.

Імпресивне мовлення дітей з ІП досліджували багато вчених (Г. Блеч, О. Катаєва, Н. Кравець, Р. Лалаєва, Є. Соботович, Н. Стадненко, О. Стребелева, О. Хайдарова та ін.); водночас у теорії недостатньо висвітлено вплив ІП на розуміння мовлення.

Порушення мовлення у дітей з ІП Р. Лалаєва характеризує як системне (тобто порушені усі його компоненти) та стійке (що впливає на тривалість та складність процесу їхнього усунення) [1]. Вона наголошує на тому, що розвиток мовлення дітей залежить від ступеня інтелектуального порушення. Водночас, співвідношення між рівнем інтелектуального розвитку та мовленням чітко не визначено [1, с.5].

Узагальнено особливості дітей з ІП, які негативно впливають на розуміння усного мовлення:

- Стійкість порушення пізнавальної діяльності;
- Недорозвиток розвитку психічних процесів загалом та мовлення, зокрема;
- Порушення пам'яті;
- Переважання конкретності мислення;
- Недорозвиток функції самоконтролю;
- Нерозуміння причиново-наслідкових зв'язків;
- Лексичне значення слова є більш значущим, ніж його граматичне оформлення;
- Збідненість емоційного спілкування та ін.

У ранньому віці процес сприймання розвивається дещо сповільнено та проявляється у тому, що діти не співвідносять більшість слів із предметами, які вони позначають. Окрім того, мають знижений інтерес до іграшок, оточуючих предметів, наслідком чого є труднощі запам'ятовування їхніх назв. Мовлення не виконує регулюючу функцію та не є засобом спілкування дітей з ІП, внаслідок чого починають виникати труднощі розуміння словесної інструкції та процесу наслідування [4].

С. Рубінштейн описувала стійке порушення пізнавальної діяльності, яке характеризується низькою зацікавленістю у отриманні знань, сповільненістю психічних процесів, труднощами процесів аналізу та синтезу, проблемами із самооцінюванням та самоконтролем. Несформований зоровий аналіз предметів та зображень

обмежує подальші уявлення про нього, які характеризуються збідненістю та фрагментарністю. Порушення цілісності сприймання спричиняють труднощі розуміння інформації про ці предмети та в цілому [2].

Обмеженість знань також проявляється і в неточностях сприймання цілого тексту та втрати його смислу. Порушення розуміння мовлення спричинені і звуженим обсягом запам'ятовування, що не дозволяє дітям утримати усе почуте [2]. Водночас, спостерігаються порушення причиново-наслідкових зв'язків та акцентуації дітей на його окремих елементах. Втрата логічної послідовності подій виникає тому, що діти дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями не розуміють повною мірою смислових зв'язків у тексті. Це негативно впливає і на побудову власного мовлення і на його розуміння. Н. Стадненко довела, що для відновлення логічних зв'язків подій варто використовувати опору у вигляді малюнків, допоміжних схем дій або складеного плану [3].

Сприймання прихованого змісту також є складним, тому що у дітей з ІП переважає конкретне мислення. Вони не можуть сприйняти та зрозуміти прихований зміст, абстрактні поняття, порівняння та ін. Діти з ІП старшого дошкільного віку не сприймають переносного значення слів; вони не розуміють навіть ті фрази з прихованим змістом, які є звичними та загальноприйнятими. Нові слова діти з ІП також пов'язують із ситуацією, в якій їх почули. Тому й надалі ці слова асоціюються із вже знайомою подією та діти не можуть переносити їх в нові умови, ситуації. Помітним у дітей з ІП є збіднене емоційне спілкування, що надалі впливає і на невербальне. Несформованість комунікативної функції мовлення у дошкільному віці не компенсується розумінням або використанням невербальних засобів комунікації [1; 4].

Отже, порушення інтелектуального розвитку негативно впливають на розуміння мовлення загалом. Труднощі сприймання відображаються на засвоєнні потрібних знань, умінь та навичок. Виникає потреба пошуку способів розвитку імпресивного мовлення, адже формування розуміння є необхідною умовою для подальшого навчання у школі.

Список використаних джерел:

1. Лалаєва Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах. М. : ВЛАДОС, 2001. 224 с.
2. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника : учеб. пособ. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Просвещение, 1986. 192 с.
3. Стадненко Н.М., Матвеева М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології Кам'янець-Подільський : Кам'янець-подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. 200 с.
4. Стребелева Е., Мишина Г. Психолого-педагогическая диагностика нарушений развития детей раннего и дошкольного возраста. М. : Мозаика-Синтез, 2016. 197 с.

Disorders of intellectual development adversely affect the understanding and formation of one's own language. Children with intellectual disabilities (IP) are slowly developing the process of perception, which is manifested in the decline of cognitive interest. The lack

of interest in the environment imprints on the further formation of speech activity.

Key words: intellectual impairment, speech comprehension, preschool age.

Отримано: 20.11.2019

УДК 376.091.39:015.311-053.6

Т. І. Валько, аспірантка

ТРЕНІНГОВІ ЗАНЯТТЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО СІМ'Ю ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті представлено дослідження уявлень про сім'ю підлітків з інтелектуальними порушеннями і проаналізовано результати тренінгових занять проведених з метою формування цих уявлень.

Ключові слова: підлітки з інтелектуальними порушеннями, тренінг, уявлення про сім'ю.

Порушення інтелектуального розвитку обумовлюють труднощі під час формування у підлітків уявлень про сім'ю. У старшокласників, які навчаються в закладах інституційного типу обмежується взаємодія з родиною та можливість наслідувати поведінку батьків.

У загальній педагогіці проблеми сімейного виховання досліджені Н. Волковою, А. Кузьмінським, А. Макаренком, В. Омелянком, В. Постовим, Є. Сарапуловою, М. Фіцулою та ін. Теоретичні засади сімейного виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку розробляли: Л. Борщевська, Н. Завєрико, Т. Закрепіна, І. Зверєва, В. Левицький, О. Мастоюкова, М. Матвєєва, С. Миронова, О. Савіна, та інші. Проте, дослідження впливу інтелектуального порушення та закладу, в умовах якого зростає підліток, на формування його уявлень про майбутню сім'ю не здійснювалось.

Метою статті є висвітлення результатів апробації тренінгових занять для підлітків з легким ступенем інтелектуального порушення, які навчаються в закладах інтернатного типу і недостатньо спілкуються з родиною.

Дослідження проводились в квітні 2017 року на базі Солобокецького навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради.

Попередньо нами були виявлені особливості уявлень старшокласників про сімейні стосунки за допомогою спостереження та спеціальної бесіди.

Результати показали, що підлітки з порушеннями інтелектуального розвитку (далі ПІР) мають суттєві прогалини в процесі усвідомлення та аналізу системи взаємостосунків між подружжям, батьками та дітьми. З огляду на ці особливості були визначені основні завдання тренінгових занять з формування уявлень про сім'ю для цієї категорії підлітків: сформулювати чітке уявлення про сім'ю, причини її створення, основні функції тощо; розширити уявлення про матеріальні та емоційні складові сімейного життя, особливості ведення родиною побуту та ін.; пояснити роль і значення інтимних аспектів сімейного життя з метою сексуального виховання підлітків; розкрити зміст, причини, та шляхи вирішення сімейних конфліктів; поглибити уявлення підлітків про розподіл обов'язків в родині та ін.

Для проведення експериментальної роботи було сформовано контрольну та експериментальну групи, до яких увійшло по 5 підлітків.

Добираючи вправи для тренінгів ми комбінували різні форми взаємодії: групові, індивідуальні; ди-

ференціювали характер роботи: пасивний (слухання притчі), активний (виконання вправи); обирали завдання, які потребували рухової, вербальної активності, творчого підходу тощо.

Кожне заняття розпочиналось із вправ, метою яких було зацікавити старшокласників, зняти психоемоційне напруження та ін.

Ми ставили запитання групі: «Що таке сім'я?», «Що необхідно для створення родини?», «Конфлікт – це ...» та ін., щоб активізувати розумову діяльність учасників тренінгу. На етапі, коли учні усвідомили, що їх не критикуватимуть за неправильно сформульовану думку, а навпаки підтримуватимуть за власну точку зору активність підлітків зростає.

Основна частина занять включала проведення сюжетних ігор. Спочатку підліткам озвучувався задалегідь підготовлений сюжет і пропонувалось обговорити варіанти розвитку та оптимальні шляхи вирішення ситуації.

Поступово ускладнюючи завдання, ми пропонували опорні запитання, які допомагали зорієнтуватись. Далі, учні самостійно висловлювались від імені певного персонажу. Як допоміжний засіб ми використовували елементи гардеробу: хустину, краватку, фартух, портфель тощо. Сюжетні ігри були проведені на теми: «Сімейний бюджет», «Конфлікти в родині», «Освідчення», «Медогляд у лікаря», «Розподіл сімейного бюджету», «Стосунки батьків і дітей» тощо. Учні досить вдало розігрували сюжети, які відображають сімейний побут. Можемо пояснити це тим, що усі учасники тренінгу родом із сільської місцевості, де веденню господарства приділяється значна увага. Крім того підлітки здобувають такого роду знання на уроках соціально-побутового орієнтування в школі. Найскладніше було відобразити конфлікти в родині, через необхідність розкрити емоції та почуття.

Після циклу тренінгових занять підліткам було запропоновано повторно дати відповіді на запитання бесіди про сім'ю на основі опису малюнків.

За результатами, підлітки, які увійшли до контрольної групи узагальнюючи зображене на малюнках в більшості (64%) констатували лише зовнішню складову зображеного, при цьому не враховуючи змісту та обставин: «Щось дивляться», «На морі», «Народила», «Вона сміється» тощо. Такі аспекти сімейного життя як розв'язання конфліктних ситуацій, диференціація понять «любов» та «дружба» для 80% респондентів так і залишились незрозумілими. Старшокласники з

ПІР, які увійшли до експериментальної групи після участі в тренінгах давали більш точні та обґрунтовані відповіді. До прикладу пояснення передумов щодо створення сім'ї: «*потрібно знайти свою другу половинку*», «*закохатись*», «*зрозуміти один-одного*», «*мати своє житло*», «*мати роботу*» тощо.

На початку підлітки з ПІР зазначали, що піклуватися про дитину означає: «*дивитись, щоб вона не пила, не курила, не йшла просити...*» тощо. Після тренінгів старшокласники звернули свою увагу на більш важливі ознаки: «*піклуватись – це годувати, одягати дитину*», «*водити до лікаря, тепло одягати*», «*грати з нею, ходити на прогулянки на свіжому повітрі*» та ін.

Дозвілля родини на думку підлітків означає необхідність: «*Проводити побільше часу разом*», «*Цікавитись, як у кого справи*», «*Відпочивати разом: іти на пікнік, поїхати на річку*». До тренінгових занять старшокласники не акцентували увагу на цих аспектах. Контрольна група підлітків засвоїла, що конфлікти в родині негативно позначаються на стосунках між подружжям та емоційному стані дітей. Учні зауважили: «*Потрібно все вирішувати разом, добре обговорювати*», «*Не треба, щоб дитина бачила сварку*» тощо.

Після тренінгових занять старшокласники зазначили: «*Поцілунок – це означає любов*», «*Цілують найрідніших людей, бо їх люблять*», «*Дружать з тим з ким цікаво*» та ін. Результати повторної бесіди свід-

чить, що проблема інтимного в стосунках є досить складною для розуміння підлітками з ПІР та потребує ще більшої уваги.

Результати експерименту свідчать про ефективність розробленої системи тренінгів, необхідність розширення їх змісту, диференціацію залежно від типу закладу та рівня інтелектуального розвитку підлітків, що і є перспективними напрямками нашого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Іваненко А.С. Особливості уявлень про батьківську та майбутню власну сім'ю в розумово відсталих підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 2(2). С. 137-141.
2. Левицький В.Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід) : навчально-методичний посібник Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С., 2007. 108 с.
3. Миронова С., Матвеева М. Статеве виховання у допоміжній школі : посібн. для вчит. Кам'янець-Подільський, 1996. 30 с.

The article describes research of notions about family of adolescents with intellectual disabilities and the results about effectiveness of training sessions.

Key words: teenagers with intellectual disabilities, training session, notions about the family.

Отримано: 20.11.2019

УДК 364-43:376-056.264

А. О. Косовська, асистент

СПІВПРАЦЯ СПЕЦІАЛІСТІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті подано основні аспекти організації міжгалузевої співпраці фахівців у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами (ООП), інклюзивна освіта, співпраця, фахівці.

Розвиток сучасного суспільства і процеси інтеграції в європейську спільноту вимагають забезпечення соціального захисту громадян України, особливо тих, хто потребує її найбільше, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. В умовах забезпечення реалізації права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, та їх успішної соціалізації урядом держави запроваджено організацію інклюзивного навчання. Процес становлення інклюзивної освіти, який зорієнтований на задоволення різноманітних потреб усіх дітей шляхом розширення їхньої участі в навчанні, культурній діяльності та житті суспільства, а також на зменшення масштабів соціальної ізоляції, охоплює діяльність фахівців різних галузей суспільного життя.

У науковій літературі, різні аспекти роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та особливості співпраці фахівців у роботі з даною категорією дітей висвітлено у працях В. Войтко, Л. Гречко, Л. Коваль, Н. Компанець, І. Луценко, М. Матвеева, А. Шеффер (сформовано організацію психологічного та психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інтегрованого навчання); В. Бондар, А. Колупаєвої, С. Миронової, О. Усенко, М. Швед, З. Шевцова, (розглянуто структуру, сутність та зміст інклюзивної освіти); Л. Антонюк, О. Гаяш, Н. Компанець, Т. Сак (сформована організація співпраці різних фахівців в інклюзивному класі); В. Борисова, О. Грішнова, В. Жукова,

С. Лібнера, Г. Задорожного, А. Казановського, А. Колота, В. Комарницького, О. Мірошниченко, О. Новікової, Г. Осового, В. Смоловик, С. Українець, Г. Фолкнера та ін. (обґрунтовано співробітництво фахівців різних сфер над певною проблемою, введення терміну «мультидисциплінарне партнерство»).

Для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами необхідна активна співпраця різних спеціалістів, тому дана тема є актуальною і потребує детального розгляду.

Мета статті полягає в організації міжгалузевої співпраці фахівців у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Для досягнення поставленої мети необхідні такі завдання: охарактеризувати особливості категорії дітей з особливими освітніми потребами та основні їх аспекти інтеграції; змоделювати співпрацю фахівців у роботі з дітьми даної категорії.

Існує два підходи до розуміння сутності особливих освітніх потреб: медичний та соціальний. Медична модель визначає особливі освітні потреби через наявність порушень розвитку чи стану здоров'я дитини. Основний напрям діяльності в рамках медичної моделі – надання корекційної чи медичної допомоги особі з особливими освітніми потребами з метою зменшення негативного впливу цих чинників. Особа з ООП при такому підході асоціюється з проблемою, що, найчастіше, веде до її ізоляції. У сучасному суспільстві на зміну медич-

ній моделі приходить соціальна модель, яка стверджує, що причина проблеми – це не порушення розвитку особи чи стан її здоров'я, а бар'єри у зовнішньому середовищі, яке оточує особу. В рамках соціальної моделі особи з ООП зіштовхуються з проблемами через безліч бар'єрів в оточуючому середовищі. Такими бар'єрами є наступні: архітектурні, фізичні, організаційні, інформаційні, інституційні. Бар'єрами також є ставлення людей, існуючі стереотипи й упередження. Соціальна модель передбачає, що система освіти має бути більш гнучкою, здатною до забезпечення рівних прав на отримання освіти всіма дітьми без дискримінації.

Відповідно до класифікації ЮНЕСКО, до дітей з особливими освітніми потребами відносяться діти, які мають наступні порушення розвитку:

- емоційні і поведінкові порушення;
- розлади мови і спілкування;
- труднощі в навчанні;
- затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку;
- фізичні/нейромоторні порушення;
- порушення зору;
- порушення слуху.

Цей список доповнюється іншими чинниками, які становлять потенційний ризик для дітей бути виключеними з освітнього процесу:

- діти, які ростуть в несприятливому середовищі;
- діти, які належать до груп етнічних меншин;
- діти вулиці;
- діти, хворі на СНІД;
- діти з поведінковими порушеннями [2, с.27].

Згідно з Законом України «Про освіту» особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [1]. Саме тому, у навчально-виховному процесі є поширеним явище інклюзії. Офіційні засади інклюзивної освіти в Україні пов'язані із змінами в українському законодавстві. 12 липня 2017 року Уряд створив нову службу системної підтримки та супроводу дітей з ООП – інклюзивно-ресурсні центри шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій [2]. 09 серпня 2017 року Кабінетом Міністрів України внесено зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, згідно з якими на кожного учня з ООП складається ІПР, де зазначаються конкретні навчальні стратегії та підходи, кількість годин та напрями проведення психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять. Крім того, передбачено, що освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їхнього перебування в загальноосвітньому навчальному закладі задовольняються соціальними працівниками, батьками або уповноваженими особами [4]. 08 червня 2018 року Міністерством освіти і науки України затверджено Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти [5]. Отже, в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами задіяні

фахівці різних сфер суспільного життя, а саме: тому доцільно змоделювати їх взаємозв'язок.

- Сфера освіти (корекційні педагоги, фахівці інклюзивно-ресурсних центрів, педагоги інклюзивних класів).
- Охорона здоров'я (лікарі, фахівці реабілітаційних, лікувально-оздоровчих закладів).
- Соціальна сфера (соціальні працівники, соціальні педагоги).
- Юридична сфера, тощо.

Робота з дітьми, які мають особливі освітні потреби, об'єднує спеціалістів різних галузей. Одним із завдань реалізації прав і свобод дітей з особливими освітніми потребами та сприяння їх гармонійному розвитку є забезпечення співпраці фахівців всіх сфер суспільного життя, які мають справу з даною категорією осіб.

Інтеграція «особливих дітей» стане доступною тоді, коли педагогічний персонал освітніх установ за місцем проживання дитини буде зорієнтований на взаємодію з педагогами інших закладів за принципом відкритості, творчого співробітництва із соціальними працівниками, фахівцями служб охорони здоров'я, служб у справах дітей, соціального забезпечення, методичних сервісів, громадських організацій, благодійних фондів та інших соціальних інститутів. Тобто шляхом міжгалузеві співпраці можна досягти ефективних результатів впровадження інклюзивної освіти в цілому та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами зокрема. Перспективи подальшого дослідження вбачаються в досконалому вивченні основних аспектів роботи фахівців різних сфер суспільного життя щодо дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n2> (дата звернення: 31.10.2019).
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 №609 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa> (дата звернення: 31.10.2019).
3. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. №588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/n2> (дата звернення: 31.10.2019).
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 року №545 «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр» URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 31.10.2019).

The article presents the main aspects of organization of inter-sectoral cooperation of specialists in work with children with special educational needs.

Key words: children with special needs (OOP), inclusive education, cooperation, affairs.

Отримано: 20.11.2019

ЗАСВОЄННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ПОНЯТЬ УЧНЯМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті проаналізовано загальну методику викладання географії та визначено місце географічних понять у системі засвоєння географічного матеріалу. З'ясовані типові труднощі засвоєння географічних понять учнями з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: учні з інтелектуальними порушеннями, географія, географічні поняття, пізнавальна діяльність.

Курс «Географія» в закладах інклюзивної та спеціальної освіти має на меті озброїти учнів з інтелектуальними порушеннями (далі – учні з ІП) основними життєво важливими компетентностями: вмінням орієнтуватися на місцевості; мати елементарні уявлення про природу і зв'язок з людиною та її діяльністю; володіти географічними знаннями про фізичний, економічний та соціальний розвиток України та інших країн тощо. Оволодіння учнями географічними знаннями – це, насамперед, вміння використовувати здобуті знання у самостійному житті, соціальному середовищі. Зважаючи на особливості розвитку психічних процесів, рівень працездатності, динамікою втомлюваності, мотивацію до навчання, успішне засвоєння учнями з ІП географічних понять є складним і довготривалим процесом. Це робота, що потребує використання різноманітних прийомів та засобів навчання, які б сприяли усвідомленню навчального матеріалу.

Метою статті є визначення особливостей засвоєння географічних понять учнями з інтелектуальними порушеннями.

У загальній методиці викладання географії питання засвоєння географічних понять висвітлені у працях І. Душиної, М. Ковалевської, В. Коринської, В. Максимова, Л. Панчешнікової, Г. Понурової, А. Шуканової та ін. У спеціальній літературі цю проблему досліджували: І. Бгажнокова, Т. Головіна, В. Грузинська, В. Ликий, В. Липа, О. Липецька, Л. Одинченко, Т. Пороцька, Т. Процько, В. Синьов, Т. Скиба, І. Черпанова та ін.

В. Надтока, В. Яценко та ін. доводять, що система географічних понять утворює фундамент географічної освіти в загальноосвітній школі [3]. Одна з її особливостей полягає в тому, що поняття не можуть бути засвоєні тільки шляхом заучування визначень. В розрізі формування навчальних географічних понять досить важливо враховувати певні дидактичні особливості. Зокрема, А. Усова під формуванням поняття розуміє заключний етап його утворення, що починається зі сприйняття предмета, а завершується утворенням абстрактного поняття. Процес утворення поняття містить виявлення основних суттєвих ознак предмета, що утворюють ядро поняття. Розвиток поняття включає в себе виявлення нових властивостей, ознак, зв'язків і відношень даного поняття з іншими, введення його в теоретичну систему понять. Таким чином, формування географічних понять – це окремий, спеціально організований процес, який здійснюється як індуктивним, так і дедуктивним шляхом [3].

У загальній методиці викладання географії представлено кілька видів класифікацій географічних понять. Згідно О. Надтоки, Т. Мартинюк, О. Нехом'яжа, Н. Побідайла, В. Булгакова всі географічні поняття поділяють за змістом і обсягом на загальні й

одиночні (часткові) [3]. Загальні поняття, у свою чергу, диференціюються на загальнонаукові й загальногеографічні. До загальнонаукових понять належать ті, які є усталеними в різних науках, економіці й соціальній сфері. Загальногеографічні ж поняття поділяють на групи, що відображають:

1. Фізико-географічні об'єкти;
2. Економіко-географічні об'єкти;
3. Рв'язки між елементами довкілля та довкіллям і економікою;
4. Географічну карту й способи просторового відображення природних і соціально-економічних об'єктів на ній тощо.

У всіх випадках учитель географії повинен чітко диференціювати географічні поняття за вище наведеними ознаками, добираючи різні методи, методичні прийоми, форми й засоби навчання для формування цих понять [3].

Щодо особливостей засвоєння географічних понять учнями з ІП ґрунтовні й цінні дослідження відображені у працях В. Синьова. Вчений вказував на те, що оволодіння географічними поняттями є об'єктивним складним процесом для школярів з ІП. Він це пояснював особливостями пізнавальної діяльності учнів: недостатньою диференційованістю сприймання, нечіткістю і бідністю уявлень, пасивністю мислення, інертністю нервових процесів, зниженням спрямованості на пошук істотного в об'єктах і явищах, труднощами абстрагування, узагальнення та ін. [2].

Дослідження О. Липецької доводять, що учні з ІП засвоюють географічні поняття на недостатньо високому рівні узагальнення [2]. Вони не можуть добирати чіткі і правильні визначення того чи іншого поняття, не засвоюють принцип такого визначення. Так, навіть засвоївши істотні риси якогось географічного об'єкта, учень, розповідаючи про нього, називає ці риси, але в зв'язку з описовими моментами, поряд з несуттєвими ознаками. Знання про об'єкт в таких випадках відтворюються на рівні конкретних уявлень, а не узагальнених понять [2].

В. Синьов зазначав: «характерна особливість процесу формування географічних понять в учнів з ІП полягає в тому, що узагальнення, зроблені самостійно учнями на основі сприймання зорового образу, часто набувають випадкового і обмеженого характеру і тому або спотворено відображають дійсність, або виявляються занадто вузькими [2, с.25]».

В свою чергу Л. Одинченко, у своїх дослідженнях, виділила умови для формування початкових географічних понять у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями:

- 1) організація чуттєвого сприймання ознак, властивостей об'єкта або явища, формування уявлень про них або актуалізація раніше сформованих уявлень;

- 2) організація розумової діяльності, спрямованої на виділення суттєвих ознак;
- 3) забезпечення узагальнення і словесного визначення суті поняття, позначення його відповідним терміном;
- 4) організація закріплення сформованого поняття шляхом репродуктивного відтворення його змісту;
- 5) організація засвоєння поняття у подібних і нових ситуаціях шляхом застосування системи пізнавальних завдань [1].

Дослідження не претендує на повне висвітлення проблеми, а лише частково описує особливості засвоєння географічних понять учнями з ІІ. Подальшою перспективою дослідження будемо вбачаємо у доборі сучасних наочно-словесних засобів навчання з метою підвищення рівня географічних знань учнів з ІІ.

Список використаних джерел:

1. Одинченко Л.К., Головата А.О. Педагогічні умови формування в розумово відсталих молодших школярів

понять природо-географічного змісту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2011. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2011_14\(3\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2011_14(3)_24).

2. Синёв В.Н. Коррекционная работа на уроках географии и естествознания во вспомогательной школе. К. : Рад. школа, 1977. 85 с.
3. Топузов О.М. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О.М. Топузова, О.Ф. Надтоки. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.

The article analyzes the general methodology of teaching geography and identifies the place of geographical concepts in the system of assimilation of geographical material. The typical difficulties of acquiring geographical concepts by students with intellectual disabilities have been clarified.

Key words: students with intellectual disabilities, geography, geographical concepts, cognitive activity.

Отримано: 20.11.2019

УДК 378.147.091.31-051

Т. Л. Опалюк, доктор педагогічних наук, доцент

СУЧАСНІ КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

У статті порушуються актуальні питання комунікативних технологій професійної підготовки соціальних працівників, їх змістово-технологічні особливості. Доводиться позиція, що професія соціального працівника, попри спільність фундаментальних теоретико-практичних засад, у різних країнах має різні інтерпретаційні особливості, змістове наповнення, функціональне призначення.

Ключові слова: модель професійної підготовки, особистісно орієнтована освіта, компетентнісний підхід, соціальний працівник, соціальна робота.

Постановка проблеми. Однією з найбільш значущих тенденцій розвитку професійно-педагогічної освіти майбутніх соціальних працівників є відхід від класичного формату, що базується на академічній, знаннєвій освіті, і перехід до особистісно та практико орієнтованої моделі. Відповідно до неї результатом освітньої діяльності є не традиційно система отриманих про професію знань, а здатність випускника закладу вищої освіти (ЗВО) до ефективної практичної діяльності, реалізації функціональних обов'язків у досить конфліктогенній і багатогранній професії, пов'язаній з допомогою іншій людині у складній для неї соціально-життєвій ситуації.

Ускладнення та технологізація суспільних відносин актуалізують питання опрацювання методів оптимального і максимально ефективного прийняття рішень в управлінні соціальними системами. Як наслідок, виникає гостра необхідність створення, розвитку та широкого впровадження в соціальну практику сучасних комунікативних технологій.

Аналіз літературних джерел. Фундаментальні теоретичні засади соціальної роботи та підходи до її постійної модернізації, у тому числі в аспекті підготовки до неї фахівців, були предметом системних досліджень таких зарубіжних науковців як Р. Валеева, М. Вобскі, Ф. Гамбургер, Д. Гепверт, Л. Джонсон, Д. Латроуп, Дж. Ларсен, М. Ротері, С. Мінучін, Н. Королева, А. Катеріне, М. Пейн, М. Річмонд, Г. Сандер, Ф. Сахапова, Р. Сібеон, Г. Спект, Ф. Тернер, К. Шафер, та ін.

Феномен соціальної технології вивчений досить докладно та представлений в роботах В. Афанасьева,

Т. Дрідзе, К. Коліна, І. Бурмикіної, К. Попера, Н. Стефанова, В. Іванова, В. Патрушева, Ю. Резніка, А. Сошнева, Дж. Олександера, О. Хелмера, А. Подгорецьки та ін.

Мета статті полягає в аналізі актуальності комунікативних технологій професійної підготовки соціальних працівників, характеристики їх змістово-технологічних особливостей.

Виклад основного матеріалу. В. Ковальчук, у своїй праці, присвяченій інноваційним підходам до організації навчального процесу, зазначає, що однією з передумов розвитку конкурентоздатної ринкової економіки, ефективної системи управління й розвитку технологій. Необхідна умова створення й використання технологій у навчанні – відповідний рівень освіти і науки, інтелектуального розвитку нації [4].

Академік В. Бондар у своїй монографії «Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика» зазначає, що без розроблення й впровадження педагогічних технологій, побудованих на сучасних ідеях педагогіки та методики співробітництва, без оволодіння педагогічною технікою вчитель приречений «сковзатися» по зовнішніх ознаках педагогічних технологій. Протягом навчання студенти мають оволодіти техніками: організації власної діяльності; рефлексійного керування собою та діяльністю учнів; використання особистісного потенціалу для розв'язування педагогічних завдань навчання й виховання; організації педагогічної взаємодії; технікою вияву свого «Я» у професії як самореалізації особистості вчителя, яка забезпечує інерцію самореалізації особистості самого учня [2, с.128].

О. Малихін підкреслює, що технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій із застосування необхідних засобів (матеріалів, інструментів) та умов. У процесуальному розумінні технологія відповідає на запитання: як зробити, із чого й у який спосіб. Іншими словами, у технології знаходять висвітлення методи, застосовувані у процесі зміни вихідного продукту (наприклад, сировини) з метою надання йому необхідного виду та якості. Дидакт стверджує, що використовувані методи реалізуються в чітко встановленій послідовності, що забезпечує досягнення головної мети технологічного процесу – одержання конкретної продукції; у соціальній технології вихідним і кінцевим продуктом виступає людина, а основним змінам піддаються її фізичні, психічні або особистісні характеристики [5].

В. Бондар та І. Шапошнікова наголошують, що однією з причин того, що в шкільну практику слабо впроваджуються інноваційні форми та методи навчання, є не їх складність, а ігнорування окремими викладачами вищої школи переваг над традиційними способами навчання у процесі підготовки майбутнього вчителя [2].

У сучасних умовах акцент науково-педагогічного пошуку змінюється стосовно застосування технологій навчання у напрямі активного використання інформаційних технологій в освітньому процесі.

Н. Арістова у своєму науковому монографічному дослідженні говорить, що з огляду на те, що інноваційні інформаційні технології мають безпосередній вплив на всі сфери життєдіяльності сучасного людства, одним із головних напрямів модернізації системи вищої професійної освіти є її глобальна інформатизація та створення ІТ-методичного середовища професійної підготовки майбутніх фахівців [1, с.301].

Висновки. Отже, сьогодні, на етапі зародження кардинально оновленої системи вищої освіти в ціло-

му та вищої професійної освіти зокрема, відбувається заміна освітньої парадигми, пропонується новий зміст та підходи. Саме за цих умов викладачеві необхідно орієнтуватися в широкому сучасному спектрі інноваційних інформаційних технологій, адже бути грамотним фахівцем неможливо без оволодіння освітніми інформаційними технологіями.

Список використаних джерел:

1. Арістова Н.О. Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика : монографія. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 400 с.
2. Бондар В.І., Шапошнікова І.М. Управління підготовкою успішного вчителя: теорія і практика : монографія / за ред. В.І. Бондаря. Київ : Вид-во НПУ імені М. Драгоманова, 2015. 332 с.
3. Ковальчук В. І. Розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ у післядипломній освіті (теоретико-методичний аспект) : монографія. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2014. 396 с.
4. Ковальчук В.І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. 2-е вид., доп. і перероб. К. : Шк. світ, 2011. 128 с.
5. Малихін О.В., Павленко І.Г., Лаврентьєва О.О., Матукова Г.І. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2010. 270 с.

The article deals with the problems of different approaches, respectively, of different models of social workers' professional training. Especially it concerns the content and technological support. It indicates the complexity, the field of functionality, the multidimensionality of the profession, as well as the presence of a large amount of theoretical and practical research, which determines the possibility of training specialists in this field.

Key words: model of professional training, personally directed education, competency approach, social worker, social work.

Отримано: 20.11.2019

УДК 7.025.4

О. В. Бучачий, асистент

ВИДАЛЕННЯ ЩІЛЬНИХ ПИЛОВИХ ЗАБРУДНЕНЬ З ПОЛОТНЯНОЇ ОСНОВИ.

У статті розкриваються та описуються основні практичні засоби і методики з видалення щільних поверхневих забруднень з тильної сторони творів станкового олійного живопису. Характеристики старої полотняної основи з пиловим забрудненням на зворотному боці. Розглядаються основні причини руйнівного впливу щільних забруднень на стан твору. Описуються практичні методи усунення щільних забруднень з полотняної основи.

Ключові слова: полотняна основа, фарбовий шар, забруднення, полотно, розчистка, видалення, консервація, реставрація, руйнування, живопис, олійні фарби.

Постановка проблеми. Навколишнє середовище завжди в тій чи іншій мірі містить в собі різні неорганічні й органічні речовини: кіптява та інші продукти неповного згорання, газу, що містять сполуки сірки, хлору і так далі. Пари води, які постійно містяться в повітрі сприяють осадженню і закріпленню їх на поверхні творів. Забрудненнями є також залишки від цвілевих грибів і продуктів їх життєдіяльності. Отож актуальність дослідження особливостей та методів реставрації, аналіз живописних творів з визначенням методу видалення ущільнених пилових забруднень з полотняної основи є однією з ключових тем сучасної реставрації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не часто зустрічаються статті, присвячені тематиці реставрації олійного живопису. Дуже багато методів реставрації живописних творів досі не розкрито. Доктор наук, професор, завідувач кафедри реставрації живопису інституту ім. І.Є. Рєпіна Ю.Г. Бобров у своїй книзі «Консервация и реставрация станковой темперной живописи» описує основні методи реставрації станкового живопису, розкриває нові знахідки в області практичної реставрації. Також описує методи і засоби видалення щільних поверхневих забруднень з тильної сторони картини – автор книги «Реставрация станковой масляной живописи» Алешин А.Б.

Мета роботи – описати та проаналізувати основні методи та засоби видалення ущільнених пилових забруднень з полотняної основи. Виявити причини руйнування живописного твору.

Виклад основного матеріалу. Способи видалення ущільнених забруднень зазвичай виконуються з використанням вологі, але видалення ущільнених забруднень при наявності пошкодження на тильній стороні вимагає від реставратора використання зовсім інших методів. Головним завданням при наявності пошкодження полотна на зворотній стороні картини є їх усунення, консервація, фотофіксація. Протягом сторіч майстри які реставрували твори на полотняній основі використовували так званий механічний метод усунення забруднень, на роль стану полотна зачасту не зважали, крім авторського підпису, усе інше вважалось зайвим та підлягало видаленню. Якщо промивали бруд то звичайно лугом, розве-

деним у воді. У результаті таких «промивань» сильно пошкоджувалась основа живописного твору.

У наш час видалення забруднень, ущільнених нашарувань у вигляді налипань і видалення шарів бруду різноманітного походження проводяться новими сучасними методами, причому послідовно й роздільно.

Своєчасне видалення поверхневих забруднень з зворотної сторони картини дозволяє ліквідувати їх шкідливу, руйнуючу дію на полотно [1, с.31-45].

Розчищення картин пов'язане зі звільненням її від усіляких нашарувань різноманітного бруду, що псують її структуру, враження й заважають бачити мало помітні написи. Ці процеси відносяться до області художньої реставрації (на відміну від технічної) і є справою вкрай відповідальною.

Відомо чимало випадків видалення та псування авторських написів на звороті картин, що попадали в руки недосвідчених людей, усякого роду аматорів, реставраторів, що починають, які працюють без догляду фахівця.

Положення ускладнюється ще й тим, що старі картини несуть на собі численні ущільнені шари забруднень, починаючи від авторського – часто це є сліди олійних фарб та ґрунту які використовував художник, і закінчуючи самими пізніми. Шари бруду заважають побачити написи, і часом навіть досвідченому оку буває важко розібрати, що написано на полотні. Тому видалення ущільнених пилових забруднень й зняття цих нашарувань є справою надзвичайно відповідальною [3, с.12].

Щодо олійних фарб то вони складаються з сухих пігментів змішаних висихаючим маслом. Наприклад, може застосовуватися масло насіння льону, маку або масло волоських горіхів.

Е.В. Кудрявцев у книзі «Техніка реставрації картин» – «Картина, не захищена з обороту картоном, полотном або клейонкою, завжди покривається шаром пилу, кіптяви. Під дією підвищеної вологості пил злипається і утворює бруд, іноді міцною кіркою притисає до полотна. Тому зворотний бік картини необхідно ретельно очистити. Картину, заклеєну папером, кладуть на рівну поверхню (мармурова плита або спеціальний стіл) лицьовою стороною вниз, пил очищають жорсткою щіткою або збирають пилосо-

сом. Очищення проводиться тільки сухим способом. Протирань мокрими ганчірками робити не слід, так як бруд при цьому ще більше розмазується і волога проникає в глиб полотна» [9, с.253].

Приступити до видалення пилових поверхневих забруднень із тильної сторони картини можна тільки в тому випадку, якщо кольоровий шар і ґрунт не мають сильних руйнувань (лузання й відставання). Частина забруднень тильної сторони може бути вилучена пілососом під час завершення процесу демонтажу з старого підрамника. До забруднень відносяться тверді частки мінерального або органічного пилу, що осіли із забрудненого повітря, і продукти неповного згоряння органічних речовин. Такі забруднення звичайно розташовуються рівномірно, суцільними шарами, що є наслідком специфічної експлуатації приміщення і його мікроклімату.

Перед початком реставраційних робіт варто намітити таку програму видалення поверхневих забруднень, що дозволяла б користуватися різними засобами стосовно до властивостей конкретної полотняної основи.

Одночасно з видаленням ущільнених пилових поверхневих забруднень (а іноді й попередньо) раціонально провести обробку полотна антисептиками, якщо є сліди поразки її цвілевими грибами й бактеріями, які, як правило, викликають руйнування ряду матеріалів твору [2, с.12-56].

У реставраційній практиці існує ряд способів видалення забруднень: обезпилювання, очищення механічним способом, з використанням різноманітних розчинів, тощо. Усунення забруднень – один з перших етапів у процесі реставрації зворотної сторони полотняної основи картини. На думку ряду авторів, починати його слід з ідентифікації текстильного матеріалу полотна, яка включає визначення типу волокна, структури тканини і можливої її деструкції. Суха очистка, знепилювання, включає обробку експоната пілососом, зняття сторонніх часток м'якими щітками, пінцетом, скальпелем навіть очищення слабким вакуумом. Таке очищення можливе при видаленні забруднень, які не щільно тримаються на полотні (що не мають липкої оболонки), – пилу, личинок молі. Вона є необхідною, тому що не видалений, не затверділий пил при змочуванні руйнується або від води, або від інших розчинників і повторно осідає у вигляді тонко подрібнених частинок, які згодом буде набагато важче видалити. Навіть дуже ветхе, слабке полотно можна знепилити, якщо попередньо покрити його декількома шарами марлі або тюлю. Класичний водно – луговий спосіб очищення полотна картин досить широко представлений в літературі. Для цієї мети використовується дистильована: вода з деякою кількістю миючого засобу. Перед миттям автори рекомендують виконати випробування на стійкість бруду до тертя вологим тампоном. Однак стійкість бруду до води не завжди відповідає стійкості до миючих засобів. Шкідливий вплив лужних розчинів на целюлозні тканини зростає з підвищенням температури і призводить до набухання волокон, до їх усадки, до зниження механічної міцності і стирання. В якості миючих засобів використовуються різні поверхнево-активні речовини, завдання яких полягає в зниженні міжповерхісного натягу, у відриві рідких і твердих забруднень від поверхні. Крім

того, вони повинні перешкоджати зворотному осадженню забруднюючої речовини на тканину. Поверхнево-активні речовини діляться на звичайні натуральні мила у вигляді солей жирних кислот і синтетичні ПАР. Всі синтетичні поверхнево-активні речовини в залежності від властивостей, які проявляються ними при розчиненні в воді, класифікуються на іоногенні і неіоногенні. Іоногенні ПАР у водних розчинах дисоціюють на іони. Якщо органічний іон заряджений негативно, то такі ПАР відносять до аніонактивних, якщо позитивно – до катіонактивних. Амфолітні ПАР здатні іонізуватися у водному середовищі в залежності від рН; в кислому середовищі вони поведуться як катіонактивних, в лужному – як аніонактивні ПАР. Неіоногенні поверхнево-активні речовини у водному середовищі не дисоціюють на іони. Властивості ПАР можна змінювати, застосовуючи їх комбінації і додаючи до них органічні і неорганічні речовини. В останні роки у нас в країні і за кордоном випускається велика кількість різних миючих засобів [2, с.67-123].

Висновки. Таким чином можна констатувати, що до основних методів видалення поверхневих забруднень тильної сторони картини належить механічний метод розчистки за допомогою скальпеля. При наявності ветхого полотна або авторських написів на зворотному боці картини цей метод являє собою найкращий спосіб, оскільки дає змогу очистити ділянки полотна не зачіпаючи написи та пошкоджені ділянки. Також така очистка забруднень виконується без втручання у структуру картини та полотняної основи, що дає змогу максимально зберегти твір який реставрується.

Список використаних джерел:

1. Аггеев П. Возобновление масляных картин. Санкт-Петербург : Вестник изящных искусств, 1886. 446 с.
2. Алешин А.Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Ленинград : Художник РСФСР, 1989. 160 с.
3. Афанасьев В.А. Джерело. Київ : Культура і життя, 1998. №42, №44. С. 50.
4. Білокінь С. Михайло Бойчук: проблеми реставрації пам'яток. *Реставрація, консервація, атрибуція пам'яток мистецтва на Україні* : тези доповідей. Кам'янець-Подільський, 1989. 49 с.
5. Бобров Ю.Г. История реставрации древнерусской живописи. Ленинград : Художник РСФСР, 1987. С. 16-20.
6. Библиотека реставратора. URL: <http://art-con.ru/libraries>.
7. Вздорнов Г.И. История открытия и изучения русской средневековой живописи. XIX век. Москва : Искусство, 1986. С. 20-23.
8. Ганзенко Л.Г. История реставрации древнерусской живописи на Украине XVII-XIX вв. Ленинград : Институт живописи, скульптуры и архитектуры, 1989. 25 с.
9. Кудрявцев Е.В. Техника реставрации картин. Москва : Издательство В. Шевчук, 2002. 256 с.

The article describes the main practical techniques for removing dense surface contamination from the back of easel oil paintings. Characteristics of an old cloth base with dust contamination on the back. The main causes of the damaging effects of dense pollution on the state of the work are considered. Practical methods for removing dirt from the canvas are described.

Keywords: canvas base, paint layer, contamination, canvas, cleaning, removal, conservation, restoration, destruction, painting, oil paints.

Отримано: 20.11.2019

ОСОБЛИВОСТІ ШРИФТОВОЇ ГРАФІКИ В ДИЗАЙНІ ПОЛІГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті розглядаються основні характеристики шрифту, що визначають його застосування та принципи оформлення текстового матеріалу відповідно до виду поліграфічної продукції.

Ключові слова: шрифт, поліграфічна продукція, графіка, дизайн.

Постановка проблеми. Шрифт є одним із значних, цікавих і складних інструментів в арсеналі дизайнера-графіка. Звісно ж головною метою шрифту зафіксувати визначений текст на друкованій продукції і передати його зміст, повідомити певну інформацію, проте на нас також діє і його візуальне втілення – пластичний і колірний вигляд надпису. Тому, організація шрифтового наповнення потребує аргументованого рішення, необхідно звернути увагу на ряд факторів: накреслення кожної окремої літери, її «зображення»; спосіб композиційно-ритмічного поєднання літер і слів у рядку; емоційну виразність елементів шрифту, адже вони несуть свій психологічний ефект.

Метою статті є розгляд основних груп шрифтів, щоби визначити їх особливості та емоції, які вони викликають, а також, доцільність їх використання у видах друкованої продукції.

Виклад основного матеріалу. Український дослідник специфіки застосування шрифтової графіки у видавничій справі В. Шевченко [3] у своїй статті «Шрифтове оформлення видань» здійснив ґрунтовний аналіз теоретичних напрацювань в даній галузі. За його словами, геніальною є концепція типографіки Е. Рудера [2], яка гармонійно поєднує строгість у доборі форми літер з широтою застосування, що дає змогу спостерігати в ній дії законів і категорій композиції, загальних для живопису, поезії та архітектури ХХ століття. Ще один український дослідник різних видів друкованих видань Б. Валуєнко [1] підкреслював невичерпні виражальні можливості, закладені в мистецтві шрифту, малюнку, фотографії, комп'ютерних опрацювань, у композиційних варіантах, цілісності загального вирішення. Характер малюнку текстового шрифту часто асоціюється зі змістом текстового повідомлення, тому відомий дослідник шрифту А. Шицгал наголошував на необхідності єдиного підходу до шрифтового оформлення [4, с.173].

У добре вивченому питанні здійснено широкий ряд класифікацій шрифтів відносно великої кількості класифікаторів, проте нас цікавить розподіл шрифтів відповідно до способу застосування [3]. Звернемо увагу на три найпопулярніші у поліграфічній продукції типи:

- основний;
- додатковий;
- акцидентний.

Кожен із цих видів має свої особливості, але використовується не обов'язково за призначенням і будь-який із них можна легко перетворити в інший зміною кегля, накреслення, проміжків.

Шрифти для основного тексту мають просте виконання, яке не відволікає від змісту, і призначені для максимально комфортного читання довгих текстів. Вони уніфіковані, легко помітні завдяки контрастності знаків. Естетика текстових гарнітур – це логіка пропорцій і пластики, змінюються у вузьких межах. Їх ознаками є

ясність, простота, стриманість (навіть щодо курсивного накреслення) малюнка, пропорцій, насиченості.

Додаткові шрифти мають відрізнятися від основного, але не впадати в око. Їх призначення – повідомити другорядну інформацію, доповнити основний текст. Читач повинен з першого погляду зрозуміти, що він читає додатковий текст і не переплутати його з основним. Отже, додаткові тексти повинні бути світлими, розміром не більшими за основний шрифт і контрастно виділятися від основного тексту.

Акцидентні (від лат. *accidentia* – випадок) шрифти застосовуються для виділень у тексті. Такі виділення можуть бути ледве помітними – тією ж гарнітурою, але іншим кеглем, накресленням; або ж різко контрастувати малюнком, кольором, розміром. Акцидентними шрифтами друкують невеликі текстові фрагменти через їх важкість для сприйняття – складний малюнок, щільність.

Також, окрім призначення чи способу застосування, що впливає на зручність орієнтування в текстовій інформації і, відповідно, на позитивне чи негативне емоційне забарвлення від користування носієм повідомлення одним із ключових факторів будуть безпосередньо композиційні якості шрифту. Повна графічна характеристика шрифту включає наступні якості, що впливають на його емоційне сприйняття:

- насиченість (світлі, напівжирні, жирні);
- щільність літер (нормальна, вузька, широка);
- контрастність (співвідношення основних і сполучних рисок);
- пропорційність (висота до ширини);
- пластичність (округлення, прямі та гострі кути);
- малюнок засічок (каплеподібні, прямокутні, лінійні) або їх відсутність;
- нахил (прямі, курсивні, похилі);
- геометричність (гуманістичні, геометричні, модульні шрифти);
- статичність/динамічність;
- відкритість.

Попробуємо сформулювати приклади у формі подібній до меню [5]:

1. Насиченість впливає на рівень примусу до контакту: від ніжної делікатності (*thin*) до грубої наполегливості (*black*).
2. Ширина впливає на терміновість повідомлення: від кричущого заголовку (*extra-condensed*) до довгоочікуваної появи з-за об'єму (*extra-expanded*).
3. Контраст регулює рівень артистизму висловлювання: від машинного синтезатора мови (нульовий контраст) до солістки Гранд Опера (максимальний контраст).
4. Висота рядкових пов'язана із бажанням вразити глядача: від любовного листа (дрібні рядкові) до байдужої таблички «ЗАЧИНЕНО» (великі рядкові).

5. Округлення кутів впливає на рівень ніжності: від тихих немовлят (сильне округлення) до галасливих підлітків (загострення).
6. Засічки та бруски створюють культурний контекст: від ідеалізму вічної класики (засічки) до прагматизму заводського штампування (бруски).
7. Курсив та нахил просить хвилинку уваги: щоб ввічливо уточнити (*italic*) або терміново повідомити (*oblique*).
8. Геометрія відображає життєві цінності: від поваги до особливостей людини (гуманістичні шрифти) через естетичні експерименти (геометричні шрифти) і до захоплення футуристичними машинами (модульні шрифти).
9. Статика і динаміка передають індивідуальність та багатство внутрішнього світу: від нейтральної Гельветики (статичні шрифти) до старостильних антиків, що містять пафос свого часу і країни (динамічні шрифти).
10. Відкритість впливає на комунікабельність та прогресивність: від ліберального екстраверта (відкриті шрифти) до консервативного захисника кордонів (закриті шрифти).

Висновки. Отже, композиційні якості шрифту для поліграфічної продукції є вагомим чинником, що впливає на емоційне сприйняття друкованої інформації, а від якості підбору гарнітури залежить як рівень сприйняття інформації, так і «післямак» від прочитаного.

Список використаних джерел:

1. Валуєнко Б.В. Архітектура книги. Київ : Мистецтво, 1976. 216 с.
2. Рудер Э. Типографика: Руководство по оформлению. Пер. с нем., послесл. и коммент. М. Жукова. М. : Книга, 1982. 286 с.
3. Шевченко В. Шрифтове оформлення видань. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1663>.
4. Шингал А.Г. Русский типографский шрифт. Вопросы истории и практика применения. М. : Книга, 1974. С. 173.
5. 10 якостей шрифтів та їх застосування у дизайні. URL: <https://rentafont.livejournal.com/7628.html>.

The article covers the main description of font which determines its application as well as the text material registration principles in accordance with the type of printing products.

Key words: font, printing products, graphics, design.

Отримано: 20.11.2019

УДК 75.058:2-526.62

Н. І. Кучма, асистент

СПОСОБИ ДЕКОРУВАННЯ ІКОННИХ ОКЛАДІВ

У статті розглянуто способи декорування іконних окладів; висвітлено та охарактеризовано складові елементи декору іконної поверхні.

Ключові слова: ікона, оклад, риза, штамп, декор.

Підготовка фахівців у галузі образотворчого мистецтва вимагає ознайомлення їх з основами та складовими частинами іконопису.

Іконний оклад являється не тільки елементом декору святого образу, але і одним з видів декоративно-прикладного мистецтва. Його виникнення пов'язано з споконвічною традицією поклоніння святиням, запозиченої християнством у язичництва, при цьому він перестає бути елементом ідолослужіння, а стає способом одухотворення художньої мови [5].

Мета статті – ознайомити з декоративним оздобленням творів сакрального мистецтва та розглянути різновиди іконних окладів.

Оклад (з грец. *Ελέυδοση* – цата, (або риза, шата, дуга)) – накладна декоративна прикраса, яка покриває живописну поверхню іконної дошки, виготовляється із золота, срібла та золоченої чи посрібленої міді, латуні. Інколи виготовляється з дерева, покривався левкасом і позолотою, такі особливості характерні для окладу українських барокових ікон.

Оклади зустрічаються на православних іконах всіх країн, а також на ряді католицьких ікон (наприклад, образи візантійського походження в католицьких храмах Італії, деяких центрально-і східноєвропейських іконах). Але найбільша розкіш і розмах виробництва є властива саме українським та російським творам. У мистецтві їх створення виділилося в окрему гілку декоративно-прикладного мистецтва. З початку ХХ століття традиція виготовлення риз та обкладання ними ікон почала занепадати [6]. Так як стало вважатися, що оклад не тільки пошкоджує поверхню ікони: живопис-

ний шар, левкас та дерев'яну основу, але і закриває красу образу від глядача, який споглядає або молиться. Під шматком металу закривається дивовижний живопис, який вражає багатством кольору, плавними переходами відтінків, витонченою лінією.

Традиція покривати святі образи окладом з'явилась в давнину. Монархи одівали прикраси на ікони в знак свята чи якоїсь важливої події, яка була значима в їхньому житті або за обітницею даною Богу.

За своїми особливостями іконні оклади поділяються на два види: суцільні і набірні. У набірних окладах кожна частина кріпиться окремо, на святому образі такі оклади закривали не усю живописну поверхню, а лише фонову частину, переважно це німби, фон та поля. Суцільні являють собою цільну металеву конструкцію де відкритими залишаються лише обличчя, руки та ноги.

Набірний оклад монтувався з кількох частин, кожна з яких кріпилася окремо за допомогою мідних, срібних, а з ХІХ ст. залізних цвяхів. Часто різні частини окладу виготовлялися й кріпилися до однієї ікони протягом кількох століть, тому чітко датувати образ за набірним окладом дуже складно.

Кожна частина окладу має свою назву: вінець, коруна, рама, риза, фон, цата. Вінець – прикраса навколо голови на місці німба, верхня зубчаста частина якої називається корона. Вінци можуть бути гладкими, прорізними, в техніці ажурної або фонові скані, з емальми, коштовним камінням чи стразами в глухих кастах, лапках. Коруна (похідне від «корона») – зубчаста або прорізна прикраса, яка іноді завершує вінець. Рама – частина або самостійний оклад, що

прикриває тільки край (поля) ікони. Риза – частина, яка закриває одягу зображених фігур. Фон – покриває живописний фон ікони. Цата – прикраса у вигляді півмісяця (іноді з фігурно вирізаним краєм), яка підвішувалася, як намисто. Прикріплюється до окладу так, що лягає під ликом на груди святого – зазвичай кріпиться до внутрішнього нижнього краю вінця. Поверхня якої оздоблюється візерунком (тисненням, карбованим, філігранним) та дорогоцінним камінням в кастах тощо. Являється відмінною рисою прикрас окладів ікон Святої Трійці, Ісуса Христа, Богоматері та святих: Іоанна Хрестителя, Миколая Мирлікійського і Сергія Радонезького. Символізує чин Царства і первосвященства [1, с.112].

Ікона не завжди відразу прикрашалася усіма перерахованими частинами окладу. Інколи вони накладалися поступово, окремі частини виготовлялися пізніше і докладалися до основної декорації.

Суцільний (або глухий) оклад, який почали виготовляти з одного листа металу в XVIII ст., повністю покриває всю ікону і закріплюється цвяхами на бокових поверхнях іконної дошки.

Такі ікони називаються підокладними, або підокладницями, тому що вони писалися саме під оклад, поверхня таких образів містила живопис лише на відкритих ділянках, які не закривалися окладом.

Досить часто поверхня ризи декорується різними прикрасами переважно це: дробниці – невелика срібна, золота пластинка прямокутної або фігурної форми з отворами для прикріплення; запони – застібка-прикраса з дорогоцінним камінням, що закріплюється шнуром, ланцюжком або планкою; плашки; рясо – підвіски-прикраси до вінця на окладі ікони; сережки, рясни, кулони, перлинні рушники, намисто. Також поверхню прикрашали дорогоцінним та напівдорогоцінним камінням або кольоровим склом, які закріплювалися за допомогою металевих оправ – каст. З XVIII століття в окладах почали використовувати інший вид кріплення каменів – лапки. Перли або намистини зі скла і коштовного каміння кріпили за допомогою штаптів. Іноді робили нанизання, дріт пропускали через отвори в намисті та кріпили до окладу.

Розрізняють такі типи окладів: чеканні металеві і шиті оклади – покривали всю ікону, крім зображення обличчя, рук і ніг. На поверхні створювали рельєф за допомогою властивостей використаного матеріалу

(металевого листа, ниток) його в'язкості, гнучкості; басменні оклади – виготовлялися в техніці басми, покривали поля і фон ікон так, щоб залишити відкритими фігури святих, зображення архітектури і землі. Виготовлялися з тонких металевих пластин, прикрашених різноманітними символічними орнаментами, на яких рельєф наносився технікою тиснення з матриці; оброний оклад – оклад, виконаний з металевого листа методом карбування; філігранний оклад.

Способи декорування окладів були і залишаються різноманітними. Для створення окладів застосовувалися традиційні техніки давньоруських ювелірів, а саме: басма, зернь, канфорення, виїмчаста емаль, оброн, перегородчатая емаль, скань, фольга (рельєфна і прорізна), карбування, гравірування, чернь, емалеві розписні накладки [7]. Також використовували комбіновану техніку декорування, яка поєднувала у собі різні техніки.

Іконний оклад не тільки прикрашає поверхню святого образу, але й підкреслює його святість. За літургійним вченням блискуча риза ікони символізує випромінює від неї небесне нематеріальне світло.

Список використаних джерел:

1. Игошев В.В. Символика окладов ікон XV-XVII вв. *Искусство христианского мира*. Москва, 1999. №3. С. 111-122.
2. Красилин М.М. Иконопись и декоративно-прикладное искусство. *Русская икона в XVIII – начале XX веков*. Москва, 1996.
3. Ловерду-Цигарида К. Общие сведения об окладах. *Священная Великая Обитель Ватопед. Византийские иконы и оклады*. Москва : ИП Верхов С.И., 2016. С. 267-282.
4. Михаил Вилькин. Оклады икон. *Antiq.info : журнал. – статья о ценообразовании на современном антикварном рынке*.
5. Стерлигова И.А. Драгоценный убор древнерусских икон IX-XIV веков. Происхождение, символика, художественный образ. Москва, 2000.
6. Складові частини ікони. URL: https://studopedia.su/16_168260_skladovi-chastini-ikoni.html.
7. Словник іконописця на основі «Словника ізографа» В.В. Філатова. URL: www.icon-kanon.ru/slov1/212.htm.

The article deals with ways of decorating icons chasuble; the components of the icon surface decoration are highlighted and characterized.

Key words: icon, salary, chasuble, stamp, decor.

Отримано: 20.11.2019

УДК 378.016:736.3:929.6

І. В. Паур, кандидат історичних наук, доцент

МЕТОДИКА ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДИСЦИПЛІНИ «СФРАГІСТИКА І ГЕРАЛЬДИКА»

У статті розглядається досвід використання сучасних інформаційних технологій під час викладання навчального матеріалу у закладах вищої освіти. Пропонується методика проведення лекції-візуалізації з дисципліни «Сфрагістика і геральдика».

Ключові слова: студент, викладач, методика, геральдика, лекція-візуалізація.

Дослідники стверджують, що нетрадиційні форми навчання із застосуванням комп'ютерної техніки і мультимедійних засобів значно ефективніші за класичну лекцію з використанням дошки, крейди та поданням конспекту. Ними встановлено, що при традиційних формах проведення лекції сприймається пере-

важно усна мова викладача, студенти засвоюють близько 15% поданої інформації. Один із способів зробити лекцію більш продуктивною – використати процес візуалізації інформації, тобто утворення на основі різних видів інформації наочного образу, що може слугувати опорою для розумових і практичних

дій. Візуалізація дає можливість використовувати крім слухового аналізатора ще й зоровий, спиратися на образне мислення, в результаті чого засвоюється до 65% інформації [3, с.59].

У статті пропонується методика проведення лекції-візуалізації із застосуванням мультимедійних технологій при викладанні дисципліни «Сфрагістика і геральдика» для майбутніх художників-реставраторів.

Основний акцент під час підготовки лекції даного типу робиться на активному включенні в процес мислення зорових образів, тобто розвитку візуального мислення. Опора на останнє може істотно підвищити ефективність представлення, сприйняття, розуміння та засвоєння інформації. Лекція-візуалізація вчить студентів перетворювати усну та письмову інформацію у візуальну форму, що формує у них професійне мислення за рахунок систематизації та виділення найбільш значимих, істотних елементів змісту навчання. Цей процес створює передумови розвитку професійно-значимих якостей студента, зокрема, здатності структурувати, виділяти головне, кваліфіковано працювати зі схемами та таблицями [2, с.73].

Визначено, що основна складність лекції-візуалізації полягає у виборі та підготовці системи засобів наочності та обґрунтованої режисури процесу подання та коментування візуальної інформації, тобто у розробці структури, що дозволить систематично, логічно струнко, послідовно і ясно викласти досить великий обсяг матеріалу у візуальній формі. О. Бойко пропонує структурувати інформацію за принципом піраміди відповідно до теорії Мінто [1].

Також лекція-візуалізація повинна: відповідати науково-методичному рівню вимог до лекцій у вищих навчальних закладах; ефективно стимулювати навчально-пізнавальну діяльність студентів; оптимально візуалізувати навчальний матеріал; мати універсальність у виконанні, забезпечувати варіативність у поданні навчального матеріалу; відповідати практичним потребам викладача та студентів; раціонально поєднувати різні технології подання навчального матеріалу; розвивати інтелектуальний потенціал студентів; забезпечувати контроль знань [3, с.60].

Таким чином, основним завданням викладача під час проведення лекції-візуалізації використовувати такі форми наочності, які не лише доповнювали б словесну інформацію, але й самі були носіями інформації. Оскільки, чим більше проблемності у візуальній інформації, тим вище ступінь розумової активності студента. До того ж подібна форма лекційних занять є орієнтованою основою майбутньої самоосвітньої діяльності, наочно демонструє зразки роботи з інформацією [2, с.73].

На наш погляд, така форма подачі лекційного матеріалу є найбільш ефективною під час вивчення дисципліни «Сфрагістика і геральдика». Вона сприяє оволодінню майбутніми художниками-реставраторами здатністю визначати герби, кольорові емблеми, що належать особам, родам і спільнотам; вміти аналізувати супутні документи стосовно причин і обставин їх виникнення, присвоєння та функціонування; прослідкувати еволюцію соціальної ролі та правового статусу герба. Крім того, лекції-візуалізації дають можливість збільшити обсяг матеріалу, що викладається, при незначній кількості лекційних годин.

Зокрема, під час вивчення вступної теми дисципліни – «Походження і причини виникнення гербів»,

студентам за допомогою портативного проектора демонструються ілюстрації, що відображають початки зародження гербів під час хрестових походів, особливості геральдики в середньовічному суспільстві, вплив лицарських турнірів на розвиток геральдичної науки, одяг герольдів та особливості їх розрізнення, гербовники, геральдична карта Європи. Так, при розгляді питання «Хрестові походи та їх значення у створенні геральдичної символіки», студентам пропонуються такі слайди:

- Герб як пізнавальний знак, що несе інформацію про власника;
- Поява лицарських гербів різних кольорів;
- Вплив на формування гербів системи озброєння XI-XII ст.;
- Герби як документальний доказ благородного походження дворянських родів Європи;
- Герб як символ військової доблесті і слави;
- Герби духовно-лицарських орденів, що виникли в Палестині.

Також, розгляд теми передбачає показ відеофрагментів про середньовічне життя лицарів, яке дасть змогу студентам оволодіти графічною мовою перекодування інформації.

На етапі підбиття підсумків студентам оголошується індивідуальне науково-дослідне завдання – підготувати презентацію на тему «Державна символіка європейських країн», яка має містити такі обов'язкові слайди: зображення сучасного герба однієї з європейських країн; ким і коли він був прийнятий; хто є автором і розробником зображення; смислове навантаження елементів герба; попередні версії гербового зображення.

Для підготовки до практичного заняття з визначеної теми, студентам пропонується використовувати праці М. Медведєва «Геральдика або істинна наука про герби», С. Слейтера «Геральдика. Ілюстрована енциклопедія», С. Фрайера «Геральдика. Герби – Символи – Фігури» теоретичний матеріал яких добре проілюстрований, що сприятиме ефективному закріпленню отриманих знань.

Досвід використання лекції-візуалізації в навчальному процесі дозволяє зробити такі висновки: подібні лекції значно підвищують інтерес студентів до предмету; лекція-візуалізація розвиває наочне моделювання; даний вид лекції поліпшують розуміння і запам'ятовування навчального матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Бойко О.В. Побудова структури лекції-візуалізації на основі піраміди Мінто. *Вісник Національного університету оборони України. Питання педагогіки*. 2012. №5 (30). С. 27-32.
2. Говорун М.В., Онісімчук Л.О. Використання лекції-візуалізації в системі вищої освіти. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін* : науково-педагогічний журнал. 2011. Вип. 1. С. 71-74.
3. Деркач Т. Лекція-візуалізація як форма активізації пізнавальної діяльності студентів коледжу. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2016. №3,4 (41). С. 59-62.
4. Осадчий В.В. Мультимедійні технології у професійній підготовці майбутніх учителів в умовах педагогічного університету. *Педагогіка*. 2011. №2. С. 129-140.

The article examines with the experience of using modern information technologies during the teaching of

educational material in higher education institutions. The method of the lecture-visualization on the discipline «Sphragistics and heraldry» is proposed.

Key words: student, teacher, method, heraldry, lecture-visualization.

Отримано: 20.11.2019

УДК 373.3.-051

І. Л. Пукас, кандидат педагогічних наук

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкривається проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в дошкільну освіту. Застосування комп'ютерних технологій у дошкільних навчальних закладах є вимогою часу, однак існує ряд об'єктивних причин, які не дозволяють їх широке впровадження. Проте, надійним і незамінним помічником обробки і подачі інформації в освітньому процесі є комп'ютер. Він повністю вміщує в собі можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій, які безперечно сучасні та ефективні.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, заклад дошкільної освіти, дошкільники, інтернет, мультимедійні технології.

Сучасні тенденції розвитку освіти визначають потребу у педагогах, здатних адаптуватися до умов, що постійно змінюються, до роботи з навчальною інформацією, що постійно оновлюється. Важко не погодитися з думкою багатьох науковців та практиків, що сучасним дітям потрібні сучасні педагоги, педагоги-новатори, які здатні вносити у власну діяльність щось нове, корисне та нестандартне. Йдеться про спеціалістів не лише знаючих, та тих, хто вміє використовувати свої знання у стандартних, типових ситуаціях, а й компетентних, здатних до креативності, аналітичного мислення, особистісної та професійної самореалізації.

Тому, сьогодні важко уявити наше життя без використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які розвиваються надто швидко. З розвитком даних технологій стрімко змінюється й стандарт дошкільної освіти, що спонукає сучасного педагога використовувати усі можливості Інтернету, оскільки вже недостатньо володіти професійною компетентністю, яка направлена на використання традиційних технологій навчання.

Виходячи із зазначеної позиції, інформаційно-комунікативні технології забезпечують системний підхід не лише у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу в освітніх закладах усіх рівнів, а і є суттєвим чинником реформування освітньої системи через модернізацію управлінських функцій (починаючи від керівника дошкільного закладу, завершуючи управлінням навчальним, виховним процесом, що здійснюється безпосередньо педагогом-вихователем під час організації навчальних занять).

Використання ІКТ в закладах дошкільної освіти є предметом досліджень таких науковців як А. Горячев, О. Даценко, О. Зворигіна, С. Іванова, Н. Кириченко, Г. Лаврентьева, Т. Марковська, В. Моторін, С. Новосьолова, Ю. Первін, Т. Поніманська та ін.

Так, З. Дорошенко вважає, що сучасні ІКТ в освітньо-інформаційному середовищі дошкільних навчальних закладів мають виконувати такі функції:

- 1) виступати як засіб навчання;
- 2) виконувати роль технічного засобу автоматизації процесу навчання дитини, що включена у пізнавальну, дослідницьку, експериментальну роботу, який дає змогу мобільно працювати з текстом, графічним, звуковим або відео документом, якісно подавати інформацію, обробляти її, спілкуватися зі своїми однолітками;

- 3) бути зразком сучасних інформаційних технологій та розвивати навички оволодіння ними;

- 4) виступати ефективним тренажером, що розвиває пізнавальну і творчу активність особистості, спонукає її приймати власні рішення, бачити їх результат, перевіряти їх правомірність [3, с.11].

Отже, *інформаційно-комунікаційні технології* визначаються як сукупність методів, засобів і прийомів, що забезпечують пошук, збирання, зберігання, опрацювання та обмін інформацією [1, с.10].

Застосування ІКТ у освітньому процесі відкриває широкі перспективи в роботі з дошкільниками. Актуальність цього напрямку роботи з дітьми зумовлена пріоритетним завданням освіти, що полягає у забезпеченні подальшого становлення особистості дитини, розвитку її розумових здібностей, насамперед – у навчанні дітей творчо і самостійно мислити. Тому, застосування ІКТ в закладі дошкільної освіти створює умови для:

- формування у дітей здатності орієнтуватися в інформаційних потоках навколишнього світу;
- опанування практичних засобів роботи з інформацією на рівні вікових можливостей;
- формування вміння обмінюватися інформацією за допомогою сучасних технічних засобів, що сприятиме досягненню успіху в будь-якій діяльності в сучасному інформаційному суспільстві [1, с.15].

Такі широкі можливості ІКТ дозволяють формувати якісно інше освітнє середовище, переводячи дітей з позиції «споживачів» інформації про світ у позицію його дослідників, основну увагу зосереджуючи на довідці. Такі навчальні засоби як комп'ютерні ігри, мультфільми, відеофільми сприяють формуванню інформаційної культури дитини, починаючи з дошкільного періоду навчання, протидіючи стихійному, неконтрольованому їх використанню. Тому, сучасні комп'ютерні технології сприяють розвитку у дітей дошкільного віку спостережливості, здібностей визначати спільні та відмінні риси, аналізувати, виявляти приховані закономірності, тобто саме тих якостей, які необхідні дітям для їхнього майбутнього.

Сьогодні виграє той педагогічний працівник, який не лише може дати базові знання дитині, а й спрямувати її на самостійне оволодіння ними. Для розвитку у малюків стійкого пізнавального інтересу педагог має докладати неабияких зусиль. Перед ним

стоїть завдання зробити заняття цікавим і насиченим інформацією, яка спонукала б дітей до активної пізнавальної діяльності. Тобто, пропонований матеріал педагогічним працівником для пізнання має містити елементи надзвичайної, дивовижної, несподіваної інформації, такої, що викликає у дошкільників інтерес до освітнього процесу і допомагає створити позитивну емоційну атмосферу навчання. Лише такий підхід до організації освітнього процесу сприятиме розвитку розумових здібностей дітей. Адже саме здивування будить думку і веде до розуміння.

Проте використання у дошкільному вихованні комп'ютерної техніки, в поєднанні з традиційними засобами, має бути чітко спланованим та продуманим, воно не є самоціллю і надмірне використання ІКТ може зашкодити дитині, розвитку її як творчої особистості. Тому, дані технології мають бути не основними, а додатковими засобами навчання та виховання, які здатні посилити їх розвивальний потенціал, зробити заняття більш цікавими та яскравими.

Список використаних джерел:

1. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального

закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадськістю : тематичний збірник праць / упоряд.: А.А. Волошок ; за заг. редакцією Л.А. Шишолік. Рівне : РОППО, 2015. 85 с.

2. Даценко Т.О. Інформаційно-комунікативні технології в дошкільній освіті: перспективи та ризики впровадження. *Наукові записки НПУ ім. М. Гоголя. Сер. Психолого-педагогічні науки*. 2012. №3. С. 18-20.
3. Дорошенко З. Складові інформаційно-освітнього середовища сучасного дитячого садка. *Дитячий садок*. 2011. С. 10-12.

The article deals with the problem of introduction of information and communication technologies in pre-school education. The use of computer technology in preschool education is the demand of time, but there are some objective reasons which are not allowed their widespread implementation. Reliable and indispensable assistant of processing and presentation of information in education – the computer. It fully holds a possibility of using information and communication technologies.

Key words: information and computer technology, institution of preschool education, preschoolers, internet, multimedia technologies.

Отримано: 20.11.2019

УДК 7.071.1ЖудінД:7.03(477.43)

Н. А. Шульц, кандидат мистецтвознавства, старший викладач

ДМИТРО ЖУДІН ЯК ПРЕДСТАВНИК МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ ПОДІЛЛЯ

У статті висвітлюється діяльність Дмитра Жудіна як представника мистецької школи XIX – початку XX ст. на Поділлі.

Ключові слова: освіта, педагог, діяльність, школа.

Постановка проблеми. Період другої половини XIX – початок XX століття характеризується значною активізацією педагогічної і просвітницької діяльності демократично налаштованої інтелігенції, передчуття відміни кріпосництва, реформа 1861 року, пошук нових легальних форм боротьби за громадські свободи сприяли поживаленню в культурно-освітньому житті, запалюючи оптимізмом, новими ідеями національну свідомість народу, а серед нього кращих представників інтелігенції, студентів, учнів гімназій.

Метою статті є висвітлення художньо-педагогічної діяльності подільського художника Дмитра Жудіна.

Виклад основного матеріалу. Об'єднання молодих людей, освічених, ерудованих, сповнених бажання розширяти освіту в народі, піднести його культуру, зробити її надбанням широкого загалу – явище, на погляд автора, для того часу цілком нове у суспільстві. Безкорисливо віддана ідеям спільної праці задля просвіти трудового люду, інтелігенція акумулювала і водночас поширювала нові погляди на навчання й освіту, шукала й утверджувала ефективні форми освітньої роботи серед різних верств і груп населення. Освітня-вихователі наближали знання до простих людей [3, с.276].

Відчуваючи неминучість змін, які мали статися найближчим часом, українська інтелігенція, що народжувалася, сміливо висловлювалася за необхідність освіти для народу. Зрушення на краще у суспільній думці пробуджувало розумові й моральні сили патріотичної молоді, яка почала гуртуватися навколо спільної ідеї, єдиних інтересів служіння українському народу.

Студентська молодь і гімназисти, в свою чергу, вступали в товариства, гуртки з метою поширення освіти серед народу. Створення таких об'єднань, як Громада також сприяло задоволенню освітніх проблем того часу. Даним дослідженням на основі численних матеріалів, архівних документів, спогадів доведено, що українські громади – це напівлегальні осередки інтелігенції, студентів, учнівської молоді, які впродовж півстоліття (друга половина XIX – початок XX століття) на демократично-патріотичних засадах проводили науково-просвітницьку, педагогічну й освітянську роботу на користь України та її народу.

Творчий шлях Кам'янець-Подільської школи є яскравим відзеркаленням процесів, пов'язаних із розвитком українського професійного керамічного мистецтва на початку XX століття і української професійно-художньої освіти і може слугувати зразком для використання в сучасних умовах на основі гармонійного поєднання ремісничої підготовки з художнім вихованням.

Художньо-педагогічною діяльністю на Поділлі в XIX – початку XX ст. займалися І. Васьков, Я. Грейм, В. Розвадовський, В. Гагенмейстер, М. Роот, М. Добровольський, І. Захаров, Г. Журман, О. Адамович, Д. Жудін, Т. Вторжецький, В. Коренев, А. П'янкова, І. Климентович, Н. Вишневська, О. Грен і багато інших [4, с.187]. На жаль, дуже мало архівних матеріалів мають інформацію про вчителів малювання, а тому ця проблема вимагає подальшого дослідження. Митці з ґрунтовною професійною освітою, викладаючи в названих навчальних закладах образотворчі дисципліни, по-

ширювали в регіоні професійну художню культуру, розширюючи його художнє середовище.

Яскравою сторінкою розвитку художньої освіти на Поділлі є діяльність і творчість художника Дмитра Жудіна, який жив і працював тут у 1892-1913 роках. На жаль, вивченню творчої спадщини Дмитра Жудіна приділяється мало уваги. Дмитро Жудін – яскравий приклад вчителя малювання, представник однієї з категорій майстрів минулого століття, які зробили надзвичайно багато для поширення образотворчої грамоти, для залучення до мистецтва учнів – училищ і гімназій, відчутно впливали на формування естетичних смаків, на духовну атмосферу в середовищі міської інтелігенції. У 1880 році він пройшов професійні випробування на базі Житомирської гімназії, після чого молодому художнику Санкт-Петербурзькою Академією мистецтв було присвоєно звання вчителя каліграфії, малюнка і креслення в училищах, а в 1897 році тією ж Академією видано свідоцтво на право викладання малюнка в середніх навчальних закладах [3].

Художник мав неабияку можливість вправлятися в малюванні; цей період приніс чимало високих результатів його учнів, які неодноразово брали участь у художніх конкурсах. За корисну і плідну роботу отримав похвальний лист Ради Академії Мистецтв. Його учні отримували нагороди, срібні медалі. Він виводив каліграфію і малюнок на такий ступінь, що учні на академічному конкурсі робіт по малюнку змогли з честю конкурувати з роботами учнів вищих навчальних закладів. Він викладав малювання і креслення в Маріїнській жіночій гімназії. Також був учителем малювання, креслення і чистописання Кам'янець-Подільського міського училища [5, с.11]. Дмитро Жудін, організовуючи програму навчання, велику увагу приділяв академічній основі, сподіваючись на

те, що професійна підготовка майбутніх художників дозволить їм вступити до академії чи будь-якого іншого закладу з художнім напрямом. Д. Жудін – засновник пленеру як навчального прийому на заняттях образотворчого мистецтва. Викладаючи образотворче мистецтво в Маріїнській жіночій гімназії, він разом з ученицями досліджував, аналізував натуру, виходячи на «живі» уроки малювання на вулицю. Це був неоціненний досвід: і для учениць, і для вчителя [2, с.57].

Висновки. Отже, художньо-освітнє життя Кам'яниччини набуває певного розмаїття і повноти на початку ХХ ст., коли у своїй основі сформувалися всі його складові. Розширення мережі художньої освіти мало свої позитивні наслідки, пов'язані у першу чергу з активізацією місцевого художнього життя, оскільки зростала роль художника та його вплив на формування національної культури, на відродження самосвідомості.

Список використаних джерел:

1. Козлова Н. Художник і педагог. *Прапор жовтня*. 1987. 27 червня. С. 8.
2. Косаківський В.А. Подільська старовина : збірник наукових праць. Вінниця, 1998. 699 с.
3. Назаренко С. Освіта на Поділлі ХІХ століття. *Радянське Поділля*. 1982. 16 червня.
4. Нариси історії Поділля: На допомогу вчителю. Хмельницький, 1990. 327 с.
5. Онацький Є. Кам'янець моїх юних днів. *Пам'ятки України*. 2000. №3-4. С. 88-91.

The article covers the activities of Dmitry Zhudin as a representative of the Art School of the 19th – early 20th centuries in the Podillya region.

Key words: education, teacher, activity, school.

Отримано: 20.11.2019

УДК 7.071.3:2-526.62(477.85)

О. П. Якубовська, асистент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВІДНОВЛЕННЯ ІКОН ОБЩИНИ СТАРООБРЯДЦІВ-ЛИПОВАН У с. Білоусівка

У статті розглянуто процес відновлення ікон, проаналізовано особливості процесу відновлення ікон студентами кафедри ОДПМ і РТМ, узагальнено специфіку відновлення ікон старообрядців-липован у с. Білоусівка.

Ключові слова: реставрація, ікона, старообрядці-липовани, практика.

Постановка проблеми. Потреба зберегти ікону, не лише як об'єкт молитов та віри, а й як зразок мистецької спадщини певної культурної групи торкнулось общини старообрядців-липован із с. Білоусівка Чернівецької області.

Ця релігійна група емігрувала з північної частини європейської Росії після розколу в російській православній церкві, викликаного реформами патріарха Никона 1651 року [2].

На території України історія липованської ікони була перервана в 1940 р., коли Південна Бессарабія була відірвана від Румунії і приєднана до СРСР. Таке становище впливає на специфіку датування пам'яток, адже ікони можуть датуватись новішим часом, аніж здається на перший погляд [4].

Фонд старообрядних ікон общини налічує близько 200 робіт різної мистецької цінності та різного ступеню руйнування. Співпраця реставраційної майстерні

КПНУ ім. І. Огієнка з липованами розпочалась влітку 2017 року у два етапи: виїзна практика студентів разом із викладачем, передача найцінніших реліквій у реставраційні майстерні університету для здійснення комплексу реставраційно-консерваційних заходів.

За період з 2017 р. було виявлено сукупність подібних реставраційних викликів пов'язаних як з датуванням так і з практичним реставраційним втручанням у матеріальну структуру пам'яток.

Проблеми та історія становлення общини старообрядців-липован на теренах України добре висвітлені у праці С. В. Таранця [3]. Глибокі напрацювання в області практичного відновлення старообрядної ікони та ґрунтовні дослідження іконографії прослідковуємо у статтях В. В. Шуліки [4]. Глибоке дослідження іконопису старообрядців представлено у праці Ю. Е. Горбунова [1].

Наразі постає питання щодо процесу відновлення ікон общини старообрядців-липован, яке набуває

актуальності у світлі періодичних виїзних практик студентів кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва і реставрації творів мистецтва. Важливим є висвітлення специфіки старообрядної ікони та стану її збереження, підбору методів відновлення ікон та оптимальних умов для проведення різних реставраційних процесів.

Мета статті. Проаналізувати особливості процесу реставрації ікон общини старообрядців-липован у с. Білоусівка. Виявити типові виклики що стоять перед студентами, підходи до їх вирішення, окреслити перспективи співпраці реставраційних майстерень КПНУ ім. І. Огієнка з общиною у с. Білоусівка.

Виклад основного матеріалу. Ікони общини старообрядців-липован с. Білоусівка – головним чином пам'ятки місцевої бессарабської гілки іконопису, загалом написані у період кінця XIX – поч. XX ст. і мають ряд схожих характеристик: невеликий розмір (від 30 x 40 см. до 50 x 70 см.), виконані темперними фарбами, зазвичай на сріблених фонах. Більшість ікон зосереджених у церкві Миколи Чудотворця – святині домашні, принесені до храму місцевими жителями, членами общини. Практично третина ікон піддавалась поновленню, зокрема прослідковується явна подібність матеріалів та технік застосованих при поновленнях, тобто подібна «реставрація» була виконана в один період, одним майстром. Інша частина іконного фонду общини часто і багато піддавалась дбайливій очистці від пилу, кіптяви та воску ганчірками та дротянками, як наслідок – стерті фони, подряпані постаті святих та втрачені цілі фрагменти цінного липованського письма.

З 2017 року, студенти та викладачі беруть участь у своєрідному експерименті – виїзній практиці, де здійснюють ряд реставраційних операцій спрямованих на відновлення ікон общини старообрядців у с. Білоусівка.

Перед викладачами та студентами постає ряд проблем які потребують специфічного підходу до їх вирішення. Кожен студент під наглядом викладача виконує реставрацію індивідуально підбраного експонату, однак термін виконання цієї реставрації, а відтак тривалість і послідовність процесів, які він виконує – непередбачувані; кожна ікона потребує чіткого плану підбраного під характеристики та специфіку пошкоджень твору окремо.

Виконання дослідження стану збереження ікон та їх реставрації у період практики має ряд недоліків, зокрема вимушена праця на вулиці, що в умовах клімату Бессарабії включає можливість швидкої зміни погодних умов – дощі і спека у літній період чергуються в межах однієї доби. Тижневі температурні коливання варіюються в межах від +20°C до +33°C,

вологість від 50% до 75%. За таких умов унеможливується якісне нанесення ізолюючого покриття, підготовки ікони до тонування. Окрім активних коливань атмосферних впливів існує велика проблема пилу та бруду, що активно осідають на робочі поверхні за період виконання робіт. Звичайно можна запобігати різним чинникам, однак така практика суттєво знижує якість виконаних реставраційних процесів.

Виконання складних реставраційних заходів, зокрема розчистки фарбового шару, розкриття ікони від записів, або ж пізніший етап – тонування втрат фарбового шару, вкрай важко виконувати в умовах відкритого повітря, неконтрольованих погодних умов. Тому, вважаємо за краще, подібні реставраційні процеси виконувати в умовах реставраційних майстерень.

Висновки. Отже особливості процесу відновлення ікон общини старообрядців-липован у с. Білоусівка полягають у комплексі реставраційних викликів: ступенем пошкодження творів; наявністю поновлень чи розчистки; виконання реставрації в умовах неконтрольованих погодних умов, праця на відкритому повітрі; індивідуальний підхід до процесу реставрації окремих пам'яток. Можемо зробити висновок про доцільність виконання доступних реставраційних процесів на виїзних практиках, зокрема місцевого та загального укріплення фарбового шару та основи ікон, усунення воскових нашарувань, однак складніші процеси варто переносити в площину реставраційних майстерень.

Список використаних джерел:

1. Горбунов Ю.Е. Старообрядческая иконопись Южной Украины: проблема сохранения и реставрации. *Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток* : тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. 24-27 травня 2005 р. К. : ННДРЦУ, 2005. С. 62-63.
2. Таранець С.В. Липовани. *Енциклопедія історії України*. 2009. С. 153.
3. Таранець С.В. Старообрядці Бессарабії та їх переслідування російським урядом у XIX – на початку XX ст. *Український історичний журнал*. 2009. №4. С. 84-94.
4. Шуліка В.В. Образ Спаса на Престолі в іконописі старообрядцев-липован второй половины XIX – начала XX века. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. 2014. №21. С. 125.

The essence of the article is to consider the process of icon restoration, process of icon restoration by students of the Department of ODPM and RTM are analyzed. Generalized the specifics of restoration the Old Believers-Lipovans icons in the village Bilouusivka.

Key words: restoration, icon, Old Believers-Lipovans, practice.

Отримано: 20.11.2019

УДК 631.48 (477.43/84)

В. В. Гарбар, кандидат географічних наук, старший викладач

ГЕОГРАФО-ГЕНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕНДЗИН ПОДІЛЬСЬКИХ ТОВТР

Визначено основні процеси, що зумовлюють формування та розвиток генетичного профілю рендзин і парарендзин та виявлено закономірності просторового поширення рендзин в межах Подільських Товтр. Визначено термодинамічні та енергетичні характеристики ґрунтоутворних порід та рендзин Подільських Товтр. Встановлено характер прояву і напрям розвитку комплексу хімічних, фізико-хімічних та фізичних процесів і властивостей рендзин досліджуваної території на різних стадіях та напрямках їхнього онтогенезу.

Ключові слова: Подільські Товтри, рендзини, парарендзини, педостріальність, онтогенетичні стадії.

Рендзини – інтразональні біолітогенні ґрунти, з чітко вираженим літогенно-кальцієморфним онтогенезом. Вміст і склад карбонатів визначає специфіку розвитку елементарних ґрунтоутворних процесів, які у свою чергу зумовлюють особливості формування і розвитку морфогенетичних властивостей рендзин.

На дивергенцію ґрунтоутворного процесу рендзин вирішальний вплив має наявність чи відсутність глинистих часток у вихідних материнських породах. Зокрема на щільних карбонатних породах (літотамнієві та серпуло-моховаткові вапняки) та їх елювії, формуються рендзини типові які тривалий час знаходяться в квазірівноважному стані, без еволюційного переходу в інший тип ґрунту (рис. 1). На схилах товтр, де вапнякові породи характеризуються високим вмістом глинистих часток (карбонатні полігенетичні суглинки, облесованій карбонатний елювії), рендзини під впливом лісової рослинності поступово еволюціонують в бурі (бруніфіковані) рендзини (рис. 2).

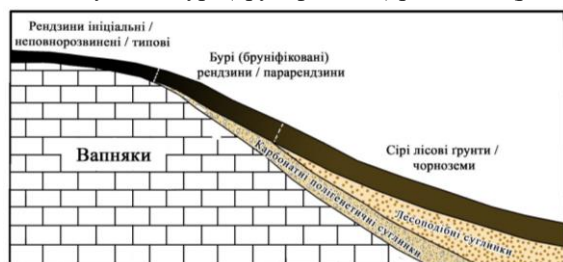

Рис. 1. Схема розвитку ґрунтового покриву Подільських Товтр

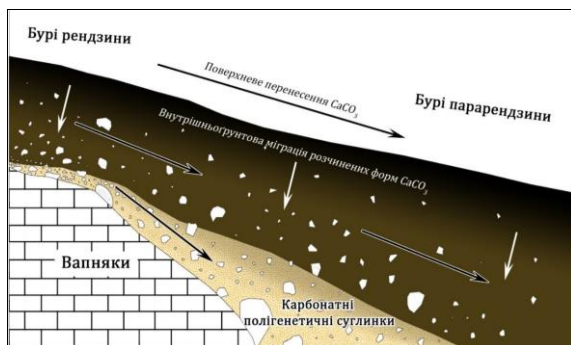

Рис. 2. Схема розвитку парарендзин на карбонатних полігенетичних суглинках Подільських Товтр

Основною формою просторового поширення рендзин в межах Подільських Товтр є педострії – смуги, з однорідним ґрунтовим покривом, зумовлені домінуванням того чи іншого чинника ґрунтоутворення (Соколов, 2004), в нашому випадку літологічною неоднорідністю ґрунтоутворних порід. Зокрема на вершинах та привершинних ділянках товтр, вільних від карбонатних полігенетичних суглинків, формуються рендзини ініціальні, неповнорозвинені та типові з різним ступенем вилугованості (рис. 3).

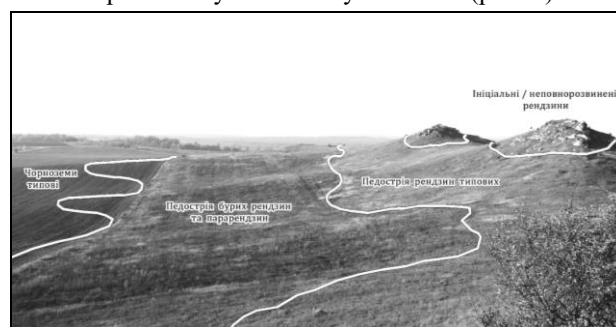

Рис. 3. Просторове поширення педострій в межах Подільських Товтр (на прикладі МД «Вербка»)

На схилах товтр, де вапнякові породи поступово перекриваються карбонатними полігенетичними суглинками формується педострія бурих рендзин та парарендзин. В нижній частині схилів товтр та біля їх підніжжя основною ґрунтоутворною породою є лесоподібні відклади, що зумовлює розвиток сірих лісових ґрунтів та чорноземів. Розміри та просторова форма педострій залежать від геоморфологічних особливостей території, та характеризуються витягнутими на декілька кілометрів смугами в межах головного пасма і замкнутими кільцеподібними формами в межах бічних товтр.

Висновки. Онтогенез рендзин відбувається під впливом біогенно-аккумулятивних та елювіальних процесів ґрунтоутворення, серед яких визначальну роль відіграють дерновий процес, гумусоутворення і гумусонакопичення, а також вилуговування, декарбонатизація та декальцинація. Вміст і склад карбонатів визначає специфіку розвитку елементарних ґрунтоутворних процесів, які у свою чергу зумовлюють особливості формування і розвитку морфогенетичних властивостей рендзин.

Основною формою поширення рендзин в межах Подільських Товтр є педострії, зумовлені літологічною неоднорідністю ґрунтотворних порід.

Список використаних джерел:

1. Гагарина Э.И. Литологический фактор почвообразования (на примере Северо-Запада Русской равнины). СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. 260 с.
2. Казеев К.Ш., Колесников С.И., Вальков В.Ф. Гумусовое состояние почв предгорий северо-западного Кавказа. *Почвоведение*. 1998. №7. С. 848-853.
3. Каск Р.П. Дерново-карбонатные выщелоченные и оподзоленные почвы или буроземы. *Почвоведение*. 1976. №7. С. 17-27.
4. Кирильчук А.А. Онтогенез і географія рендзин Західного регіону України : дис. ... д-ра географ. наук : 11.00.05. Львів, 2014. 442 с.
5. Позняк С.П., Гарбар В.В. Рендзини (Rendzic Leptosols) Подільських Товтр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. Тернопіль : СМП «Тайп». 2014. Вип. 37. №2. С. 22-27.

6. Семашук Р.Б. Ініціальне ґрунтотворення та рендзинні ґрунти Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. геогр. наук. Львів, 2015. 20 с.
7. Harbar V., Pozniak S. Genesis and Properties of rendzinas in the Podilski Tovtry. *Polish Journal of Soil Science*. 2015. Vol. 48. №2. P. 229-240.

The basic processes that determine the formation and development of the genetic profile of rendzine and pararendzine are determined, and the patterns of spatial propagation of rendzin within the Podilski Tovtry are revealed. The thermodynamic and energy characteristics of soil-forming rocks and genus Podilsky Tovtry are determined. The character of the manifestation and direction of development of a complex of chemical, physico-chemical and physical processes and properties of the renzins of the investigated territory at different stages and directions of their ontogenesis is established.

Key words: Podilski Tovtry, rendziny, pararendziny, pedotrophic, ontogenetic stages.

Отримано: 20.11.2019

УДК 911.52

А. С. Лісовський, асистент

НЕСПРИЯТЛИВІ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ ГОРГАНСЬКИХ ГІР

У статті наводиться опис несприятливих фізико-географічних процесів горганських гір. Запропоновано заходи боротьби з досліджуваними процесами.

Ключові слова: зсуви, гірські хребти, кам'янисті розсипища, горгани.

Формування горганських гір пов'язане з льодовиковими епохами, коли біля фірнових полів відбувалося інтенсивне морозне звітрювання (розтріскування) пісковиків і нагромадження кам'яних брил, а також формування скелястих гребенів. Утворюються внаслідок інтенсивного фізичного вивітрювання; нерідко це кам'яні потоки, що повільно сповзають по схилах під впливом зміни температури, соліфлюкції і сили тяжіння.

Горгани розташовані у Івано-Франківській та частково у Закарпатській областях. Масив простягається на 80 км з північного заходу (від Вишківського (Торунського) перевалу (941 м) на південний схід (до Татарського (Яблуницького) перевалу), ширина становить близько 40 км. На заході долини Мізунки і Ріки відмежовують їх від Бескидів, а на сході долини Пруця й Прута – від Чорногори та Покутсько-Буковинських Карпат. Ландшафти Горган характеризуються досить своєрідною будовою: мають не дуже великі висоти (в середньому 1400-1500 м), але при цьому з значними перепадами. Зі сходу на захід Горгани поділяються на Крайові низькогірні, Зовнішні (Скибові) і Привододільні (Внутрішні) Горгани.

Крайові низькогірні Горгани – група низьковисотних гірських хребтів, які витягнуті у південно-східному напрямку між Свічою та Прутом і охоплюють приблизно Берегову та Орівську скиби. Поперечні долини головних рік тут сильно розчленовані. Межиріччя цих рік настільки розчленовані, що типово карпатське південно-східне простягання хребтів порушене, і вододіли між відрізками головних рік іноді витягнуті паралельно долинам, тобто на північний схід.

Зовнішні (Скибові) Горгани – група середньогірних ландшафтів, які займають найвищу частину Горган. Зовнішні Горгани розташовані у межах трьох скибових

структур – Сколівської, Парашки і Зелем'янки. Абсолютна висота гір тут досягає 1600-1800 м н. р. м. Зовнішні Горгани складаються з трьох гірських пасм, які пов'язані з відповідними скибами. Північне пасмо фіксується хребтами Лютий, Лисий, Нягрин, Стомба, Верхній Сеглис, Гриньків, Чорногорець. Середнє Пасмо – найвищі хребти Горган: Хом, Пустошак, Аршиця, Ігровище, Сивуля, Довбушанка, Хом'як та інші. Південне пасмо розташоване у верхів'ях головних карпатських рік і складається з дуже розгалужених хребтів: Ілемського, Грофа, Дарівського та інших [5].

Зовнішні Горгани поділяються на декілька районів: Свіцько-Мізунські Горгани (межиріччя Свічі-Мізунки-Лужанки-Сукеля), Аршиця-Ілемські Горгани (межиріччя Свічі-Лімниці), Верхнелімницькі Горгани (у верхів'ї р. Лімниці), Сивулясько-Станімирські Горгани (у верхів'ї р. Бистриці Солотвинської), Довбушанські Горгани (між долинами Бистриці Надвірнянської і Пруту), Запрутські Горгани (межиріччя Прута-Черемоша).

У Довбушанських Горганах повсюди – на схилах гір і на вершинах гребенів, де виходять на поверхню пісковики, розвинені греготи [4].

Привододільні Горгани – група середньовисотних гірських хребтів, які розташовані на межі Закарпатської та Івано-Франківської областей. Переважні висоти 1300-1500 м, максимальна – 1788 м. У північно-західній частині Привододільних Горган – масивні хребти: Пишконя, Стримба, Переднята інші, розчленовані долинами річок Ріки, Терелі, Тересви та їхніми притоками. У південно-східній частині – хребет Братківський (вершини: Братківська – 1788 м, Гропа – 1763 м, Чорна Клева – 1719 м), розчленований верхів'ями річок Чорної Тиси та Бистриці Надвірнянської.

Хребти Привододільних (Внутрішніх) Горган мають вузькі пасма й круті схили. Греготи тут менш поширені і трапляються лише на тих хребтах, які заходять або в Скибову зону (Кінець Горган), або в зону Магури (Чорна Клева). У порівнянні з Скибовими Горганами тут складки є ширшими й менше насунуті одна на одну [1-3].

До несприятливих фізико-географічних процесів, що відбуваються на території горганських гір, належать дощі, ерозія, зсуви, селі, лавини, каменепади

Головними чинниками розвитку несприятливих фізико-географічних процесів є:

- 1) сонячна енергія, якою визначається співвідношення складових радіаційного і теплового балансів, їх сезонні зміни;
- 2) характер атмосферної циркуляції і пов'язане з цим співвідношення циклональної й антициклональної погод, переміщення різних типів повітряних мас, їх трансформація, наслідком чого є періоди а несприятливими процесами і явищами;
- 3) енергія процесів, що протікають у земній корі; зумовлені ними тектонічні рухи, характер та інтенсивність ендегенних процесів;
- 4) гравітаційна енергія, яка в поєднанні з діяльністю поверхневих та підземних вод спричиняє низку ендегенних процесів;
- 5) космічні процеси і явища, сонячно-земні зв'язки, що впливають на стан геосистем.

Зі стихійних явищ аномальними є атмосферні: сильні дощі, піщані (пилові) бурі, тумани, ожеледиця, мороз, спека, суховії, заморозки. З усіх стихійних явищ в Горганах найчастіше бувають сильні дощі – 30 мм і більше) опадів протягом 12 год. і менше. Сильні дощі супроводжують холодні фронти, які рухаються із заходу, а також південно-західні й стаціонарні циклони.

Крім названих дощів відмічають і кількості найбільших сум опадів. Суми опадів, в Горганах, може становити – 237 мм. Сильні дощі можуть випадати протягом доби, але найчастіше це відбувається в проміжку 16-22-ї години Тривалість сильних дощів дуже мінлива. Найчастіше вони випадають протягом 6-12 год., у 30% випадків – 1-6 год., інколи тривають протягом доби. У теплий період року сильні дощі супроводжуються грозою, градом, шквальними вітрами.

Випадання крупного граду (діаметр градин 20 мм і більше) зумовлюється інтенсивними конвективними процесами, що виникають на холодних атмосферних фронтах та фронтах оклюзії, які переміщуються в улоговинах циклонів. Град випадає й у зв'язку з розвитком потужної конвективної хмарності на малорухомих холодних фронтах або з активним фронтогенезом на стаціонарному фронті за рахунок збільшення двосторонньої адвекції. Град супроводжують грози, зливи, шквальний вітер.

На території Горган розвиваються зсуви, викликані природними і господарськими чинниками. Основною причиною зсувних процесів є невідповідність величини дотичних напруг на схилі й опору зсуванню порід, якими утворений схил, для підземних вод, наявність поверхні.

В Горганах зсуви поширені у верхів'ях гірських річок, вони приурочені до дислокованих схилів, де по корінних породах сповзають деформовані накопичення, наповнені водою.

У басейнах річок Горган, на гірських схилах при випаданні інтенсивних дощів, у разі швидкого сніготанення при різних підвищеннях температури повітря, прориву загатних озер утворюються селеві потоки. В даному регіоні можливі водно-кам'яні й грязекам'яні селі.

Активізації селевих процесів в горганських горах сприяє також діяльність людини. Запобігання дії ерозійних, зсувних та селевих процесів вимагає впровадження системи інженерних заходів щодо зональних і місцевих фізико-географічних умов.

В Горганах при сильних снігопадах, відлигах сходять снігові лавини.

Лавинні ПТК Горган є унікальними ландшафтними утвореннями із особливими природними умовами та спектром процесів. Для них характерне проходження масштабних лавинних процесів. Це призводить до збільшення площі лавинних геоконструкцій, незворотних змін для оточуючих ландшафтів. Сходження лавин в Горганах сприяє змінам у функціонуванні оточуючих природних комплексів: знищення лісового покриву, нагромадження винесеного матеріалу у долинах потоків та завдає шкоди прокладеним туристичним маршрутам.

Висновки. Для боротьби з несприятливими фізико-географічними процесами горганських гір, потрібно вжити наступних заходів:

- потенційні осувні схили слід закріплювати шляхом засадження чагарниками і деревами з добре розвиненою кореневою системою, або проводити штучне терасування схилів;
- біля підніжжя схилів які зазнають осування споруджуються підпірні стінки; поверхневі води слід відводити зі схилів спеціальними жолобами, а підземні – перехоплювати у верхній частині схилу канавами;
- при проведенні земляних робіт необхідно уникати можливого підрізання схилів і створення на їх поверхню додаткового навантаження через спорудження будівель, або насипів.

Важче боротися з селевими потоками та з лавинами, через те, що селі і лавини формуються з твердого пухкого матеріалу та снігу, який зноситься поверхневими водами зі значних за площею територій. З метою запобігання його знесення необхідно закріплювати цей матеріал засаджуючи схили рослинністю, будувати невеликі загороджуючі споруди, які б перешкождали переміщенню елювію, делювію або колювію з місця їх залягання. Поперек русла, по якому можливі рух селевого потоку, споруджують греблі, щоб уповільнювати швидкість руху селю та затримувати твердий матеріал, який переноситься потоком.

Список використаних джерел:

1. Байцар А.Л., Третяк О.А. Греготи Українських Карпат: генезис, поширення та морфологія. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів, 1998. Вип. 21. С. 36-39.
2. Досин Г.Д., Лозиняк П.Ю., Темнюк Ф.П. И др. Скибовая зона. *Геологическое строение и горючие ископаемые Украинских Карпат*. М., 1971. С. 141-149.
3. Иванов Б.Н. Следы оледенения Украинских Карпат. *Учен. зап. Черновиц. ун-та. Сер. геол.-геогр. наук*. 1950. Т. 8. Вып. 2. С. 49-74.
4. Круглов С.С., Максимов О.В. Геологическая будова і корисні копалини. *Природа Українських Карпат*. Львів, 1968. С. 13-38.
5. Матвій В.П. Сліди зледеніння у Горганах. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів, 1998. Вип. 23. С. 318-323.

The article describes the adverse physical and geographical processes of the mountain ranges. Measures to combat the investigated processes are proposed.

Key words: landslides, mountain ridges, stony sediments, gorgani.

Отримано: 20.11.2019

УДК 331.56 (477.43)

О. В. Матуз, асистент

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зайнятість являє собою складну макроекономічну категорію, яка пов'язана із різностороннім життям суспільства: економікою, політикою, культурою, історією, – що обумовлює актуальність її дослідження.

Ключові слова: зайнятість, примусова зайнятість, добровільна зайнятість, повна зайнятість, глобальна зайнятість, нестандартна зайнятість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні теоретичні, методологічні та прикладні проблеми зайнятості й регулювання ринку праці досліджують Л. Авдєєв, С. Бандур, В. Брич, О. Волкова, І. Гнибіденко, Т. Заяць, О. Левченко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Магопєць, Ю. Маршавін, В. Нижник, І. Петрова, М. Романюк, М. Семикіна, З. Смутчак, Л. Шаульська, Л. Червінська, Н. Шалімова, Л.М. Фільштейн, Н.П. Казюка та ін.

У вітчизняній літературі дослідники цієї проблеми виділяють такі концепції зайнятості: концепція повної зайнятості, концепція ефективної зайнятості, раціональної зайнятості, продуктивної, глобальної, примусової та добровільної зайнятості. С.М. Васильченко виділяє три концептуальні форми зайнятості: повну, глобальну та примусову [9]. О.А. Грішнова дані концепції зводить до класифікації зайнятості за її видами, в яких розділяє повну, продуктивну, раціональну та ефективну зайнятість.

Виклад основного матеріалу. Зайнятість характеризується комплексом показників, які свідчать про ситуацію на ринку праці. Одним із таких показників є структура зайнятості населення, на основі оцінки якої можна оцінити стан ринку праці, проаналізувати напрями, інтенсивність, динаміку та масштаби змін, що відбулися протягом певного періоду та передбачити майбутні тенденції зайнятості, дослідити трансформації на ринку праці.

Рівень зайнятості населення в Хмельницькій області становить 54,7%. Новою альтернативною концепцією реформування ринку праці країн ЄС є реалізація політики флексік'юриті, яка була розроблена і продовжує розвиватися в Данії та Нідерландах. Концепція флексік'юриті передбачає систему таких нестандартних форм зайнятості, як аутсорсинг, аутстафінг, краудстафінг, фріланс, телеробота, теледоступ [].

Саме концепція флексік'юриті, може стати основою формування інноваційної структури зайнятості в Україні та її регіонах зокрема.

Як зазначає П. Буряк, «види зайнятості характеризують розподіл активної частини трудових ресурсів за сферами використання праці, професіями, спеціальностями тощо».

Стійку тенденцію до розвитку, демонструють такі нетрадиційні форми зайнятості, як: зайнятість на умовах неповного робочого часу або неповна зайнятість; зайнятість на умовах строкових договорів; тимчасова, непостійна зайнятість, у тому числі запозичена праця; вторинна зайнятість; дистанційна зайнятість; зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру; не-

формальна зайнятість, у тому числі самозайнятість; не-реєстрована зайнятість у формальному секторі.

Значна кількість працівників Хмельницької області, перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості у сфері промисловості 5244 чол., сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства 605 чол., оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів 799 чол., та будівництві 472 чол., саме у сфері освіти 114 чол. (м. Хмельницький 3400 тис. чол., м. Кам'янець-Подільський 401 чол., у Полонському районі 1004 чол., Дунаєвському районі 637 чол., Кам'янець-Подільському районі 469 чол., м. Шепетівка 349 чол.). Вимушена неповна зайнятість не спостерігалась у сфері тимчасового розміщування й організації харчування, у сфері державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування, у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку та у сфері фінансової та страхової діяльності. Неповна зайнятість впливає на показники безробіття в області. Середня тривалість зареєстрованого безробіття у Хмельницькій області на кінець 2017 р. становила 4 місяці.

Країни із соціально орієнтованою ринковою економікою широко використовують гнучкі форми зайнятості: традиційна зайнятість характеризується повним робочим днем, стабільністю праці, регламентуванням робочого часу; гнучка – нестабільністю, відхиленням від нормативного робочого часу, нестандартними умовами праці, високою професійно-кваліфікаційною територіальною мобільністю працівників, гнучкою оплатою праці. Гнучкі форми зайнятості – тимчасова робота, надомництво, поділ робочого місця між двома і більше працівника, альтернативний і скорочений робочий тиждень тощо.

Деякі з цих форм відносять до часткової, решта – до повної зайнятості». Зазначене дає підстави стверджувати, що такі форми зайнятості надають підприємствам можливості коригування кількості робочої сили, зберігаючи висококваліфіковані кадри, скорочувати витрати на заробітну плату та підтримувати ефективне виробництво на підприємстві, а для працівників – це можливість розпоряджатися робочим і вільним часом, задовольняти їх соціальні потреби. Використання гнучких форм зайнятості надає реальні перспективи робітникам у виборі можливостей працевлаштування, а роботодавцям – у скороченні витрат на заробітну плату та оренду приміщень. Тому існують вигоди як для працівників, так і для праценаймачів, проте великою проблемою в Україні залишається облік зайнятих зазначених категорій,

оскільки значна частка робітників нестандартної зайнятості залучена в тіньовій економіці та не враховується державною статистикою, як наслідок – податкова система недоотримує істотного обсягу коштів від оподаткування заробітної плати.

Стандартна зайнятість все більше поступається атиповим її формам.

Висновки. В господарстві Хмельницької області ще високою залишається частка керівників та фахівців. Така ситуація, коли кожен четвертий працівник є керівником чи фахівцем, не сприяє зростанню продуктивності праці, а отже, скорочення зайнятості в управлінському апараті, перехід на нові форми організації та управління зумовлюють потребу в галузевому перерозподілі значної частини робочої сили.

Повна зайнятість має бути пріоритетним завданням держави, адже саме дана структура має забезпечити необхідні робочі місця для всього трудоактивного населення.

Основними напрямками розвитку Хмельницької області, які забезпечать активізацію якісних зрушень у структурних трансформаціях зайнятості населення є: використання сучасних технологій для створення нових робочих та модернізації існуючих; активізація розвитку малого та середнього бізнесу, особливо у сфері сільського господарства, збільшення кількості підприємств із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції; розвиток сфери обслуговування, виробництва товарів широкого вжитку та будматеріалів із місцевої сировинної бази; зростання продуктивності праці в аграрній сфері, підвищення його ефективності; забезпечення фінансової підтримки, надання податкових пільг підприємствам сільськогос-

подарської галузі; підвищення ефективності використання унікальних ресурсів регіону (рекреаційні, природо-заповідні, культурно-історичні ресурси).

Список використаних джерел:

1. Казюка Н.П. Вплив трансформаційних економічних процесів на зайнятість населення регіону. *Сучасні проблеми інвестиційної діяльності в Україні* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 січня 2013 р.) : у 2-х частинах. К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2012. Ч. 2. С. 33-35.
2. Казюка Н.П. Дослідження структурних змін зайнятості в контексті сталого розвитку регіону. *Сталий розвиток підприємств, регіонів, країн* : матеріали Міжнар. наук. конф., 5-7 листоп. 2012 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В.М. Шаповал [та ін.]. Дніпропетровськ : Національний гірничий ун-т, 2012. Т. 1. С. 205-206.
3. Казюка Н.П. Зайнятість населення: проблематика та наслідки негативних тенденцій для регіону. *Економіка: проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць : в 4 т. Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. Вип. 258. Т. II. С. 553-558.
4. Праця у Хмельницькій області 2016: Статистичний збірник / за заг. ред. Л.О. Хамської. Хмельницький, 2016. 135 с. URL: www.ukrstat.gov.ua.
5. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2016 рік / за заг. ред. Л.О. Хамської. Хмельницький, 2016. 350 с. URL: www.ukrstat.gov.ua.

Employment is a complex macroeconomic category that is associated with the diverse life of society: economy, politics, culture, history, which determines the relevance of its research.

Key words: employment, forced employment, voluntary employment, full employment, global employment, non-standard employment.

Отримано: 20.11.2019

УДК 82.0:821.161.2КленЮ.

І. В. Волковинська, старший викладач

ЖАНРОВИЙ СИМУЛЯКР VS ГОРИЗОНТ ЧИТАЦЬКИХ ОЧІКУВАНЬ (на прикладі творів Порфирія Горотака)

Стаття присвячена одній із актуальних проблем рецептивної поетики – взаємовідношенням жанрового симулякру та горизонту читачьких очікувань. На прикладі текстів літературної містифікації «Порфирій Горотак» проаналізовано спосіб утворення жанрового симулякру та його вплив на рецепцію тексту читачем. З'ясовано, що поява жанрового симулякру перелицьовує жанрову модель, змінює вектор читачьких сподівань і сприяє поглибленій інтерпретації твору.

Ключові слова: горизонт читачьких очікувань, жанрова модель, жанровий симулякр, літературна містифікація, Порфирій Горотак.

Науковий інтерес до аспектів рецептивної поетики, що активізувався у вітчизняному літературознавстві у другій половині ХХ століття, на сьогодні тільки зростає. Актуальними залишаються проблеми рецепції твору в умовах постмодерністського дискурсу, перегляд інтерпретаційних моделей текстів попередніх літературних епох, співвідношення читачької свободи і рамок тексту тощо.

Серед вітчизняних розвідок, присвячених проблемам рецепції літературного твору, варто відзначити праці Г. Клочка [4], Р. Гром'яка [1], М. Зубрицької [2], М. Лановик [5], О. Червінської [6] та ін., у яких розглядаються як теоретичні, так і практичні аспекти рецептивної поетики. Однак, чимало явищ і закономірностей рецепції залишаються й досі мало дослідженими, зокрема проблема співвідношення жанрового симулякру і горизонту читачьких очікувань. Таке дослідження особливо актуальне на сьогодні, оскільки постмодерна література все більше пропонує реципієнту зразки жанрових симулякрів. Вивчення взаємозв'язків між жанровим симулякром і горизонтом читачьких очікувань дасть можливість простежити особливості текстового впливу на реципієнта.

Предметом дослідження стали тексти літературної містифікації «Порфирій Горотак», у яких номінація жанру в заголовках часто стає способом творення жанрового симулякру. До таких творів належать поезії «Ода до трактора», «Залізобетонна елегія», «Асирійська ода», «Астральна fuga», «Індестанський гімн» та ін.

Жанр має потужні можливості у формуванні горизонту читачьких очікувань. Але так само жанр здатен змінювати, а то й перевертати ці очікування. Про це ще писав Г.Р. Яусс і при цьому відзначав важливу роль такого явища: «зміна горизонту, що розумілася саме так, водночас дозволяла схоплювати мистецький характер твору пропорційно до імплікованої естетичної дистанції, тобто відстані між сподіванням і досвідом, традицією та інновацією, і відмежовувати його конститутивну негативність від афірмативного характеру тієї споживачької літератури, яка просто дотримується норми» [7, с.298]. На основі читачького досвіду реципієнт вибудовує модель твору за

ознаками того жанру, який заявлений у заголовку. Однак, після прочитання тексту читач здійснює перегляд своїх прогнозів і зіставляє із результатами. У разі, коли текст твору продукує жанровий симулякр, відбувається обман читачьких очікувань, що безумовно впливає на рецепцію твору.

До прикладу розглянемо специфіку взаємодії жанрового симулякру та горизонту читачьких сподівань у поезії «Ода до трактора» [3, с.190]. Вказівка на жанр оди в заголовку налаштовує реципієнта на модель відповідного жанрового канону. Читач очікує прославлення, піднесеного, високого стилю оповіді, багатства риторичних фігур та вишуканих тропів. Однак, основним прийомом у тексті є пародіювання, направлене на висміювання популярних на зламі ХІХ-ХХ століть урбаністичних мотивів і техногенних образів. Позірність возвеличення «непереможного» трактора як «*многошрубної сили*» проглядається через епітетні структури «*мертву масу*», «*глевкого часу*», «*чорноземні катаракти*». Ці промовисті означення викривають хворобливість епохи, вказують на аномальність благоговійного замилювання здобутками цивілізації. Абсурдність возвеличення техніки дістає апогею в епітетній структурі «*одухотворений бензин*». Алюзивний потенціал має структура «*побідну расу*» – крізь неї проглядають філософські ідеї «пророка» ХХ ст. Ф. Ніцше. Однак, контекст, яким оточене поняття «*раса*» ставить під сумнів її переможність: «*Це в просторінь глевкого часу / веде нову побідну расу / одухотворений бензин*». «*Одохотворений бензин*» як маркер машинізованої реальності домінує над особистістю, перетворює людей на расу, «*расу рабів*», підкорених «*многошрубній сили*». Епітетна структура «*побідна раса*» набирає в контексті поезії рис оксюморона і актуалізує мотив поневолення людини суспільством, у якому особистість постає лише гвинтиком, додатком великого механізму. Образ «*многошрубної сили*» відкривається у двоплановості – на поверхні знаходиться проекція на центрального персонажа – трактора, якому і присвячена «ода». Глибинний план – змалювання радянської дійсності як величезного механізму, що підпорядковує

і «намножує на мертву масу / підойм і тум сталевий чин». Пафос піднесеного возвеличення перетікає у русло гіркої смутку, який особливо проступає у двох останніх строфах. У 3-й строфі («Там, де ходили над Уссурі / лише джень-шеню шукачі – / протне він борозни, як мури, / й пшеничне розводнить Міссурі, / Зеленим Клином ідучи») відбувається розширення топосу, що вказує на масштаби можливої катастрофи. У 4-й строфі показовим є множинний образ «Україн» («А потім впнеться в розмежів'я, / в нову кордонність Україн»), який символізує трегедію роз'єднаності нації. Назва «ода» у заголовку спричинює утворення своєрідного жанрового симулякру, покликаного повернути увагу читача до підтексту поезії, заглибитися у міжрядкові глибини твору.

Жанровий аспект є одним із ключових моментів творення горизонту читацьких очікувань. Жанровий симулякр, породжений вказівкою на жанр у заголовку, але порушенням жанрового канону текстом твору, значно змінює вектор читацьких сподівань. Сам факт літературної містифікації сприяє ускладненню жанрових процесів, робить ідейно-змістовий пласт збірки Порфирія Горотака неоднозначним. Назва кожного твору продовжує гру з читачем, призводить до обману його очікувань. Між анонсованим у заголовкові жанром і жанровими рисами твору виникають складні зв'язки. Поява жанрового симулякру перелицьовує жанрову модель, пародіює її. Разом із тим, жанрова модель твору зберігає окремі риси класичного жанрового канону (спрацьовує «пам'ять жанру»). Такий прийом створює ефект несподіванки й одивнення, що спонукає читача заглибитися у підтекст твору і сприяє його більш скрупульозній інтерпретації.

УДК 811.161.2'373.233-026.912-055.2

З. С. Шевчук, кандидат філологічних наук, методист вищої категорії навчального відділу

ХАРАКТЕРИСТИКА СОМАТЕМ-МАРКЕРІВ ГУСТАТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ (до питання вербалізації семантичних перцептивних характеристик зовнішності жінки)

Стаття присвячена аналізу соматем як репрезентантів густативного сприйняття зовнішності жінки. В аналізованих текстових фрагментах соматемми на позначення густативних відчуттів вербалізують достатній і недостатній ступені смакової ознаки. Лексеми, що формують концептуальну основу смаку, постають носіями об'єктивно-нейтральної інформації про т. зв. «смакову» семантику різноманітних частин тіла.

Ключові слова: лексема, сома тема, сенсорний компонент, густативна характеристика.

Емпіричне пізнання предметів навколишньої дійсності, їхня категоризація за допомогою сенсорних відчуттів є невіддільним компонентом життєдіяльності та соціальної поведінки людини. За словами К.Л. Сізової, сенсорний компонент – невід'ємний структурно-семантичний складний портретного опису. Дослідниця трактує портрет як «сукупність великої кількості структурно-семантичних складових» до яких вона відносить не лише зовнішні дані (форма і вираз обличчя, погляд, волосся, зріст і статура, одяг і аксесуари тощо) і форму поведінки (міміка, жести, хода, манера рухатися тощо), а й інші різновиди характеристик персонажів: за допомогою кольору, пахощів, смаку тощо [9, с.168].

Проблема аналізу сенсорної лексики неодноразово була об'єктом дослідження багатьох мовознавців (Ю.Д. Апресян, А. Вежицька, В.В. Дятчук, І.В. Ковальська, А.В. Куценко, М.М. Мохосоєва, Т.М. Сукаленко, Р. Якобсон та ін.).

Список використаних джерел:

1. Гром'як Р. Літературна рецепція в компаративістичних студіях. *Біблія і культура* : збірник наукових статей. Чернівці : Рута, 2001. Вип. 3. С. 45-48.
2. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис. 2004. 352 с.
3. Клен Ю. Твори : у 4-х т. Т. 1. Нью-Йорк : Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1992. С. 173-264.
4. Клочек Г. Поетика і психологія. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1990. 48 с.
5. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції : монографія. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 470 с.
6. Червінська О., Зварич І., Сажина А. Комплекс ідей рецептивної поетики в актуальній методологічній перспективі. *Психологічні аспекти актуальної рецепції тексту: Теоретико-методологічний погляд на сучасну практику словесної культури* : науковий посібник. Чернівці : Книги-XXI, 2009. С.7-100.
7. Яусс Г.Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 279-307.

The article deals with one of the actual problems of receptive poetics – the interrelation of genre simulacrum and the horizon of readers' expectations. The way of genre simulacrum formation and its influence on the reception of the text by the reader is analyzed on the example of texts of literary hoax «Porphyry Horotak». It has been found that the emergence of genre simulacrum reshapes the genre model, changes the vector of readers' hopes and promotes in-depth interpretation of the work.

Key words: horizon of readers' expectations, genre model, genre simulacrum, literary hoax, Porphyry Horotak.

Отримано: 21.11.2019

Текстові фрагменти з описами соматем та їхніх характеристик на позначення густативного сприйняття схарактеризовані вмінням письменниць репрезентувати візуально-смакову привабливість тіла жінки та його частин, що подразнює внутрішні рецептори читача. Така дія викликає не лише бажання їсти, а й думати і діяти.

У статті використовуємо деякі класифікаційні характеристики густативної лексики М.М. Мохосоєвої, яка інтерпретувала дефініції густативів із вказівкою на еталонний носій смакової ознаки. У зв'язку з цим дослідниця виокремила формулу тлумачення номенів смаку [6].

Найменування соматем та їхніх характеристик, що репрезентують густативне сприйняття, у досліджуваних текстах найповніше представлені такими лексико-граматичними категоріями, як прикметники (найчастіше) та прислівники.

Аналізований текстовий матеріал дав змогу виокремити лексеми, що вербалізують:

а) достатній ступінь смакової ознаки, представлений такими характеристиками: смачний (*смачне тіло*), солодкий (*солодка шкіра, солодке дихання, солодкий голос*), солоний (*солоне обличчя*), гіркий (*гірка зморшка, гіркі сльози, гіркий плач, гіркий стогін*), гарячий (*гаряче тіло, гарячі повіки, гарячі щоки, гарячі сльози*), холодний (*холодне тіло, холодні долони, холодні пальці*) тощо.

Загальна оцінка смакових якостей в описах частин тіла та їхніх характеристиках зумовлена естетико-емоційним фоном їхнього сприймання. Індивідуальне ставлення до різних смаків може викликати приємні чи неприємні емоції. Для вираження таких оцінок використано прикметник *смачний*: *Пішов. Одного хотів: швидше дістатися дому, пригорнутися до Жанночки, обцілувати її смачне тіло, а краще б – хай вона <...>* [2, с.219].

Ознака солодкий в описі соматем (*шкіра, голос дихання*) репрезентує смислове наповнення приязні, утіхи, радості, приємності: *Читав, пестячи ніжно сторінки, наче блукав її солодкою шкірою, перегортав обережно слова, смакуючи ними* [3, с.267]; *Леся зирнула, чи не лізе згори прямилька й струнка баба, але на печі ніякого руху. Лише дихання, а от воно рівне-рівне, аж солодке, їй-богу!* [8, с.57].

Більшою мірою аналізовані лексеми є складниками словосполучень із соматичним компонентом, ужитих із конотативним відтінком суму, жалю, туги (лексема *гіркий*): *Маруся приклала руки до грудей, на чолі – зморшка гірка <...>* [2, с.252]; *Вона постійно вмикала Земфірині пісні на повну гучність і заливалася під них гіркими сльозами, наминаючи каструлю макаронів* [4, с.82].

Лексема *голодний* як складник густативного аспекту, ужита в значенні «відчувати голод». Словосполучення *голодне (зголодніле) тіло* вжито в переносному значенні для вираження великого бажання до чого-небудь: *А вона на хвилюк заплющить очі – й уже їй ввижається, що то молодий неголений Кирило вернув додому із Шепота з лісозаготівлі і, не чекаючи вечора, тягне її на сіно на стайню, втикаючись колючим обличчям і всім своїм голодним тілом у таке ж зголодніле Василичине тіло <...>* [5, с.36].

б) недостатній ступінь смакової ознаки репрезентований одиночною лексемою-комполитом, утвореною морфологічним (афіксальним) способом (*солонувато-гіркі сльози*): *На сторінку впали кілька крапель. Крап. Крап. Вони розповзлися по літерах і перетворились у плями – солонувато-гіркі, бо саме такі на смак сльози* [7, с.47].

Прислівники на позначення смакових відчуттів додатково репрезентовані в описах міміки, жестів: *У напівсні відшукавши ногами капці, Анна солодко позіхнула і підвелася* (ГМКТК, с.274); *Зітхнула гірко, вже хотіла перемкнутися, бо серце не витримувало, та на екрані з'явився <...>* *Славко Шуляк* [1, с.375].

Соматемами з характеристиками густативного сприйняття вербалізують об'єктивно-нейтральну інформацію про т. зв. «смакову» семантику різноманітних частин тіла. Значна частина соматем із характе-

ристиками на позначення смаку у свідомості людини асоціюється з іншими сторонами буття, використовуються для вербалізації світу емоцій і почуттів.

Взаємозумовленість різних сенсорних відчуттів на позначення зовнішності жінки засвідчує належність тих самих сенсонімічних характеристик до різних міжсенсорних асоціативних зв'язків (*холодні очі, теплий погляд* тощо). Це пов'язано з тим, що деякі перцептивні характеристики соматем належать до того самого модусу.

Отже, усі сфери чуттєвого сприйняття зумовлюють функційну значущість використання сенсорної лексики під час характеристики соматем у цінній картині світу жінки. Синестетичні уявлення, репрезентовані соматемами – репрезентантами перцептивного сприйняття, використані для прямої номінації сенсорних сутностей, а також у процесі конвергенції сенсорних відчуттів – вираження в текстових фрагментах денотативної і конотативної семантики, що формує збірний образ жінки, сприйнятий різними органами чуття. Оцінка безпосередньо впливає з цього відчуття, яке, незалежно від волі й самоконтролю, переживає людина.

Список використаних джерел:

1. Дашвар Л. Покров : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 384 с.
2. Дашвар Л. Село не люди. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 272 с.
3. Корній Д. Щоденник мавки : роман / передм. О. Хвостової. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 304 с.
4. Мальярчук Т. Біографія випадкового чуда : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 240 с.
5. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. 3-є вид. Львів : ЛА «ПРАМІДА», 2011. 176 с.
6. Мохосоева М.М. Густативна лексика в англійській, німецькій та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Донецьк, 2012. 21 с.
7. Печорна О. Грішниця / передм. М. Іванцової. 2-е вид., стереотип. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 288 с.
8. Печорна О. Фортеця для серця : роман / передм. Н. Шевченко. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 368 с.
9. Сизова К. Л. Типология портрета героя : на материале художественной прозы И. С. Тургенева : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 1995. 186 с.

The article deals with the analysis of lexical units which represent features. The thesis looks at the lexical units denoting gustative perception which verbalize the sufficiency or non-sufficiency of taste characteristics. These units form the conceptual basis of taste and provide the objective or neutral information about so called «gustatory» semantics of different body parts.

Key words: lexical unit, somatic characteristics, sense component, gustative characteristic.

Отримано: 21.11.2019

УДК 378.147+377.6:004.588

*В. А. Грищук, асистент,
К. С. Чевська, викладач*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСУ FIGMA ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ІТ-ОСВІТИ

У статті проведено детальний аналіз ефективності використання основних функцій крос-платформного онлайн-сервісу Figma під час формування професійних компетентностей здобувачів ІТ-освіти на прикладі створення прототипів та компонент посадкової сторінки. Зазначається, що при формуванні у майбутніх фахівців дизайн-мислення саме даний онлайн-ресурс відкриває широкий спектр можливостей одночасної співпраці без географічної прив'язки, що дозволяє швидше інтегруватись у світовий та європейський ІТ-простір.

Ключові слова: Figma, веб-дизайн, компетентності, дизайн-мислення, прототипування, користувацький інтерфейс, хмарні технології.

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) постійно вдосконалюються та розвиваються, тому здобувачі ІТ-освіти потребують швидкого реагування на виклики сучасності при формуванні професійних компетентностей, зокрема в сфері веб-дизайну. Потужний потік нової інформації, стрімка зміна модних тенденцій дизайну інтерфейсів, розповсюдження різновидів мобільних пристроїв, електронних іграшок та smart-техніки вимагають гнучких рішень, що втілюються в найкоротші строки.

Перед сучасною освітою стоїть вимога – сформувати конкурентоспроможного, відповідального, розвинутого громадянина, який має можливість і здатність навчатися впродовж життя. Саме такі підходи будують важливий механізм в освіті, який допоможе здобувачам ІТ-освіти стати більш мобільними та забезпечить їм можливість успішно інтегруватись у світовий та європейський простір [1].

Зокрема, в умовах сьогодення веб-студіям потрібен UI-дизайн, тобто інтерфейс, що відповідає таким основним вимогам, як ясність, лаконічність, впізнаваність, гнучкість до змін, естетичність, ефективність та поблажливість до помилок користувачів. Виходячи з цього, веб-дизайнер в 2019 році – UI (user interface) фахівець, що створює інтерфейс інтуїтивно зрозумілим та максимально адаптивним до будь-яких потреб, при цьому зберігаючи всі основні правила ергономіки. Саме на такі вимоги і має орієнтуватися сучасна освіта під час формування професійних компетентностей здобувачів ІТ-освіти.

Пошук більш ефективних методів професійної підготовки майбутніх фахівців в сфері веб-дизайну змушує звертатися до найновітніших платформ, перебудовуючи методіку подання матеріалу, щоб отриманні знання максимально відповідали запитам роботодавців та були конкурентними на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень. В умовах швидких темпів інформатизації освіти значну роль у формуванні навичок дизайнера відіграє впевнене володіння новими програмними засобами, в тому числі і онлайн-

сервісами. Застосування хмарних технологій в освітньому процесі навчальних закладів широко обговорюється як в вітчизняних, так і в зарубіжних наукових колах. Саме питаннями використання хмарних сервісів у різних галузях сучасної науки, освіти та 2D, 3D графіки займалися В. Биков [2], Т. Вакалюк [3, 4], К. Лавріщева [5], А. Стрюк, М. Попель, М. Шишкіна [6].

Водночас закордонні компанії як Facebook, Google, Apple, Procter&Gamble, Samsung, IBM та ІКЕА активно використовують поняття «дизайн-мислення», як найуспішнішу світову методику для створення інновацій. Основу ідеї створення будь-якого продукту, орієнтованого, в першу чергу, на інтереси користувача запропонував ще у 1969 році Герберт Саймон в своїй книзі «Sciences of the Artificial». Він описав його в якості процесу, завжди орієнтований на створення кращого майбутнього і пошук нових рішень для комплексних проблем в самих різних областях.

Запропоновані ним етапи дизайн-мислення: емпатія (максимальне занурення в проблему, спостереження), фокусування (обробка інформації, структуризація, впорядкування, виділення найважливіших моментів), генерування ідей (створення різноманітних ідей, особливо цікавий результат отримується, коли задіяні люди з різним досвідом), прототипування (створення макету для подальшого тестування) та тестування (дозволяє визначити, наскільки зручний та зрозумілий інтерфейс для кінцевих користувачів) мають застосування і в інших сферах [7].

Зокрема, саме за такими етапами побудована робота в хмарному сервісі Figma під час проектування користувацьких інтерфейсів для сайтів та мобільних додатків, проте до сьогодні немає дослідження особливостей використання даного ресурсу, що і зумовило вибір теми досліджень.

Мета дослідження полягає в детальному аналізі ефективності використання онлайн-ресурсу Figma під час формування професійних компетентностей здобувачів ІТ-освіти.

Виклад основного матеріалу. Figma – векторний графічний кросплатформний редактор призначе-

ний для проектування, створення інтерфейсів та інтерактивних прототипів. Він працює у двох форматах: у браузері та клієнтський додаток на персональному комп'ютері. Figma зберігає онлайн-версії файлів, з якими працював користувач. Ще одним не менш важливою перевагою є те, що безкоштовно можна працювати з не більше ніж трьома проектами одночасно, проте одночасно можуть працювати біля 50-ти дизайнерів, включно з тими, хто має права на перегляд.

Для створення проекту потрібно перейти на сайт <https://www.figma.com> та створити свій обліковий запис. Натиснути на «+» та надати назву своєму поточному проекту (рис. 1).

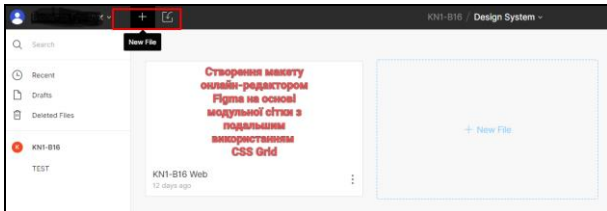

Рис. 1. Створення проекту під назвою «KN1-B16 Web»

Далі необхідно створити сторінку, в якій будемо працювати (для прикладу Test page на рис. 2) та відповідно вона створиться у лівій частині вікна редагування поряд з іншими.

Рис. 2. Створення сторінки проекту

Інтерфейс редагування файлу складається з чотирьох панелей:

Контекстна панель складається з двох частин. В лівій частині розташовується піктограма меню, за нею йдуть піктограми інструментів, за допомогою яких створюються графічні елементи інтерфейсу для веб-сайтів і додатків, а також піктограма коментування макетів. В центрі контекстної панелі розташовується заголовок файлу, який шляхом натискання мишою можна замінити на власний. До правої частини контекстної панелі належать: функція масштабування; кнопка «Share»/«Поділитися», що надає можливість налаштувати доступ до файлу для конкретних користувачів, використовуючи їх e-mail або зробити файл доступним для всіх людей, які перейдуть за посиланням; далі відображаються користувачі, які в даний момент переглядають файл.

Панель інтерфейсу редагування файлу – панель шарів, де розташовуються шари проекту (кроки на шарування зображення).

Монтажна область – центральна панель, де проводять основну частину часу, в ній малюють елементи інтерфейсу, які складаються з прямокутників, зображень і тексту.

Панель властивостей – відображаються властивості об'єктів, які вибрані в даний момент на панелі шарів, а також в монтажній області. Якщо жоден з об'єктів не вибраний, тоді відображаються властивості панелі монтажної області. У кожного об'єкта різні групи властивостей, але багато хто з них повторюються [8].

Прототипування (Prototyping). Зазвичай дизайнерам потрібен спосіб представити свою роботу вражаючою, чистою і інтуїтивно зрозумілою. Щоб показати дизайн колегам-дизайнерам для зворотного

зв'язку, розробити презентації для керівників та замовників для затвердження макетів або подивитися, як користувачі використовують інтерфейс під час тестування, прототипи грають головну роль.

Саме дана опція відіграє найважливішу роль у впровадженні онлайн-ресурсу Figma у широких колах дизайнерських компаній. Адже, розробка сайту – складний і досить тривалий процес, а розробка прототипів – досить швидкий, дешевий і ефективний з точки зору прийняття або усвідомлення, який саме проект отримується в результаті.

Щоб полегшити процес узгодження і розробки, в складних ситуаціях застосовують методіку прототипування. Прототип – це ескізна модель майбутньої системи. Створюється проектувальником, менеджером, аналітиком, дизайнером, програмістом, SEO-оптимізатором. Це не остаточний вид роботи, але в нього набагато легше внести глобальні зміни самого примхливого замовника. Тим паче, онлайн ресурс Figma дозволяє це здійснювати без прив'язки до апаратного та програмного забезпечення.

Компоненти. Компоненти в Figma працюють як Frames – при копіюванні елементів створюються більше екземпляри, ніж копії. Для компонента достатньо вибрати об'єкт для повторення і натиснути Create Component в панелі інструментів.

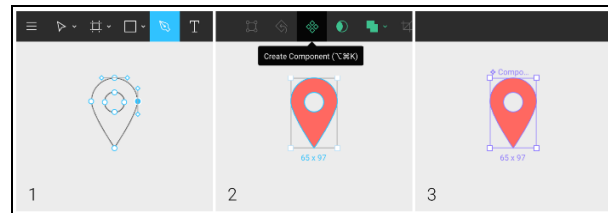

Рис. 3.1. Процес створення компонента

Щоб створити новий екземпляр достатньо утримувати Alt при перетягуванні або використовувати команду Duplicate.

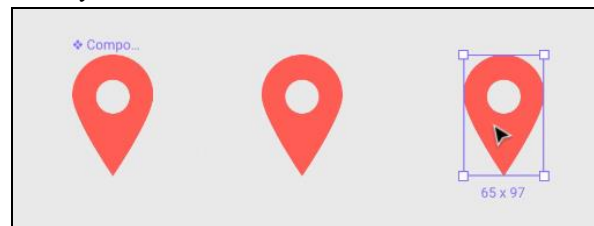

Рис. 3.2. Створення екземпляру компонента

Будь-яка зміна головного Компонента миттєво відбивається на копіях. Ця властивість дозволяє швидко змінити будь-які похідні екземпляри на всіх поточних лише при зміні компоненти за бажанням замовника. Саме така можливість дарує змогу дизайнерам економити час на рутину зміну форми або кольору будь-якої повторюваної складової дизайну.

Розмір модулів і модульної сітки. Враховуючи обов'язкову умову підтримки адаптивного дизайну при розробці веб-застосунків, дизайнери використовують поняття модульної сітки, яку згодом фронтенд-розробники беруть за основу для верстки. Найпопулярнішою системою є модульна сітка від фреймворку Bootstrap, яка поділяє сторінку на 12 колонок, інші ж ідеї дизайнів вимагають поділу на 16 стовпців. Зазвичай, у макетах доцільно використовувати розмір модуля кратним 4-м.

Для створення модульної сітки у Figma за допомогою стовпців потрібно натиснути на піктограму зі

знаком плюс навпроти заголовка Layout Grid (на панелі властивостей) і ввести наступні параметри (рис.4): перемикачем обрати Columns (колонки); обрати Type (тип) зі значенням Center; в рядку Count вказати значення 16; в полі Width (ширина) ввести значення 60; в рядку Gutter вказати цифру 20; для тих, у кого непотужні монітори необхідно вказати значення прозорості 30-40% замість 10%.

Отже, нескладними обрахунками можна встановити для розміру ширини Desktop (персонального комп'ютера) таку величину $1440=16*(60+20)+2*80$ для модульної сітки в 16 колонок. Останній доданок свідчить про відступи по межах полотна.

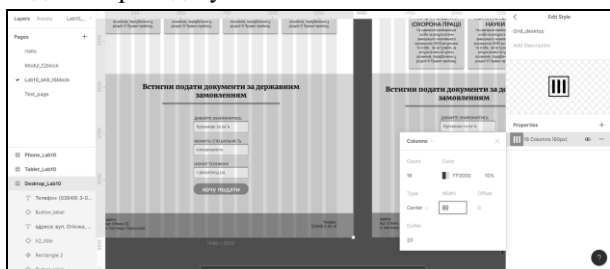

Рис. 4. Розмітка модульної сітки в 16 колонок

В цілому, використовуючи основні інструменти онлайн-сервісу Figma під час формування професійних компетентностей здобувачів ІТ-освіти в галузі веб-дизайну можна створити повноцінний проєкт (рис. 5), що відповідатиме основним вимогам сучасного комерційного замовлення. Саме оволодіння навичками застосовувати такий простий ресурс як Figma дає змогу випускникам навчального закладу конкурувати на ринку праці.

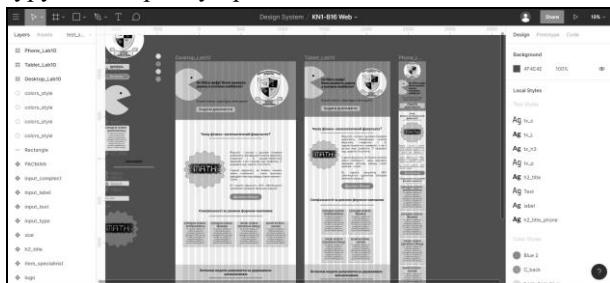

Рис. 5. Адаптивний дизайн Landing page у середовищі Figma для залучення абітурієнтів до вступу на фізико-математичний факультет

Висновки. Аналіз ефективності використання онлайн-ресурсу Figma під час формування професійних компетентностей здобувачів ІТ-освіти дає змогу стверджувати, що впевнене володіння новими сервісами відкриває перед випускниками більш широкі можливості працевлаштування. Адже, незалежно від того, чи буде майбутня компанія-роботодавець працювати саме в

даному сервісі чи ні, набуті вміння швидко втілювати ідеї дизайн-мислення в життя забезпечать бонусний крок в позиціонуванні себе як фахівця, що швидко реагує на зміни вимог та дозволить зекономити найважливіший безповоротний ресурс – час.

Список використаних джерел:

1. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / під заг. ред. Ф.Г. Вашука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. С. 560.
2. Биков В.Ю. Хмарні технології, ІКТ-аутсорсинг і нові функції ІКТ підрозділів освітніх і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. №10. С. 8-23.
3. Вакалюк Т.А. Вибір хмарної платформи для проектування хмаро орієнтованого навчального середовища для підготовки бакалаврів інформатики. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 3*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 8. С. 3-7.
4. Вакалюк Т.А. Необхідність використання облачних технологій в професійній підготовці бакалавров інформатики. *Вестник Тульського державного університета. Серія: Современные образовательные технологии в преподавании естественнонаучных дисциплин*. Тула : Изд-во ТулГУ, 2013. Вип.12. С. 177-181.
5. Лавріщева К.М., Стеняшин К.М. Індустріальний підхід до розробки і виконання прикладних систем в гетерогенних розподілених середовищах. *International Conference «Parallel and Distributed Computing Systems»*. 2013. С. 196-204.
6. Шишкіна М.П., Попель М.В. Хмаро орієнтоване освітнє середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2013. №5 (37). С. 66-80. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/903/676>.
7. Дольська Є. Уроки історії: як виникло та розвивалось дизайн-мислення. *PLATFORMA – інтернет-журнал про інновації та культуру*. URL: <http://bydesign.platfor.ma/history-of-dt>.
8. Процько І. Веб-дизайн в Figma с нуля и не только URL: <http://figmadesign.ru/1-0-0-obzor-figma.html>.

The article provides a detailed analysis of the effectiveness of using the main features of the cross-platform online service Figma in the formation of professional competencies of IT education applicants by creating prototypes and landing page components. It is noted that in the formation of future specialists in design thinking, this particular online resource opens up a wide range of possibilities of simultaneous collaboration without geography, which allows faster integration into the world and European IT space.

Key words: Figma, web design, competencies, design thinking, prototyping, user interface, cloud technologies.

Отримано: 21.11.2019

Т. В. Думанська, кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ

У статті обґрунтовано важливість розвитку умінь студентів економічних спеціальностей розв'язувати суто математичні задачі, без чого стає неможливим належне розв'язування прикладних задач.

Ключові слова: математичні компетентності, студенти економічних спеціальностей, вища математика, практичні заняття, прикладна задача, формальна математична задача.

Постановка проблеми. Проаналізувавши значну частину науково-методичних досліджень щодо методики формування математичних компетентностей студентів економічних спеціальностей, ми зіткнулися з проблемою недостатньо обґрунтованих методичних рекомендацій про те як (якими методами, формами) сприяти формуванню логічної, графічної, обчислювальної, аналітичної, інформатичної, дослідницької, творчої математичних компетентностей першокурсників економічних спеціальностей саме під час розв'язування суто математичних задач. Увага педагогічної спільноти «переключається» на розвиток умінь студентів розв'язувати прикладні задачі без належного, при цьому, вирішення проблеми репродуктивного розв'язування формальних математичних задач. Тому необхідною умовою математичної підготовки майбутнього економіста у закладах вищої освіти є формування його математичних компетентностей не лише завдяки насиченню курсу вищої математики прикладними математичними задачами економічного змісту, а й усвідомленому, обґрунтованому розв'язуванню суто математичних задач, без уміння розв'язувати які стає неможливим розв'язування прикладної задачі.

Мета статті: обґрунтувати роль формальних математичних задач і прикладних задач з вищої математики у формуванні математичних компетентностей майбутніх економістів.

Виклад основного матеріалу. Існують різні тлумачення поняття «математична задача». Так, А.А. Столяр тлумачить математичну задачу як задачу, сформульовану у математичних термінах [4]. Г.П. Бевз, З.І. Слєпкань під математичною задачею розуміють будь-яку вимогу обчислити, перетворити, побудувати, довести або дослідити що-небудь, що стосується кількісних відношень і просторових форм, створених людським розумом на основі знань про навколишній світ [1, 2].

Важливо розуміти, що міцність фундаменту для готовності та здатності застосовувати отримані знання, уміння і навички до вирішення прикладних задач залежить, окрім мотивації, ще й від здатності логічно міркувати, аналізувати, обчислювати, досліджувати, будувати графіки. При компетентнісному підході до навчання математики акцент переноситься на логіку розв'язування задачі.

Розв'язуючи математичні задачі з вищої математики, слід активніше звертатися до продуктивних методів і прийомів, що сприяють активізації розумової діяльності студентів, свідомому опануванню ними матеріалу під керівництвом викладача.

Для прикладу продемонструємо формування математичних компетентностей студентів під час розв'язування систем лінійних алгебраїчних рівнянь (надалі СЛАР). Традиційно формулювання умови завдання

звучить так: «Розв'язати систему лінійних рівнянь методом Крамера, за допомогою матричного методу та методу Гауса». Це спрямовує дії студента на необдумане використання відомих формул і алгоритмів у пошуку розв'язків заданої системи відповідно до вказаних методів, а можна сформулювати завдання по-іншому, наприклад: «З'ясувати, чи буде система лінійних рівнянь визначеною.» Як правило, студенти, прочитавши таку умову, вважають завдання непосильним для себе і відразу, не замислюючись про суть запитання, звертаються за допомогою до викладача. Причиною такої поведінки, на нашу думку, є «запрограмованість» студентів на виконання завдань репродуктивного характеру. Незалежно від рівня складності завдання, необхідно активізувати мислення студентів. Робити це вже слід на етапі ознайомлення з умовою задачі.

Повернемося до математичної задачі.

Завдання 1. Дослідити, чи будуть системи лі-

$$\text{нійних рівнянь} \begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 0 \end{cases} \quad i \quad \begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 1 \end{cases}$$

визначеними.

Щоб допомогти студентам у виконанні завдання, варто дотримуватися етапів процесу розв'язування задачі, запропонованих З. І. Слєпкань: 1) аналіз формулювання задачі, тобто відокремлення того, що в ній дано і що потрібно знайти, довести або дослідити; 2) пошук плану розв'язування; 3) здійснення плану, перевірка і дослідження знайденого розв'язку, тобто доведення того, що знайдений розв'язок задовольняє вимоги задачі; 4) обговорення (аналіз) знайденого способу розв'язування з метою з'ясування його раціональності, можливості розв'язування задачі іншим методом чи способом [33, с.95].

Студенти, розглядаючи по черзі кожну із систем:

- 1) відмічають, що задано систему лінійних рівнянь і потрібно дослідити, чи вона визначена;
- 2) складають план дослідження (рис. 1):

Рис. 1. Приклад дослідження визначеної СЛАР

- 3) здійснення плану:

- 3.1) формулюють означення «система, що має єдиний розв'язок, називається визначеною»;
- 3.2) формулюють означення сумісної системи «систему називають сумісною, якщо вона має принаймні один розв'язок»;
- 3.3) студенти, як правило, розв'язують систему лінійних рівнянь спочатку за допомогою формул Крамера, проте не всі студенти заува-

жують, що *визначник основної матриці не повинен дорівнювати нулю*.

У такому випадку варто наголосити на необхідних умовах застосування методу Крамера: *основна матриця системи повинна бути квадратною й не виродженою*. Студентам пропонують сформулювати означення квадратної, невиродженої матриць, теореми Крамера. Після детального повторення необхідних теоретичних відомостей можна перейти до розв'язування запропонованої системи.

Хоч студенти вже знайомі з правилами обчислення визначників і вміють користуватися різними програмними засобами, наприклад, Wolfram|Alpha, онлайн калькуляторами, усе ж не слід витратити дорогоцінний час на такий вид діяльності за першої необхідності. Для кращого формування *логічної, обчислювальної, аналітичної математичних компетентностей* варто скористатися однією з основних властивостей визначників: *визначник, що має два пропорційних рядки (стовпці), дорівнює нулю*. Отже, $\Delta = 0$.

Студенти помічають, що головні матриці систем є виродженими і формули Крамера не дають можливості розв'язати поставлену задачу далі. У цьому випадку важливо, щоб студенти не обмежилися висновком про неіснування розв'язків обох систем. Акцентуємо їхню увагу на тому факті, що СЛАР

$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 0 \end{cases}$$

$x_1 = 0; x_2 = 0; x_3 = 0$ завжди задовольняє таку систему. Тому однорідна СЛАР завжди сумісна. Наголошуємо на тому, що система має не тільки нульовий розв'язок. Разом із студентами пригадуємо, що коли кількість рівнянь і невідомих однакові і визначник головної матриці рівний нулеві, то однорідна система має безліч розв'язків, тобто є невизначеною.

Для отримання відповіді про визначеність системи

$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 0; \\ x_1 + x_2 + x_3 = 1 \end{cases}$$

значення невідомих, за яких би виконувались усі три рівняння системи. Очевидним є той факт, що така сис-

тема не має розв'язків, адже не існує таких значень невідомих, сума яких одночасно могла б дорівнювати нулю та одиниці. Отже, друга СЛАР є несумісною. Говорити про її визначеність немає сенсу.

Завдяки так дібраним математичним задачам у студентів формується і *дослідницька, логічна, процедурна математичні компетентності*. «Занурювання» студентів у суть першої системи надає те, що вона є рівносильною рівнянню $x_1 + x_2 + x_3 = 0$, що має безліч розв'язків, а «занурювання» студентів у суть другої системи надає те, що точка (x_1, x_2, x_3) є її розв'язком тоді й тільки тоді, коли $x_1 + x_2 + x_3 = 0$ та $x_1 + x_2 + x_3 = 1$, що є неможливим для будь-яких x_1, x_2 та x_3 .

Для формування МКБЕС необхідно ставити студентів у ситуацію «здобування» знань, а не засвоєння готового алгоритму, тому перевагу слід надавати задачам на дослідження, встановлення закономірностей.

Для набуття першокурсниками аналітичної, логічної і дослідницької математичних компетентностей під час навчання вищої математики доцільно виконувати зі студентами усні вправи, спрямовані на розвиток їхнього логічного мислення.

Список використаних джерел:

1. Бевз Г.П. Методика викладання математики : навч. посіб. 3-є вид., переробл. і допов. Київ : Вища школа, 1989. 367 с.
2. Слєпкань З.І. Методика навчання математики : підручник для студентів математичних спеціальностей педагогічних навчальних закладів. Київ : Зодіак-ЕКО, 2000. 512 с.
3. Слєпкань З.І. Методика навчання математики : підручник. 2-е вид., допов. і переробл. Київ : Вища школа, 2006. 582 с.
4. Столяр А.А. Педагогика математики. Курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Вышэйшая школа, 1974. 384 с.

The article substantiates the importance of developing the skills of students of economic specialties to solve purely mathematical problems, which makes it impossible to solve the applied problems properly.

Key words: mathematical competences, students of economic specialties, higher mathematics, practical classes, applied problem, formal mathematical problem.

Отримано: 21.11.2019

УДК 373.5.016:53

О. О. Чаадаєва, аспірантка

ПРИНЦИПИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИКИ

Беручи до уваги реалії сьогодення та зміни в освітньому процесі, можна зробити висновок, що ми потребуємо інтенсивного розвитку діалогових технологій. Матеріал статті присвячений основним принципам інтерактивного навчання, які є основою для ефективного проведення уроків фізики.

Ключові слова: інтерактивне навчання, принципи інтерактивного навчання, урок фізики, освітній процес.

Інтерактивна модель навчання ставить собі за мету організацію таких умов, в яких всі учні активно взаємодіють між собою і вчителем. Моделювання життєвих ситуацій і використання технологій кооперативного навчання дозволяє включати в навчальний процес мотиваційну сферу учня. При інтерактивному навчанні кожен учень отримує певний соціальний досвід, набуття у процесі досягнення загального ре-

зультату шляхом взаємодії з іншими членами учнівського колективу, виробляє навички спілкування.

Головна мета шкільної освіти – цілісний розвиток особистості учня. Засобом ж розвитку особистості, що розкриває її потенційні внутрішні здібності є самостійна пізнавальна і розумова діяльність. Отже, завдання вчителя – забезпечити на уроці таку діяльність, чому сприяють сучасні інтерактивні технології.

У цьому випадку учень сам відкриває шлях до пізнання. Засвоєння знань – результат його діяльності.

Для досягнення максимального результату необхідно використовувати методи які активізують діяльність учнів. Інтерактивне навчання дозволяє формувати їх активно-пізнавальну позицію, що відповідає актуальним освітнім потребам сучасного навчально-виховного процесу. Науковий і соціальний прогрес швидко, кардинально змінює умови праці та зміст діяльності вчителя. Сьогодні бути грамотним фахівцем не можна без вивчення інноваційних освітніх технологій, освоєння на практиці нових комп'ютерних програм.

Виокремлюють такі принципи інтерактивного навчання:

- *Активність.* Щоб досягти поставленої цілі, кожний з учнів має активно спілкуватися і взаємодіяти з іншими.
- *Відкритий зворотній зв'язок.* Учасники групи повинні мати можливість висловлювати один одному свої думки, заперечення або альтернативні ідеї щодо поставленого завдання.
- *Експериментування.* Забезпечення активного пошуку учнями нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.
- *Довіра у спілкуванні.* Під час проведення занять потрібно по іншому організувати груповий простір. Самим ефективним розташуванням є розміщення учня і вчителя по колу, так щоб їхні обличчя були один навпроти одного. В такому випадку в учнів змінюється стереотипне бачення уроку і ролі вчителя.
- *Рівність позицій.* Учитель не нав'язує учням свої думки, а намагається діяти з ними на рівні. За бажанням, кожний учень може взяти на себе роль лідера, організатора.

Основні методичні принципи інтерактивного навчання:

- ретельний підбір робочих термінів, навчальної лексики, умовних понять (розробка глосарію);
- всебічний аналіз конкретних практичних прикладів;
- підтримку з усіма учнями безперервного візуального контакту;
- активне використання технічних засобів, в тому числі роздаткового і дидактичного матеріалу у вигляді таблиць, слайдів, навчальних фільмів, роликів, відеокліпів, відеотехніки, за допомогою яких ілюструється досліджуваний матеріал;
- постійна підтримка вчителем активного внутрішньо групової взаємодії, зняття ім напруженості у взаєминах між учасниками, нейтралізація «гострих» кроків і дій окремих груп учнів;

- оперативне втручання вчителя в хід дискусії в разі виникнення непередбачених труднощів, а також з метою пояснення нових положень навчальної програми;
- інтенсивне використання індивідуальних завдань (домашні контрольні завдання самодіагностичного або творчого характеру і т.п.);
- організація просторового середовища – «ігрового поля», яке має сприяти розкріпаченню учнів;
- програвання ігрових ролей з урахуванням індивідуальних творчих та інтелектуальних здібностей;
- навчання прийняттю рішень в умовах жорсткого регламенту часу і наявності елемента невизначеності в інформації [2].

Роль вчителя повинна бути більш гнучкою: він стає консультантом, постійно ведучи і підтримуючи учнів, але не домінуючи над ними; носієм інформації на тому етапі уроку, коли учням потрібні вихідні дані; коли необхідні пояснення до завдань або для виправлення помилок; організатором, коли необхідно переходити від одного етапу уроку до іншого.

Аналіз ефективності використання даної методики навчання показав, що робота в інтерактивному режимі дає підвищення якості знань учнів, а застосування нових інформаційних технологій якісно удосконалює рівень освітнього процесу. Звісно, інтерактивний підхід до навчання аж ніяк не виключає використання в навчальному процесі інших методів і форм навчання, оскільки в інтерактиві можливо їх вміле поєднання.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Важливі передумови якісного навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна* / [редкол.: П.С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 24. С. 7-10.
2. Бальвас Б.В. Впровадження активних та інтерактивних методів навчання на уроках спеціальних дисциплін. Методична розробка. Запоріжжя, 2019 р. URL: <https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-vprovadzheniya-aktivnih-ta-interaktivnih-metodiv-navchannya-na-urokah-specialnih-disciplin-112647.html>.
3. Інтерактивні методи навчання : навч. посібник / за заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін : WSAP, 2005. 170 с.

Taking into account the realities of today and the changes in the educational process, we can conclude that we need intensive development of dialog technologies. The article is devoted to the basic principles of interactive learning, which are the basis for the effective conduct of physics lessons.

Key words: interactive learning, principles of interactive learning, physics lesson, educational process.

Отримано: 21.11.2019

УДК 378.096:796.032

А. О. Боднар, кандидат педагогічних наук

АНАЛІЗ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ У СТУДЕНТІВ ФІЗКУЛЬТУРНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дослідження присвячене проблемі вивчення рівня сформованості олімпійської освіти у студентів факультетів фізичного виховання вищих навчальних закладів, а також визначення готовності майбутніх фахівців до реалізації педагогічної діяльності, спрямованої на залучення дітей і учнівської молоді до ідеалів і цінностей олімпізму. У процесі дослідження були отримані дані, які доводять, що загальний показник правильних відповідей з історії та сучасного стану олімпійського руху становить 57,4%. Варто відзначити недостатній рівень знань студентів в усіх вищих навчальних закладах, де проводилось дослідження. Переважна кількість опитаних респондентів не керуються ідеалами і цінностями олімпізму, тому що не знають їх, що свідчить про актуальність і доцільність обраної проблематики дослідження.

Ключові слова: олімпійська освіта, олімпійський рух, олімпізм, педагогічний процес.

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, за останні роки відбулось реформування системи професійної вищої фізкультурної освіти з метою підготовки кадрів нового покоління для роботи у ХХІ столітті. У національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті зазначається, що «підготовка педагогічних працівників, їх професійне удосконалення – важлива умова модернізації освіти» [5, с.2-4]. Одним із найважливіших напрямів підготовки фахівців галузі фізичного виховання та спорту стало включення в процес освіти і виховання елементів олімпійської освіти як позитивного фактора, який сприяє гуманізації суспільства.

Питання реалізації олімпійської освіти висвітлені у працях вітчизняних дослідників (М. Булатова, С. Бубка, О. Вацеба, С. Матвеев, Н. Москаленко, Ю. Олійник, О. Томенко та ін.), які відзначають, що активна розробка форм, методів олімпійської освіти для дітей, підлітків та молоді потребує відповідної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Аналіз попередніх досліджень. За останнє десятиліття питання впровадження у процес навчання і виховання елементів олімпійської освіти знайшли відображення у роботах М. Булатової, С. Бубки, О. Вацеби, В. Єрмолової та ін.

На думку вчених Ц. Висоцьки, А. Константинова, В. Серегеєва, В. Стярова, В. Родниченка та ін. олімпійська освіта виокремилась перш за все як засіб розв'язання протиріч між високим рівнем розвитку спорту та низьким рівнем засвоєння молоддю знань в галузі олімпійського руху.

З іншого боку, мета олімпійської освіти полягає у вирішенні однієї з актуальних проблем фізичного виховання – підвищення зацікавленості дітей до фізичної культури та спорту (В. Калабин, Е. Косневич, Л. Лубишева, О. Міхневич та ін.).

Результатами досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених [2, 7-9, 2, 5] які свідчать про недостатній

рівень знань школярів з питань історії становлення олімпійського руху, ідеалів і цінностей олімпізму. Цей факт пояснюється недостатньою кількістю кваліфікованих спеціалістів в галузі олімпійської освіти дітей і учнівської молоді.

Мета дослідження: визначення рівня сформованості олімпійської освіти у студентів факультету фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. З метою вивчення стану підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до олімпійської освіти було опитано 181 студент факультетів фізичної культури вищих навчальних закладів України, зокрема 40 студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (КПНУ), 23 студенти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 48 студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (ЧНУ), 70 студентів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (ХНПУ).

Отримані результати тестування показали, що загальний показник правильних відповідей студентів четвертих курсів в галузі історії і сучасного стану олімпійського руху становлять 57,4%.

Аналізуючи загальні показники правильних відповідей стосовно ЗВО, ми відзначили наступні результати: КПНУ – 60,1% правильних відповідей, ТНПУ – 56%, ЧНУ – 55,1%, ХНПУ – 58,1%. Варто відзначити, що різниця між цими показниками доволі незначна, що свідчить про недостатній рівень знань студентів у галузі історії і сучасного стану олімпійського руху у всіх вищих навчальних закладах, в яких проводилось дослідження.

Отримані результати узгоджуються з даними науково-методичної літератури [7-9] і свідчать про низький рівень сформованості системи знань студентів у галузі історії і сучасного стану олімпійського руху.

Низький рівень знань студентів підтверджується результатами анкетування, яке було наступним

етапом нашого дослідження. На перше запитання «Чи керуєтеся Ви ідеалами і цінностями олімпізму у своєму стилі життя?» із 181 студента позитивну відповідь дали 25,6% студентів, не керуються, тому що не знають їх – 43,4%, не керуються, тому що не бачать в цьому необхідності – 31% студентів.

Керуються ідеалами і цінностями олімпізму у своєму стилі життя 25,4% студентів КПНУ, 30,1% – ТНПУ, 19,3% – ЧНУ, 27,6% – ХНПУ. Не керуються, тому що не знають їх – 40,8% студентів КПНУ, 36,8% – ТНПУ, 53,8% – ЧНУ, 42,2% – ХНПУ. Не керуються ідеалами і цінностями олімпізму, тому що не бачать в цьому необхідності – 33,8% студентів КПНУ, 33,1% – ТНПУ, 26,9% – ЧНУ, 30,2% – ХНПУ.

Аналізуючи результати відповідей на запитання «Чи бажаєте Ви стати учасником олімпійського руху?», ми відзначили, що 46,97% студентів виявили таке бажання, не бажають стати учасниками олімпійського руху – 15,9% студентів, вже вважають себе учасниками олімпійського руху – 37,13% респондентів.

На запитання «Чи проявляєте Ви інтерес до Олімпійських ігор», ми одержали такі відповіді: із 181 студента проявляють інтерес до Олімпійських ігор 94,23% студентів, не проявляють інтерес – 1,15% опитаних, незначний інтерес проявляють 4,62% студентів.

Відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте свій рівень знань у галузі історії і сучасного олімпійського руху?» свідчать про те, що із 181 студента високо оцінюють свій рівень знань 12,8% респондентів, оцінюють свій рівень знань у галузі історії і сучасного олімпійського руху як середній 41,7% студентів і 45,5% респондентів оцінюють його як низький.

Аналіз відповідей респондентів на запитання «Чи необхідно на вашу думку здійснювати педагогічну діяльність спрямовану на залучення дітей і учнівської молоді до ідеалів і цінностей олімпізму», засвідчив, що 77,59% вважають, що необхідно здійснювати педагогічну діяльність, спрямовану на залучення дітей і учнівської молоді до ідеалів і цінностей олімпізму, не вважають необхідним 8,1% респондентів, важко відповісти 14,31% студентів.

На запитання «Чи вважаєте Ви себе підготовленими до реалізації педагогічної діяльності, направленої на залучення дітей і учнівської молоді до ідеалів і цінностей олімпізму» відповіді є такими: 19,57% вважають себе готовими до реалізації педагогічної діяльності, направленої на залучення дітей і учнівської молоді до ідеалів і цінностей олімпізму, не вважають себе готовими 49,0% студентів, важко відповісти – 31,43% респондентів.

Відповіді на запитання «Чи необхідно, на Вашу думку, здійснювати підготовку студентів факультету фізичної культури до педагогічної діяльності у галузі олімпійської освіти школярів», розподілено таким чином: вважають необхідним здійснювати підготовку студентів факультету фізичної культури до реалізації педагогічної діяльності у галузі олімпійської освіти школярів 85,14% студентів, не вважають необхідним – 5,26% студентів, важко відповісти 9,6% студентів.

Аналізуючи результати відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви необхідним підвищити свій рівень знань з питань олімпійської освіти?», ми відзначили, що 95,74% студентів вважають за необхідне підвищити свій рівень знань із питань олімпійської освіти,

не вважають необхідним 0,69% студентів, частково вважають за необхідне 3,57% респондентів.

Висновки. Отже, результати дослідження щодо визначення рівня олімпійської освіти у студентів факультетів фізичної культури закладів вищої освіти України показали, що студенти мають недостатній рівень знань у галузі історії і сучасного стану олімпійського руху (57,4% правильних відповідей). Більшість із них (43%) не керуються ідеалами і цінностями олімпізму в своєму стилі життя, тому що не знають їх, але при цьому вони з інтересом відносяться до Олімпійських ігор (94,23%) і виявляють бажання стати учасниками олімпійського руху (46,97%).

Також більшість студентів вважають за необхідне здійснювати педагогічну діяльність, спрямовану на залучення дітей і учнівської молоді до ідеалів і цінностей олімпізму (77,59%), але при цьому оцінюють свій рівень знань в галузі історії і сучасного стану олімпійського руху, як низький (45,5%), і бажають його підвищити (95,7%).

Отримані результати дослідження свідчать, що студенти усвідомлюють свою невідповідність у галузі олімпійської освіти і хотіли б підвищити свій рівень підготовки. Це підтверджується відповідями на запитання про необхідність здійснювати підготовку студентів ВНЗ до реалізації педагогічної діяльності в галузі олімпійської освіти.

Список використаних джерел:

1. Булатова М.М. Олімпійська освіта : метод. рек. К., 2002. 37 с.
2. Булатова М.М. Система Олімпійського образования в Украине (1991-2006): методология и практические результаты. *Современный олимпийский спорт и спорт для всех* : материалы X Международной науч. конф. Гданск, 2006. С. 38-41.
3. Дудкін В.Ю. Олімпійська освіта в процесі підготовки фахівців сфери «Фізичне виховання і спорт» у спеціалізованих вищих навчальних закладах України. *Молода спортивна наука України* : у 5-ти т. Львів, 2009. Т. 4. С. 57-61.
4. Єрмолова В.М. Олімпійська освіта: теорія і практика : навч. посіб. К., 2011. 335 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. *Освіта*. 2002. 24 квіт.-1 трав. №26. С. 2-4.
6. Поликарпова Г.М. Олимпийское образование и воспитание как предмет педагогического исследования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Великий Новгород, 2003. 337 с.
7. Рагозина Г.А. Технология подготовки кадров для реализации олимпийского образования детей и учащейся молодежи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Санкт-Петербург, 2002. 168 с.
8. Сергеев В.Н. Гуманистическая направленность реализации олимпийского образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Волгоград, 2000. 176 с.
9. Фізична культура в школі: навчальна програма для 1-4, 5-9 класів загальноосвіт. навч. закл. К. : Літера ЛТД, 2013. 352 с.

The research is dedicated to the study of the level of formation of olympic education among the students of physical education department and also to the readiness of future specialists to the realization of pedagogical activity directed at involving children and pupils in ideals and values of olympizm. The results of the research data found 57,4% of correct answers in history and current state of olympic movement. It is worth mentioning that the students of all higher educational establishments showed insufficient level of knowledge. The ma-

majority of respondents are not ruled by ideals and values of olympism because of their feeble grasp of the subject what proves the actuality and necessity of the research.

Key words: olympic education, olympic movement, olympism, pedagogical process.

Отримано: 21.11.2019

УДК 615:825:611

Р. М. Горбата, асистент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ МЕТОДИКИ МАСАЖУ ХВОРИХ З СТЕНОКАРДІЄЮ

У статті розглянуто питання проведення методики масажу хворих з стенокардією.

Ключові слова: стенокардія, масаж, методика, фізична реабілітація.

Актуальність. Поширеність стенокардії в Україні порівняно з 90-ми роками зростає на 64% і приблизно в 2 рази вище (у 6,7% населення), ніж у США (у 3,8%). При цьому смертність від ІХС у структурі всіх причин смерті в Україні також в 2 рази перевищує середньоєвропейські показники і дані статистики США [1; 3; 7].

Виникнення стенокардії призводить не тільки до погіршення якості життя (зниження переносимості фізичних і психоемоційних навантажень), а й в 3 рази збільшує ризик виникнення нестабільної стенокардії та розвитку інфаркту міокарда, а значить веде до збільшення ризику смерті. Протягом першого року після виникнення стенокардії у 10% хворих розвивається інфаркт міокарда або вони вмирають, що 20% потребні проведення реваскуляризації. За різними даними, стенокардія передує від 2% до 50% всіх випадків інфаркту міокарда.

Мета дослідження. Розробити та науково обґрунтувати методику масажу для відновлення хворих з стабільною стенокардією.

Результати дослідження. На підставі аналізу спеціальної літератури, програм застосування фізичної реабілітації, послідовності, обсягу і методик використання її засобів, практичного досвіду та результатів клініко-інструментальних досліджень хворих з стабільною стенокардією нами була розроблена методика масажу у програмі фізичної реабілітації. Завдання масажу: нормалізація діяльності ЦНС; підвищення загального тонуусу організму; активізація гемодинаміки і трофічних процесів у міокарді; зменшення болю в ділянці серця і його рефлексогенних зонах; покращення функції серцево-судинної системи. Суттєвою особливістю диференційованої авторської методики масажу було врахування особливостей клінічної форми ІХС та наявності супутніх захворювань (артеріальна гіпертензія та остеохондроз), а також ширшим і різноманітнішим застосуванням допоміжних прийомів масажу [2, 3].

Нами зроблена спроба вперше дослідити вплив масажу, у комплексі з іншими засобами фізичної реабілітації, на функціональний стан серцево-судинної системи та показники фізичної працездатності. Запропонована авторська методика масажу полягала у наступному: у підготовчому періоді реабілітації застосовувати сегментарно-рефлекторний масаж спини (масаж паравертебральних зон) та грудної клітки (6-8 хв.), а також масаж верхніх та нижніх кінцівок (в одному сеансі масуються верхні або нижні кінцівки (8-10 хв.), з метою покращення роботи судин та стимуляції відкриття колатералей. В основному періоді реабілітації збільшується кількість масажних прийомів та час проведення масажної процедури (але не

перевищує 30 хв.). Окрім того, у зв'язку з такими. Особливості методики масажу для осіб з ішемічною хворобою серця Особливості Підготовчий період Основний період методики тривалість 10-15 хв. (через день) 15-25 хв. (через день) Вихідне положення сидячи з опорою, лежачи ділянка масажу паравертебральної зони. Грудна клітка, ділянка серця, грудна клітка, ділянка серця, комірцева зона комірцева зона, верхні та нижні кінцівки методика щадна. Прийоми масажу поверхневе поглажування, розтирання, штрихування, неглибоке пиляння, підштовхування, розминання, вібрація, перетинання, валяння, штрихування, пиляння, стискування і розтягування потрушування грудної клітки, активні та підштовхування, перетинання, пасивні рухи на хребті валяння, стискування і розтягування грудної клітки, активні та пасивні рухи на хребті супутніми захворюваннями як артеріальна гіпертензія, остеохондроз хребта, нами проводився масаж комірцевої зони. Масаж особам призначався через день, у кількості 20 процедур. У авторській методиці масажу ми дотримувалися виконання прийомів відповідно до сегментарного розподілу нервових волокон у шкірі, рефлексогенних зон Захар'їна-Геда, напрямку масажних рухів. За даними О. Глезер, В.А. Даліхо (1965) нами враховувалися рефлексогенні зміни при захворюваннях серцево-судинної системи. Очевидно, застосовуючи сегментарно-рефлекторний масаж, ми впливали на периферичні рецепторні зони, які рефлекторно пов'язані з серцем [1, 7].

У методиці сегментарно-рефлекторного масажу використовувалися всі основні прийоми класичного масажу – поглажування, розтирання, розминання і вібрація. Підчас проведення масажу неодмінною умовою і обов'язковим правилом є масажування поздовжньо по ходу лімфатичних судин до найближчих їх вузлів та максимальне розслаблення м'язів. Ширше і різноманітніше застосовували допоміжні прийоми, такі як штрихування, пиляння, підштовхування, перетинання, валяння та ін. Окрім загальноприйнятих спрямувань масажних рухів у сегментарно-рефлекторному масажі виконуються специфічні для конкретної методики, такі, що визначаються функціональною структурою сегмента спинномозкової іннервації і його нейрорефлекторними зв'язками. Масаж рефлексогенних зон спини проводять у напрямку від нижче розташованих спинномозкових сегментів до вище розташованих. Різновиди прийомів авторської методики сегментарно-рефлекторного масажу.

Методика сегментарно-рефлекторного масажу полягає у наступному:

1. Масаж починається з паравертебральних зон з почерговим використанням наступних прийомів:

- площинне та охоплююче погладжування (7-8 прийомів), починаючи з сегменту 0 9 і закінчуючи С4;
- сегментарне погладжування сегменту 0 9 – (по 3-5 прийомів в кожному);
- розтирання лівої частини спини (2-3 прийоми);
- площинне погладжування всієї спини, починаючи з сегменту 0 9 і закінчуючи С4 (2-3 прийоми);
- спіралеподібне розминання лівої частини спини, починаючи з сегменту 0 9 і закінчуючи С4 (2-3 прийоми);
- площинне погладжування лівої частини спини (2-3 прийоми);
- «пиляння» на лівій частині спини, починаючи з сегменту 0 9 і закінчуючи С4 (через кожні 2-4 прийоми виконували погладжування);
- площинне погладжування вздовж хребта (2-3 прийоми);
- погладжування і розтирання лівої нижньої ділянки грудної клітки (2-3 прийоми), у ділянці міжреберних проміжків, починаючи від грудини і до хребта, при цьому особливу увагу звертати на місце прикріплення ребер до грудини.

2. Масаж у ділянці лівої лопатки з застосуванням наступних прийомів:

- погладжування зовнішнього та внутрішнього кута лопатки – колове площинне поверхнєве і глибоке, гребенеподібне (3-5 прийомів);
- розтирання країв лопатки, звернути увагу на лівий нижній край (2-3 прийоми).

3. Масаж нижньої частини підлопаткової ділянки (сегмент І) 6 і 04):

- виконуються прийоми розтирання, витискання і погладжування.

4. Масаж міжреберних проміжків, починаючи від грудини і до хребта виконуються наступні прийоми:

- сегментарне погладжування знизу вгору (2-4 прийоми);
- розтирання лівої частини грудної клітки (4-5 прийомів);
- вібрація нижнього краю реберних дуг (3-4 прийоми);
- погладжування з лівого боку від грудини (2-4 прийоми).

За авторською методикою застосування масажу рекомендовано масаж верхніх та нижніх кінцівок, грудної клітки та масаж спини, який є підготовчою частиною до виконання сегментарно-рефлекторного масажу. У результаті масажу помірно розширюються периферійні судини, відбувається відтік крові від внутрішніх органів до шкіри і м'язів, що полегшує нагнітальну роботу серця. Ліквідуються застійні явища в малому і великому колах кровообігу, посилюється обмін у клітинах, органи активніше забезпечуються киснем і поживними речовинами, прискорюється виведення продуктів розпаду з організму, ліквідуються застійні явища. За допомогою прийомів масажу знижується судинний тонус, прискорюється венозний відтік, знижується опір в артеріях великого кола кровообігу. Під час масажу здійснюється безпосередній вплив на кровonosні і лімфатичні судини, що лежать під шкірою. Встановлено, що різні прийоми діють по-різному. Так, погладжування, розминання і витискання прискорюють рух крові і лімфи за рахунок витискання крові з судин завдяки клапанам, що є у венах, які не дають крові рухатися у

зворотному напрямку. Схожу дію мають прийоми рубання, постукування і поплескування, які подразнюють чутливі закінчення нервів шкіри, сприяють розширенню судин і капілярів. В обстежених нами осіб супутніми захворюваннями були артеріальна гіпертензія та остеохондроз. Масаж комірцевої зони виконувався у положенні сидячи і за наступною схемою: 34 – масаж шийно-комірцевої зони, скронів, потилиці. Послідовно виконували поверхнєве, а потім глибоке погладжування, спіралевидне розтирання до плечових суглобів, накочування, плоске погладжування шиї і надпліччя у напрямку зверху – вниз. Завершують процедуру масажу погладжуванням всієї поверхні комірцевої зони. Для відновлення осіб з остеохондрозом під час масажу спини виконували наступні прийоми:

- розминання подушечками чотирьох пальців вздовж та поперек м'язів хребта;
- розминання основою долоні;
- розтирання основою долоні;
- прийом пиляння;
- прийом розсування;
- перекач;
- активні та пасивні рухи на хребті.

Висновок: Відмінність авторської методики масажу для осіб другого зрілого віку з ішемічною хворобою серця (стабільна стенокардія ІІ ФК) полягає у застосуванні сегментарно-рефлекторного масажу, масажу спини, верхніх та нижніх кінцівок з урахуванням супутніх захворювань (артеріальна гіпертензія, остеохондроз), масаж комірцевої зони залежно від періоду реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Аронов Д.М., Бубнова М.Г., Погосова Г.В. Реабілітація больных стенокардією сердца на диспансерно-поликлиническом этапе. *Кардиология*. 2009. Т. 46.
2. Белая Н.А. Лечебная физкультура и массаж : [учеб.-метод. пособие для мед. работников]. М. : Советский спорт, 2010. 272 с.
3. Бобров В.А., Следзевська І.К., Лобода М.В. Санаторний етап реабілітації хворих на стенокардію хворобу серця. К. : Здоров'я, 2015. 112 с.
4. Заболевания сердца и реабилитация / под. общ. ред. М.Л. Поплока, Д.Х. Шмідта ; [пер. с англ. Г. Гончаренко]. К. : Олимпийская литература, 2016. 407 с.
5. Зайцев В.П. Лечебная физическая культура при заболеваниях сердечно-сосудистой системы. Харьков, 2014. 26 с.
6. Коваленко В.М. Кардіологія в Україні: вчора, сьогодні і в майбутньому (до 10-річчя Академії медичних наук України). *Укр. кардіологічний журнал*. 2013. №2. С. 9-16.
7. Куничев Л.А. Лечебный массаж. К. : Вища школа, 2016. 325 с.
8. Лутай М.І., Дорогий А.П. Поточні проблеми та пріоритетні напрямки діяльності кардіологічної служби України. *Укр. кардіол. журн*. 2012. №6. С. 5-12.
9. Лядов К.В., Преображенський В.Н. Реабілітація кардіологічних больных. М. : ГЭОТАР-Медиа, 2015. 277 с.
10. Мальцева Л.В. Опыт работы кардиологического санатория имени В.В. Воровского по физической реабилитации больных, перенесших инфаркт миокарда. *ЛФК и массаж*. 2015. Т. 5, №20. С. 29-36.

The article deals with the method of massage of patients with angina pectoris.

Key words: angina, massage, technique, physical rehabilitation.

Отримано: 21.11.2019

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТОК ДРУГОГО КУРСУ ЩОДО РІВНЯ ЇХНЬОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ

Фізична підготовленість відіграє важливе значення у збереженні та покращанні стану здоров'я студентів, їхній високій працездатності. У зв'язку з цим дослідження в цьому напрямі дотепер залишаються актуальними. У проведеному дослідженні прийняли участь 134 студенток вищого закладу освіти під час другого року їх навчання. Проведеним анкетуванням виявили, що студенти позитивно ставляться до фізичної підготовки і вважають її важливою. Виявили також, що респонденти недостатньо орієнтуються у теоретико-методичних питаннях з фізичного виховання, що необхідні у випадку здійснення фізичної активності, а також відзначили що викладачі недостатньо інформують про розвиток у них фізичних якостей та їхні фізичні можливості. Отриману інформацію необхідно враховувати при формуванні мотивації дівчат до цілеспрямованого розвитку їхніх фізичних якостей.

Ключові слова: здоров'я, фізична активність, студентки, фізичні якості.

Вступ. Здоров'я студентської молоді є актуальною проблемою сьогодення. Це підтверджує динаміка збільшення кількості молоді із різними видами нозологічних захворювань у цей період [4; 5]. На сьогоднішній день для розв'язання цієї проблеми на державному рівні було прийнято рішення «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України». Отже питання рухової активності студентів основних медичних груп займає провідне місце. Проте аналіз проведених щорічних тестувань з фізичної підготовленості засвідчив, що кількість студентів із середнім та низьким рівнем фізичної підготовленості не зменшуються, а навпаки збільшуються. Досліджуючи стан даної проблеми ми виявили необхідність доповнення знань що до інтересу та обізнаності студентів другого року навчання до свого рівня фізичної підготовленості яка сприятиме формуванню ціннісного ставлення до розвитку фізичних якостей [2; 3]. Це підтверджує про необхідність шляхів пошуку у розв'язанні означеної проблеми.

Мета дослідження: вивчити інтерес студенток другого курсу до розвитку своїх фізичних якостей в процесі фізичного виховання.

Матеріал і методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовували комплекс адекватних методів дослідження. Так, загальнонаукові, а саме аналіз, узагальнення, систематизацію, використовували під час вивчення літературних джерел. Із соціологічних методів використовували письмове опитування за розробленою анкетною, що відповідала встановленим вимогам [1].

Організація дослідження та результати дослідження. У дослідженні взяли участь 134 студентки, які навчалися у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка на другому курсі таких факультетів: педагогічного ($n = 50$), історичного ($n = 40$), корекційної та соціології педагогіки і психології ($n = 44$). Протокол дослідження було затверджено Етичною комісією Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Проведеним опитуванням встановлено, що дівчата визнають дуже важливим для себе значення свого рівня фізичної підготовленості. Підтверджує це відповідь на питання «Чи важливий для вас рівень фізичної підготовленості»: так відповіло – 90,3% респондентів і пов'язували свою відповідь щоб мати кращий стан здоров'я, щоб бути здоровим інші – вважали це неважливим. Зокрема, – 6% дали негативну оцінку але не змогли об-

грунтувати свою відповідь, а 3,7% – дали відповідь, важко відповісти яку обґрунтували що це важливо але недостатньо мають часу до таких занять. Наступне питання анкети було пов'язане з обізнаністю дівчат із рівнем своєї фізичної підготовленості. Зокрема, вони оцінили рівень так: у 77% він є середнім, у 17,2% – низький, у решти 7,5% – високий. Для з'ясування необхідності підвищувати фізичну підготовленість аналізували відповіді на питання «Для чого потрібно знати рівень своєї фізичної підготовленості?». Одержали такий результат: 61,2% дівчат вказували на можливість поліпшити так своє фізичне здоров'я, 25% – розвитку фізичних якостей – 9,7%; інші результати були пов'язані з можливістю оволодіти життєво-важливими руховими діями (6,7%), для одержання високої оцінки з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» – 3%. Для конкретизації обізнаності дівчат щодо розвитку своїх фізичних якостей, поставили їм відповідне питання «Які фізичні якості у Вас розвинуті на високому рівні?». Одержали такі варіанти відповіді: 36% – вважає, що в них на такому рівні розвинута гнучкість, 33,5% – загальна витривалість, 17,2 – деякі вияви координації, 15,7% – м'язова сила, (22,4%) – однаково розділили свої відповіді, а саме 11,2% – швидкість, 11,2% – швидкісна витривалість, 9,7% – дівчат зазначили у відповіді жодна із зазначених фізичних якостей. Уточнюючи інформацію щодо ефективного розвитку фізичних якостей під час занять з фізичного виховання було встановлено, що 81,4% респондентів ототожнюють цей процес із виконанням великої кількості різних фізичних вправ. На думку 9% респондентів ефективність означеного педагогічного процесу зумовлена виконанням спеціальних вправ, тобто спрямованих виключно на розвиток певної фізичної якості. Водночас, (9%) дівчат відзначає, що сприяє виконання ними вправ для розвитку фізичних якостей схвалення в момент виконання а інші пов'язують із компетентністю викладача – 3,7% якій проводить заняття. При цьому, 6,7% – не змогли дати відповідь і 3,7% – дали негативну відповідь пов'язуючи її із недостатньою кількістю занять, і недостатньою кількістю часу яка виділяється на розвиток фізичних якостей під час занять. Такі відповіді дали підстави для визначення того, що дівчата недостатньо обізнані в питаннях щодо розвитку фізичних якостей. Відповідь на наступне питання сприяло встановленню інтересу дівчат до певного виду рухової діяльності. Так, на питання «Які вправи вам подобається виконувати найбільше?» отримали такі варіанти відповіді: певні різновиди ритмічної гімнастики – 33,6%, рухливі ігри подобаються – 32% дівчат, спортивні ігри – 26,1%, легкоатлетичні

вправи – 23,8, атлетична гімнастика – 4,5%. При цьому було встановлено, що 20,9% виявляють інтерес і бажання брати участь у спортивних заходах, що реалізуються в закладі вищої освіти, а деякі з основних причин були пов'язані з уподобанням спортивних ігор, що участь у змаганнях є цікавим видом діяльності. Але інші 70,9% зазначили, що не мають бажання брати участь у змаганнях, що реалізуються в закладі вищої освіти у вільний від навчання час. Основні причини такого ставлення наступні: у 14% – відсутність вільного часу, у 12% – низький рівень фізичної підготовленості і стан здоров'я, у 5% – послаблення бажання у зв'язку з непоодобанням такого виду діяльності. На питання «Чи достатньо надають Вам інформації про розвиток ваших фізичних якостей під час занять з фізичного виховання?» відповіді дівчат були різними: 75% дали ствердну відповідь, 11,2% – негативну, решта 14,2% не змогла визначитися з відповіддю. Що стосується бажання дівчат отримувати інформацію про рівень своєї фізичної підготовленості, то 75% дали позитивну відповідь. Основні причини такої відповіді різні, зокрема: 4 – цікавість, у 11,2% – зв'язок з здоров'ям та розумінням свого рівня, 10% – щоб його розвивати та покращувати. Ті 14% дівчат, які зазначили, що не мають бажання отримувати інформацію про розвиток своїх фізичних якостей а також на даний час не мають такої можливості щоб це робити. У 12% – респондентів які вибрали відповідь «важко відповісти на це питання» зазначили одну із причин що і так знають що мають низький рівень а також ще не визначились чи хочуть це робити.

1. Студентки другого року навчання в закладі вищої освіти відзначаються позитивним ставленням до необхідності підвищувати свою фізичну підготовленість, значною мірою у зв'язку з можливістю покращити і зберегти здоров'я, підтримувати привабливий зовнішній вигляд, досягти гарної статури і будови тіла.
2. Самооцінка фізичної підготовленості засвідчує середній рівень у 77%, низький – у 17,2%, високий – тільки 7,5% дівчат, а їхніми пріоритетами в розвитку фізичних якостей є спочатку гнучкість, потім загальна витривалість, координація, м'язова сила, швидкісні якості й швидкісна витривалість. Для дівчат важливим є отримання інформації про свої поточні можливості, рівень фізичної підготовленості та певною мірою – інформація щодо організації і реалізації фізичної активності у вільний від навчання час.
3. У структурі інтересів до видів фізичних вправ переважають ритмічна гімнастика (33,6%), рухливі ігри (32% респондентів), спортивні ігри (26,1%), легкоатлетичні вправи (23,8%), атлетична гімнастика (4,5%).

У більшості таких дівчат відсутній інтерес до участі в змаганнях із видів спорту, а основні причини – брак вільного часу, недостатня фізична підготовленість, відсутність бажання у зв'язку з останнім.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на розроблення програми посилення мотивації дівчат до фізичної активності у вільний від навчання час, що враховує їхні індивідуальні фізичні можливості, та перевірити на практиці їхню ефективність у вирішенні різних за змістом завдань.

Список використаних джерел:

1. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир : Вид-во Рута, 2009. 593 с.
2. Єдинак Г.А., Мицкан Б.М., Завацька Л. Стан та деякі теоретичні аспекти посилення мотивації студентів до систематичної рухової активності оздоровчого спрямування. *Вісник Прикарпатського у-ту. Фізична культура*. 2012. Вип. 16. С. 44-50.
3. Єдинак Г.А. Деякі теоретико-методичні аспекти посилення мотивації студентів до систематичної фізичної активності оздоровчої спрямованості. *Вісник Чернівецького національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2014. №118 (3). С. 109-113.
4. Кузнецова О., Зубрицький Б., Сінціна О. Визначення рівня фізичної підготовленості студентів першого курсу університету. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2015. №3 (31). С. 147-152.
5. Король С.А. Оцінка стану соматичного здоров'я та фізичної підготовленості студентів першого курсу технічних спеціальностей. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту*. 2014. №11. С. 23-28.

Physical fitness is important in maintaining and improving the health of students and their high performance. In this regard, studies in this area are still relevant. The study involved 134 students of a higher education institution during the second year of their studies. Surveys revealed that students are positive about physical fitness and consider it important. They also found that the respondents were not sufficiently oriented in the theoretical and methodological questions on physical education required in the case of physical activity, and noted that the teachers provided sufficient information on the technique of performing motor actions, but not enough information about the development of their physical qualities and their physical capabilities. The information received should be taken into account when shaping girls' motivation for purposeful development of their physical qualities.

Key words: health, motor activity, students, physical qualities.

Отримано: 21.11.2019

УДК 796.422.014.2

А. Б. Ладияк, викладач

РИТМО-ТЕМПОВА СТРУКТУРА ТЕХНІКИ БІГУ НА 100 м З БАР'ЄРАМИ

У статті розглядається особливості техніки бар'єрного бігу та підготовка бар'єристок. Обґрунтовують теоретичні та методичні розробки з ритмо-темпової структури техніки бар'єрного бігу, які знайшли застосування в тренуванні висококваліфікованих спортсменів, а також на всіх рівнях державної системи фізичної культури, в тому числі і при підготовці майбутніх фахівців.

Ключові слова: ритм, темп, структура рухів, техніка, бар'єрний біг.

Актуальність. Аналіз стану та узагальнення педогогічної практики свідчить про високу актуальність проблем опанування і вдосконалення

раціональною технікою при освоєнні складних технічних видів, в тому числі і бігу з бар'єрами, тому що складні координаційні дії необхідно виконувати на

тлі максимальних проявів швидкісно-силових фізичних якостей і граничної потужності роботи.

Фахівці відзначають особливу роль ритмічної структури змагальної вправи в створенні раціональної техніки. Ця структура для початківці повинна бути зразком, «рамкою», орієнтованою на побудову системи раціональних рухів, а для висококваліфікованих спортсменів вона грає роль показника технічної майстерності.

Тому для спортсменів, які спеціалізуються в бар'єрному бігу особливо важливо з перших кроків правильно вибудовувати ритмову структуру техніки, а в міру зростання спортивної майстерності – дотримуватися її в раціональному вигляді.

Результати дослідження та їх обговорення. В ході виявлення ритмо-темпової структури враховуються складові змагальної діяльності бігунок з бар'єрами різної кваліфікації (12,80-13,41 с):

- час стартової реакції;
- час стартового розгону – від моменту пострілу до сходу з 1-го бар'єра – до торкання маховою ногою поверхні доріжки;
- час подолання кожного з бар'єрних відрізків від 1-го до 10-го бар'єрів – від моменту торкання маховою ногою поверхні доріжки після сходу з бар'єра до цього ж моменту після сходу з наступного бар'єру;
- час подолання фінішного відрізка – від сходу з 10-го бар'єра до торкання тулубом лінії фінішу.

Всередині міжбар'єрного проміжку вимірювалося:

- час бігу між бар'єрами – від моменту торкання маховою ногою поверхні доріжки після сходу з бар'єра до моменту торкання поштовховою ногою поверхні доріжки перед відштовхуванням на наступний бар'єр;
- час подолання бар'єру – від моменту постановки поштовхової ноги на опору до моменту торкання маховою ногою поверхні доріжки після сходу з бар'єру.

Також були розраховані процентне співвідношення сумарного часу кожної зі складових бар'єрної дистанції до загального часу, витраченого на її проходження, у бар'єристок різної кваліфікації. Це дозволяє виявити певні передумови впливу на змагальний результат кожної з різних підсистем системи.

Дослідження показало наступне: зменшення часу подолання бар'єру як окремо кожного від 0,34-0,36 с до 0,28-0,30 с, так і суми часу подолання всіх бар'єрів з 26,85% до 24,73% від всього часу подолання дистанції, є критерієм, який відкриває можливість переходу на вищий рівень майстерності.

На кожному з рівнів спортивної майстерності саме подолання бар'єру є обмежувальним фактором зростання результату. Сумарний час подолання бар'єрів найістотніше відрізняється у спортсменок вищої кваліфікації (на 13,75%), в порівнянні з іншими показниками – бігу без бар'єрів (на 1,35%) і бігу на фінішному відрізку (на 5,22%).

Також простежуються такі закономірності ритмо-темпової структури бігу на 100 м з бар'єрами:

- а) активне збільшення швидкості до 98% від максимальної при проходженні дистанції зі старту до 3-го бар'єра (від 0 до 8,42 м/с у спортсменок із середнім результатом 12,80 с і від 0 до 7,94 м/с у спортсменок нижчої кваліфікації), досягнення максимальної швидкості до 5 бар'єра і певне падіння

швидкості після 8-го бар'єра – близько 5% в обох груп бар'єристок;

- б) у більш кваліфікованих бар'єристок зниження темпу на 10 бар'єрі становить 3,4%, проти 4,2% – в іншій групі;
- в) зростання результату всередині кожної з вибірок відбувається шляхом збільшення темпу бігових кроків між бар'єрами (до 4,44 кр/с у бар'єристок із середнім результатом 12,50 с і до 4,29 кр/с у бар'єристок із середнім результатом 13,41 с) при незмінному часу, витрачений на подолання бар'єрів. При цьому перехід з одного рівня результатів на інший можливий лише при зменшенні часу, витраченого на перехід через бар'єр – з 0,35-0,40 с до 0,28-0,32 с;
- г) найбільш істотно і вірогідно статистично різняться між двома групами результатів час подолання бар'єру. Це спостерігається як по середньому часу подолання бар'єрів на всій дистанції, так і по кожному конкретному бар'єру в окремо, причому найменша різниця в 0,02 с або 5,4% спостерігається на 10 бар'єрі, а найбільша – 0,055 с або 15% – на 8 бар'єрі;
- д) у групи бар'єристок із середнім результатом 12,80 с час подолання 4 і 5 бар'єрів є найменшим (0,30 с), а у бар'єристок з нищим результатом найкоротший термін – при подоланні 4 бар'єру (0,345 с), різниця в результатах становить на 5 бар'єрі – 0,05 с або 14,3%, а на 4 бар'єрі – 0,045 с або 14%.

Для виявлення ритмо-темпової структури подолання бар'єру визначається середня швидкість руху точок тіла в горизонтальних і вертикальних векторах при подоланні бар'єру, в науково-методичній літературі зображається як багатоланкова модель тіла спортсменок. Зміни положення сегментів – тулуба, стегон і гомілок обох ніг – визначалися за такими точкам, які обмежують сегменти: стопа поштовхової ноги, коліно поштовхової ноги, стопа махової ноги, коліно махової ноги, точка голови і точка загального центру маси тіла. Використовується фільмування, проведене перпендикулярно напрямку бігу спортсменок. Зображення окремих кадрів за допомогою програм відеоредакторів розбивається на окремі послідовні зображення, потім монтується на координатну сітку і жорстко прив'язується на площині щодо вертикалі бар'єру. Знаючи стандартну висоту бар'єру – 84 см., можна було виміряти положення обчислюваних точок на площині і звести до спільного знаменника у різних спортсменок, знаючи частоту кадрів фільмування, можна визначити швидкість зміни положення цих точок на площині щодо бар'єра.

Порівняльний аналіз біокінематичних характеристик подолання 5 бар'єру, який пробігають спортсменки на змаганнях більш ніж в 90% випадків з максимальною швидкістю, у бар'єристок з результатами від 12,38 с до 13,11 с (середній результат 12,80 с), а також бар'єристок із середнім результатом 13,41 с (13,21-13,89 с) показує, що існують оптимальні метричні та тимчасові параметри ритмової структури рухів кожного із сегментів тіла спортсменок, що визначають раціональне технічне виконання рухової дії:

- для поштовхової ноги – співвідношення в опорній фазі часу амортизації і відштовхування як 1:2;
- для махової ноги – зменшення пасивної фази польоту над бар'єром в 2 рази (з 25 до 12,5% від загального часу подолання бар'єру);
- для тулуба – початок активного виносу таза за 5% до переходу точки таза вертикалі бар'єру.

Висновки. Отож методика навчання та вдосконалення техніки бар'єрного містить в собі:

- бар'єрні вправи, цілеспрямовано впливають на ритмову структуру подолання бар'єру, які дозволяють ефективно навчати цієї складної рухової дії і вдосконалити технічну складову спортивної майстерності у контингенту з різним рівнем підготовленості;
- методичні прийоми підбору спеціальних вправ, структурно відповідають елементам основного змагального, в чергуванні з основним змагальним або частини його, в стандартних режимах. У бар'єрному бігу це проявляється у виконанні спеціальних вправ бар'єриста в поєднанні з бігом, що імітує ритмовий малюнок змагального бігу – 3 бігових кроки та 1 бар'єрний;
- методичні вказівки, які у словесній формі точно характеризують оптимальну ритмо-темпову структуру бар'єрного бігу, визначають силові акценти в їх послідовності і відповідності один з одним для кожного з сегментів тіла при подоланні бар'єра;
- контрольні вправи, що дозволяють стежити за ходом навчання кожної зі складових бар'єрного бігу і за процесом в цілому.

Основними рисами цієї методики є:

- підбір вправ, вибірково спрямованих на технічне вдосконалення певного елемента руху кожним із сегментів тіла;
- оптимальна кількість використовуваних в навчально-тренувальному процесі спеціальних вправ, спрямованих на вдосконалення входу на бар'єр, сходу з бар'єра і подолання бар'єру в цілому;
- інтенсивність виконання спеціальних вправ, близька до максимальної і максимальна (97-100%) при контролі за технікою і ритмом виконання, особливо відповідність і послідовність силових акцентів кожного з сегментів тіла при подоланні бар'єру;

- контроль за ходом освоєння окремих елементів техніки за допомогою вправ, що дозволяють оцінити ступінь опанування кожною з послідовних дій;
- концентроване застосування спеціалізованих комплексів протягом циклу з 12-16 занять (в залежності від індивідуальних рухових здібностей займаються) дозволяє міцно і точно закріпити початкове вміння бігу з бар'єрами.

Список використаних джерел:

1. Верхошанский Ю.В. Принципы построения тренировки легкоатлетов высокой квалификации *Лёгкая атлетика*. 1981. №10. С. 6-10.
2. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов М. : Физкультура и спорт, 1988. 331 с.
3. Волков В.М. Спортивный отбор. М. : Физкультура и спорт, 1983. С. 57-90.
4. Максименко Г.И. Тренировка бегунов на короткие дистанции. Киев : Здоровья, 1985. 87 с.
5. Озолин Н.Г. Специальные упражнения *Лёгкая атлетика*. 1975. №2. С. 4.
6. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения К. : Олимпийская литература, 2004. 808 с.
7. Тер-Ованесян И.А. Подготовка легкоатлета: современный взгляд М. : Терра-Спорт, 2000. С. 34-53.
8. Ценников Б.Ф. Барьерный бег для женщин. М. : Физкультура и спорт, 1982. С. 45-49.

The article deals with the features of barrier technique and the preparation of barriers. They substantiate theoretical and methodological developments on the rhythm-tempo structure of barrier technique, which have been used in training highly skilled athletes and are involved at all levels of the state system of physical culture, including in the training of future specialists.

Key words: rhythm, tempo, movement structure, technique, hurdles.

Отримано: 21.11.2019

УДК 613:796.015:796.41

Д. В. Марчук, асистент

ОЗДОРОВЧА СПРЯМОВАНІСТЬ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ГІМНАСТІВ 7-8 РОКІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті наводяться дані показника захворюваності за останні півроку, розрахунок індексу фізичного здоров'я юних гімнастів. Нами були використані такі методи дослідження: аналіз і узагальнення науково – методичної літератури, педагогічне тестування, методи математико – статистичної обробки даних, аналіз захворюваності (облік кількості тренувань, пропущених через хворобу). В результаті дослідження було виявлено позитивний вплив оздоровчої спрямованості тренувального процесу юних гімнастів на зниження рівня захворюваності юних гімнастів. Отримані результати можуть бути використані тренерами зі спортивної гімнастики.

Ключові слова: спортивне тренування; юні гімнасти; здоров'я спортсменів; загальна фізична підготовка, рухливі ігри.

Заняття гімнастикою – це один з найпотужніших способів боротьби з гіподинамією, так як діти на заняттях активно рухаються.

Тому одним із способів формування здоров'я дітей є залучення їх до спортивних секцій взагалі і зі спортивної гімнастики, зокрема. Фізична культура в спортивній школі служить цілям всебічного розвитку особистості, в тому числі, підготовці дітей до життя. У сучасній спортивній школі відмінною і головною особливістю тренувального процесу повинен стати пріоритет здоров'я. Тренувальне заняття – це не стільки гонитва за результатами, скільки клопітка робота тренера над змі-

цненням здоров'я дітей. На тренуваннях необхідно враховувати бажання, настрої, темперамент кожної дитини і кожного вчити саморегуляції, адаптації, релаксації.

Матеріал і методи дослідження. Для попередження перенавантаження дітей на заняттях велику увагу необхідно приділяти відновлювальним вправам, зокрема, релаксації. Як правило, високий рівень м'язової напруги у дітей проявляється в області рук, обличчя, шиї, плечей, грудної клітини та живота. Такі діти потребують м'язової релаксації. Регулярне виконання релаксаційних вправ робить дитину більш спокійним, рівноважним. Релаксаційні вправи до-

звояють дитині опанувати навичками саморегуляції і зберегти більш рівний емоційний стан.

Безперервне зростання результатів вимагає пошуку нових форм, засобів, методів роботи з юними спортсменами. Цілеспрямована багаторічна підготовка і виховання спортсменів високого класу – це дуже складний процес, успіх якого визначається цілою низкою чинників. Одним з таких факторів є виявлення більш ефективних способів, засобів, методів, за допомогою яких можна за мінімальний проміжок часу досягти найвищого результату. Тому фізична підготовка юних гімнастів набуває важливого значення і є однією зі значних завдань навчально-тренувального процесу.

Сучасна спортивна гімнастика пред'являє до організму спортсменів, особливо юних, серйозні вимоги. Висока конкуренція на змаганнях змушує тренерів шукати все більш інтенсивні способи впливу на організм гімнастів. Нерідко тренування ведеться на межі біологічних можливостей.

В основному, розглядається фізична підготовка висококваліфікованих спортсменів. Однак, спостерігається недостатня кількість науково-методичних робіт про оздоровчу спрямованість тренувального процесу юних спортсменів. Для дорослих гімнастів напруженість навчально-тренувального процесу є усвідомленим вибором, психологічним та фізичним подоланням перешкод. Механічне перенесення технології тренування дорослих на дітей стикається з неусвідомленою відмовою від безумовного виконання вимог навчально-тренувального процесу, що призводить до зниження функціонального стану дитячого організму. Іншими словами, займаючись протягом тижня суто гімнастикою, при всій її привабливості, до кінця тижня починається психічна і фізична втома, гальмує повноцінний розвиток фізичних якостей.

Численними дослідженнями також встановлено, що для дітей 7-9 літнього віку характерна є ігрова діяльність, яким би видом діяльності вони не займалися. Гра не тільки розвиває інтерес до фізичних вправ, а й підвищує фізичне та емоційне навантаження у тренуванні. Так як більшість ігор вимагає одночасно активної діяльності всіх граючих, то і ні в якій іншій діяльності дитина не проявляє стільки наполегливості, цілеспрямованості, як у грі. Гра на відміну від суворо регламентованих рухів, завжди пов'язана з ініціативним моментом рішення рухових завдань і протікає емоційно, стимулюючи рухову активність і відсуває виникнення втоми.

«Рухлива гра – це свідома, активна діяльність дитини, яка характеризується точним і своєчасним виконанням завдань, пов'язаних з обов'язковими для всіх граючих правилами». Будучи дієвим засобом фізичного виховання, рухлива гра в той же час надає оздоровчу дію на дитячий організм. Вона стає важливим засобом удосконалення рухів; розвиває сприяючи збільшенню швидкості, витривалості, координації рухів. Ігрові дії в рухливих іграх активізують дихання, кровообіг і обмінні процеси. Останнє одночасно робить позитивний вплив на психічну діяльність дитини. Таким чином, заняття з використанням рухливих ігор, спрямовані на розвиток фізичних якостей, ефективно стимулюють діяльність нервової, серцево-судинної, дихальної систем, що в сукупності забезпечує оздоровчий ефект від занять. Тому нами

передбачається що, використання рухливих ігор, спрямованих на розвиток фізичних якостей юних гімнастів за рахунок скорочення технічної підготовки на снарядах, забезпечить оздоровчий ефект і знизить рівень захворюваності юних гімнастів.

У зв'язку з цим ми припустили, що фізична підготовка юних гімнастів віком 7-8 років буде більш ефективною за умови введення елементів рухливих ігор в структуру заняття зі спортивної гімнастики. Основною метою нашого дослідження є визначення оздоровчої ефективності занять використанням рухливих ігор з акцентом на фізичну підготовку юних гімнастів.

Основним показником стану здоров'я дітей є аналіз захворюваності на початку і в кінці дослідження.

Оцінка фізичного здоров'я за такими показниками як вимір окружності грудної клітини (екскурсії грудної клітини під час дихання); вимір ЖЕЛ; визначення життєвого індексу; індексу толерантності до стандартного фізичного навантаження Руф'є, кожен з яких позитивно корелює з величиною максимального споживання кисню – дозволила визначити рівні по кожному індексу.

Також в ході роботи ми використовували комплекс тестів для оцінки фізичного розвитку дітей: оцінка швидкісних якостей за результатами бігу на 30 м; оцінка швидкісно-силових якостей за результатами стрибка з місця; оцінка витривалості за результатами 3-х хвилинного бігу. Попередньо, для цілей формування експериментальної та контрольної груп на констатуючому етапі експерименту було визначено рівень фізичної підготовленості юних гімнастів, який оцінювався за результатами загальноприйнятих в практиці фізичного виховання рухових тестів.

Всього було обстежено 60 дітей, які працюють за програмою II і III спортивних розрядів. За результатами констатуючого експерименту були сформовані контрольна і експериментальна групи. Далі, за результатами експерименту, що констатує були оцінені: окружність грудної клітини; ЖЕЛ; життєвий індекс (ЖЕЛ / вага тіла); проба Руффо; аналіз захворюваності на початку і в кінці дослідження (середнє число перенесених ГРВІ).

Аналізуючи отримані дані можна зробити висновок, що при порівнянні контрольної і експериментальної груп по всіх проведених тестах оцінки функціонального стану відсутні статистично достовірні відмінності ($p > 0,05$). При порівнянні контрольної і експериментальної груп по числу перенесених ГРВІ також відсутні статистично достовірні відмінності ($p > 0,05$). Таким чином, при порівнянні контрольної і експериментальної груп по всіх проведених тестах відсутні статистично достовірні відмінності. Це говорило про те, що на етапі констатуючого експерименту обидві групи перебували приблизно в однорідних умовах, що є обов'язковою підставою чистоти дослідження.

На етапі формуючого експерименту заняття в експериментальній групі проводились з урахуванням вимог програми підготовки спортсменів II і III розрядів. Особливість експериментальної методики полягала в тому, що 6-й день тренувальних занять замінювався рухливими іграми в поєднанні з елементами спортивної гімнастики. Експеримент проходив протягом півроку. В результаті педагогічного експерименту у дітей що займалися відбулися позитивні зміни як в експериментальній, так і в контрольній групах. Але більш виражені показники поліпшення фун-

кціонального стану виявлені у дітей експериментальної групи. Так, були встановлені достовірні відмінності в показниках величини ЖЕЛ, життєвого індексу та адаптації дітей до навантаження (значення індексу Руффо) як в експериментальній групі на різних етапах дослідження, так і між експериментальною і контрольною групами. Отже, можна говорити про вплив занять рухливими іграми насамперед на адаптацію дітей до навантаження (значення індексу Руффо), величини окружності грудної клітки, ЖСЛ, життєвий індекс). Також були встановлені достовірні відмінності в рівні захворюваності як в експериментальній групі на різних етапах дослідження, так і між експериментальною і контрольною групами. Отже, можна говорити про позитивний вплив занять рухливими іграми на рівень захворюваності. Також були встановлені достовірні відмінності за результатами в бігу на 30м і в човниковому бігу як в експериментальній групі на різних етапах дослідження, так і між експериментальною і контрольною групами. Отже, можна говорити про суттєвий вплив занять рухливими іграми на такі параметри фізичного розвитку дітей як витривалість і швидкісні якості.

Висновки. Це пояснюється тим, що рухливі ігри сприяють позитивному переносу якостей і навичок, необхідних у даних іграх, при збільшенні сили дихальних м'язів, рухливості грудної клітки, підвищення еластичності легеневої тканини і зміцненні діафрагми. Отже, можна говорити про вплив тренувальних занять із застосуванням рухливих ігор на такі параметри функціонального стану дітей, як величина окружності грудної клітки, величина ЖЕЛ, життєвого індексу і адаптації дітей до навантаження (значення індексу Руффо). Також можна говорити про вплив занять із застосуванням рухливих ігор на рівень захворюваності юних спортсменів. Таким чином, безсумнівно користь від застосування рухливих ігор для розвитку рухової активності юних спортсменів можна бачити в поліпшенні процесів відновлення, різнобічному впливу на дитячий організм, поєднуючи це з задоволенням природних потреб в грі, в русі, що дозволяє виконувати великі тренувальні навантаження, не відчуваючи великих перенавантажень. Результати експериментального дослідження говорять про необхідність впровадження в практику тренувального процесу юних гімнастів рухливих ігор, оскільки їх використання надає на дитячий організм комплексно оздоровчий вплив.

УДК 372.8796.323.2

В. В. Одайник, викладач

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ БАСКЕТБОЛУ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ БАСКЕТБОЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розроблено методичні рекомендації щодо баскетбольної підготовки в системі фізичного виховання студентів, сформульовано основні постулати і правила організації та проведення навчальних та ігрових занять з баскетболу в різних формах, охарактеризовано їхнє змістове наповнення відповідними вправами та рухливими іграми.

Ключові слова: баскетбол, студенти, баскетбольна підготовка, технічне навчання, тактичне навчання, координаційні здібності.

Постановка проблеми. За популярністю баскетбол – один із найбільш динамічних і видовищних ігрових видів спорту й водночас важливий засіб оздоровчого впливу на широкі верстви населення –

Список використаних джерел:

1. Аркаев Л.Я., Сучилин Н.Г. Как готовить чемпионов: теория и технология подготовки гимнастов высшей квалификации. Минск : Физкультура и спорт, 2004. 328 с.
2. Борецька Н.О., Боднар А.І. Методика проведення секційних занять зі спортивною гімнастики : навчально-методичний посібник. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2016. 117 с.
3. Менхин Ю.В. Методологические основы физической подготовки гимнастов. *Теория и практика физической культуры*. 2001. №11. С. 26-40.
4. Романенко В.А. Двигательные способности человека. Донецк, 2001. 336 с.
5. Савчин С. Теоретико-методические основы нормирования тренировочных нагрузок в спортивной гимнастике в процессе становления спортивного мастерства: НУФВСУ. Київ, 2000. 425 с.
6. Семенов Л.А. Определение спортивной пригодности детей и подростков: биологические и психолого-педагогические аспекты : учебн. -мет. пособие. Миколаїв, 2005. 142 с.
7. Таран Ю.И. Сравнительный анализ эффективности различных видов оздоровительной гимнастики для женщин 20-35 лет : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Киев, 2002. 17 с.
8. Хрущев С.В., Круглый М.М. Тренеру о юном спортсмене. Минск : ФиС, 2002.
9. Худолій О.М. Основи методики викладання гімнастики : навч. посібник : в 2-х частинах. 3-є вид. випр. і доп. Харків : ОВС, 2004. Ч.1. 414 с.: іл.
10. Чебураев В.С. Научно-методическое обеспечение подготовки сборных команд страны по спортивной гимнастике. *Теория и практика физической культуры*. 2001. №11. С. 44-46.
11. Шкретій Ю.М. Управління тренувальними і змагальними навантаженнями спортсменів високого класу в умовах інтенсифікації процесу підготовки : автореф. дис. ... д-ра наук з ф. в. і спорту. Київ, 2006. 39 с.

The article presents data of the incidence rate over the last six months, the calculation of the index of physical health of young gymnasts. We used the following research methods: analysis and generalization of scientific and methodological literature, pedagogical testing, methods of mathematical and statistical data processing, morbidity analysis (accounting for the number of trainings passed through illness). The study revealed a positive effect of the health orientation of the training process for young gymnasts on reducing the incidence of young gymnasts. The results can be used by coaches in gymnastics.

Key words: sports training; young gymnasts; health of athletes; general physical training, moving games.

Отримано: 21.11.2019

посідає в Україні одне з перших місць, що обумовлене високою емоційністю та видовищністю, відносною простотою змісту, доступністю обладнання та інвентарю, органічним поєднанням постійних пере-

мішень зі змінами швидкості й напрямів руху, стрибками й металними рухами. Однак, незважаючи на значну кількість теоретичних розвідок і багатий практичний досвід, чимало питань баскетбольної підготовки юнаків і дівчат у закладах вищої освіти залишаються проблемними; проблеми пов'язані насамперед із нераціональним плануванням вивчення учбового матеріалу з баскетболу, недостатньою кількістю навчальних занять, відведених на вивчення основ баскетболу, відсутністю сталих, чітких нормативних вимог, дотримання яких сприяло б засвоєнню баскетбольних прийомів, дефіцитом методичної літератури, більшу частину якої написано тренерами і для тренерів або інструкторів спеціалізованих спортивних закладів і призначено для виховання і спортивної підготовки юних спортсменів.

Мета – дослідити місце баскетбольної підготовки в системі фізичного виховання закладів вищої освіти й визначити її методичні основи.

Завдання:

- 1) окреслити основні риси баскетболу й загальні основи баскетбольної підготовки в умовах закладів вищої освіти;
- 2) розробити загальні методичні рекомендації щодо такої підготовки, винайти і сформулювати основні постулати і правила організації та проведення навчальних та ігрових занять з баскетболу в різних формах, охарактеризувати їх змістове наповнення відповідними вправами та рухливими іграми.

Методи і організація дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи**: аналіз і синтез літературних джерел, педагогічне спостереження, педагогічний контроль, узагальнення досвіду баскетбольної підготовки.

Для оволодіння основами сучасного баскетболу необхідно оволодіти основами його техніки і тактики. Технічні прийоми баскетболу поділяються на такі, що виконуються в нападі та захисті.

Техніка гри в нападі включає техніку пересування – положення гравців (стійки), ходьбу, біг, стрибки, зупинки, повороти тощо, і техніку володіння м'ячем – ловлю, передачі, ведення, кидки в кошик, які відіграють особливо важливу роль. Техніка гри в захисті включає також техніку пересування (з аналогічними складовими) і техніку оволодіння м'ячем і протидії супернику – вибивання, відбивання, накривання, перехоплення, оволодіння відскоком тощо.

Тактика нападу і тактика захисту включають індивідуальні, групові та командні дії. Кожна з цих груп дій поділяється на різні види і включає різні способи ігрової діяльності. Так, індивідуальні дії в нападі передбачають дії гравця з м'ячем (розіграш м'яча, атака кошика) та без м'яча (вихід на вільну позицію для отримання м'яча або відволікання суперника). Основними видами групових дій як у нападі, так і в захисті є взаємодії двох або трьох гравців, причому існують чимало способів таких взаємодій [6, с.14-17]. Важливим у баскетболі є розподіл гравців команди за ігровими амплуа, до яких існують певні вимоги. Центровий бажано щоб був високого зросту, атлетичної статури; він повинен володіти відмінною витривалістю і стрибучістю. Крайнього нападника характеризують високий зріст, швидкість і стрибучість, добре розвинене відчуття часу і простору,

снайперські здібності, вміння відчувати ігрову обстановку, сміливо й рішуче атакувати. Захисник повинен бути максимально швидким, рухливим і витривалим, розсудливим і уважним. Але гравець кожного амплуа повинен вміти виконувати й інші функції [4, с.22-29].

Загальною метою проведення занять з баскетболу в закладах вищої освіти є всебічний фізичний розвиток юнаків і дівчат, зміцнення їхнього здоров'я, набуття певного рівня техніко-тактичної майстерності в баскетболі, підготовка до суспільно корисної діяльності в майбутньому житті. Підготовленість студентів до занять баскетболом визначається за параметрами наявності певних рухових навичок, теоретичних знань з основ баскетболу, особисті мотивації до занять, окремих психологічних якостей. Основними методами організації занять і тренувань виступають поточний, поточно-груповий методи і метод колового тренування. Важливою складовою навчання є ігрові вправи та рухливі ігри, які допомагають відпрацьовувати рухові навички [2, с.23-27].

Змістове наповнення навчальних та ігрових занять з баскетболу в різні вікові періоди студентського навчання істотно відрізняється, при переході в наступний курс підбір вправ на технічну і тактичну підготовку повинен здійснюватися за принципом «від простого – до більш складного». Баскетбольне заняття складається з підготовчої, основної та заключної частин. З точки зору змістового наповнення до підготовчої частини рекомендується включати:

- 1) декілька загальнорозвиваючих вправ (з метою розігріву організму);
- 2) декілька вправ з арсеналу стретчингу (з метою розтягування м'язів);
- 3) серію вправ з арсеналу баскетбольної підготовки (з метою підведення до основної частини).

Основними методичними рекомендаціями до проведення основної частини заняття є одночасне використання по можливості найбільш кількості м'ячів, чергування різних методів навчання, при навчанні елементам техніки і тактики гри дотримання послідовності навчальних етапів. Серед методів навчання і тренування застосовуються вербальний, наочний, вербально-наочний, цілісний (комплексний), роз'єднаний, методи поєднаних впливів, термінової інформації, рухової інформації, ігровий і змагальний методи. В рамках окремих методів навчання необхідно чергувати різні методи тренування. На двосторонніх іграх студентів повинні мати можливість довільно використовувати майже всі технічні прийоми і тактичні дії, що були ними раніше вивчені та засвоєні. Основну частину рекомендуємо починати з виконання вправ на ведення м'яча (біг на носках і п'ятках з веденням м'яча; біг почергово на зовнішніх і внутрішніх краях стопи з веденням м'яча; біг з поворотами і веденням м'яча, з переводами м'яча перед собою, за спиною, між ногами; біг перехресним кроком та спиною вперед з веденням м'яча; рух стрибками на двох та одній нозі з веденням м'яча; синхронне ведення м'яча в парах, узявшись за руки; біг із веденням м'яча з розворотами і ривками вперед тощо). Ці вправи доповнюються рухливими іграми з веденням м'яча (ведення м'яча на обмеженому просторі, з вибиванням його позаду в парах, ігри 2×2, 1×1 тощо). При навчанні кидкам у кошик необхідно звертати увагу на дотримання ними таких вимог:

- 1) не затримувати час виконання кидка;
- 2) у вихідному положенні тримати м'яч близько до тулуба;
- 3) при виконанні кидка однією рукою її лікоть направляти на кошик;
- 4) м'яч випускати через вказівний палець;
- 5) кидок супроводжувати рукою та кистю;
- 6) погляд утримувати на кошику, на ньому ж зосереджувати всю увагу;
- 7) стежити за м'якістю кидка;
- 8) утримувати плечі паралельно для збереження рівноваги.

Найбільш розповсюдженими помилками при виконанні кидків, згідно з результатами нашого спостереження, є невміння зосереджувати увагу на кошику і надмірно сильне обертання м'яча. Для забезпечення активності кожного учня під час ігрового заняття пропонується різний порядок проведення заміни:

- 1) всіма складами команд: за наявності запасних гравців після поділу класу (групи) на команди проводяться заміни по ходу гри;
- 2) циклічні заміни: через певні проміжки часу одночасно міняються 1-3 гравці, при цьому заміни починаються з найсильніших гравців; найсильніші ж гравці починають і закінчують гру;
- 3) умовні заміни: по чергово міняються гравці, які часто порушують правила або припускаються грубих тактичних помилок.

Висновки.

1. В ході дослідження вивчено наявний досвід організації сучасної баскетбольної підготовки в закладах вищої освіти. В рамках фізичної підготовки засоби баскетболу сприяють вирішенню завдань загального фізичного виховання студентів, навчання основам навичок гри в баскетбол, привчання до систематичних занять фізичними вправами. Змістове наповнення навчальних та ігрових за-

нять із баскетболу в різні вікові періоди студентського навчання відрізняється – це стосується змісту фізичної, технічної і тактичної підготовки.

2. Методика навчання баскетболу в системі фізичного виховання закладів вищої освіти повинна включати мету занять, критерії, за якими викладач визначає підготовленість студентів до занять, орієнтовну періодичність і тривалість занять, методи тренування, методичні рекомендації щодо проведення структурних частин заняття – підготовчої, основної, заключної, контроль за фізичним та емоційним станом студентів.

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н.А. О ловкости и ее развитии. М. : Физкультура и спорт, 1991. 228 с.
2. Васильков А.А. Теория и методика физического воспитания : учебник. Ростов н/Д : Феникс, 2008. 381 с.
3. Грибан Г.П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир : Вид-во Рута, 2009. 593 с.
4. Дмитрієв А.А. Фізична культура. М. : Річ, 2003. 410 с.
5. Sadovski Ed.J. Coordination Motor Abilities in Scientific Research : Monografy Biala Podlaska, 2005. 468 s.
6. Zimmermann K. Koordinative Fähigkeiten und Beweglichkeit. In: K. Meinelschnabel: Bewegungslehre. – Sportmotorik. Berlin, 1998. S. 206-236.

The main features of basketball as means of mass physical education have been examined in the article as well as the specificity of basketball training in modern general educational institutions. Methodological recommendations have been developed on basketball training in the system of physical education of high school pupils. Main postulates and rules of organization and implementation of training and game classes of basketball in various forms have been provided. Their substantive content by appropriate exercises and mobile games have been characterized.

Key words: basketball, basketball training, technical training, tactical training.

Отримано: 21.11.2019

УДК 796.015.365

А. О. Петров, кандидат педагогічних наук

ВПЛИВ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ТРЕНЕРІВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЗМАГАНЬ СПОРТСМЕНІВ

У статті розглядається проблема залежності результатів змагальної діяльності спортсменів від підготовленості тренерів. Сьогодні тренер – одна з найважливіших фігур в спорті, без якого годі уявити собі сучасну спортивну діяльність. А виведення спортсмена на рівень міжнародних результатів без допомоги тренера є просто неможливим. Більшість тренерів, як правило, мають неабиякий досвід спортивної діяльності та великий багаж теоретичних знань з різних галузей науки: теорії спорту, медико-біологічних дисциплін, гуманітарних наук тощо.

Ключові слова: тренер, спортсмен, рівень підготовленості, спортивний результат.

Постановка проблеми. Ще в середині минулого століття фахівці відмічали необхідність для тренерів знань з біомеханіки, фізіології, психології, а також говорили про уміння робити логічні висновки на їхній підставі. Л.П. Матвєєв [2] як загальнопрофілюючу дисципліну системи спеціального професійного утворення виділяє «Теорію спорту». Її значущість визначається не тільки тим, що ця дисципліна синтезує найбільш узагальнено широкий комплекс науково-теоретичних положень, але разом із тим сприяє надбанню науково-прикладних професійних знань. Тим самим вона розширює і поглиблює кругозір фахівців за рамки обраної вузької спеціалізації, допомагає осмислити загальну

суть діяльності в галузі спорту, знаходити загальний правильний підхід до з'ясування і вирішення різноманітних завдань, які виникають у практиці професійної діяльності, що має, поряд з іншим, серйозне професійно-методичне значення. Л.П. Матвєєв також відмічає, що у фундаменті професійного утворення узагальнююча теорія спорту служить дійсною профілактикою проти надмірно вузької, однобічної професійної спеціалізації, «утворюючі однобокого фахівця». Поряд з цим існує думка, що тренери, які працюють з дітьми, не можуть довести спортсмена до олімпійських медалей, однак основи, закладені в дитячому віці, мають виняткове значення для спорту вищих досягнень [7].

Водночас тренери, що працюють зі спортсменами високої кваліфікації, не можуть повною мірою здійснити рішення завдань, поставлених на етапі початкової підготовки. Це може свідчити про те, що для роботи з різним контингентом спортсменів необхідними є різні підходи, знання, особистісні якості й інші складові спортивної підготовки [1].

Мета дослідження – визначення залежності результатів змагань від підготовленості тренерів.

Методи дослідження. Вивчення і аналіз науково-методичної літератури; педагогічне спостереження; опитування.

Результати дослідження та їх обговорення. У спортивній науці багато уваги приділяється підготовці спортсменів, водночас цю підготовку здійснюють тренери, від рівня підготовленості яких залежить спортивний результат їхніх учнів, тобто первинним є підготовка тренерів. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити критерії рівня підготовленості тренера, що працює з певним контингентом, і з урахуванням цього розробити освітні рівні їхньої підготовки [4].

Прийнято виділяти чотири рівні підготовки спортсменів: це групи початкової підготовки, навчально-тренувальні, спортивного удосконалення і вищої спортивної майстерності. У зв'язку з цим варто розглядати різні рівні за значущістю складові підготовки, які різняться залежно від контингенту спортсменів [3].

Крім цього, на нашу думку, діапазон управлінських дій тренера включає педагогічний, медико-біологічний, організаторський і матеріально-технічний аспекти рівнів підготовленості, які є різними за значущістю для окремих груп підготовки спортсменів.

Педагогічний аспект підготовленості тренера передбачає комплекс знань, які дозволяють здійснювати процес становлення різних сторін підготовленості спортсменів. Тому тренеру необхідно знати і використовувати як загально-дидактичні методи, так і методи спортивної підготовки, що використовуються при плануванні. Крім цього, тренеру необхідно володіти знаннями, які стосуються контролю за різними сторонами підготовленості і вмінням використання його даних у керуванні тренувальним процесом. Дуже важливим є і знання критеріїв відбору й орієнтації спортсменів, моделювання і прогнозування різних складових спортивної підготовки.

Педагогічний аспект підготовленості тренера займає провідне місце в заняттях із групами початкової підготовки (до 80 %), оскільки саме в цей період потрібне переважне використання як загально-дидактичних і загальних принципів фізичного виховання, так і дидактичних принципів, пов'язаних із навчанням рухів. На наступних рівнях підготовки спортсменів більше значення мають специфічні принципи спортивної підготовки (спрямованість до вищих досягнень, поглиблена спеціалізація, єдність поступовості збільшення навантаження і тенденції до максимальних навантажень та ін.).

Роль медико-біологічного аспекту підготовленості зростає на етапах спортивного удосконалення і вищої спортивної майстерності (до 10% усіх аспектів підготовленості) [7].

Тренеру необхідні знання особливостей формування специфічної функціональної системи для конкре-

тної спортивної діяльності, а також взаємодії компонентів цієї системи. Звідси – концентрація уваги на головних її складових, звільнення від надлишкових ступенів свободи та об'єднання їх з іншими компонентами на основі тих ступенів свободи, які разом сприяють одержанню заданого кінцевого результату.

Дуже важливим для тренера є знання особливостей формування еферентної ланки функціональної адаптивної системи, що включає в себе м'язи, органи дихання, кровообігу та ін., оскільки від правильного підбору вправ, режиму і характеру їхнього виконання залежить ефективність даної ланки спеціалізованої функціональної системи. Знаючи закономірності формування функціональної системи, можна різними засобами ефективно впливати на окремі її ланки, прискорюючи пристосування до фізичних навантажень і підвищуючи тренуваність, тобто керуючи адаптаційним процесом [5].

Важливим також є знання системи енергозабезпечення м'язової діяльності і її функціонування, яке залежить від раціонального харчування, строго пов'язаного не тільки зі специфікою виду спорту в цілому, але й зі спрямованістю навантажень як у занятті, так і серії занять з розвитку визначених фізичних якостей. Це пов'язано з різними джерелами енергії, що переважно використовуються у спортивній діяльності.

Організаторський аспект діяльності тренера включає комплекс складових, що дозволяють вирішувати аспекти педагогічного процесу. Значущість їх різна на окремих етапах багаторічного тренувального процесу [6].

Якщо на перших етапах найбільше значення мають фактори, що формують особистість спортсмена, то на завершальних етапах більш цінними для тренера є аспекти, які забезпечують умови і якість проведення тренувального процесу, пов'язані насамперед із роботою зі спонсорами, рекламною діяльністю, якісним інвентарем, екіпіруванням та ін.

Матеріально-технічний аспект підготовленості більшою мірою стосується тренерів, що працюють із кваліфікованими спортсменами. Він включає два напрями цього аспекту: перший, пов'язаний з матеріальним забезпеченням тренувального процесу й участю у змаганнях; другий, що стосується сучасних методів контролю за різними сторонами підготовленості, обробки цих даних з використанням нових комп'ютерних технологій і інструментальних методик педагогічного, медико-біологічного і психологічного контролю.

Таким чином, підготовленість тренера має різні аспекти, значущість яких неоднакова в роботі зі спортсменами протягом багаторічного тренувального процесу. При початковій підготовці спортсменів тренер більшою мірою повинен мати знання з побудови занять, що стосуються методики навчання основних рухів, виховання моральних і фізичних якостей.

Для занять з навчально-тренувальними групами тренеру варто розширити знання, що стосуються структури, функцій і систем організму і контролю за їх станом.

Спортивне удосконалення вимагає поглиблення знань фізіологічних, біохімічних і психологічних процесів, що відбуваються в організмі спортсмена під час фізичних навантажень, а також психофізіологічних основ навантаження, стомлення і відновлення. Саме знання цих процесів дозволить тренеру цілеспрямовано планувати тренувальний процес, вирішуючи конкретні завдання тренувального заняття [3].

При роботі тренера з групою вищої спортивної майстерності, а це, як правило, збірні команди країни, гостро постають питання, пов'язані з організаційськими і матеріально-технічними аспектами підготовки тренера. Спортсмени високої кваліфікації мають потребу в організації: побутових умов родини; умов підготовки, що відповідають найсучаснішим вимогам; забезпечення високоякісним інвентарем і спеціалізованим обладнанням тощо.

Крім цього, рівень підготовленості тренера повинен давати змогу здійснювати пошук нових шляхів індивідуалізації підготовки спортсменів із залученням сучасних комп'ютерних технологій.

Висновок. Отже, враховуючи викладене вище, вдосконалення диференційованої підготовки тренерських кадрів для роботи з різними віковими і кваліфікаційними рівнями спортсменів є актуальним питанням, вирішення якого дозволить підвищити ефективність підготовки спортсменів на кожному етапі багаторічного тренування з урахуванням кінцевого спортивного результату.

Список використаних джерел:

1. Белоцерковский З.Б. Эргометрические и кардиологические критерии физической работоспособности у спортсменов. М. : Советский спорт, 2005. С. 243-244.
2. Костюкевич В.М. Теоретико-методичні аспекти програмування тренувального процесу спортсменів. *Актуальні проблеми фізичного виховання та методики*

спортивного тренування : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2016. С. 138-139.

3. Лисенчук Г.А. Управление подготовкой футболистов. Киев : Олимпийская литература, 2003. С. 26-27.
4. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. К. : Олімпійська література, 1999. С. 117-118.
5. Мулик В. Сучасні вимоги до рівня підготовленості тренера. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. К., 2002. Вип. 4. С. 11-12.
6. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практическое приложение. К. : Олимпийская литература, 2004. С. 101-103.
7. Шинкарук О.А. Відбір спортсменів і орієнтація їх підготовки в процесі багаторічного вдосконалення (на матеріалі олімпійських видів спорту) : дис. ... д-ра наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01. Київ, 2011. С. 43.

The article deals with the problem of dependence of results of competitive activity of athletes on the readiness of coaches. Today, the coach is one of the most important figures in sports, without which it is impossible to imagine modern sports activities. And bringing an athlete to the level of international results without the help of a coach is simply impossible. Modern coaches are trained in specialized higher education institutions. Most coaches, as a rule, have extensive experience in sports activities and a wealth of theoretical knowledge in various fields of science: sports theories, biomedical disciplines, humanities, etc.

Key words: coach, athlete, fitness level, athletic performance.

Отримано: 21.11.2019

УДК 378.016:796.015

Т. М. Погребняк, асистент

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ДИСЦИПЛІН ФІТНЕС-АЕРОБІКИ

У статті проаналізовані передумови виникнення необхідності професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури в системі дисциплін фітнес-аеробіки. Також, досліджується стан вузівської фізкультурної освіти, розглядаються основні напрями підготовки майбутніх учителів аеробіки.

Ключові слова: оздоровча фізична культура, фітнес-технології, оздоровчий фітнес, аеробіка, спортивна аеробіка, фітнес-аеробіка.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Аналіз сучасної теорії та практики фізичного виховання показує, що фізичній культурі в школі приділяється недостатньо уваги. Традиційна побудова навчальних уроків не вирішує в повній мірі проблеми прагнення учнів до фізкультурної самоосвіти та до фізичного самовдосконалення (Л.И. Лубышева, 2010; И.В. Манжелей, 2005 та ін.). Одним із видів рухової активності, що дозволяє підвищити рівень фізичної підготовленості учнів, працездатність, творчу активність є фітнес-аеробіка (Т.С. Лисицкая, Л.В. Сиднева, 2002). Організація та зміст фізкультурно-спортивної роботи в школі вимагає критичного перегляду. На даний час йде інтенсивний пошук сучасних засобів, методів та форм підвищення ефективності фізичного виховання школярів, що здається є одним із перспективних шляхів його удосконалення. Фізичне виховання виступає важливим чинником, що суттєво впливає на здоров'я учнів. Серед засобів, що сприяють його зміцненню, є система дисциплін фітнес-аеробіки, які на сьогодні стали важливою складовою шкільної навчальної програми з фізичної культури. Однак, як

свідчить практика вищих навчальних закладів, майбутні вчителі фізичної культури спеціально не готуються до проведення занять фітнес-аеробікою.

Модернізація вищої освіти в Україні передбачає розробку перспективних моделей підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, це відображає орієнтацію українського суспільства на новий тип вищої фізкультурної освіти та спрямовується на досягнення рівня кращих світових стандартів.

Нагальною стає проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури, конкурентоспроможних на ринку праці, компетентних, які вільно володіють професією, пов'язаною зі зміцненням і збереженням здоров'я учнів. З позицій сьогодення розширюється коло професійних функцій вчителя фізичної культури.

Аналіз останніх досліджень. Чимало зусиль докладали вчені та практикуючі педагоги, для вдосконалення навчального процесу вищої педагогічної школи. Загальні питання професійної підготовки майбутніх вчителів, на різних етапах розвитку освіти, висвітлювались у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Кузя, І. Підласого, О. Пехоти, М. Шкіля.

Вчені С. Гончаренко, А. Дьомін, В. Кравець, Н. Нікало присвятили свою діяльність дослідженню проблеми підвищення кваліфікації вчителів і способам її вдосконалення. Свої наукові праці з дослідження пошуку шляхів інтенсифікації навчальної діяльності студентів присвятили О. Євдокимова, В.С. Ільїна, О.І. Карпухіна, О.С. Падалки, О.М. Пехоти.

В.К. Бальсевич і Л.І. Лубишева відзначають низький рівень інформаційної культури фахівців-практиків: «На зміну професіоналам вже приходять «умільці», спекулюють на інтересах і потребах людей, що заманює в приватні фітнес-клуби, напівпідвальні секції з єдиноборств, екстремальних видів спорту, в тренажерні зали, обіцяючи за чималу плату здоров'я і красу» [1].

Мета дослідження – проаналізувати основні сучасні напрямки та методи підготовки майбутніх фахівців фізичної культури в системі дисциплін фітнес-аеробіки.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні передумови використання засобів аеробіки в системі підготовки майбутніх тренерів-викладачів з фітнес-аеробіки.

Постановка завдань дослідження.

1. Теоретично проаналізувати стан вузівської фізичної освіти.
2. Виявити ознаки інновації та місце аеробіки в системі підготовки майбутніх вчителів фізичної культури.

Гіпотеза. Передбачалося, що використання сучасних систем аеробіки підвищить ефективність процесу підготовки та формування педагогічної майстерності у майбутніх інструкторів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури та літератури з фізичної культури показав, що професійна готовність майбутніх учителів фізичної культури в системі дисциплін фітнес-аеробіки не була предметом окремого наукового дослідження.

Актуальність і доцільність дослідження професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в системі дисциплін фітнес-аеробіки вказують на необхідність подолання суперечностей, що виникають між:

- потребою суспільства у майбутніх учителях фізичної культури, здатних до впровадження системи дисциплін фітнес-аеробіки у навчальний процес та недостатнім рівнем підготовки випускників вищих навчальних закладів до цієї діяльності;
- змістом відповідної професійної підготовки й способами її реалізації;
- значними потенційними можливостями фітнес-аеробіки як засобу фізичного розвитку школярів та недостатнім їх використанням у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.
- потребою у модернізації змісту вищої фізкультурної освіти і недостатнім навчально-методичним забезпеченням щодо формування професійної готовності майбутніх учителів фізичної культури до впровадження системи дисциплін фітнес-аеробіки.

У зв'язку з обставинами, які складаються в суспільстві загалом і сучасній школі зокрема, виникає необхідність спеціальної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до проведення заходів, пов'язаних із рекреаційною діяльністю. Так, Н.С. Свірщук, Т.В. Вознюк і А.І. Драчук вказують, що «крім загальноприйнятих форм фізичної рекреа-

ції, варто звернути увагу на засвоєння студентами новітніх здоров'язбережувальних технологій, заснованих на різних видах фітнес-програм, аеробіки, східних оздоровчих видів гімнастики. Вони проводяться для виховання відповідального ставлення до власного здоров'я й здоров'я суспільства як до вищої індивідуальної та суспільної цінності; формування у дітей і учнівської молоді навичок здорового способу життя; оптимізації режиму навчально-виховного процесу; активізації фізкультурно-оздоровчої роботи» [4, с.83].

У сучасному державному стандарті вищої школи у галузі фізичного виховання і спорту, на чому зауважує М. Голубєва, «увага акцентується на підготовці фахівців, які поряд із високими професійними знаннями вміють орієнтуватися у великому інформаційному потоці, здатні постійно поновлювати свої знання, володіють новітніми технологіями» [6, с.104]. Отже, як наголошує науковець, «навчити студента вчитися й у майбутньому постійно вдосконалювати свої професійні знання є однією з головних проблем сучасної вищої школи» [6, с.104].

Тенденція зниження інтересу школярів до традиційних форм фізичного виховання і їх недостатня фізична підготовленість обмежує можливість формування усвідомленої потреби у фізичному самовдосконаленні й виробленню прагнення до здорового способу життя. Тому суспільству, вважають А.В. Віндюк і Є.А. Захаріна, «потрібні кваліфіковані та мобільні вчителі фізичної культури, які володіють не тільки професійними знаннями та вміннями, а й можуть залучити учнів до самостійних занять фізичними вправами як у процесі навчальної роботи, так і в процесі позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи» [5, с.20].

У своїх дослідженнях науковці вказують на важливість різних методологічних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищій школі. Так, Л.П. Сущенко акцентує увагу на тому, що «у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту особистісний підхід доцільно розглядати як один із важливих наукових принципів, що забезпечує розуміння, пізнання, розвиток та самореалізацію особистості майбутнього фахівця в її цілісності та гармонійності» [7, с.21].

Актуальність проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах сучасного суспільства, вважає Є.А. Захаріна, «актуалізується соціальними та моральними пріоритетами щодо зміцнення і збереження здоров'я» [2, с.63].

З позицій сьогодення беззаперечно є, на думку І.В. Шаповалової, «необхідність пошуку нових шляхів, методів, форм, засобів формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення» [7, с.427].

Високий рівень теоретичної підготовки, уміння застосовувати на практиці технології фітнес-аеробіки на уроках та у позакласній роботі, дозволить майбутнім учителям фізичної культури досягнути й підтримувати певний рівень фізичної підготовленості учнів, розвивати їх рухові здібності, підвищити їх інтерес та зацікавленість до предмету «Фізична культура».

Список використаних джерел:

1. Бальсевич В.К., Лубишева Л.І. Інформаційна культура фахівця як фактор впровадження нових технологій у

- практику фізичної культури та спорту. *Теорія та практика фіз. культури*. 2001. №12. С. 18-19.
2. Захаріна Є.А. Формування вмінь і навичок майбутніх учителів фізичної культури для позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи у виховному просторі загальноосвітніх навчальних закладів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 2. С. 63-69.
 3. Ігуменів В.М. Основи формування освітнього стандарту додаткового професійної освіти. *Теорія і практика фіз. культури*. 2001. №12. С. 7-9.
 4. Свірщук Н.С., Вознюк Т.В., Драчук А.І. Спеціальна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-рекреаційної діяльності як пріоритетний напрям сучасної вищої освіти. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2012. №2. С. 80-85.
 5. Віндюк А.В., Захаріна Є.А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів уміння самостійно виконувати фізичні вправи. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. №2. С. 20-26.
 6. Голубева М. Активізація самостійної роботи студентів як фактор підвищення якості підготовки фахівців фізичної культури, реабілітації. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2009. №1. С. 104-108.
 7. Шаповалова І.В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до самовдосконалення та формування основ здорового способу життя: теоретичний аспект. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 36. С. 427-437.
 8. Goss F., Robertson R., Spina R., Auble T., Cassinelli D., Silberman R., Galbreath R., & Gudrun Paul, Birgit Hausbei, Eva-Maria Hofmann, Michael Kahl, Claus Voegele. *Aerobic-Training*. Meyer & Meuer Verlag. 1998. 168.
 9. IDEA Fitnes Manager. 1998. October. Vol. 10. No5.
 10. Seibert Richard J. Group Strength Training. *American Council on Exercise (FCE)*. 2000. 134 p.
 11. Wend-Uwe Boeckh-Behrens & Wolfgang Buskies. *Fitness-Krafttraining. Die besten Uebungen und Methoden fuer Sport und Gesundheit*. Rowohlt Taschenbuch Verlag. 2000. 478 p.

The article examines the preconditions required professional training of future trainers of aerobics. The study analyzed the condition of higher physical education are the main directions of training of future teachers of physical culture in the system of disciplines fitness aerobics.

Key words: health physical education, fitness tech, health fitness, aerobics, sports aerobics, fitness aerobics.

Отримано: 21.11.2019

УДК 796.42.015

О. В. Ротар, викладач

ОСОБЛИВОСТІ РАНЬОГО СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В ЛЕГКІЙ АТЛЕТИЦІ

В статті розглядається особливість раннього вибору спеціалізації в бігових видах легкої атлетики на прикладі пробігання відривків в 200 метрів.

Ключові слова: спортсмен, початківець, бігун, результат, спеціалізація, біг, дистанція.

Вступ. Як відомо, в спорті спеціалізація грає одну з головних ролей. Проблема більшості початківців полягає в тому, що вони занадто вузько розуміють цей термін, обмежуючись тренуваннями форсованими і вузьконаправленими. Це ще називається «натаскуванням на результат». Справжня спеціалізація за великим рахунком також є «натаскуванням на результат», але в набагато ширшому сенсі цього слова. Тут мається на увазі розвиток не тільки змагальної зони енергозабезпечення, а широкомасштабне і поетапне тренування багатьох фізичних і морально-вольових якостей, кожна з яких є своєрідною базою для якостей більш специфічних, даючи цілком реальний енергетичний внесок. І так по ланцюжку – спочатку впливаємо на мозок – переконуємо. Далі – на спинний мозок, щоб провести необхідні ідеї в кінцівки. І тренуємо, починаючи з нервово-м'язової системи, потім впливаємо на органи, і закріплюється стереотип вже в головному мозку. Коло замикається, в чому і є суть зворотного зв'язку, на який і заснований феномен адаптації. Основна ідея спеціалізації, полягає в тому, щоб поетапно «вести» вище і нижчестоящі зони енергозабезпечення до змагальної зони, отримавши від кожної з них максимально можливий внесок саме для змагальної працездатності.

Мета дослідження – розкрити особливості раннього вибору спеціалізації в легкої атлетиці.

Результати дослідження. Природно виникає питання про вибір спеціалізації. У нашому випадку мова йде про довжину змагальної дистанції. На жаль, через неправильно обрану спеціалізацію загублено багато

спортивних кар'єр і доль, втрачено багато часу, сил і здоров'я людей. Це стосується не тільки вибору дистанції, але і вибору виду спорту, і навіть вибору спорту як такого. Більшість здорових людей здатні після відповідних тренувань показувати результати на рівні 1 розряду, але не більше, однак часто людина прагне до недосяжного. Суть в тому, що спортсмену потрібно виступати на тих дистанціях, до яких він схильний, а не на тих, які йому подобаються.

Найбільш інформативним показником при виборі довжини дистанції є наявність або відсутність швидкісних даних. Перш ніж займатися цим питанням, необхідно визначити в принципі сенс значень «є швидкість» або «ні швидкості». Артур Лідьярд пропонував тестування з результату в бігу на 200 метрів, і з ним важко повністю не погодитися [1]. Результат в цьому бігу допомагає виявити як потенційного спринтера, так і потенційного зверхмарафонця. Адаже навіть для того, щоб стати хорошим марафонцем, потрібні певні швидкісні дані. І якщо людина в бігу на 200 метрів не може показати результат близько 26 секунд, то навряд чи він буде пробігати марафон за 2 години 12 хвилин і швидше, якщо вона володіє навіть нелюдською витривалістю і здатністю економити сили.

Фізіологія всіх живих організмів влаштована таким чином, що максимальний внесок в працездатність дають саме нижчестоящі, більш інтенсивні зони енергозабезпечення, тобто будь-яка дистанція йде від швидкості і потужності [3]. Бігти дві з гаком години по 36 с кожні 200 метрів, маючи кращий результат 28 секунд ніхто не в змозі – занадто малий запас швид-

кості. Так само, як ніхто не в змозі, маючи такі швидкісні дані, виконати відповідні тренування. І ніяке здоров'я тут не допоможе.

Аналогічно виглядає ситуація і з іншими дистанціями. Якщо спортсмен біжить 200 метрів за 20 секунд, то він – один з найкращих спринтерів світу, і навряд чи йому варто замислюватися про зміну спеціалізації. Якщо результат швидше 21 секунди, то варто звернути увагу на дистанцію 400 м. Трохи повільніше, порядку 21,5-22,5 секунди – спортсмен потенційно має шанси стати відмінним бігуном на 800-1,500 м. Результат 23 секунди на дистанції 200 метрів може означати, що при хорошій підготовці легенів і серця цього вистачить, щоб здобувати будь-які перемоги на дистанціях 3-10 км. Але і кордон 24 секунди означає, що бігун – стаєр, але увійти в світову еліту досить складно, адже багато хто має 24 секунди умудряються не розглядати далі середніх дистанцій, і закінчують свою кар'єру в кращому випадку кандидатами в майстри спорту. Зрілим стаєрам можна пробувати марафон, там цієї швидкості вистачить навіть для результатів порядку 2:05-2:06. Але це знову ж таки тільки теоретично. Результат в бігу на 200 метрів, що дорівнює 25 секундам, починає стримувати навіть марафонця. Якби такий бігун не розвивав витривалість, швидше 2:09 йому не пробігти. Далі – 26 секунд, швидкості вже явно не вистачає, навіть для марафону. Теоретична межа порядку 2:13. Бігунам, що мають 27 секунд, може бути доступний рівень трохи краще майстра в марафонському бігу, але не вище. Багато з них мають хороший потенціал для дистанції 100 кілометрів, але це біг на великого любителя. І нарешті, якщо бігун не зміг «розміняти» 28 секунд, то швидкості у такого практично немає, і шлях до великих перемог навіть на дистанції 100 кілометрів закритий – навіть там перемагають більш швидкі. Можна пробувати добовий біг

або просто залишатися любителем. Звичайно, всі ці секунди спрацюють тільки при наявності багатьох видів витривалості [4].

Висновки. У кожному правилі є свої винятки, в нашому випадку це так звані бігуни-універсали, які мають видатні результати в надзвичайно широкому діапазоні змагальних дистанцій [2]. Їх виступи, здавалося б, спростовують принцип спеціалізації. Але це на перший погляд. По-перше, такі бігуни так само рідкісні, як і виключення з правил. По-друге, якщо провести невеликий аналіз, то стає ясно, що виступали вони на різних дистанціях в різні сезони. Навіть таким потрібен цілий сезон, або навіть кілька років, щоб успішно змінити свою спеціалізацію (змагальну дистанцію), що ще раз тільки підтверджує все вищесказане.

Список використаних джерел:

1. Волков Л.В. Теория и методика детского и юношеского спорта : учебное пособие для высших учебных заведений физической культуры. К. : Олимпийская литература, 2002. 293 с.
2. Губа В.П. Основы распознавания раннего спортивного таланта : учеб. пособие для высш. учеб. заведений физической культуры. М. : Терра-Спорт, 2003. 208 с.
3. Никитушкин В.Г., Квашу П.В., Бауэр В.Г. Организационно-методические основы подготовки спортивного резерва : монография. М. : Советский спорт, 2005. 232 с.
4. Сирис П.З., Гайдарская П.М., Рачев К.И. Отбор и прогнозирование способностей в легкой атлетике. М. : Физкультура и спорт, 1983. 103 с.

In the article the feature of early specialization in selecting types of cross-country athletics the example of running intervals of 200 meters.

Keywords: athlete, a beginner runner, the result of specialization, running, distance.

Отримано: 21.11.2019

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Боднарчук Т. Л.</i> Ретроспектива розвитку біржової торгівлі в Україні	3
<i>Буторіна В. Б.</i> Особливості ринку маркетингових і PR-сервісів України	4
<i>Белінська К. О.</i> Оцінка клінічної ефективності функціональних продуктів для дитячого харчування на основі нетрадиційних видів молока	6
<i>Рарок Л. А.</i> Удосконалення системи мотивації праці на виробничих підприємствах	7
<i>Рарок О. В.</i> Напрями вдосконалення управління розвитком персоналу	8
<i>Чаплінський В. Р.</i> Трудова міграція та її вплив на економічну систему	10

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Добринчук О. О.</i> Організація та особливості проведення рухливих пауз (Bewegungspausen) на уроці німецької мови	12
<i>Дубінська А. В.</i> Corrective Feedback Approaches in Foreign Language Teaching and Learning	13
<i>Микуляк М. І.</i> Wortschatzarbeit Im Fremdsprachenunterricht	14
<i>Стахнюк Н. О.</i> Лексико-семантичне поле слова «Жінка» у польській мові	15
<i>Хохель Д. Ю.</i> Функції епітетної структури в оповіданні С. Грей «Про попіл і старі мрії»	17
<i>Яремчук І. М.</i> Німецькомовна притча і споріднені літературні форми	18

Секція ІСТОРІЇ

<i>Бабюк Д. С.</i> Фотографічна спадщина Михайла Грейма в європейських архівних і музейних установах	20
<i>Верстюк В. В. М.</i> Костомаров – ідеолог Кирило-Мефодіївського товариства	22
<i>Віннічук О. В.</i> Релігійний чинник як провокатор політичних ризиків в Україні: безпековий аспект	24
<i>Галецька Я. С.</i> Історія України у висвітленні польського дослідника першої половини XIX ст. Міхала Балінського	26
<i>Ганик М. П.</i> Етапи розвитку руху «Хамас» в палестино-ізраїльському конфлікті	28
<i>Грачов А. Я.</i> Вплив поразки дарданельської операції на британську зовнішню політику	30
<i>Клімчук Ю. А.</i> Українці в італійському русі опору в роки Другої Світової війни: за матеріалами наукового відрядження по місцях пам'яті Італії в жовтні 2019 року	32
<i>Ковальчук А. П.</i> Діяльність бунду в умовах реакції в українських губерніях Російської імперії (за матеріалами газети «Правда»)	35
<i>Ляшкович Р. С.</i> Закон 24 лютого 1919 р. про військову мобілізацію в УНР: невідомі і маловідомі сторінки	37
<i>Ляшкович Т. В.</i> Українська влада і соціальна допомога сім'ям військовослужбовців збройних сил УНР у 1919 році	39
<i>Лях Г. В.</i> Нормативно-правове забезпечення утворення та діяльності Подільської духовної консисторії (кінець XVIII – початок XX століття)	41
<i>Марчук О. І.</i> Іван Огієнко як член урядів Української народної республіки (січень-квітень 1919 р.)	44
<i>Починок О. О.</i> Отець Антон Гриневич – колізії політичної діяльності	47
<i>Яблонська Д. Р.</i> Борис Дудолькевич – економіст, юрист та професор Кам'янець-Подільських вишів: малодосліджена біографія	49

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Бугера Ю. Ю.</i> Особливості вивчення дисципліни «Психолінгвістика» студентами спеціальності 016 спеціальна освіта	53
<i>Буйняк М. Г.</i> Проблеми сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами	54
<i>Браницька М. М.</i> Вплив інтелектуальних порушень на розуміння мовлення дітьми	56
<i>Валько Т. І.</i> Тренінгові заняття як засіб формування уявлень про сім'ю підлітків з інтелектуальними порушеннями	57

<i>Косовська А. О.</i> Співпраця спеціалістів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами	58
<i>Матвійчук І. І.</i> Засвоєння географічних понять учнями з інтелектуальними порушеннями	60
<i>Опалюк Т. Л.</i> Сучасні комунікативні технології в соціальній сфері.....	61

Секція МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Бучачий О. В.</i> Видалення щільних пилових забруднень з полотняної основи.	63
<i>Кліщ О. А.</i> Особливості шрифтової графіки в дизайні поліграфічної продукції.....	65
<i>Кучма Н. І.</i> Способи декорування іконних окладів.....	66
<i>Паур І. В.</i> Методика візуалізації навчального матеріалу дисципліни «Сфрагістика і геральдика»	67
<i>Пукас І. Л.</i> Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти	69
<i>Шульц Н. А.</i> Дмитро Жудін як представник мистецької школи Поділля	70
<i>Якубовська О. П.</i> Особливості процесу відновлення ікон общини старообрядців-липован у с. Білоусівка	71

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

<i>Гарбар В. В.</i> Географо-генетичні особливості рендзин Подільських Товтр.....	73
<i>Лісовський А. С.</i> Неприятливі фізико-географічні процеси Горганських гір	74
<i>Матуз О. В.</i> Структурні зміни зайнятості населення Хмельницької області.....	76

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Волковинська І. В.</i> Жанровий симулякр vs горизонт читацьких очікувань (на прикладі творів Порфирія Горотака).....	78
<i>Шевчук З. С.</i> Характеристика соматем-маркерів густативного сприйняття (до питання вербалізації семантичних перцептивних характеристик зовнішності жінки)	79

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Гришук В. А., Чевська К. С.</i> Особливості використання онлайн-сервісу Figma під час формування професійних компетентностей здобувачів ІТ-освіти	81
<i>Думанська Т. В.</i> Формування математичних компетентностей майбутніх економістів під час практичних занять з вищої математики.....	84
<i>Чадаєва О. О.</i> Принципи інтерактивного навчання як основа проведення уроків фізики.....	85

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>Боднар А. О.</i> Аналіз рівня сформованості олімпійської освіти у студентів фізкультурних факультетів закладів вищої освіти.....	87
<i>Горбата Р. М.</i> Особливості проведення методики масажу хворих з стенокардією	89
<i>Клюс О. А.</i> Аналіз результатів анкетного оцінювання інтересів студенток другого курсу щодо рівня їхньої фізичної підготовленості	91
<i>Ладиняк А. Б.</i> Ритмо-темпова структура техніки бігу на 100 м з бар'єрами	92
<i>Марчук Д. В.</i> Оздоровча спрямованість тренувального процесу гімнастів 7-8 років як актуальна педагогічна проблема.....	94
<i>Одайник В. В.</i> Методика навчання баскетболу та організація баскетбольної підготовки в закладах вищої освіти	96
<i>Петров А. О.</i> Вплив підготовленості тренерів на результати змагань спортсменів	98
<i>Погребняк Т. М.</i> Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури до професійної діяльності в системі дисциплін фітнес-аеробіки	100
<i>Ротар О. В.</i> Особливості ранньої спеціалізації в легкій атлетичі	102

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 11

Підписано до друку __.__.2020 р. Гарнітура «Таймс».
Папір офсетний. Друк різнографічний. Формат 60х90 1/8.
Умовн. друк. арк. 13,25. Обл.-вид. арк. 18,2.
Тираж ____. Зам. № ____.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.